1945 * **HRVAT ŽIVE VATRE** * vel. Božo Vukoja 2002

BOŽO VUKOJA

HRVAT ŽIVE VATRE

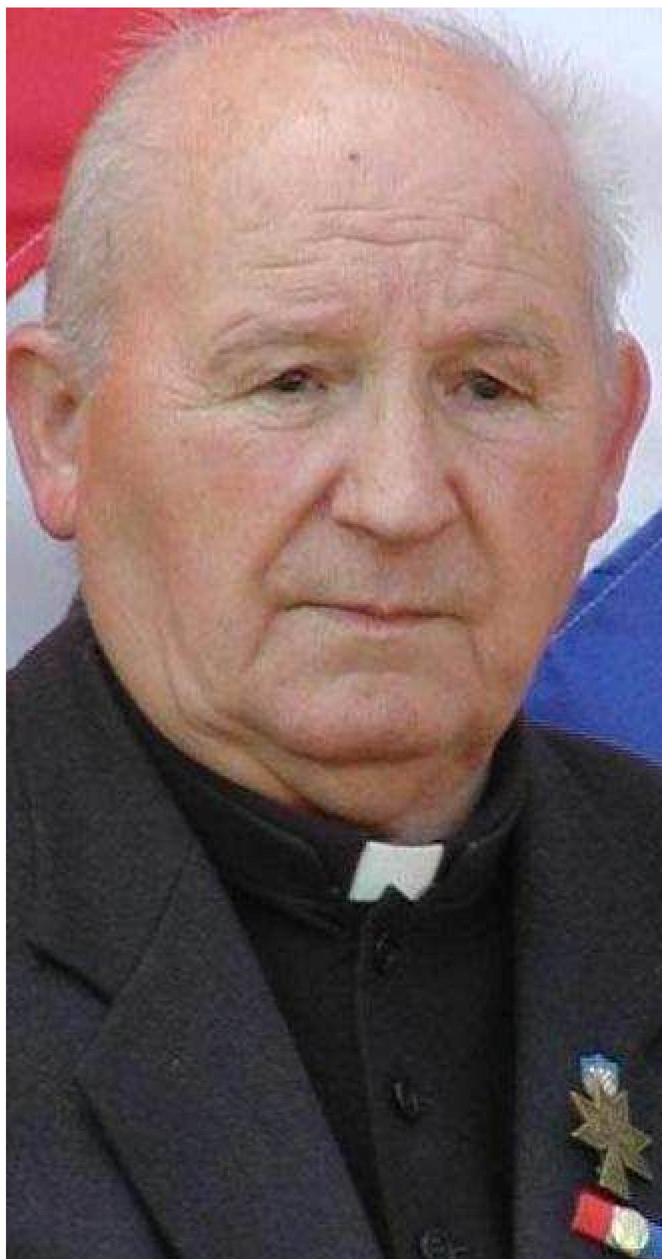
KRIŽNI PUT HRVATSKOG SVEĆENIKA
I NJEGOVA NARODA

001

002

U ovoj se knjizi promatra hod hrvatskoga naroda izmedu dva svjetska rata, a osobito njegov put kroz Drugi svjetski rat. Taj se hod prati sve do najnovije srpske agresije na Hrvate 1991. godine. Usporeduje se ondašnja i nedavna srpska "balvan revolucija" u Hrvatskoj, kroz niz jednostavno opisanih istinitih dogadaja. Bundžije su se uvijek ponašali tako, kao da Boga nema.

Prešućivanje zla pogoduje njegovu širenju, a neobaviješten narod gura u sve dublju politićku sljepoću. Tako počinje uništavanje nekog naroda koji."treba nestati s lica zemlje". Zato se svako zlo treba razotkriti. Treba mu se suprotstaviti nepobitnim dokazima pavijesne istine. To je zadatak ove knjige, pa neka je blagoslovi svemogući Bog - gospodar povijesti svega stvorenoga.

Bleiburg 2002.g. : Božo Vukoja

Izdavač
Župni ured Crnac
33507 Crnac, Hrvatska

Za izdavača i narudžbe
Božo Vukoja
Tel. 033/683-222
(2002.g.: tel.: 033/673-286)

Korektura sloga
Suzana Đurašin

Grafički urednik
Velimir Biškupić

Design naslovnice
Tihoni Brčić

Urednik
Ivan Vukoja

Tisak
Markulin - Hrašće, Zagreb
tel: 01/6261-006

004

KRIŽ HRVATSKOGA NARODA

Božo Vukoja: "**Hrvat žive vatre**"
Križni put hrvatskog svećenika i njegova naroda. Taj križni putjoš uvijek traje.
Mnogim nepravedno pogubljenim, u očaju umrlim i u nametnutim ratovima poginulim Hrvatima, njima i onima koji za tim mučenicima tuguju, svima njima uvjeren dovikujem:
"Blago narodu kojemu ste pripadali! Blago zemlji koja pokriva vaše mučeničke kosti! Blago vašim dušama u dan Božjeg suda, jer **niste bili izdajice, okupatori i ubojice**! Vaša prolivena krv vapije pred Bogom i nas podupire u parnici protiv neprijatelja. **Vaša nas sudbina trajno upozorava** zato vas hrvatski naraštaji **ne smiju nikada** zaboraviti."
Isuse, sjeti se njih i svih nas u svome kraljevstvu!

005

Ovu knjigu posvećujem
svim Hrvatima
koji su na bilo koji način
bili žrtve zločina
opisanih u ovoj knjizi.
Ujedno je posuećujem
mojoj majci
i Majci Hrvatskoj
autor

006

BOŽO VUKOJA

HRVAT ŽIVE VATRE

KRIŽNI PUT HRVATSKOG SVEĆENIKA
I NJEGOVA NARODA

DRUGO IZDANJE
ISPRAVLJENO I DOPUNJENO

Crnac, 1999.

007

prazno

008

VAŽNO PRIOPĆENJE ČITATELJU

Knjiga "Hrvat žive vatre" ili Križni put hrvatskog svećenika i njegovog naroda, nastala je kao pokušaj da se opisom neznanih ili manje znanih događaja, upozori na skrivanu i namjerno iskrivljivanu noviju hrvatsku povijest. Iznosim samo neke od mnogih žalosnih zbivanja što ih je doživio hrvatski narod s opisanog područja u oba svjetska rata i nakon njih. Moja je rodbina sa mnom i s našim narodom dijelila tu tužnu sudbinu osobito u tijeku Drugog svjetskog rata i poslije njega. Usporedio sam (a to je vrlo važno!) ondašnje događaje s razvojem događaja nastalih najnovijom srpskom agresijom na Hrvate i Hrvatsku 1991. godine. Takvim iznošenjem nekih pojedinosti iz posljednjih 80 godina naše povijesti, postaje nam mnogojasnija hrvatska sadašnjost. Nešto sam se dulje žadržao na opisu uzroka Prvoga svjetskog rata i njegovih posljedica, od kojih je bila najveća: okupacija hrvatskih zemalja od Srbije i relativno brz početak Drugoga svjetskog rata.

Poseban sam prostor dao opisu srpske nepravde prema Hrvatima, te hrvatskim stradanjima u vezi s tim. Istaknuo sam, također, nepravde koje smo mi, Hrvati, trpjeli na svojim ognjištima i od drugih tuđina, ali i slabosti pojedinih Hrvata, osobito njihovu sklonost dodvoravanju onima na vlasti radi boljeg položaja i privatnih interesa. Takvi su nedužne Hrvate potkazivali srbokomunistima koji su ih zatvarali i ubijali, a njihove obitelji proglašavali izdajicama socijalizma.

Knjigaje najvećim dijelom pisana na osnovi sjećanja sudionika događaja i najuže rodbine glavnihjunaka o kojima je ovd je riječ. Služio sam se i zapisima iz rodoslovlja nekih obitelji, kao i mnogim podacima iz povijesnih knjiga. Ova bi svjedočenja već odavno ugledala svjetlo dana da našu nacionalnu slobodu nije gušio mračni komunizam i srbijanski šovinizam.

I sada, nakon pedeset i više godina, neki svjedoci ovdje opisanih događaja nisu dopustili da im navedem imena.

Zbog komunističkih i srpskih laži, zbog prešućivanja i zabrana iznošenja istine, hrvatski narod danas tek malo poznaje istinitu hrvatsku povijest Drugoga svjetskog rata i razdoblja poslije njega. Ne pisati o događajima iz tog vremena, znači svjesno ostaviti naš narod i ukupnu svjetsku javnost u zabludi i neznanju. Da su Hrvati u svojoj domovini i susjednim zemljama, baš kao i oni diljem svijeta, bolje poznavali svoju noviju povijest, znatno bi spremniji dočekali najnoviju srpsku agresiju 1991. godine, te bi se s mnogo više razumijevanja i snalaženja suprotstavili srpskom nasilju. Srbi lažu, kriju i iskrivljuju sve što je u vezi s Hrvatima kako bi ih - neobaviještene, zavedene i nepripravne - lakše posmicali.

009

Knjiga ima dva dijela. U prvome iznosim uglavnom događaje što sam ih osobno proživio. Ali tu pišem i o sudbinama pripadnika moje najuže rodbine, a zbivanja iznosim kronološkim slijedom, od svoga rodenja pa nadalje.

Drugi se dio knjige sastoji od pojedinačnih dogadaja, a svakije cjelina za sebe. Ali, kad se prvi dio knjige i ta pojedinačna zbivanja slože u mozaik, nastaje strašna slika stradanja hrvatskog puka na njegovom križnom putu. Onomu tko dobro shvati tu poruku, bit će mnogo jasniji uzroci Hrvatima nepravedno nametnutih stradanja. I ne samo to. Svaki će pažljiviji čitatelj biti politički zreliji, napustit će iluzije, te neće više u politici očekivati pravdu, nego će shvatiti da politikom vladaju interesi.

Hrvati su iskušali "jugoslavenstvo" i sudarili se sa sirovim velikosrpstvom. Kada su pokušali potom s Radićevim i Mačekovim idealizmnom, zaustavili su ih srpski ubojice. Neki su se Hrvati dali zavesti, te su prihvatili komunistički boljševizam i medu sve Hrvate unijeli razdor koji je godinama u hrvatskom narodu ubirao krvave žrtve i pljačkao njegova dobra.

Nije li vrijeme da Hrvati "progledaju" i da se vrate provjerenim pradjedovskim vrijednostima: Bogu, katoličkom moralu i strogoj poslušnosti mudrim poglavarima u svome narodu? Kroza svu su povijest i naši pradjedovi imali za vratom razne osvajače: Tatare, Mlečane, Turke, morske i kopnene gusare. Uvijek su ih uspijevali izbaciti i odbaciti od svojih državnih granica. I mi ćemo, njihovi potomci, to učiniti sa svojim sadašnjim i budućim neprijateljima.

Tko je Hrvat žive vatre

Svaka vatra ima svoj razvojni put. Ona najprije tinja, zatim lagano gori, a onda se rasplamsa u veselu - živu vatru. Kad se naša ljubav za domovinu Hrvatsku razgori u živahni plamen, onda postajemo Hrvati žive vatre. Čovjek ne može istodobno mrziti i voljeti, jer u njegovu srcu ne postoji pretinac za ljubav i pretinac za mržnju. Stoga je Hrvat žive vatre čovjek bez mržnje, nesebičan, pošten i odgovoran. On nije nacionalist, a osobito ne šovinist. Hrvat žive vatre voli svoje, a poštiva tude.

Ova knjiga govori o mnogim Hrvatima žive vatre. I dokje god hrvatskog imena, takvi će se Hrvati radati i takvi će Hrvati viteški živjeti i viteški umirati za hrvatsku samostalnost i slobodu. Ali ova knjiga govori i o nekim našim poštenim i razboritim Muslimanima, te o nekim poštenim i razboritim Srbima. Bože daj da takvih ljudi, iz dana u dan, bude sve više.

010

PRVI DIO

011

012

POGLED NA OBITELJ VUKOOJA

USMENA PREDAJA O DOLASKU OBITELJI VUKOJA U SELO RAKITNO

U selu Medovićima kod Gruda u Herceg-Bosni, u obitelji Vukoja rodena su. tri brata: Filip, Anto i Ivan. Kad su odrasli, brat Filip zasniva obitelj i ostaje s roditeljima na kućištu u Medovićima. Brat Anto se ženi i naseljava u Ljubotićima kod Kočerina. Treći brat, Ivan, koji je imao nadimak Zele, roden oko 1725. godine, odlazi u Rakitno[1]*, u zaselak Korita, gdje se nastanjuje i zasniva obitelj.

Rakitno je smješteno u prostranoj kotlini, koja se proteže od sjeverozapada premajugoistoku. Kroz tu kotlinu protječe rječica Ugrovača, koja ljeti uvijek presuši. Kotlina je gotovo sam kamen, s vrlo malo obradive zemlje i pašnjaka po kojima su razasute kamene gromade. Sjeveroistočno od kotline dižu se planine Lip i Čabulja, a jugozapadno, prema Posušju, gola kamena brda, na kojima je ponegdje suncem opaljeno, kržljavo grmlje. Gdje god se čovjek okrene - svagdje kamen. Stijene lijevo, stijene desno, planinski krš naprijed i nazad. Jedino je nebo iznad glave bez kamena. Jedino je ono pitomo i mekano. Samo odozgo ovdašnji narod doživljava promjene: smjenu sunca, oblaka, kiše, mjeseca i zvijezda, a sve je drugo zastrto kamenom, zimi hladnim, a ljeti vrućim, na kojem se griju zmije i gušteri.

Eto, u tom se kraju nastanio moj daleki pradjed Ivan Vukoja Zele, i tu se bavio stočarstvom. Uostalom, žitelji su se toga kraja mogli baviti samo time. Uzgajao je goveda, ovce i koze.

Samo su velike površine toga škrtog, raslinjem siromašnog tla, ljeti mogle prehranjivati malen broj stoke, dok je zimsku prehranujamčila velika sjenokoša u Svinjači na Vran-planini, koju Vukoje imaju i danas. Ivan je osjećao tjeskobu zbog nedostatka pašnjaka, a kojih je istodobno mostarski beg imao više nego što mu je trebalo. Nuždom natjeran, Zele odlučuje prisvojiti susjedne, begove ispaše. Zbog toga se protiv njega upućuju tužbe begu, te ovaj jednog dana, s oružanom pratnjom, sam stiže na uvid u Rakitno. Pa pozove Ivana Zelu na razgovor. Zele je obećao doći, ali pod uvjetom da ga beg primi naoružanog, a begova pratnja da odloži oružje jer je on jedan protiv njih trojice. Beg je pristao na taj uvjet.

\- - - -

*1 * Rakitno je veliko selo od nekoliko, podosta udaljenih zaselaka u općini Posušje, koja pripada pokrajirzi Hercegovin.i, koja je donedavno bila dio propale države Jugoslavije.*

013

Zašto je potjerao njegove pastirice i bespravno zaposjeo tuđu imovinu, Ivan je obrazložio begu ovako:

- Beže, znam da moj postupak nije ispravan, ali učinio sam to u nuždi. Moja malobrojna stoka ne može preživjeti od ispaše koju imam. A ti, beže, imaš previše takvih pašnjaka.

Turčin je naslutio da je Ivan pošten i radin čovjek, paje ozakonio njegov samovoljni postupak. Čak mu je predložio da nastavi stoku napasati na njegovom zemljištu ako prihvati davati pravednu naknadu za to kad se bolje skući. Ivan se s tim složio, te se s begom i njegovom pratnjom razišao
u miru.

Zele je sa svojom ženom marljivo radio. Sagradili su kuću i rodili petero djece: tri kćerke te sinove Antu i Martina. U tom im se razdoblju umnožila i stoka, te su mogli uspostaviti i dobre odnose s begom u Mostaru i vlastima u Ljubuškom. Stoga su ih priznavali i poštivali svi koji su ih znali. Oko 1790. godine, Zele je nesretnim slučajem poginuo. Njegove su se kćeri udale, a sinovi ostali na očevu ognjištu u Koritima i zasnovali svoje obitelji.

Moja se obiteljska loza nastavlja po Zelinu sinu Martinu, koji je kasnije imao sina Ivana, a ovaj je opet imao sina Martina. Martin se oženio djevojkom Katom i imao sina Jozu - mog djeda - kog su zvali Joščina. On se oženio Jozom, rođenom Rezo, i s njom imao pet kćeri i četiri sina. Sin mu se Mijo - moj otac - rodio 1875. godine, sin Filip 1880., sin Božo 1883., a 1897. godine rodio mu se najmlađi sin Lazar. Moj je djed Joščina umro 1918. godine.

JOŠČINA UKROTIO SAULA-BEGA

Turska je carevina godine 1874. zapala u velike teškoće zbog golemoga državnog duga, pa su njezini feudalci u balkanskim pokrajinama doslovno "cijedili" narodna gospodarstva kako bi iz njih izvukli što više koristi. Zbog toga su nastali nemiri, a ubrzo i pravi ustanci. Godine 1875. izbio je bosansko-hercegovački, 1876. srpski i crnogorski, a te iste godine i bugarski ustanak. Sve je te ustanke turska sila ugušila u krvi.

Rusija je iskoristila te turske unutarnje teškoće, te je protiv Turske zaratila 1877. ne bi li konačno zauzela morske tjesnace Bospor i Dardanele i tako nesmetano izišla na Sredozemno more. Kako bi si osigurala leđa u tijeku tog rata, Rusija je s Austro-Ugarskom sklopila tajni sporazum. Prema njemu, Austro-Ugarska je kao nagradu za neutralnost u rusko-turskom ratu dobila pravo okupirati Bosnu i Hercegovinu. To joj je i formalno

014

odobreno na kongresu velikih sila u Berlinu 1878. godine. Tadajoj je također dopušteno da drži svoje vojne posade u Novopazarskom sandžaku. Dakle, iako su se austro-ugarski i ruski interesi sukobljavali na Balkanu, ovaj su se put brzo sporazumjeli radi viših interesa i jedne i druge strane.

U rusko-turskom ratu (1877-1878) Turska je potisnuta s Balkana, a austrougarska je vojska okupirala Bosnu i Hercegovinu. Na terenu su, pak, gospodarske prilike ostale gotovo iste. Turski feudalci nisu lako puštali vlast iz ruku. Dapače, nastavili su uobičajeni teror. Stoga su na mnogim posjedima vođeni mali privatni ratovi izmedu begova i tamošnjeg naroda.

Na području Rakitna i šire okolice izmedu 1870. i 1890. godine najpoznatiji je bio zulum[2]* Saula-bega. Čovjek koji mu se u svemu otvoreno suprotstavljao i koji nije dopustio da mu Turčin nepravedno sudi, bio je moj djed Joščina Vukoja iz Korita u Rakitnu, srednjeg rasta, mršav, žilav i okretan kao zvrk. Beg i njegovi ljudi nisu smjeli provoditi svoju volju i nasilje u Rakitnu i okolici.

Jedne je zime Saula-beg pozvao četvoricu Hrvata - prodanih duša, te im rekao:
- Ljudi, Joščina Vukoja zimu je sa svojom stokom u Svinjači na Vran-planini. Ako tamo odete i ubijete ga, svakomu ću od vas dati po deset dunuma dobre oranice. Usto ću, sve dok imam vlast u onom kraju, svakog proljeća natjerati kršćane da vam tu zemlju besplatno uzoru i usitne. Prihvaćate li?

Došljaci su se medusobno najprije značajno pogledali, a onda svaki za sebe izgovorio:
- Prihvaćam, prihvaćam! Na to im beg reče:
- Kad posao obavite, dodite i to mi javite.

Nekoliko dana nakon toga dogovora - dok se sunce primicalo zapadu i kosim zrakama obasjavalo prtinu kroz dubok snijeg visoravni Svinjače, a nebo se crvenjelo na zapadu svjedočeći da će i te noći planinu stisnuti ljuta studen - prtinom su se polagano uspinjala četiri naoružana konjanika u koloni jedan po jedan. Kad su došli nadomak pojati Joščine Vukoje, stali su, a prvi, savivši dlanove u krug oko usta, zovne:
- Joščina! Joščina!

Joščina, koji je sve do maloprije hranio volove i bikove, sjeo je da malo prezalogaji. Kad je čuo poziv izvana, prišao je velikim i grubo izradenim

- - - - - -
2 Zulum, turski - nasilje, neprauda, okrutnost, bezakonje, teror.*

015

vratima, te pogledao kroz ključanicu. Četiri su konjanika s dugim puškama stajala na zavoju prtine. Kad se ponovio zov, Joščina je iznutra odgovorio:

- Doma je!
- Izidi da ti nešto važno kažemo.
- Evo me, dolazim! - odgovorio je moj djed.

Nakon toga se okrenuo, te laganim korakom prišao jednoj gredi s koje je dohvatio tešku pušku. Primaknuo se vratima, izvadio veliki ključ iz brave, te kroz ključanicu gurnuo puščanu cijev. Kad je repetirao, zvuk je tako oštro odjeknuo u planinskoj tišini da su se sva četvorica najprije trgnula od iznenađenja, a jedan je prestrašeno uzviknuo:

- Bjež'mo, Joščina će nas pobiti!

Na to su okrenuli konje i ubrzo nestali Joščini s vida. Sutradan su sva četvorica došli Saula-begu i lažno ga obavijestili da je Joščina Vukoja mrtav.

"Te godine u proljeće"- pričao mi je moj otac Mijo -"orali smo s volovirna zemlju na blagoj strmini. Bio sam još dječak, imao sam trinaestak godina (bilo je to oko 1887. godine), i vodio sam volove dok je otac Joščina držao plug. Tamo gore, malo po strani, stotinjak metara od nas, orao je i naš susjed Markan sa svojim volovima. U jednom smo trenutku začuli galamu. Otac je zaustavio volove, a nakon toga smo ugledali dramatičan prizor: blizu Markana stajale su tri volovske zaprege sa svojim gospodarima, koji su gledali što se događa. Saula-beg je sjedio na konju i zamahivao sabljom prema Markanu. Ovaj se vješto branio podbacujući debeo kolac pod begovu sablju. Beg je, naime, naredio da i Markan ide sa svojim volovima orati onim gadovima koji su oca Joščinu trebali ubiti na Svinjači. Markan to nije htio, pa mu je beg htio odsjeći glavu. Kad je to otac vidio, rekao mi je:

- Mijo, dijete, pazi na volove i ništa se ne boj! Ja idem u pona.oć Markanu.

Brzim korakom, u velikom luku, zaobišao je oba borca da ga ne opaze. Beg u ubilačkom žaru nije primijetio njegov dolazak. Kad mu se otac približio, izvadio je iz pojasa kuburu, uzeo je za cijev, prišao begu s leđa i prodorno viknuo:

- Saula-beže!

Kad je beg čuo poznati rezak glas Joščine Vukoje, od kojeg mu se ježila koža, naglo se okrenuo. Na to je otac visoko skočio i kundakom udarivši bega, okrznuo ga po glavi. Beg je pao, a Joščina mu hitro oduzeo sablju i dobacio Markanu:

- Markane, sad udri nekrsta, ali ga nemoj ubiti da ne bi njegovi grisi prišli na tvoju dušu!

Nakon svega, isprebijanog su Saula-bega njegovi sluge odnijeli kući.

016

Više se nikada nije pojavio u onim krajevima gdje je običavao vidjeti Jojščinu Vukoju - završio je pripovijedanje moj otac Mijo.

ODAKLE NASLOV OVOJ KNJIZI

Moj je otac Mijo Vukoja roden 15. listopada 1875. u Rakitnu, u zaseoku Koritima, od oca Joze (Joščine) Vukoje i majke Joze, rodene Rezo. Majka mi je Lucija (Luca) Vukoja, rod. Perko, došla na svijet 1880. u Rakitnu, zaseoku Percima, od oca Mate Perka i majke Kate. Bila je stara samo godinu dana kad joj je umrla mati, pa ju je odgajala baka po ocu. Otac joj se kasnije oženio, pa je imala i polubraću.

U tim se krajevima uglavnom živjelo od stočarstva, pa su se time bavili i moji roditelji u Koritima. Otac Mijo služio je vojni rok u Beču od 1903. do 1905. godine. Mobiliziran je u Prvomu svjetskom ratu 20. srpnja 1914. i bio austrougarski vojnik do l. studenoga 1918. U tijeku rata bio je na austro-ugarsko-ruskoj fronti na Karpatima, blizu Slovačke. Bijaše čovjek čvrste i otporne grade, te dobra zdravlja. Iako je bio vojnik ukupno sedam godina, i na fronti proveo cijeli Prvi svjetski rat, Bog mu je pomogao da preživi mnoge opasnosti. Božja je zasluga što je i moj otac bio jedan od vojnika povratnika s fronte, koji su sretno došli kući bez vidljivih loših poslj edica.

Roditelji su se vjenčali 1901. godine i imali dvanaestero djece: šest sinova i šest kćeri. Najstariji, Karlo, roden je 1902., potom Stjepo (Stipo) 1904. godine. Slijede kćerke: Mara 1905., Veselka 1907., Matija 1909., te Anda 1911. godine, pa opet sinovi: Vinko 1913., Marko 1917., Božo 1920., te Ivan, roden 1923. godine. Posljednje su rodene kćerke: Mara 1926. i Milka 1928. godine. Iz ovog se vidi da sam deveto dijete svojih roditelja.

Roden sam u Rakitnu, zaseoku Koritima, u četvrtak, 23. prosinca 1920. godine, a kršten dva dana kasnije - u subotu, 25. prosinca 1920. godine, na sam Božić. Zbog toga mi dadoše ime Božo.

Prvih sam pet i pol godina proveo u rodnom Rakitnu, a zatim se sva moja obitelj, pritisnuta siromaštvom, preselila u bosanski gradić Prnjavor blizu Banje Luke, s nadom da će tamo imati bolji i lakši život. Roditelji su se dugo nakanjivali i kad su konačno odlučili iseliti se iz toga pasivnoga kraja, iz kamenjara koji je dobra postojbina samo poskocima i gušterima, prodali su gotovo svu stoku i uložili sav uštedeni novac u kupnju 55 dunuma (9,56 rali ili katastarskihjutara) zemlje i šume u Dolinama, od Luke Bebeka. Zemlja pripada selu Dolinama, a šuma selu Karaću. Za tu kupoviriu nisu

017

imali dovoljno novca, pa su Luki isplaćivali dug sljedeće dvije godine. Na tom je imanju otac s odraslom djecom 1925. godine počeo graditi kuću i obradivati zemlju. Početkom ljeta 1926. u Prnjavor se doselio i ostatak naše obitelji: majka s nama, malodobnom djecom.

Sva su se moja braća i sestre rodili u Rakitnu, osim naše najmlade sestre Milke, koja se 1928. rodila u Prnjavoru, a umrla već sljedeće 1929. godine. Nakon dolaska u Prnjavor, ni otac nije dugo živio. Umro je razmjerno mlad, u pedeset sedmoj godini života, od moždanog udara - 15. listopada 1931. godine. Mati nas je tako podizala sama, a umrla je 5. prosinca 1964. u Prnjavoru.

U obitelji Vukoja odgoj je bio oduvijek strogo katolički: u nedjelju i zapovijedanim blagdanom svi su ukućani išli k misi u 10.30 sati, osimjednog odraslog člana, koji bi ostao kod kuće dogotoviti ručak i čuvati gospodarstvo. Po povratku kući, otac je obvezno odraslijoj djeci postavljao tri pitanja: l. Koja se danas čitala epištola (poslanica)? 2. Po komu je bilo današnje sveto evanđelje? 3. O čemu je bila propovijed? Kad se o tome popričalo s djecom, sjedalo se oko stola, molilo prije jela i ručalo.

Osim toga, naši su roditelji kod nas djece, na svoj način, nastojali razviti osjećaj pripadnosti malom, ali časnom hrvatskom narodu. Otac nam je povremeno ponavljao uputu:

- Djeco, ako vas budu odrasli i ozbiljni ljudi pitali što ste po narodnosti ili kojem narodu pripadate, svaki dječak neka odgovori: "Ja sam Hrvat žive vatre!" Takoder, svaka djevojčica treba reći: "Ja sam Hrvatica žive vatre! Ako vas budu pitali tko vas je tako naučio, vi odgovorite: "Moj ćaća!"

U osnovnoj školi, u koju sam pošao 1928. u Prnjavoru, moj je učitelj bio Đeka Kljajić, Crnogorac iz Gnjilana. Jednog je dana upisivao u neku knjigu što je tko po narodnosti od nas, njegovih učenika. Neka su djeca bila iznenadena tim pitanjem, pa su nesigurno i zamuckujući svašta odgovarala. Kad je učitelj mene upitao:

- Božo, a što si ti po narodnosti?

- Ja sam Hrvat žive vatre! - odgovorio sam spremno.

Učitelj je sjedio i zapisivao, a kad je čuo moj odgovor, naglo je dignuo glavu, te začuđeno i povišenim tonom upitao:

- Tko te to, bre, tako naučio?

- Moj ćaća! - odgovorio sam ponosno.

Osnovnu školu u Prnjavoru završio sam 1932. godine s izvrsnim uspjehom, pohvaljen i nagraden za to od škole knjigom "Pjesme o kraljeviću Marku" te štednom knjižicom sa 100 dinara uloga, uz uvjet da taj novac mogu podići nakon 21. godine života.

018

OD "GOVORENJA MISE" - NI TRAGA NI GLASA

U Banjoj Luci sam položio prijemni ispit za gimnaziju, i te se godine, 1932., upisao u prvi razred u Travniku. Iz Prnjavora me tamo doveo brat Stipo, kojem je tada bilo 28 godina, a meni nepunih dvanaest. Kad smo se u Travniku rastali, ja sam ostao plačući. Vidio sam da je i njemu bilo teško. Uvijek se sjećam tog rastanka. Tada sam prvi put ostao sam u tuđem svijetu. Kao i mnogo što kasnije, morao sam preboljeti i taj rastanak.

U prvoj godini gimnazijskog školovanja uzdržavala me obitelj. Puna cijena mjesečnog uzdržavanja bila je 600 dinara (stan, hrana i školski troškovi), a moji su, kao i sve siromašne obitelji s mnogo djece, plaćali samo trećinu te cijene.

U drugom razredu gimnazije troškove moga školovanja podmirivali su župnik Drago Bandić i moja obitelj - popola. U trećem i četvrtom razredu novac za školarinu zarađivao je moj brat Ivan radeći kod župnika. Položivši malu maturu, nastavio sam pohađati i četiri viša razreda gimnazije. Veliku maturu položio sam 1940. godine u Travniku.

U sva četiri razreda više gimnazije uzdržavao sam se sam podučavajući mlađe učenike. Jedan sat instrukcija plaćalo se 15 dinara. To je u ono vrijeme bila dobra zarada. Mjesečno sam zarađivao 450 dinara; 200 sam davao sjemeništu za troškove svog uzdržavanja, a 250 stavljao na štednju i nastojao vratiti obitelji ono što je na mene potrošila. Vraćao sam čak i više, a 1939. i 1940. donio sam kući po 2000 dinara. Osim toga, došao sam lijepo odjeven.

Kada sam već u petom razredu majci donio i predao prvi zarađeni novac, zabrinuto me i sumnjičavo pogledala:

- Odakle tebi toliki novac, moj Božo?
- Zaradio sam podučavajući djecu bogatih ljudi koja pohađaju Travničku gimnaziju.
- Sine moj, da nisi ti to po nesrići ukro?
- Ma nisam, tako mi kamena s ramena! - pokušavao sam je uvjeriti... - Ali, moj Božo, kako si mogao zaraditi toliki novac?

Jedva sam uvjerio svoju staru majku, udovicu i obiteljsku mučenicu, da sam taj novac doista zaradio mukotrpno i pošteno, premda sam i sam morao učiti.

U to vrijeme nije bilo lako postati "unutarnjim đakom"[3]* u Travničkoj gimnaziji. Ta se škola plaćala manje nego većina drugih, a kvaliteta je

- - - - -

3 Unutarnji đaci - stanovali su u sjemeništu kao kandidati za svećenička zvanja.*

019

školovanja bila na zavidnoj visini. Osim toga, u to je vrijeme bilo popularno svećeničko zvanje, pa je kandidata za nj bilo previše. Moji su roditelji pokušali upisati brata Marka 1929. godine, ali nije bilo mjesta.

Uz unutarnje, postojali su i "vanjski daci",[4]* ali samo dječaci. Budući da je ta gimnazija bila "s pravom javnosti",[5]* u nju su se mogli upisati svi muški kandidati bez obzira na vjeru i narodnost. Tako je u mome osmom razredu bilo 12 vanjskih i 22 unutarnja daka. Medu vanjskima su bila dva Srbina, tri muslimana, dva Židova i pet Hrvata.

Tu je gimnaziju osnovao vrhbosanski (sarajevski) nadbiskup dr. Josip Štadler 1882. godine i upravljanje njome povjerio ocima isusovcima. Odgajatelji i profesori takoder su bili isusovci. Sve su polaznike odgajali tako da budu najprije ljudi vjere, a zatim humani i u svakom pogledu primjereni ljudi. Uz ostalo, odgajali su ih u vjerskoj i nacionalnoj trpeljivosti, prema narodnoj poslovici: "Tuđe poštuj, a svojim se diči!"

Budući da potječem iz pobožne katoličke obitelji s mnogo djece, koja su već zarana redovito išla u crkvu, uočio nas je naš župnik Drago Bandić, kojemu sam kasnije bio stalni ministrant. Bio je pažljiv prema nama djeci i našim roditeljima, pa me i zbog toga oduševilo svećeničko zvanje. Kad je vidio da sam izvrstan učenik, podržao je moju želju da postanem svećenikom obećavši mi i materijalnu pomoć. To je ohrabrilo moje roditelje, pa su mi odobrili dalje školovanje i bili presretni što sam odabrao taj put.

No, ja sam svećeriištvo shvaćao na svoj dječji - nezreo način. Mislio sam da ću u Travniku odmah učiti "govoriti misu" i ništa više. Kadli, jadna majko, u Travniku ni govora o misi, nego kupuj rabljene knjige po nižoj cijeni (od starijih učenika) i iz njih uči i što ti se svida i što ti se ne svida. Već u prvom i drugom razredu gimnazije dobismo dva strana jezika: francuski i latinski. U trećem nam dadoše grčki, a u petom još i njemački jezik. Da poludiš od učenja, a od "govorenja mise" - ni traga ni glasa.

Ujesen 1939. godine, kad sam se upisao u osmi razred, u Kraljevini Jugoslaviji su ljudi masovno pozivani u vojsku. Bilo je očito da se država priprema za rat. Osnivale su se i dobrovoljačke jedinice, tzv. četničkijurišni bataljuni. Imali su posebne uniforme - pelerine s bedževima, na kojima su bile mrtvačke glave. Jedan od tih dobrovoljačkih bataljuna bio je i u Sarajevu, u vojarni preko puta muzeja do "Slavijina" igrališta. Sad je tamo glavna

- - - -

4 Panjski daci - stanovali su izvan sjemeništa, a bili su u istom razredu sa sjemeništarcima - unutarnjim dacima.*

5 S prauom javnosti - priznata od državnih vlasti.*

020

željeznička postaja. U vojarni su imali posebne prostorije, u kojima sam ih, prolazeći, često susretao...

ČITANJE NOVINA I KAZNA CINKAROŠU

Prema važećim školskim pravilima, unutarnji učenici klasične gimnazije nisu smjeli čitati svjetovni tisak, pa'ni novine, što je mene posebno pogodilo, jer me iznimno zanimala aktualna politička i športska situacija kod nas i u svijetu. Tomu sam ipak doskočio. Novine sam dobivao preko nekih naših vanjskih učenika i čitao ih potajno.

Bio sam u osmom razredu gimnazije kad me, potkraj svibnja 1940. godine, neki učenik iz sedmog razreda tužio generalnom prefektu da redovito čitam dnevni tisak. Učenik je bio Nijemac iz Katarine u Banatu, a namjerno mu ne želim navesti ime. Tada nam je generalni prefekt bio isusovac otac dr. Ivan Jeger. Jednog me dana pozvao k sebi i rekao:

- Božo, jedan mi je učenik rekao da čitaš dnevni tisak. Je li to istina?

Ova me neugodna novost snažno pogodila, pa sam za trenutak ostao bez riječi. Umjesto da bilo što kažem, strelovito su mi glavom prolazile misli o mogućem isključenju iz škole, i to upravo sada kada sam na pragu velike mature. Ujedno sam se pitao - tko bi mogao biti "Juda izdajnik"?

- Ništa ne odgovaraš! Što se dogada s tobom? - vratilo me u stvarnost prefektovo pitanje.

- Istina je, pater! Čitam dnevne novine.

- Zašto to radiš kad znaš da je to vama zabranjeno?

- Velike se i opasne stvari dogadaju kod nas i u svijetu. Nisam mogao odoljeti da sve to ne pratim i u novinama.

- Donesi da ih vidim. - rekao je zamišljeno.

Malo zatim donio sam naramak novina koji samjedva držao u rukama. Kad sam laktom otvorio vrata prefektove sobe i teret spustio na pod, zaprepašteno me upitao:

- Au! Zar si ti sve to pročitao?

- Jesam! - dahnuo sam spuštajući teret. - Imaš li ti slučajno još toga?

- Imam!

- Sve mi donesi, baš sve! - rekao je odlučno.

Pred oca Jegera spustio sam novi teret. Sa strahom, ispod oka, promatrao sam čovjeka koji je bio vlast u našoj gimnaziji, kao nekoć Pilat u Palestini. A on je, bar mi se tako činilo, bio u šoku. Nepomično je gledao

021

u onu gomilu novina. Malo se pribravši, počeo je šetati gore-dolje. Malo bi pogledao mene, a malo onu hrpu novina.

- I ti si to, kažeš, sve pročitao? - protisnuo je slabašnim glasom kao da govori sam sebi.

- Jesam! - izgovorio sam, ukipljen, očekujući "udarac groma". Nakon nekog vremena, pater Jeger, onako visok i snažan, stade pred mene, zapilji mi se u oči te reče:

- Mladiću, spašavaju te dvije izvrsne činjenice. Prva: tvoje iskreno priznanje, bez pokušaja bilo kakve laži ili opravdanja; i druga: izvrstan si učenik-jedan od najboljih. Bogu zahvali za to! Ovo ćeš sve spaliti, ali tako da nijedan primjerak ne ostane. Hoćeš li?

- Hoću! - odgovorio sam mehanički.

- Vjerujem tvojoj riječi i sretan sam što će sve to progutati plamen. A sad si slobodan.

Stajao sam nepokretan i pognute glave. Iskusni odgajatelj primijetio je da se u meni nešto zbiva. Osjećao sam njegov pogled, ali me to nije zbunilo. Naglo sam podignuo glavu, pogledao ga u oči, i progovorio izmijenjenim glasom:

- Pater, hvala!

- Bogu hvala! - odgovorio je generalni prefekt sa smiješkom.

Preporoden, sagnuo sam se nad gomilom novina i počeo ih skupljati. Sve sam ih potom spalio, a čim mi se pružila prilika, dao sam se u potragu za cinkarošem. Doznavši tko je, vrebao sam trenutak da ga uhvatim nasamo negdje iza zgrada, dolje na dvorištu. To sam i dočekao, pa ga upitao:

- Znadeš li kako je prošao Juda Iškariot?

- Što ti hoćeš od mene... - počeo je ovaj mucati umjesto odgovora.

- Ti nećeš proći kao Juda, nego malo bolje - odgovorio sam ljutito. I počeo ga udarati da dobro zapamti taj dan. Još sam mu, onako razjaren, potkrijepio:

-Ako me opet budeš tužio, na svojim nogama nećeš moći ući u ovu zgradu! Više me nikada nije tužio.

OSKVRNUĆE KATOLIČKE KAPELICE NA GROBLJU

U selu Ilovi kod Prnjavora živio je Srbin Marinko Samardžija, poznati nasilnik. Više je puta osuđivan zbog kriminala i zlostavljanja mirnih ljudi. Narod mu se micao s puta, a oni koji to nisu mogli, radije su od takva tipa nešto pretrpjeli nego mu se zamjerili.

022

Taj je Marinko u zimi 1940. godine obeščastio (oskvrnuo) kapelicu svetog Ćirila i Metoda na katoličkom groblju u selu Maćinom Brdu kraj Prnjavora. U kapelici se opoganio, zatim iz nje uzeo križ i odnio ga Petru Šestiću, Srbinu iz Ilove, te mu rekao:

- Evo ti križ pa prži šokačkoga Boga!

Narod priča da je Petar negodovao i tomu se suprotstavio, iako je imao posla s prijestupnikom kakav je bio Marinko.

Postupak se Marinka Samardžije brzo pročuo u čitavom prnjavorskom kraju. Osobito je bio ogorčen katolički narod toga kotara: Poljaci, Česi, Slovaci, Hrvati, Madari i drugi. Taj su postupak osudili svi pošteni ljudi, neovisno o vjeri i narodnosti. Kao što uvijek u životu biva, ruka pravde prije ili kasnije dostigne zločinca.

Te 1940. godine, na blagdan svetog Ćirila i Metoda - 5. srpnja, u Maćinu Brdu, kao i svake godine, bijaše velika svečanost - proštenje. Najprije je u kapeli na groblju bila sveta misa na kojoj se okupilo mnogo vjernika. Tu je bio i moj brat Vinko, najpobožniji mladić od nas braće Vukoja. S njim su bili njegovi drugovi, braća Grubešić: Ivan i Cvitan, te još neki mladići, Hercegovci. Poslije mise su svi otišli kućama na ručak, a poslije podne se našli na velikoj zabavi u Maćinu Brdu. Ožednjevši poslije dobra ručka, Ivan Grubešić predloži mom bratu Vinku i drugima da svrate u gostionicu blizu prostora za ples, na hladno pivo. Ušavši unutra, imali su što vidjeti: oskvrnitelj kapelice Marinko Samardžija zabavlja goste umivajući se u vinu.

Brat Vinko i njegovo društvo sjedoše za stol gledajući nesvakidašnji prizor. Kad se Marinko umio u vinu, naredio je da mu donesu škaf s drugim vinom da u njemu - opere noge. Bio je i time poslužen. Dok je izvodio svoju "predstavu", brat je s prijateljima popio pivo, te ih šaptom upitao:

- Dečki, što mislite o tome da ga priupitam kako se u Ilovi "prži šokački Bog"?

Momci su se tiho nasmijali, kimnuli da se slažu, a jedan od njih dometne:

- Taj je gad drzak do kraja kad bez ikakva straha i srama dolazi k nama na ovu svetkovinu.

- Cijelu ovu "predstavu" ja sam shvatio kao izazov i poniženje svih nas u Maćinu Brdu i njegovoj okolici - doda Vinko, pa se lagano diže i krene prema bahatom Marinku. Prišavši mu, upita ga prigušujući bijes:

- Reci mi, Marinko, kako se ono "prži šokački Bog"?

I ne čekajući njegov odgovor, munjevito zgrabi stolicu do sebe i njome tako udari Marinka da se sva zdrobila. Nastala je oštra tuča. Vinko je

023

dohvaćao stolicu za stolicom i udarao. Kad je četiri zdrobio na Marinku, ovaj je polumrtav ostao ležati na zemlji.

- Momci, želim vam sretnu zabavu, a ja se idem prijaviti žandarima. Bolje da im ja ispričam što je bilo, nego da im netko drugi priča laži - rekao je Vinko.

Došavši u Prnjavor, u žandarmerijskoj stanici našao je narednika Martina Gotovca. Maloprijašnji mu je sukob istinito ispričao, a narednik je to i zapisivao. Na kraju je mom bratu rekao:

- Vinko, sada idi kući. Ako štogod još zatreba u vezi s ovim, mi ćemo te zvati. No, zbog "naplate" Samardžiji za počinjeno svetogrde, Vinko nije pozivan.

024

MOJA DOMOVINA HRVATSKA U DRUGOM SVJETSKOM RATU

BOGOSLOV U SARAJEVU I "KOMAD SLANINE" NA RAMENU

Svi unutarnji učenici travničke Klasične gimnazije, koji su uspješno položili veliku maturu i koji su željeli nastaviti bogoslovni studij, trebali su napisati molbu i obrazložiti tu svoju želju. Svoju molbu poslao sam i ja Bogoslovnom fakultetu u Sarajevu, koji su takoder vodili isusovci. Svi koji smo primljeni na taj studij, skupili smo se u Sarajevu 30. rujna 1940. na početak nove studijske godine.

Te zime za Božićne blagdane nisam išao kući u Prnjavor. Ostao sam u Sarajevu i pozorno pratio novinske i radijske vijesti o užasnom i nezaustavljivom širenju Drugog svjetskog rata. Svi smo sa strepnjom čekali kad će pokucati i na naša vrata.

Na početku 1941. taj se vihor sve brže primicao i Kraljevini Jugoslaviji, u okviru koje je, nažalost, bila i moja domovina. Brzo je došao i 25. ožujka 1941. kad su Dragiša Cvetković i Aleksandar Cincar-Marković u Beču potpisali ugovor o pristupu Kraljevine Jugoslavije Trojnom paktu. Prvi je bio predsjednik Vlade, a drugi ministar vanjskih poslova. Samo dva dana potom general Dušan Simović, sa skupinom časnika sprske vojske, čini koban i loše odglumljen državni udar, o kojem su se Srbi medusobno dogovorili, poticani svojim saveznicima iz Prvoga svjetskog rata. Kao slijepi poslušnici, natovarili su na leda Južnih Slavena nepotreban, krvav i iscrpljujući rat, kojeg je Balkan mogao biti pošteden da se poštivao potpisani pristup Trojnom paktu.

Nikad nisam prihvaćao fašizam i uvijek ću osudivati njegova strašna zlodjela i u Drugom svjetskom ratu i nakon njega, gdje god se pojavila. Medutim, treba pogledati istini u oči: Tko je stvorio Hitlera i njegove vjerne suradnike takvima kakvi su bili? Stvorila ih je britanska i francuska nepravedna podjela kolonija u svijetu, te prisilno i nepravedno sklopljen mir u Versaillesu 1919. godine nakon Prvoga svjetskog rata! Britanski su i francuski političari tada namjerno radili krive poteze, kao što ih rade i sada, u tijeku srpske agresije najužnoslavenske narode - posebno na Hrvate. Oni žele sačuvati Srbe da bi im i dalje služili kao slijepi poslušnici. Pritom se ne biraju sredstva i ne brinu ih povrede najosnovnijih ljudskih prava malih naroda.

025

Četvrtak, 27. ožujka 1941., bio je lijep i topao proljetni dan. U osam sati ujutro radio je javio da je srušena Vlada Kraljevine Jugoslavije, te da je vlast preuzeo čelnik pučišta, zrakoplovni general Dušan Simović. Toga su dana u Beogradu održane velike demonstracije protiv pristupanja Trojnom paktu. Demonstranti su demolirali njemačku ambasadu i spalili njemačku zastavu. Takvo pljuvanje Srba po dokumentu koji su, samo dva dana ranije, potpisali njihovi najviši čelnici, naljutilo je Hitlera. U demonstracijama je sudjelovalo veliko mnoštvo. Osobito su se isticale četničke i velikosrpske parole, uz poneku komunističku, jer su Njemačka i SSSR tada bili formalni saveznici.

Budući da sam u to vrijeme bio u Sarajevu, vidio sam što se tamo događalo. Oko 20 sati 26. ožujka 1941. svaki je pravoslavni bogoslov sa sobom vodio manju skupinu građana koji su nosili kante s benzinom i palili ih na različitim mjestima u gradu, nastojeći stvoriti što više buke i nereda. Policija ih je rastjerala.

Sutradan, 27. ožujka, nismo imali predavanja na bogosloviji, nego smo taj dan iskoristili za izlet na Ilidžu. Krenuli smo vlakom sa sarajevske željezničke postaje, zadržali se na Ilidži do sredine poslijepodneva, pa se vlakom i vratili.

Kad smo došli do zgrade Banovine i parka, vidjeli smo kako se gradom kreće velika povorka. Na njenomje čelujašio četnički vojvoda s perjanicom i kratkim karabinom. Konj mu je bio pokriven crnim plaštom, koji mu je sezao do kopita. Iza vojvode su išli četnici pješaci u kratkim četničkim dolamama smeđe boje. Nosili su o ramenu kratke četničke karabine, a o pojasu zataknute kame - kratke noževe, slične turskim handžarima. Bilo ih je oko 400; iza njih je išla vojska, približno bataljun, a iza nje skupine civila: učenici, radnici i drugi, uzvikujući parole protiv Njemačke i Italije. Uz ostalo su vikali: "Bolje grob nego rob!" Omanja skupina - tridesetak ljudi, poluglasnoje izvikivala: "Savez s Rusijom, savez s Rusijom!" i "Moskva - Beograd!"

Povorka je bila duga oko kilometar, a s ponekih prozora i balkona u glavnoj ulici na nju su bacali cvijeće. Bogati su Židovi bacali i cigarete. Mi smo stajali sa strane i nijemo promatrali.

Poslije tih događaja, Kraljevina Jugoslavija se uzaludno intenzivno pripremala za rat; svi su znali da se ne može oduprijeti strašnom njemačkom stroju, koji je lako gazio sve pred sobom. Po gradu se raspoređivala vojska. Na kućne terase postavljani su protuzrakoplovni mitraljezi i mali topovi. Vojni su obveznici pozvani u rezervne postrojbe. Takvo pripremno stanje trajalo je do 6. travnja 1941.

026

Tog je datuma bila Cvjetna nedjelja. Mi smo, bogoslovi, imali ranu misu u 6 sati i nakon nje doručak. I upravo tada, u vrijeme doručka, Sarajevo je nadletjelo 30 crnih zrakoplova i bombardiralo sarajevsku zračnu luku u Rajlovcu. Javljalo se da ima mnogo poginulih i ranjenih.

Upravo tog jutra, doznajemo uskoro, Njemačka je napala Kraljevinu Jugoslaviju s više strana i osobito jako, oko 7 sati, bombardirala Beograd. Bio je to njemački odgovor na one bezumne demonstracije, još više na onaj tobožnji državni udar.

Nijemci su iz zraka posebno snažno tukli Dedinje i Palilulu, gdje su bile smještene gardijske jedinice. Moj je brat Marko upravo tada u Beogradu služio redovni vojni rok u Kraljevoj gardi. Pitao sam se što je s njim, i bio sam silno zabrinut.

Jugoslavenska vojska Nijemcima nije pružila gotovo nikakav otpor. Njemačke trupe napredovale su bez zastoja i već 10. travnja bile u Zagrebu, a 12. travnja 1941. u Beogradu.

Kad je bio posrijedi udar na Kraljevinu Jugoslaviju, Hitler se bojao pogreške koju je Njemačka napravila na tom području u Prvome svjetskom ratu. Tada se, naime, srpska vojska povukla u Grčku, tamo se pribrala i sa svojim saveznicima ratovala dalje na solunskoj fronti. Na tom su bojištu Nijemci i Bugari bili prisiljeni na povlačenje. Zbog toga je, malo kasnije, Bugarska i kapitulirala. Njemačka Dvanesta armija iz Bugarske je zato prešla u napad na makedonskoj fronti, dok su talijanske jedinice iz Albanije prodrle u Makedoniju do Skadarskog jezera. Njemačke su brze motorizirane jedinice ušle u Skopje, a dio ih se uputio prema Skadarskom jezeru, gdje se spojio s talijanskim snagama. S druge strane, kod Soluna, grčka je vojska potisnuta, a njemački su tenkovi 9. travnja 1941. ušli u Solun. Na taj je način veza izmedu Grčke i Kraljevine Jugoslavije bila prekinuta, a time onemogućeno i svako povlačenje jugoslavenske vojske na jug.

Iako sujugoslavenske kraljevske snage u to vrijeme brojile oko 600.000 aktivnih vojnika, ne računajući one koji su bili naknadno mobilizirani, ta se vojna sila raspršila kao veliko stado ovaca kad na njega navali čopor vukova. Ljudi su dezertirali iz vojske u svim dijelovima države, jer nisu imali jedinstvenog i čvrstog rukovodstva koje bi znalo što hoće i za koga se bori. Otporjugoslavenskih demoraliziranih, raspršenih i loše vodenih snaga danomice je posvuda sve više slabio. U zapadnoj Bosni i Dalmaciji više nije bilo ni onih slabih borbi, a Nijemci su već prešli rijeku Unu te zauzeli Kostajnicu i Bihać. Talijani su sa sjevera ušli u Gospić, a u Benkovac iz Zadra.

027

Jugoslavesnki kralj Petar II., sin kralja Aleksandra I., ubijenog u Marseillesu, doveden je na vlast odglumljenim državnim udarom srpskih političkih mudrijaša preuzevši 27. ožujka 1941. godine vlast namjesniku knezu Pavlu. Tada mu je bilo 17 godina, 6 mjeseci i 20 dana; dakle, bio je još maloljetan. Nakon prvog bombardiranja Beograda, 6. travnja 1941., kralj Petar je, zajedno s jugoslavenskom Vladom, napustio glavni grad države, te su se privremeno sklonili u Sevojnu kod Užica. Odatle su otišli u Pale kod Sarajeva, gdje je bilo i posljednje zasjedanje Vlade, 13. travnja 1941. Na tom je zasjedanju general Simović, kao predsjednik Vlade, imenovao generala Danila Kalafatovića načelnikom Štaba Vrhovne komande, što je do tada bio sam Simović. Predsjednik Vlade je Kalafatoviću poslao službeni akt o tome ujutro 14. ožujka, u kojem mu, medu ostalim, naređuje da odmah u ime Vlade zatraži od neprijatelja primirje kako bi se dobilo na vremenu.

Vlada je iz Pala otišla u Nikšić, odakle je 15. travnja 1941. popodne zrakoplovom napustila tlo Kraljevine Jugoslavije i pobjegla u Grčku. Iz Grčke su je Britanci prebacili u Kairo, a kasnije u London, odakle je tijekom cijeloga Drugoga svjetskog rata rukovodila pobunama Srba u Hrvatskoj i cjelokupnim četničkim pokretom na tlu bivše Kraljevine Jugoslavije. Naredbe su davali Draži Mihailoviću, a ovaj ih je provodio u djelo preko svojih "produljenih ruku".

Samo dva dana poslije bijega kralja Petra i Vlade, tj. 17. travnja 1941., predstavnici Vrhovne komande u Beogradu potpisali su bezuvjetnu kapitulaciju jugoslavenske vojske.

Na Veliki ponedjeljak, 7. travnja 1941., rektor Bogoslovnog fakulteta, otac Karlo Ferenčić, rekao nam je da za bogoslove do daljnjega neće biti predavanja. Uputio nas je da odemo kućama i ostanemo tamo do primitka obavijesti o povratku. Savjetovao nam je da putujemo u građanskom odijelu, noćnim vlakom i u grupicama, po trojica, četvorica najviše, da budemo tihi i ne svraćamo pažnju. Takoder nas je zamolio da budemo oprezni i ne miješamo se ni u što, što bi naše živote moglo dovesti u opasnost.

Tako smo i postupili. Iz zgrade smo izlazili najprije mi, mladi (prvi tečaj) - po trojica u civilu, žureći se na željezničku postaju. Moje su društvo, koliko se sjećam, bili Stjepan Fontana i Jakov Kovačević, koji su trebali putovati u istom smjeru do Dervente. U vlaku je bila neopisiva gužva zbog vojske. Putovali smo cijelu noć i sutradan do poslijepodne, kad stigosmo u Derventu. Iz razgovora među vojnicima jasno se zaključivalo da je vojska demoralizirana, da joj se ne bori, da nije zadovoljna lošim i zastarijelim naoružanjem. Časnici su ismijavali svoje činove na ramenima nazivajući ih - komadima slanine.

028

U Derventi sam se uspio utrpati u stari autobus, kojem je motor šektao kao gladna lisica. Putem smo prestizali vojsku u pokretu što je svoje stvari i naoružanje vozila čak i volovskom zapregom.

Kući sam stigao na Veliki utorak navečer. Na Veliku je srijedu, 9. travnja 1941., radiojavio da njemačke trupe neometano i gotovo bez ikakvih sukoba napreduju u više smjerova. Javljalo se: "Pao je Beograd; paoje Zagreb; palo je Skopje!"

PROGLAŠENJE NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE

Ratnu situaciju u zapadnom dijelu Kraljevine Jugoslavije - uoči proglašenja Nezavisne Države Hrvatske (NDH) - opisuje Bogdan Krizman, u knjizi "Ante Pavelić i ustaše", na str. 382., ovako:

"Osvanuo je 10. travnja i njemačka Druga armija, iako nepotpuno kod Graza prikupljena, prešla je u napad na čitavoj fronti. Njen je Četrdeset deveti korpus nastupao preko Dravograda prema Celju, Pedeset prvi prema Maceljskom prigorju zapadno od Varaždina. Četrnaesta tenkovska divizija prodrla je kod Barča u Jugoslaviju, razbila Slavonsku diviziju i istog dana, bez otpora, ušla u Zagreb, dok je Četrdeset šesti korpus napredovao do Podravske Slatine i Virovitice.

Udar njemačke Druge armije bio je i s ustaške strane pripremljen, i kod jugoslavenske Prve grupe armija slom je nastupio brzo, brže nego što bi se očekivalo. Ustaška peta kolona djelovalaje toga dana više nego uspješno i Nijemci su čitav taj prodor izveli, zahvaljujući dijelom ranijim sporazumima izmedu njih, Slavka Kvaternika i, čini se, generala I. Rupnika, koji je bio načelnik štaba grupe armija. Pri tom je najvažniju ulogu imaojugoslavenski generalštabni pukovnik, Virovitičanin Franjo Nikolić, Rupnikov načelnik operativnog odjela. Komandant Prve grupe armija - da je i pomišljao na neki ozbiljniji otpor njemačkoj premoći - bio je tog časa gotovo bez ikakvih četa spremnih za borbu."

Nezavisna Država Hrvatska proglašena je na Radio-Zagrebu, na Veliki četvrtak, uvečer, 10. travnja 1941. godine. U ime hrvatskog naroda i u ime poglavnika dr. Ante Pavelića, proglasio ju je austrougarski pukovnik i Pavelićev zamjenik Slavko Kvaternik (1878-1947), zapovjednik oružanih snaga NDH.

029

Istoga dana, oko 13 sati, NDH je već bila proglašena u Banskim dvorima na Gornjem gradu u Zagrebu, pred hrvatskom zastavom i mnoštvom svijeta koji se okupio u zgradi i vani na trgu, istim tekstom koji je navečer pročitan na radiju. Taj događaj i tekst proglasa donosi Bogdan Krizman u već spomenutoj knjizi na stranicama 385 i 386:

"Kvaternik se nato oprostio od Mačeka i Košutića i u društvu dra Veesenmayera odvezao se autom u radio-stanicu u Vlaškoj ulici. Tamo je pred mikrofonom Kvaternik pročitao izjavu u kojoj, u ime hrvatskog naroda i poglavnika Ante Pavelića, proglašava samostalnu državu Hrvatsku na cjelokupnom hrvatskom povijesnom narodnom području, kako je takvu državu zasnovao i propovijedao dr. Ante Starčević.

Ta Kvaternikova izjava glasila je ovako:

`Božja providnost i volja našeg saveznika, te mukotrpna višestoljetna borba hrvatskog naroda - i velika požrtvovnost našeg poglavnika dr. Ante Pavelića, te Ustaškog pokreta u zemlji i u inozemstvu.

Odredili su, da danas pred dan Uskrsnuća Božjeg Sina uskrsne i naša nezavisna Hrvatska država.

Pozivljem sve Hrvate u kojem god mjestu bili, a naročito sve časnike, podčasnike i momčad cjelokupne oružane snage i javne sigurnosti, da drže najveći red i da smjesta prijave zapovjedništvu oružane snage u Zagrebu mjesto gdje se sada nalaze, te da cijela oružana snaga smjesta položi zakletvu vjernosti nezavisnoj Hrvatskoj državi i njenom Poglavniku. Cjelokupnu vlast i zapovjedništvo cjelokupne oružane snage preuzeo sam danas kao opunomoćenik Poglavnika.

Bog i Hrvati - Za Dom Spremni!

Slavko Kvaternik.'

Pročitavši izjavu o proglašenju ustaške države, Kvaternik je predao spikeru izjavu dra Mačeka, napisanu u čisto rukom ing. Košutića, da je spiker pročita pred mikrofonom. Evo njenoga navodnog teksta (štampaje, naime, izjavu donijela prepričanu): `Hrvatski narode! Pukovnik g. Slavko Kvaternik, vođa nacionalista u zemlji, proglasio je danas slobodnu i samostalnu nezavisnu Hrvatsku Državu na cijelom teritoriju Hrvatskog naroda, te je današnjim danom preuzeo vlast u svoje ruke. Pozivam sve Hrvate da se novoj vlasti pokore. Sve članove HSS molim, da ostanu mirni, a kotarske poglavare pozivam da ostanu na svojim mjestima i da surađuju s novim vlastima.

Dano u Zagrebu, dne 10. travnja 1941.

Dr. Vladko Maček'."

030

Osvrnimo se na trenutak unatrag, u povijest, na sve ono što je hrvatski narod doživljavao u svojoj domovini pod vlašću tudina: koliko je odvoden u roblje, koliko ubijan na pragovima svojih domova, koliko nepravedno optuživan, koliko su mu smrtnih presuda izrekli tudinski nepravedni sudovi, koliko je ubijan u atentatima u domovini i izvan nje, koliko pljačkan duhovno i materijalno, koliko mučen u raznim logorima i na prisilnim radovima, koliko zlostavljan i progonjen zbog svoga hrvatskog imena, zbog svoje katoličke vjere?

Takvih "koliko" moglo bi se nanizati još bezbroj. Pa kad taj i takav narod iznenada postane slobodan u svojoj zemlji na svom povijesnom tlu, oslobodenjarma tlačitelja, što će drugo nego - slaviti. U slavlju, pak, mnogi daju oduška svom zatomljenom jadu i bijesu, svojoj silom obuzdanoj mržnji.

I hrvatskim selima i gradovima, barem prvih dana nakon proglašenja NDH, prijetila je takva opasnost. Tih dana zatekao sam se u Prnjavoru. O proglašenju se naveliko govorilo, a ljudi bi i koješta dodali u mašti. Proglas na radiju nisam čuo, a tada se svemu tomu nisam ni osobito radovao: državna samostalnost nastala u jeku rata kojemu se nije nazirao kraj, nesigurna je i varljiva stvarnost. A uz tu, za hrvatski narod radosnu vijest, širila se i jedna strašna velikosrpska laž. Četnici su, naime, tvrdili da se u novonastaloj hrvatskoj državi masovno progone Srbi. Toj stoljetnoj srpskoj laži - kojom suludi srpski političari žele na račun Hrvatske izgraditi veliku Srbiju naivini Srbi nasjedaju već desecima i desecima godina i zbog nje i sami stradavaju.

Župnik prnjavorske župe, Drago Bandić, na Veliku je srijedu 1941. otišao u Banju Luku po sveto ulje i vratio se tek nakon Uskrsa. Glavni teret smirivanja ljudi u toj iznenadnoj političkoj situaciji pao je stoga na mene, kao bogoslova, ijoš trojicu uglednih ljudi: pravnika Bilenkija, rodom Ukrajinca, Hrvoja Jurića iz Bihaća i Stipu Relju, rodom iz Dalmacije. Zahvaljujući Bogu i našem mirotvornom zauzimanju, tih se dana nikomu nije nikakvo zlo dogodilo iako je bilo vrlo napeto. Samo je jedno petogodišnje dijete lakše ranjeno, i to nehotice kada je Slavko Tetan na Uskrs popodne, pijan, pucao iz pištolja.

U stvaranju svojih političkih uvjerenja nikad se nisam vodio sebičnim interesima, opredjeljivao sam se za onu stranu koja mi se činila miroljubivija i čovječnija, stoga sam i na početku Drugog svjetskog rata bio na strani Engleza i Francuza, a protiv Nijemaca. Na taj moj stav utjecala su i ondašnja glasila i odgoj u klasičnoj gimnaziji. Razmišljajući, zaključio sam da su krivi oni koji započinju ratove. Isusovački su nas odgajatelji učili da su i nacional-socijalizam i komunizam veliki neprijatelji svete vjere, pa sam i

031

zbog toga bio osobito gorljiv simpatizer Francuza. Sjećam se dobro kako je otac Stjepan Flodin, na satu hrvatskogjezika, za Hitlera često govorio: "Le Diable braun de Berlin" - "Smedi vrag iz Berlina".

Usudujem se reći da hrvatski katolički narod, kao ni ja, nikad nije simpatizirao fašizam, niti ga je podržavo zato što ga voli. Hrvati su pritisnuti srpskim barbarskim hegemonizmom - tražili tek način da se oslobode svojih tlačitelja. Gledano s druge strane, kad je Vlada Kraljevine Jugoslavije pristupila Trojnom paktu, bila je na dobrom putu da izbjegne rat. Opet se usudujem reći da boljeg rješenja nije bilo. Akoje pristup Trojnom paktu bio pogreška, onda su sva ostala moguća rješenja za Kraljevinu Jugoslaviju, u tim okolnostima, bila još veća pogreška. Ovo moje mišljenje potvrduju mnogi kasniji dogadaji.

Srbi su (isključivo Srbi!) državnim udarom protiv samih sebe pogazili riječ i svoje potpise na bečkom dogovoru, pa se zato i dogodilo sve ono što je slijedilo u nastavku rata.

Podsjetimo se što su potpisali Dragiša Cvetković i Cincar-Marković u Beču. Ugovor je obvezivao obje strane:

"Njemačka nema nikakvih teritorijalnih aspiracija na Balkanu, ni zahtjeva prema Jugoslaviji: Njemačka jedino želi da u tom području vlada red i mir, te da s tim područjem ima gospodarsku razmjenu. Ona će dati garanciju za jugoslavenski teritorijalni integritet. Jugoslavija će dobiti pismenu izjavu Njemačke i Italije o:

1. poštivanju suvereniteta i teritorijalnog integriteta Jugoslavije;

2. o tome da se od Jugoslavije neće zahtijevati nikakva vojna pomoć, ni prolaz ni transport trupa u vrijeme rata;

3. pri stvaranju novog poretka u Europi uzet će se u obzir interesi Jugoslavije za slobodan izlaz na Egejsko more preko Soluna.[6]*

Da su Srbi poštivali svoju riječ danu u Beču i potpise svojih državnika stavljene na dokument o pristupu Trojnom paktu, povijest Kraljevine Jugoslavije bila bi sasvim drukčija: prvo, ne bi bilo toliko krvoprolića na njenom tlu; drugo, uvjetno bi ostala cjelovita (ne bi bilo NDH); treće, u Jugoslaviji ne bi smio "cvasti" srpski hegemonizam, inače bi je Hitler podijelio; četvrto, u takvoj Jugoslaviji komunizam ne bi imao nikakve šanse ni nastati, a niti opstati; i peto, francuske i britanske masonske lože ne bi se mogle koristiti Srbima u svojim najprljavijim poslovima.

- - - -

6 B. Krizman, "Ante Pauelić i ustaše", str. 349, Globus, Zagreb.*

032

Na Veliki petak 11. travnja 1941., oko 8 sati, izašao sam iz župnog stana, gdje sam spavao za župnikove odsutnosti. Tek što sam za sobom zatvorio vrata, u dvorište je ušla skupina ljudi. Gledao sam ih dok su se približavali - većinu sam poznavao. Ozbiljna i blijeda lica natečenih podočnjaka svjedočila su o umoru i nespavanju. Uljudno su me pozdravili, a jedan je počeo:

- Gospodine Božo, mi smo srpski prvaci iz Prnjavora. Budući da župnik Bandić nije kod kuće, moramo se obratiti vama kao bogoslovu.

- Rado vas primam. Hoćete li ući?

- Ne, hrvala. Ima nas previše, a i nećemo dugo. Došli smo vas zamoliti jednu uslugu.

- Izvolite!

- Ja sam načelnik prnjavorskog sreza - predstavi se jedan od njih, dometnuvši svoje ime i prezime, koje sam zaboravio. Zatim nastavi predstavljati ostale:

- Ovo je Mika Todorović, a ostale dobro poznate.

Svaki mi je prišao i pružio ruku: najprije načelnik, zatim Mika Todorović, pa Dušan Đerić, Sveto Vulić, Risto Bjegojević i Vlado Rakić.

- Kao predstavnici svih Srba ovog sreza, došli smo vas zamoliti da utječete na Hercegovce i druge ovdašnje Hrvate da ne čine nasilja i ne osvećuju se nama, Srbima. Vas će poslušati, jer ste ne samo bogoslov i Hrvat, nego i Hercegovac - rekao je načelnik.

- Čudi me vaša zaplašenost i uzbuđenje. Tko će vam bilo što loše učiniti ako ste pošteni i mirni ljudi?

- Drago nam je što tako mislite, ali u ovom prijelaznom vremenu loši će se ljudi pokušati okoristiti i osvetiti u svom nestrpljenju i bijesu obrazložio je trgovac Dušan Đerić.

To me natjeralo da se zamislim. Činilo mi se da ti ljudi ispravno misle. U svakom narodu ima probisvijeta i nasilnika, pa zašto ih ne bi bilo i medu Hrvatima? Sjetio sam se da u prnjavorskom kraju ima i Hrvata koje su nepravedno progonili bilo susjedi Srbi bilo nasilni žandari i stara vlast.

Značajno sam ih pogledao i pomalo zabrinuto rekao:

- Gospodine Dušane, u pravu ste. Poštujem vaše iskustvo koje ja nemam. Ozbiljno prihvaćam vaš savjet. Nastojat ću posjetiti što više Hrvata i upozoriti ih na ozbiljnost situacije, te potrebu da se čuvaju prenagljenih postupaka. Molim vas, i vi obidite svoje Srbe, te im savjetujte da se ne upuštaju u sukob s novom vlašću. Obavijestite svoj narod da ne nasjeda lažnoj propagandi o tobožnjem revanšizmu Hrvata nad Srbima.

033

Rastali smo se prijateljski. Oni su otišli ohrabreni, a ja sam ozbiljno shvatio njihov strah. Odlučio sam razgovarati s utjecajnim Hrvatima i drugim nesrbima u kotaru, te ih zamoliti da zajednički pokušamo pronaći opasna mjesta na kojima bi mogle planuti iskre. Hrvata je u prnjavorskom kraju tada ionako bilo malo i mudrost nije bila naodmet.[7]*

Kad sam se toga dana vratio iz crkve od Božjega groba, bilo je oko 10 sati. Dode mi tada u župni stan crkveni odbornik Ivan S., poznati mačekovac i bistar čovjek, pa mi reče:

- Kume, ja bih sada otvorio srpske trgovine; neka naša sirotinja uzme što joj treba. Ionako će to učiniti Švabe i sve odnijeti.

- E, moj kume Ivane, takvo što ne bi smio ni pomisliti, a kamoli predložiti pošten katolik. Uvijek su se mijenjale vlasti, ali su ostajali narodi, bilo Srbi, bilo Hrvati ili neki drugi. Ostajalo je i njihovo vlasništvo, koje nitko osim njih nema pravo dirati - ako je pošteno stečeno i ako ti ljudi ne rade protiv države u kojoj žive. Ako vlasnici tih trgovina rade protiv naše nove države, protiv njih će se provesti krivični postupak, a o njihovoj imovini odlučit će država. U ovom slučaju, tko je nas ovlastio da budemo suci i izvršitelji presude?

-Ti znadeš, kume Božo, da je dosadašnja srpska Kraljevina Jugoslavija stalno oštećivala nas Hrvate i da su Srbi u svemu imali prednost. I u bogatstvu ovih srpskih trgovina ima dosta onoga što je hrvatsko, i što Srbi Hrvatima nikada ničim neće nadoknaditi - uvjeravao me Ivan.

- Pa ako i jest tako, mi nismo vlast i ne smijemo postupiti kako ti predlažeš! Uostalom, to ne bi bilo ni pravedno. Zar je naša briga što će Nijemci raditi sa srpskim trgovinama? O tome neka brinu njihovi vlasnici. Otkud ti, uostalom, znaš kako će Nijemci postupiti?

Ivan je, pokoleban, šutio, ali se još nije predavao:

- Nisi li čuo u radio-vijestima da je njemačka vojska okupatorska, da osvaja tuđe i sebi grabi?

- Nažalost, sve vojske pljačkaju ono što zauzmu. Ali jučer je proglašena NDH, vjerujem, uz Hitlerovo odobrenje. Zbog toga se u ovoj državi njemačka vojska ne smije ponašati kao okupatorska! Ona ovdje ne smije pljačkati niti srpske niti bilo čije trgovine. Svaki Srbin i svaki drugi nehrvat, ako je lojalan novoj vlasti, punopravanje gradanin hrvatske države i štiti ga hrvatski zakon.

Jedva sam ga uspio uvjeriti da je pogubno dirati tude privatno vlasništvo, ma čije bilo. Iako je rat, Hrvatima bi to donijelo sramotno pljačkaško ime, makar sve podijeliii sirotinji.

- - - -

7* Na početku Drugoga svjetskoga rata, u prnjauorskom kotaru - živjelo je oko 40 posto Srba, oko 20 posto Poljaka, približno 15 posto Muslimana, Hrvata oko 10 posto, a svih ostalih približno 15 posto (Nijemaca, Ukrajinaca, Talijana, Čeha, Slovaka, Albanaca, Roma i drugih).

034

Toga je dana, na Veliki petak, u grad pristizala obezglavljena vojska. Vojnici su s oružjem i vojnom opremom odlazili kućama. Predaja oružja nije bila organizirana, pa su neki naši ljudi sami uzeli puške, uzjahali konje i počeli razoružavati. Vojnici se nisu odupirali.

Da ne bi ipak došlo do sukoba, otišao sam u žandarmerijsku postaju, gdje sam zatekao narednika Kranjca i zamolio ga da naredi tiskanje desetak letaka s pozivom vojnicima da oružje predaju toj postaji. Narednik me poslušao, letke je pričvrstio na kestene i stupove, a ljude koji su razoružavali poslali smo kućama, s objašnjenjem da po zakonu nitko nije dužan predavati oružje civilima.

Dolazak raspršene vojske u Prnjavor nastavio se i na Veliku subotu i Uskrs, ali incidenata nije bilo.

Na Uskrsni ponedjeljak, 14. travnja 1941., u Prnjavor je oko 15 sati ušla prva njemačka izvidnica - tri vojnika na motociklu s prikolicom. Oko 17 sati u grad su ulazili njemački tenkovi s pratećim vozilima. Kod općinske zgrade organizirali smo službenu predaju grada. Tekst predaje na njemačkom jeziku pročitao je Srbin Milan Kovačević.

Njemačku su vojsku posebno radosno dočekali Nijemci iz sela Šibovske i Glogovca. Na dočeku je iz tih sela bilo mnogo momaka i djevojaka, pa se dio motorizirane jedinice s tenkovima i oklopnim vozilima uputio starom cestom u Šibovsku, a dio novom cestom u Glogovac. Među stanovnicima tih dvaju velikih njemačkih sela u prnjavorskom kotaru, posebno se isticao Volksdeutscher Jansen, službenik prnjavorske porezne uprave.

Sutradan sam u gradu susreo Božu, sina pravoslavnog prote Jovice Jovanovića.

- Imenjače, hvala vam što ste se zauzeli za mir i red - zaustavio me, dodavši:

- Sada vam mogu reći da su nam svi Sančani iz Velike Ilove bili poručili: "Ako Hrvati nešto počnu, samo opalite prangiju, pa ćemo mi sve njihove poklati!" Hvala Bogu i vama što je sve mirno prošlo!

U Prnjavoru sam ostao do Bijele nedjelje. Tada mi je javljeno da se nastavljaju predavanja na Bogoslovnom fakultetu i morao sam se vratiti u Sarajevo. Do 28. lipnja položio sam sve ispite prve godine studija i odlučio to ljeto posjetiti svoju sestru Andu, udanu za Juru Soldu Matasovića u hercegovačkom selu Britvici, a potom i rođaka Ivana Vukoju u Rakitnu.

U Mostar sam došao 28. lipnja 1941. oko podne. Ondje je bila uzbuna. Četnici su se u Nevesinju pobunili protiv hrvatske države - samo zato što je hrvatska, a ne srpska. Dignuli su ustanak baš na Vidovdan, predovdeni

035

četnikom Čedom Milićem. Pridružili su im se Srbi iz Mostara, vođeni časnicima srpske vojske, te Srbi iz Gackog, Bileće i okolnih mjesta. Postavljali su zasjede iz kojih su ubijali hrvatsku vojsku i terorizirali hrvatski puk, osobito u selima.

Tog su dana, bez ikakva povoda, iz zasjede napali putujuću domobranskujedinicu i većinu vojnika ubili i ranili. Bili su to pretežno domobrani s područja Varaždina i Bjelovara. U tom je napadu poginuo i ustaški satnik, čuveni Mijo Babić, hrvatski emigrant rodom iz Nove Bukovice kod Podravske Slatine, koji je za Kraljevine Jugoslavije morao pobjeći iz Zagreba u Italiju, jer je srpska policija bila ucijenila njegovu glavu.

Vještinu dizanja "balvan-revolucije" Srbi su, dakle, pokazali još 1941. godine. Nismo li isti scenarij vidjeli i u Kninu 1990., kad su komunisti izgubili na prvim hrvatskim slobodnim, višestranačkim izborima, a vlast u Hrvatskoj . dobio predsjednik Tuđman? I 1990. se, kao i 1941., po cijelom svijetu pronosila drska srpska laž kako su Srbi u Hrvatskoj ugroženi!

Vlasti NDH nisu progonile Srbe dok nisu počeli na svakom koraku činiti diverzije, ubijati i pljačkati. Što bi Hrvati trebali činiti takvim Srbima? Zar kleknuti pred njih i moliti ih da ne uništavaju hrvatska dobra i hrvatske ljude? Što bi Srbi učinili pobunjenim Hrvatima u Srbiji? Što bi učinili Francuzi, Englezi, Nijemci, Amerikanci, Rusi, Kinezi i Japanci kad bi pobunjeni Srbi u njihovim zemljama provodili diverzije, pljačke, paleže i ubojstva? Opraštali im ili se ogorčeno suprotstavili njihovu teroru? Zapadni i istočni svijete, zamisli se pred ovim pitanjem i ne traži nemoguće: da Hrvati u ovim uvjetima budu sveci?!

Zbog srpskih pobuna ni ja 28. lipnja 1941. nisam mogao odmah otputovati iz Mostara u Rakitno. Ivan Zovko uspio me navečer odvesti svojim vozilom do Širokog Brijega. Kod njega sam prenoćio, a odatle preko Dobrkovića dopješačio u Britvicu do sestre Ande, gdje sam ostao šest dana. (Poslije je ta moja sestra živjela u Bektežu kod Našica.)

Iz Britvice sam otpješačio u Rakitno k rodaku Ivanu Vukoji. Njegov je otac, a moj stric Filip, poginuo 1916. godine na Karpatima u Prvome svjetskom ratu. Kod Ivana sam ostao 15 dana, pa se preko Mostara, Sarajeva, Doboja i Dervente vratio kući u Prnjavor.

U Prnjavoru me dočekalo pravo bezvlade. U gradu nije bilo ni policije, ni vojske, tek pokoji žandar bez uniforme. Narodna zaštita također nije bila organizirana. Mislim da je na takvo stanje najviše utjecao heterogeni narodnosni sastav. Novoimenovani se logornik nije snašao i osjećao se nemoćnim u toj složenoj situaciji, pa se odao pijanstvu. Cvali su nezakonita

036

trgovina i prijevare. Alkohol se točio i pio više nego ikada. Ljudi su osjećali opasno razdoblje praznine-staraje vlast srušena, a novajoš nije zaživjela.

Rat je u svijetu bjesnio sve većom žestinom, a našim se krajevima sve više širila laž da će se Hrvati osvećivati Srbima za sve nepravde koje su im ovi do tada činili.

Njemačka je 22. lipnja 1941. napala Sovjetski Savez, a Japan 7. prosinca iste godine napao Sjedinjene Države na Havajima. Ta su dva najnovija događaja razbuktala ratna žarišta u cijelome svijetu, ali ujedno dobro došla Velikoj Britaniji, jedinoj državi u Europi, osim SSSR-a, koju Njemačka nije porazila. Širenjem rata i sve većom zauzetošću Hitlera na drugim stranama, njemačkije pritisak na Britaniju najprije popustio, a zatim sasvim prestao.

Njemački napad na Sovjetski Savez dodatno je zamrsio političku situaciju na prostoru Kraljevine Jugoslavije, a posebno u NDH. Uz srpske četnike, Hrvati su dobili još jednog ljutog neprijatelja: komuniste.

Komunistički se pokret na ovom prostoru hranio neslogom izmedu Hrvata i Srba, te uz pomoć laži i podvala, jačao i brojčano i organizacijski. U početku komunističke partizanske odrede nisu voljeli ni Hrvati ni Srbi. Kasnije su Srbi iskoristili partizane za likvidaciju svega što je hrvatsko. Služeći se različitim trikovima i otvorenim pritiscima, svoju su komunističku vojsku - partizane - omasovljavali pripadnicima svih južnoslavenskih naroda.

Pročulo se tada kako u NDH jača otpor Srba prema slobodnoj i nezavisnoj hrvatskoj državi, kao što su se svojedobno ti isti Srbi bunili protiv proglašenja Banovine Hrvatske u okviru Kraljevine Jugoslavije. Neki političari čak misle da je glavni cilj i državnog udara u Srbiji 27. ožujka 1941. bilo poništenje Banovine Hrvatske, jer prema srpskoj logici, Hrvati ne smiju imati ništa svoje.

Kad će Srbi shvatiti da ni jači okupatori od njih, Hrvate nisu uspjeli pokoriti, niti im oteti domovinu!?

Ubrzo po osnutku NDH, i u prnjavorskom su se kraju pojavile naoružane četničke bande, prijeteći najprije nesrpskom življu. Javnije red više nego ikada bio ugrožen. Zbog toga sam ponovno stupio u vezu s uglednim ljudima nesrpske narodnosti u Prnjavoru. Predložio sam im da osnujemo naoružanu narodnu zaštitu, koja bi noću stražarila skrivena na raznim mjestima u gradu. Ako ništa drugo, uzbunila bi narod ako napadnu četnici. Prijedlog su prihvatili, narodnu samo zaštitu formirali, u 10 točaka utanačili pravila djelovanja, te za prvu potrebu našli desetak mladića. Hranili su se kod Joze Ribarića, a spavali u sokolani. Prvih su 15 dana radili kako treba,

no kasnije su neka pravila počeli kršiti. Usprkos mojim upozorenjima i prigovorima, radna je stega slabila, a ja sam uskoro opet morao napustiti Prnj avor.

Tih je godina država preko svojih povjerenika kontrolirala vršidbu žita. Domaćinstvo je moglo zadržati 250 kilograma zrna po glavi, a ostalo je moralo prodati državi, koja zbog rata nije mogla računati na uvoz.

Povjerenički je posao bio vrlo odgovoran i osjetljiv. (Sjećam se da su neke povjerenike poslije 1945. ogorčeni ljudi na tom poslujednostavno ubili!)

Moj brat Marko i ja prijavili smo se te 1941. godine u Općinu za povjerenički sezonski posao. On je dodijeljen vlasniku vršalice Nijemcu Grafensteinu u Glogovac, a ja Ukrajincu Hiljku Hemunu u Lužane. Petnaestak dnevnica po 300 kuna tog smo ljeta mukotrpno zaradili...

ZAŠTITNIK SRBINA DUŠANA ĐERIĆA I NJEGOVE OBITELJI

Čim je proglašena NDH, neki su Srbi - njeni državlj ani - počeli stvarati nerede. Poticani tajnim kanalima iz Beograda i drugih srpskih uporišta, unosili su paniku medu srpsko pučanstvo lažnim vijestima da će Hrvati, predvođeni ustašama, u novoosnovanoj hrvatskoj državi uništiti sve Srbe. O tome su se pripovijedale monstruozne izmišljotine, a pogodovala su im i povremena nasilja i pljačke koje su provodili "divlji ustaše", Hrvati čija je prošlost otprije bila poznata policiji. Ti su ljudi nanosili štetu NDH, koja tada još nije bila dovoljno pravno jaka da takve pojave uspješno spriječi.

Kao što je medu ustaškim stožernicima bilo onih koji su prekoračivali ovlasti, tako je medu Hrvatima bilo još više onih koji su se takvima otvoreno suprotstavljali, braneći pravdu i nedužne ljude. Takvih je slučajeva bilo uvijek i bit će ih u svakoj promjeni vlasti. Ne može se reći da se ustaška vlast nije trudila zaustaviti tu anarhiju. Tu činjenicu potvrđuje i uspostava prijekih ratnih sudova.

Nažalost, usprkos svoj dobroj volji, vlasti NDH nikad se nisu uspjele toliko učvrstiti da bi potpuno suzbile bezakonje i nemar pojedinaca u nekim dijelovima svoje države. Tome su pridonijeli pobunjeni Srbi pod četničkom zastavom, te komunistički partizani, koji su s njima u prvim mjesecima postojanja NDH zajedno nastupali protiv zakonite hrvatske vlasti.

Njihova je suradnja ubrzo prekinuta zbog posvemašnje različitosti ciljeva - četnici su željeli veliku Srbiju na prostorima bivše Kraljevine Jugoslavije, a partizani su htjeli oblikovati komunističku Jugoslaviju, što su poslije i uspjeli.

038

Lažna je srpska i komunistička propaganda, potkrijepljena pojedinačnim ispadima primitivnih i osvetoljubivih Hrvata, Srbe učinila neprijateljima hrvatskog naroda. Oni su se gotovo preko noći okrenuli protiv hrvatske vlasti, koja im dotad nije učinila ništa nažao, a niti je to namjeravala. Država je branila svoj poredak i kažnjavala prekršitelje. Neki su Srbi premještani iz jedne općine u drugu, a neki su sami ostavljali svoja ognjiša u NDH i panično bježali u Srbiju. Hitler je želio mir u NDH, pa se strogo protivio svakom preseljavanju Srba iz Hrvatske. Službena je politika NDH, dakle, štitila Srbe lojalne hrvatskoj vlasti.

Kad je došlo vrijeme propasti po svemu nemoralne i trule uprave Kraljevine Jugoslavije, uspaničili su se, osim velikosrba, i oni koji su godinama uživali nezaslužene povlastice. Medu njima je bilo pripadnika svih ovdašnjih narodnosti, a najviše Srba. Oni su se osobito usprotivili novoj državi NDH, te na nju bacali drvlje i kamenje i prije nego što su stekli s njom bilo kakva iskustva. Nastojali su je na sve moguće načine onemogućiti, poljuljati i osramotiti. Činili su to najčešće prijetnjama, pljačkama, ucjenama, progonima, rušenjem pravoslavnih crkava i ubojstvima. Velika se većina hrvatskog naroda prema svima potšeno odnosila: izbjegavala sukobe, sprečavala širenje mržnje, štitila Srbe i Židove odane hrvatskoj državi. Mnogi su se Hrvati izlagali životnoj opasnosti otvoreno imenujući sunarodnjake sklone nepravdi, osobito otimačini i širenju laži.

Zbog toga sam i ja tada imao teškoće s braćom B.: Antom i Matom. Ante je na mene potezao pištolj, a Mato mi je prijetio smrću:

- Pope, zašto ti ometaš ustaški rad?

- Ja ne ometam ustaški rad, nego pljačku. To što vas dvojica radite, sramoti NDH i naš narod.

- Nastaviš li tako, tvoj će leš Savom plivati - prijetio mi je jedan od te dvojice, a ja mu odvraćao:

- Misliš li ti da mene nitko ne štiti? Ako moj leš zapliva Savom, tvoj će ga ubrzo slijediti. Stoga ti savjetujem da razmisliš o svojim postupcima...

Da se Srbi nisu pobunili odmah po osnutku NDH, a to znači bez opravdanog razloga, njihova bi pobuna bila uvjerljivija. Zar su im Hrvati krivi što su Nijemci razbili Kraljevinu Jugoslaviju? Da je vojska Kraljevine Jugoslavije tada pružila veći otpor, stradali bi samo mnogi životi i materijalna dobra! Da su srpski političari pažljivo proučili hrvatsku povijest, znali bi da Hrvate nikad nitko nije mogao pokoriti silom. Hrvati su izdržali sve pritiske i navale u svojoj povijesti, u prvom redu zato što im je Bog uvijek bio naklonjen.

039

Srpsko i muslimansko istrebljivanje hrvatskog naroda- započeto u Drugom svjetskom ratu, a ovako brutalno nastavljeno 1990. godine, Bog je dopustio da bi se Hrvati obratili i postali, više nego ikada, njegov narod. Čvrsto vjerujem da će se to ostvariti. Neka znaju neprijatelji naroda hrvatskoga: taj mali europski katolički narod Bog kažnjava, ali ga i voli kao svoj izabrani narod. Zato će Hrvati obraniti i sebe i svoju domovinu. Njihova će vjera biti obnovljena snagom Duha Svetoga. A moja vjera u Boga, u pravičnost i ljudsku dobrotu, bila je čvrsta i toga dana, sredinom kolovoza 1941., kada sam navratio svom prnj avorskom župniku, gospodinu Bandiću, i našao ga utučena i vrlo žalosna:

- Noćas će naše vlasti započeti deportaciju svih Srba iz ovog kraja u Srbiju.

- Ne razumijem vas, gospodine župniče. Pa nisu svi Srbi jednaki! Ima ih koji istinski prihvaćaju našu državu.

- U pravu si, moj Božo, ali zbog loših, stradaju i dobri. Evo, protjerat će i našeg prijatelja Dušana Đerića s obitelji.

- E, vala neće! - izletjelo mi je.

-To je gotovo. Sutra, prekosutra najkasnije, dignut će ih, čini mi se, po samovoljnoj odluci stožernika Viktora Gutića - odgovori župnik tužno.

Smjesta sam otišao Dušanu Đeriću. Objasnio sam mu da ću pokušati spriječiti iseljavanje njegove obitelji i zamolio ga 108 kuna za vožnju autobusom do Banje Luke i natrag. Autobusna je karta stajala, naime, kunu po kilometru, a do Banje Luke su 54 kilometra.

Kako bi čitatelj mogao ispravno procij eniti vrij ednost novca u to vrij eme, navest ćujednu usporedbu. Ubrzo nakon proglašenja NDH, narod je u novoj državi dobio i novu valutu - kunu. Taj naziv nije izmišljen, već itekako opravdan i utemeljen u hrvatskoj časnoj povijesti. Novac se mijenjao u omjeru jedan napramajedan. Za jedan se dinar Kraljevine Jugoslavije dobivala jedna kuna NDH, a sredinom 1941. za 1500 kuna mogla se kupiti dobra krava.

Krenuo sam, dakle, u 6 sati autobusom iz Prnjavora, a u Banju Luku stigao nešto prije devet. Tamo sam sreo poznate ljude, koji su mi ispričali da je Dušan Đerić dao Volksdeutscheru[8]* Jansenu 100 tisuća kuna da mu kod stožernika osigura ostanak u Prnjavoru i zaštitu imovine. Ta me vijest začudila i zaboljela. Ako je istina da je Jansen od ugrožena čovjeka uzeo toliki novac - razmišljao sam - gdje mu je ona najosnovnija ljudskost?

Jansen je onda bio predsjednik njemačke organizacije "Kulturbund"[9]* za kotar Prnjavor. Drugim riječima, bio je njemački agent, te kao takav, u

- - - -

8 Volksdeutscher, njem. - folksdojčer, pripadnik njemačke nacionalne manjine*
9 Kulturbund, njem. - Prosvjetni savez*

040

onom ratnom vremenu i uz nazočnost njemačkih trupa, prilično moćan. Nije bilo nimalo uputno s njim se svadati, ali jednom sam ipak u kotarskoj zgradi došao s njim u sukob. Tom mi je prilikom ironično rekao da ga mi, Hrvati, trebamo pozdravljati s Heil Hitler! Te su mi njegove riječi digle tlak, pa sam mu ošto odgovorio:

- Ja sam, kao i vi, na tlu svoje domovine Hrvatske. Zato vas nikada neću tako pozdraviti. Žalosno je što vam takvo što uopće pada na pamet.

Ustaški je Stožer bio u zgradi bivše Banovine, a stožernik je bio dr. Viktor Gutić, kog su, navodno, progonili Srbi u Kraljevini Jugoslaviji. Sad mu se pružila prilika da im naplati sve dugove, što je ovaj iskoristio, ne poštujući zakone NDH.

Stožernikovi su uredi bili na prvom katu te zgrade. U predsoblju taništvaje bila velika crna ploča, na kojoj je bilo napisano bijelom kredom: "Zabranjena svaka intervencija!" Nakon kratkog čekanja, ušao sam k stožerniku. Bio je jak, krupan čovjek, težak oko 120 kilograma, odlučan i netaktičan. Iznio sam mu problem bez ikakva uvoda:

- Nisam došao intervenirat', gospodine stožerniče. Samo tražim pravdu, ako je ovdje ima. Stožernik me odmjerio mrkim pogledom. Bio sam u reverendi.[10]*

- Što vi to govorite, mladiću? Zaboravili ste, ili ne znate, da je u ratnim vremenima teško biti pravedan? Naprosto, nema vremena za istjerivanje pravde. Usprkos tomu, morate mi vjerovati da ne želimo ugroziti nedužne.

- Drago mi je što to od vas čujem. To mi ulijeva nadu da sam na pravom putu. Došao sam iz Prnjavora reći vam da je obitelj Srbina Dušana Đerića poštena i lojalna našoj NDH. Đerić je glasovao za Mačeka, a svoja tri sina školuje u Zagrebu. Vlasnik je trgovine i gostionice. Mi, Hrvati, stalno trgujemo s njim i nikad mu nismo imali što prigovoriti. Novčano pomaže naš svećenički podmladak, a već godinama daje novac i za moje školovanje. Učinili biste veliku nepravdu Bogu, Hrvatskoj i Srbima lojalnim našoj državi da ga protjerate u Srbiju. Stožernik me pozorno saslušao, a zatim, ne komentirajući moje argumente, upitao:

- Hoćete li vi jamčiti za njegovu lojalnost? Jamčite li da neće surađivati s buntovnim Srbima i drugim hrvatskim neprijateljima u rušenju naše hrvatske nezavisne države, koju smo svi toliko željeli?

- Jamčim! - odgovorio sam odlučno.

-Ali pazite, to ćetejamstvo sada i potpisati. Nadam se da ste svjesni što vas čeka ako vaš prijatelj Srbin bude uhvaćen u nedopuštenu poslu?! - govorio je gledajući me kao grabežljivi orao.

\- - -

10 reverenda - svećenička duga crna službena haljina*

041

- Razumije se da sam toga svjestan. Svejedno, prihvaćam svu odgovornost. Iznijevši sve osnovne Dušanove podatke, dao sam i svoje dokumente, na temelju kojih su izdali potvrdu da se s Dušanom Đerićem iz Prnjavora i njegovom obitelji mora postupati kao da je Hrvat, a sva njegova pokretna i nepokretna imovina - kao da je hrvatska - ne smije se nikuda micati.

U hodniku sam susreo Jansena, koji me zabrinuto upitao:
- Jeste li bili kod stožernika u vezi s Dušanom Đerićem? - Jesam! Zašto vas to zanima?
- Pa, ovaj, on mi je dao nešto... a ja sam to spreman podijeliti s vama, ako...
- Sve to vratite gazdi Dušanu! - prekinuo sam ga, odbivši njegovu ponudu.

Pred zgradom me iznenadio Dušan Đerić. Predao sam mu potvrdu sa stožernim pečatom i stožernikovim potpisom. Kad je sve pročitao, od radosti je zaplakao.
- Gazda Dušane, Jansenu sam rekao da vam vrati novac.
- Hvala ti, Božo! Uvijek sam vjerovao u tvoje poštenje. I ovaj si puta dokazao da se nisam prevario - rekao je uzbudeno.
Pošli smo prema Dušanovom malom automobilu, kojim je došao u Banju Luku. Uhvativši me pod ruku, razdragano je predložio:
- Kad je sve tako sretno završilo, predlažem da to proslavimo bogatim ručkom i prvorazrednim pićem.
- To je izvrsna ponuda. Gladan sam kao vuk! - rekao sam iskreno.

Odvezli smo se do gostionice "Kod Anke" u Gospodskoj ulici, gdje mi je trgovac Đerić rekao:
- Dobar si mladić, ali nisam vjerovao da tako mlad možeš obaviti toliko velike i sudbonosne poslove.

* * *

Na početku kolovoza 1941. godine u Prnjavoru je bilo uglavnom mirno. Grad je dobio jednu domobransku satniju, sa zapovjednikom natporučnikom Naglićem. Jednog se dana pročulo da su četnici napali žandarmeriju u Staroj Dubravi, a tom prigodom ranjen je jedan oružnik-Musliman, koji je odvezen u Prnjavor na liječenje. Otada se redovito izvidalo po vojnoj naredbi.

042

Međutim, četnički su napadi bili sve češći, osobito u krajevima gdje je srpski živalj bio većinski.

Iz jedne takve zasjede, poginuo je i moj brat Vinko 19. studenoga 1941. u Kadinoj Vodijugozapadno od Banje Luke. Njegova je domobranska jedinica pratila prijevoz hrane za vojsku. Četnici su ih dočekali skriveni u klancu iza stijena i napali. Osim Vinka, tu su poginuli: poručnik Stjepan Lešić iz Nove Gradiške, Andrija Pivovarski iz Rakovca kod Prnjavora, Stjepan Herceg od Čapljine ijoš dva domobrana čija sam imena zaboravio. Eto, takvi su događaji izazvali hrvatski pritisak na srpski živalj u pojedinim krajevima NDH.

Zbog Vinkove pogibije i obiteljske žalosti, došao sam kući na tri dana. U Prnjavoru sam zatekao sasvim druge prilike od onih 30. rujna, kada sam otišao u Sarajevo nastaviti studij. Osim domobrana, u grad su došli i srijemski ustaše. Osnovan je i prijeki vojni sud. Upravo su tih dana strijeljana dovjica Ilovčana. Jedan od njih, Miloš Todić, nasilnik i razbojnik, bio je osuđivan i u Kraljevini Jugoslaviji.

Na početku prosinca 1941. godine, u Beogradu su sve više uzimale maha diverzije i napadi na njemačke vojnike. Zbog toga su se Nijemci počeli osvećivati uhićivanjem talaca. Tako su Srbi opet sami na sebe dovlačili nesreću. Što rade sada, radili su i u čitavoj svojoj povijesti, kao da su ukleti ili prokleti. Ali je najgore to što su tu svoju nesreću prenosili, a prenose je i dalje, i na susjedne narode. Stoga su srpskom narodu hitno potrebni mudri crkveni i politički vode koji će ih nezaustavivo povesti prema Bogu. To je jedini put kojim se mogu izvući iz svoje strahovite nesreće.

Zbog ludog ponašanja Srba i komunističkih promidžbenih laži, u cijeloj bivšoj Kraljevini Jugoslaviji počela su i sva ratna stradanja. U Srbiji su se medusobno ubijali Srbi, a u NDH Srbi i Hrvati. Kasnije su komunisti zaveli i mnoge Hrvate, pa su se i oni medusobno ubijali. Tako su komunisti, partizani vodili "oslobodilački" rat. U tom je ratu bilo i mnogo podijeljenih obitelji: jedan je brat bio partizan, a drugi domobran ili ustaša. Dva brata na jednoj, a treći na drugoj strani, i svi su mislili da su u pravu, i jedni druge ubijali. Komunizam je donio bratoubilački rat ne samo Hrvatskoj nego i Sloveniji i ostalim južnoslavenskim zemljama, a što je uvijek mnogo strašnije od borbe jednog naroda protiv drugog.

Komunizam je od 1945. do 1990. godine u bivšoj komunističkoj Jugoslaviji stalno produbljivao, proširivao i raspaljivao medunacionalne sukobe. Time su se najbezobraznije koristili Srbi i kovali planove stvaranja velike Srbije, pljačkajući i gurajući u bijedu i zaostalost sve druge narode na tim prostorima.

043

Nakon pojačanih diverzija i paleža, u Beogradu je potkraj 1941. predsjednik Srbije, general Milan Nedić, ogorčen ludošću svojih sunarodnjaka, održao govor, koji sam čuo na radiju. Počeo ga je ovim riječima: "Braćo i sestre, Srbi i Srpkinje, mi smo najbedniji narod na svetu. Niti se Boga bojimo, niti se ljudi stidimo!" Bio je to govor očajnika, pun molbi i preklinjanja da se narod smiri i ne dopusti ekstremistima u svojim redovima da izazivaju nesreću srpskog naroda napadima na Nijemce i novu srpsku vlast, kojoj je on bio na čelu.

TRBUŠNI TIFUS MEĐU SARAJEVSKIM BOGOSLOVIMA

Ujesen 30. rujna 1942. vraćao sam se iz Prnjavora u Sarajevo na treću. godinu studija. Rat je činio svoje: počela se osjećati nestašica soli, šećera i ostalih živežnih namirnica. Prave kave više nije bilo. Pomalo se javljala i glad. Nakon Božića je medu bogoslovima zavladao trbušni tifus, a u početku 1943. sve se više širio. Oboljelo je 12 mladića. Bolesni su nekoliko dana ležali u kućnoj ambulanti, a kad je ustanovljena dijagnoza, odvezeni su u državnu bolnicu.

Rektor o. Karlo Ferenčić tražio je da se medu namajave četiri snažnija bogoslova. Javili smo se Jozo Tomić, Vlado Tomas, Jakov Kovačević i ja. Odveo nas je u kućnu ambulantu da bolničaru fratru Tomi pomognemo dvoriti naše oboljele kolege, koji su u visokoj vrućici bivali agresivni. Imali su temperaturu i do 42 Celzijeva stupnja!

Kad smo ušli u ambulantu, imali smo što vidjeti. U visokoj vrućici naš je kolega Anto Vrbić urlao hodajući prostorijom, razbivši prije toga stolicu o krevet Mire Petrovića. Ostali su ga bolesnici bespomoćno i prestrašeno promatrali. Prvi sam ušao u sobu, a Vrbić mi se oštro i smrknuto potuži:

- Baja, ova me moja glava strašno boli, pa te molim - otidi k mesaru Mikolašeku i kupi mi jednu volovsku, da je zamijenim.

Nesretnika smo silom položili na krevet i vezali plahtama da se ne može dizati. Nevjerojatno se snažno odupirao, a bio je i inače razvijen i snažan, psovao nas je, pljuvao i govorio svakakve uvrede. Posebno je vrijeđao isusovce zbog loše hrane. Za trosatne borbe, postao je siv kao stijena. Ujutro smo ga otpremili u sarajevsku bolnicu, gdje je ubrzo umro. Bio je jedinac, otac mu je umro, a majka je živjela u Zavidovićima. Antin je sprovod bio svečan i iznimno žalostan. Kasnije su umrlajoš dva bogoslova: Luka Rožić i neki Rozić, čijeg se imena ne sjećam.

044

Čim se ustanovilo da se pojavio trbušni tifus, zdravstvena nas je služba cijepila protiv te opake bolesti. Rečeno nam je da će se oni koji su već zaraženi klicama tifusa, nakon cijepljenja, naglo razboljeti. Svi smo se bojali, a najteže je bilo bolničaru i nama četvorici koji smo danonoćno dvorili bolesne. Ali, Bogu hvala, sve je dobro prošlo. Nakon ona tri smrtna slučaja, svi su oboljeli ozdravili.

KRAĐA KRUMPIRA IZ PODRUMA

Na trećoj godini studija stanovao sam u Bogoslovnom sjemeništu. Bio sam u sobi zajedno sa Stjepanom Fontanom i Jakovom Kovačevićem. Grad je zbog rata bio loše opskrbljen i osjećala se nestašica hrane svih vrsta. Dobivali smo malo jela, a poslije svakog obroka, još bismo dva takva mogli pojesti. Nas trojica, a vjerojatno nismo bili jedini, dosjetili smo se kako možemo krasti krumpir iz podruma i potajno ga peći u žaru i pepelu sobne peći. Ostvarenje te zamisli omogućio nam je ogrjev. Dolazeći po njega u podrum, uzimali smo i krumpir.

Bio sam dežurni ložač u sobi. Uzeo sam lavor i otišao u podrum. Do pola sam ga punio krumpirom, a do vrha piljevinom za loženje. Vraćajući se u sobu, na stubištu prema katu susretnem generalnog prefekta o. dr. Filipa Mašića. Sumnjičavim pogledom prefekt ošine i mene i lavor, te zastade i upita:

- Što to nosiš?

- Pa vidite, piljevinu! - odgovorio sam tobože začuđenim glasom.

- Nije li taj lavor težak? Ima li u njemu krumpira?

- Nema, pater, evo, pogledajte! - nehajnim pokretom pružio sam lavor prema njemu. Posudu sam držao na dlanu ispružene desene ruke, raširenih prstiju. Ruka napetih mišića gotovo se lomila pod teretom. No, zahvaljujući čestom vježbanju na karikama, muskulatura je izdržala kušnju.

Kad je vidio da mu s lakoćom pružam lavor, uljudno se ispričao i otišao. Ubrzo ga je progutala danja svjetlost na izlazu, aja sam duboko uzdahnuo i obrisao kaplje znoja koje su se nakupile na čelu. Bio je to najskuplji krumpir u mom životu.

Te sam školske godine, da bih se najeo, često igrao stolni tenis. Igrao sam, naime, za baklavu, s igračima koji su me rijetko pobjedivali. Bili su to mladići iz imućnih obitelji, pa je tako njihovo dobro materijalno stanje i meni dobro došlo.

045

BIJEG IZ PRNJAVORA POTKRAJ SRPNJA 1943.

Položio sam sve ispite treće godine studija i 10. srpnja 1943. iz Sarajeva pošao kući. Od Dervente do Prnjavora putovao sam dotrajalim autobusom, kojem je to bila ujedno zadnja vožnja na tom putu sve do kraja rata.

Navratio sam k župniku Bandiću, kratko s njim razgovarao, ostavio kod njega kovčeg i uputio se k svojima u Dolinski odvojak. Išao sam preko Maćina Brda da me na ulazu u selo ne opazi špijunka Mara Mrdalica. Kući sam stigao navečer i tamo našao majku, sestru Maru i nevjestu Albinu. Braća su bila na ratištu.

Večerali smo, malo razgovarali i otišli spavati. Oko pola dvanaest u noći probudi me Albina. U gradu se čula pucnjava. Oko ponoći nam je brat Stipo sa svojim sinom Mirkom došaojaviti da partizani napadaju Prnjavor. Vidjeli su ih u zasjedi kod Hercegovog mostića. Predložili su da smjesta bježimo u šikaru, u podnožje oranice staroga susjeda Ziha, u smjeru Karaća. Oko dva sata poslije ponoći, 12. srpnja 1943. godine, ugledali smo požare u gradu, čula se vika, partizanska pjesma i lupanje. Gorjele su zgrade Općine, Kotara i Jakuševa trgovina kožom.

Ujutro je zavladala tišina. Sa zgarišta se dizao dim.

Prnjavor je branila Dvadeseta satnija sastavljena pretežno od domaćih ljudi. Premalo u odnosu na dvije partizanske brigade koje su napale grad...

U šumi smo se skrivali nekoliko dana. Po Stipu i Mirka došla je Stipina žena, moleći ih da se vrate kući. Ostao sam u šumi sam, i sljedećih nekoliko dana mijenjao skrovišta. Jedne sam noći, naslonivši se na panj, zadrijemao. Trgnula me hladnoća pod glavom. Zapalio sam šibicu i na panju ugledao veliku zmiju. To me podsjetilo i na druge opasnosti ovakva skrivanja. Odlučio sam pobjeći iz partizanskog područja, što znači - preći dvostruki opasni obruč oko grada, partizanski i četnički. To mi je moglo biti i posljednje putovanje u životu. Odlučio sam se pripremiti kao za smrt.

Poslao sam sestru Maru da se o svemu dogovori sa grkokatoličkim župnikom Biljakom. U nedjelju poslije podne čekat ću ga u kući brata Stipe, kako bih se ispovjedio i sredenih računa s Bogom krenuo na taj opasni put. Sestra je s gospodinom Biljakom utanačila sve pojedinosti. U nedjelju sam preko Carevine, općinskog šljivika i uz kuću Stanka Petrovića stigao do Stankovićeva vrta na brdu, pa se spustio do bratove kuće. Tu sam se ispovjedio. Stari me svećenik ohrabrio, pohvalio moju odluku da bježim i zaželio mi Božju pomoć na putu.

046

Cilj su mi bili Kalendarovci - od kojih me dijelio zaobilazni put dug tridesetak kilometara - odnosno isturena straža hrvatske vojske, 12 kilometara udaljena od Dervente.

Bio je lijep, sunčan ponedjeljak 26. srpnja 1943. godine, kad sam ujutro oko 8 sati krenuo iz kuće, ostavivši uplakane ukućane. Selo bijaše mirno kao da je opustjelo. Išao sam stranputicom, pažljivo izbjegavajući svaki susret. Bio sam u hlačama, košulji i laganim niskim cipelama, s 1.500 kuna u džepu. Putem mi se pridružio Izak Pivac iz Drenove, kog sam otprije poznavao. I on je bježao prema hrvatskoj vojsci.

Kretao sam se ovim putem: Dobra voda, Ćosića gostionica, Ciganluk, Babanovci, gdje sam sreo Izaka, zatim Turski Babanovci te Vasići. Kad smo došli u blizinu ceste Prnjavor-Derventa, trebali smo je prijeći izmedu trgovine Pandža i Vasića. Cestu su kontrolirali četnici.

Izak i ja ležali smo u travi kraj šume.

- Ti ostani ovdje - rekao sam Izaku - a ja ću osmotriti obje strane uz cestu. Ako je moguće, prijeći ću na drugu stranu. Bude li sve u redu, rukom ću ti dati znak, a ti požuri k meni.

Kad sam došao blizu ceste, na strani prema Pandži (strana tromede) nisam vidio nikoga, a na strani prema Vasiću stajalo je nekoliko četnika na jednom porušenom mostu i nešto pozorno promatralo. Izaku sam rukom dao znak. Prišao mi je i krenuli smo preko ceste. U tom se trenutku jedan četnik okrenuo prema nama. Bio je udaljen oko 200 metara. Prešli smo cestu i zašli u kukuruzište. Izaku sam dobacio:

- Sad ili nikad! Bježimo!

Trčali smo oko pola kilometra, a potom začuli uzvik:

- Stoj! Stoj!

Oko glava nam zazviždaše meci. Još brže potrčasmo. Bježali smo još oko kilometar i došli do rječice Ukrine, koja ljeti gotovo presuši. Pregazili smo je bez teškoća. Do nje danju često dode i hrvatska patrola. Kratko smo predahnuli u visokom šašu i šipražju. Na drugoj obali čuo se razgovor. Bili su to oni koji su po nama pucali. Otišli su obalom nizvodno.

Uputili smo se prema prvim kućama. Tu je baš bila u tijeku vršidba. Vršili su četnici s kokardama na kapama, a uz vršalicu je stajao službeni hrvatski popisivač žita. Četnici su nas gotovo silom gurali u kuću da se odmorimo i nudili nam jelo. Odbili smo, želeći što prije stići na hrvatsko područje, u sigurnost. Uskoro smo shvatili da nas nisu bezrazložno zaustavljali. Kad smo nakon pola sata izišli iz kuće, pred nama se iznenada

047

pojavio četnik s uperenom puškom. Zastao sam iznenadeno gledajući čas pušku, čas onoga koji ju je držao. I on je začudeno gledao u mene. Nakon kratke šutnje, četnik progovori:

- Jesi li ti to, Božo?

- Jesam, Slavko! - odgovorio sam mu i nasmijao se s olakšanjem. Bio je to, naime, moj školski drug iz osnovne škole, Slavko Debeljak iz Mravice.

- Javili su nam u brigadu da su ovdje dva hrvatska bandita. Pa ti si, Božo, bogoslov, zar ne?

- Jesam, prijatelju! Nismo mi hrvatski banditi, nego jadni izbjeglice! - Eno, tamo vam je, gore, samo kilmetar daleko - i pokaže rukom Slavko - domobranska straža. Stražar će vas primiti. Neka vam je sretno! Na odlasku se pohvalio:

- Pripremamo se za opći napad na Prnjavor. Moramo ga osloboditi. - Bolje je da to ne radite. Partizani su brojčano jači i organiziraniji.

Zahvalili smo mu i krenuli prema svojima.

Oko 16 sati smo se približili hrvatskoj straži na oko 150 metara. - Stoj! Tko ide? - začula se oštra zapovijed.

- Idu civili! - odgovorio sam ne zastajući.

- Stoj, pucat ću! - opet je naredio stražar.

- Ma, pucaj koliko hoćeš! - nemarno sam dobacio, sretan što čujem glas hrvatskog vojnika. Smetnuo sam s uma da smo na ratnoj crti i da nas zbog glupe šale može ubiti i naš vojnik.

- Stoj, pucat ću! - razliježe se i treći put oštra opomena.

Stali smo kao ukopani. Pokorno sam progovorio:

- Stali smo.

- Vaša imena? - upitao je stražar.

Predstavili smo se i zamolili ga da pozove zapovjednika. Bivši porezni službenik iz Prnjavora, a sada domobranski poručnik Fici, prijateljski se s nama rukovao. Pohvalio sam pred njim onoga stražara kojemu sam se kasnije i ispričao zbog svoje neozbiljnosti.

Domobrani su se smjestili u mjesnoj školi, gdje su i nas počastili večerom. Konjskom zapregom - dvokolicom - prevezli su nas još te večeri u Derventu. Ondje sam se rastao s Izakom i otišao k derventskom župniku Momčiloviću. Kod njega sam zatekao izbjeglog župnika iz Kulaša - Marijana Blaževića. Tu sam prenoćio, a već se sutra uputio u Banju Luku k biskupu Gariću. Obavijestio sam ga o svemu što sam doživio. Rekao sam mu i to da je u noći izmedu 11. i 12. srpnja 1943. u Gumjeri pod Motajicom ubijen katolički svećenik - župnik Anto Dujilović. Smaknuli su ga četnici s dva

048

metka i 16 uboda nožem, te ga bacili u jamu. Biskup me poslao na odmor u Barlovce kod Zalužana, k župniku fra Dragi Prpiću. Kod njega sam ostao do 31. prosinca 1943., dakle punih pet mjeseci, a boravak kod njega ostao mi je u lijepoj uspomeni.

Iz Banje Luke sam krenuo u Novo Selo kod Bosanskog Broda, preko Gradiške i Okučana. Tamo me primio kolega Stj epan Fontana. U Novom Selu sam od domobranskog časnika natporučnika Franje Raspudića, po zanimanju učitelja, doznao da već sutra, 3. siječnja 1944., polaze u vojnu akciju protiv partizana u Prnjavoru. Odlučio sam poći ija, i posjetiti svoju obitelj. Već sam sutradan krenuo iz Koraća u Derventu, gdje sam vidio da se sve kreće prema Prnjavoru. Našao sam se s bratom Ivanom, pa smo usiljenim maršem i mi krenuli iza vojske. Išli smo smrznutom makadamskom cestom preko tromede, Jadovica, Palačkovaca i Cikuše-Štivora. U Dolinski odvojak stigli smo za četri sata - u ponedjeljak poslije podne, 3. siječnja 1944. godine.

Kod kuće smo, osim majke, sestre Mare i nevjeste Albine, ztekli i brata Marka - Albininina muža. Bili smo zajedno samo tri dana, ali u skromnom obiteljskom gnijezdu ipak je najljepše. Kod majčina je srca najtoplije! Tada je javljeno da se vratim u Sarajevo, nastaviti četvrtu godinu studija bogoslovije.

PRNJAVOR, TRAJNO PADA U
PARTIZANSKE RUKE

Spomenuta vojna akcija protiv partizana - od tromede kroz Prnjavor i okolicu - bila je, nažalost, samo pokušaj. Poduzele su je domobranske jedinice, potpomognute jednom njemačkom bojnom[11]* iz divizije "Princ Eugen". Tromedu su prešle bez borbe, jer su se partizanske jedinice, pošto su ih doušnici obavijestili, ranije povukle u šume i brda. Jedan je od domobranskih izdajica bio i ranije spomenuti Franjo Raspudić, domobranski natporučnik. Poginuo je u Polju kod Dervente ujesen 1944. godine, kad je na zavoju ispao iz jurećeg kamiona. Tako je Bog pozvao k sebi jednog od mnogih Hrvata zavedenih komunističkim lažima.

Partizani su od svojih doušnika - "Juda" - doznali da će u Prnjavoru, nakon "čišćenja", ostatijedna domobranska jedinica, koja se zvala "Begića bojna", a zapovjednik joj je bio bojnik[12]* Majer. Ta je bojna bila sastavljena pretežno od Hrvata iz Slavonije. Partizani ipak nisu znali ono najvažnije:

- - - -

11 Bojna - hrvatski naziv za bataljun*
12 Bojnik - hrvatski naziv za čin majora*

049

da su ti Slavonci iskusni borci. Nisu znali ni to da medu njima nema izdajnika i onih koji se mogu potkupiti. Nije im bilo poznato, takoder, da tim domobranima na sjevernom krilu pomaže mala, ali herojska skupina ustaša - domaćih sinova koji su se davno doselili u taj kraj. Predvodio ih je Josko Ćosić, s jednako dobrim ratnikom Josipom Majićem. Oni su činili podvige kakvih je malo u povijesti ratovanja.

Od kuće u Prnjavoru, u Sarajevo sam otišao 7. siječnja 1944. godine. Tada nisam znao da prnjavorski kraj moje oči neće vidjeti sljedećih - gotovo pola stoljeća. Poslije toga sam, naime, prvi put došao u Prnjavor 20. lipnja 1990. godine. Na groblju u Dolinama pomolio sam se nad grobovima svojih roditelja i braće. I to je jedan od mojih danaka Drugom svjetskom ratu i "braći" Srbima, koji su Prnjavor "očistili" od Hrvata.

Nisu prošla ni dva tjedna od mog odlaska, kad sam čuo strašne vijesti o Prnjavoru i selima oko njega. Čim je ofenziva "čišćenja" prošla, partizani su se jednostavno vratili, presjekli opskrbu grada, te ga polako, ali temeljito, opkoljavali nekoliko dana. Žestokim napadima počeli su 18. siječnja navečer. To je trajalo dva dana i tri noći. Borbe su bile najžešće noću. Malobrojni su se branitelji lavovski borili, iako su partizani na nekoliko mjesta prodrli u grad. Zauzeli su nebranjenu srpsku pravoslavnu crkvu i od nje stvorili neoborivu utvrdu. S tornja te crkve strojnicama su gadali sve što im se primicalo, što su vidjeli u daljini i što su god mogli doseći. Mnogi juriši hrabrih ustaša nisu uspjeli, jer ni oni ni domobrani nisu imali topove i minobacače.

Branitelji su napadačima nanosili velike gubitke. No, hrvatskoj je vojsci ponestajalo streljiva, a pomoć iz Dervente nije mogla stići - barem se tako pripovijedalo. Kažu, opet, da je jedna domobranska bojna s topovima bila samo 10 kilometara pred Prnjavorom (kod Vasića), pod zapovjedništvom pukovnika Šuletića. Navodno zbog izdaje nisu žurili u pomoć opkoljenom gradu. Zbog herojskog otpora branitelja, partizani su se pripremali na posljednji juriš. Ako ne uspiju, bili su spremni povući se. U toj dilemi, domobrani su se prvi počeli povlačiti putem koji kraj groblja vodi u Babanovce. S umornim i ranjenim borcima povlačilo se i mnogo civila. Tako je hrvatska sloboda u Prnjavoru počela umirati 21. siječnja 1944. godine.

Ujesen 1943. moj je brat Ivan bio ranjen u lijevu nogu kod Prijedora, boreći se protiv partizana. Zbog toga se, u vrijeme tog posljednjeg napada partizana na Prnjavor zatekao kod kuće. Priključio se hrvatskoj vojsci. Pri povlačenju, kod katoličke crkve, zahvatio ga je mitraljeski rafal po desnoj nozi. Iako teško ranjen, za vojskom se vukao pet-šest kilometara. Pregazivši rječicu Vijaku, pao je od iznemoglosti. Gubitak krvi, hladnoća, glad i umor

050

učiniše svoje. Takva polumrtva našao ga je naš najstariji brat Karlo. Stavio ga je na leđa, ali nije krenuo s njim u smjeru povlačenja vojske, nego nazad, prema Hartmanovu mlinu. Uz veliku opasnost, Karlo ga je predvečer donio do kuma, Poljaka, Adama Rozmussa. Ovaj ga je na konju dopremio kući u Dolinski odvojak.

Nekoliko dana Ivan je lebdio izmedu života i smrti, u visokoj vrućici i nesvijesti. Prnjavorska liječnica Nina Kavaljeva pomagala je koliko je mogla uz nedostatne lijekove, no nakon desetak dana, Ivanu je bilo ipak bolje. Uz pomoć Marice Sinkijević i njezine veze, dobili smo za njega partizansku propusnicu, te ga je naš prijatelj Bedžih konjskom zapregom prevezao u derventsku bolnicu, gdje se Ivan oporavio.

IZGON HRVATA
IZ PRNJAVORA 1944.

Dana 10. kolovoza 1944. godine, partizani su iz Prnjavora istjerali sedamdeset i sedam Hrvata, uglavnom žena, djece i staraca. Prema svjedočenju moje sestre Mare, medu prognanima su bile i ove obitelji, odnosno neki njihovi članovi: Ribarići, Kulenovići, Kvakići, Ćosići, Petrovići, sin ruskog popa, "Gluho" Šimić, pa i hodža iz Konjuhovaca sa svojom obitelji, jer su mu sinovi, navodno, bili ustaše.

S tim protjeranim hrvatskim življem bile su i moja majka Luca i sestra Mara, s malodobnom Karlovom djecom. Tjerali su ih pješke iz Prnjavora preko Lišnje, Horvaćana i Klašnjica na hrvatski teritorij. Na put su uvijek morali kretati ili ujutro rano ili navečer kasno. Pješačili su tjedan dana dok se nisu konačno zaustavili, dobro najeli i naspavali kod hrvatskih domobrana u Klašnjicama, propješačivši najprije partizanski, pa četnički teritorij. Najlošije su s njima postupali srpski partizani. Četnici su ih pak uljudno prihvatili, nahranili i slikali kod rijeke Vrbasa prije nego što su ih predali domobranima.

Kao što sam rekao, medu istjeranima su bila i Karlova djeca. Njegov sin Ivan imao je tada nepunih osam godina. Zamolio sam ga da mi napiše sve čega se sjeća s tog žalosnog puta. Evo njegova pisma:

"Pričala mi je tetka Mara da je po nas, u Dolinski odvojak, došlo osam partizana. Odmah su potjerali obitelj Ivana Petrovića, nas djecu iz obitelji Karla Vukoje, te tetku Maru i baku Lucu iz njihove kuće. Sa sobom su doveli četiri srpske obitelji te ih odmah uselili u naše kuće. To su bile obitelji partizanskih oficira - Srba koji su nas tada i istjerivali. Sa sobom smo mogli

051

ponijeti lagani zavežljaj u rukama i nešto najpotrebnije odjeće na sebi. S nama nije krenuo moj brat Mijo, jer je baš u to vrijeme bio u Maćinu Brdu kod našeg prijatelja Bedžiha Hajeka. Baka i tetka Mara su spremile pšenicu za vršidbu, kao i ostali susjedi, no morali smo je ostaviti, baš kao i sve ostalo: u štalama krave, u svinjcima svinje, pa čak i pse na lancu, jer bi odvezani išli stalno za nama, pa bi ih partizani pobili. Ja sam još uspio utrčati u našu kuću i iz majčina kovčega uzeti medalju na lijepoj širokoj, plavoj vrpci, koja je uvijek iznova privlačila moju dječju pažnju. Za mene je ta Gospina medalja s vrpcom bila najljepši predmet u kući, koji nisam zaboravio ni u onako dramatičnom trenutku. Takve su medalje vjerojatno kod pristupa dobivale sve članice Marijine kongregacije, kojoj je 1931. u Sarajevu pristupila i moja majka. Vrpcu s medaljom stavio sam oko vrata i krenuo sa svojima u nepoznato. Na putu mi je netko medalju oduzeo ili ukrao...

Izgon s rodne grude dogodio se prije 50 godina, pa se mnogih pojedinosti ne sjećam. Ipak, neki detalji usjekli su se u pamćenje, pa mi se čini kao da su se dogodili nedavno. Putovali smo danju i noću. Sjećam se da nikada dotad nisam vidio toliko zvijezda na nebu koliko za tih noćnih pješačenja. Gledao sam kako "padaju" ostavljajući svijetleći trag za sobom, ne znajući da su to zapravo meteori. Kod svakog pada "zvijezde", bake su govorile:

- Evo, i sada je netko umro. Pokoj mu duši, tko je da je!

Gledajući u hodu zvjezdano nebo i brojeći padove, zadrijemao bih, pa se rasanio kad bih prstom bose noge udario o neki veći kamen. Tako sam više posrtao nego hodao, vučen bakinom ili tetkinom rukom, i slušao kako odrasli pričaju:

- Svaki čovjek ima svoju zvijezdu. Kad on umre, njegova zvijezda pada i gasi se kao i njegov život.

"Zvijezde" su uvijek iznova padale, a ja se čudio kako ljudi jedan za drugim brzo umiru.

Boljeli su me ozlijeđeni prsti bosih nogu, ali tko je za to mario? Svakome je u toj žalosnoj skupini bilo glavno sačuvati goli život, i svoj, i živote najbližih koji koračaju uz njega.

Kad smo došli do brda Tutnjevca, svi smo se zaustavili na lijepoj zelenoj livadi. Sunce se spustilo k zapadu, pa je livada bila sva u ljetnom hladu. Između sunca i nas ispriječilo se visoko šumovito brdo, koje se u podnožju spuštalo do makadamske ceste. Jedni su stajali, drugi sjedili, a treći ležali ispruženi na travi.

Bili smo u obruču partizana, koji su desetak metara dalje ležali uz cijevi mitraljeza uperene prema nama. Cijevi su zlokobne zurile u mene,

052

oslonjene na željezne nožice. Baka i tetka su naizmjenice nosile mog osamnaestomjesečnog brata Antu. Sad su se odmarale, pa smo se petogodišnja sestra Emilija ija pripili uz njih, sa strahom gledajući do zuba naoružane vojnike.

U sumrak se pojavio neki čovjek u kožnoj vjetrovki sa "šmajserom" preko prsiju. Nešto je ljutito govorio, a mi smo svi ustali. Ja sam razumio da je rekao kako će nas sada sve pobiti. Stisnuo sam se uz baku, koja me držala za ruku. Mislio sam: Gotovo je, više neću živjeti. Čekao sam smrt svakog trenutka i slutio da će baka ispustiti moju ruku kad je pogode meci. Ona mi je dotada bila svaka zaštita i utjeha. Iako još dijete, shvatio sam tada da je smrt jača od svake bakine moći. Nikada neću zaboraviti strah koji sam proživio u trenutku kad sam mislio da će nas pobiti. Ledena hladnoća naglo mi je obuzimala donji dio trbuha, a led se brzo dizao sve do grla. Tu se sjećanje prekida, a sljedeći događaji koje sam dobro upamtio zbili su se te noći kad smo zaobišli brdo Tutnjevac, te preko ničije zemlje pješačili prema četničkom području i rijeci Vrbasu.

Naša je skupina bez riječi žurno grabila naprijed. Koraci su po makadamskoj cesti zastrašujuće odjekivali u mrkloj noći među brdima. Sada mi sejavila misao da se to brdo, ili nekoliko tamošnjih brda zajedno, nazivaju Tutnjevac zbog jeke koja nastaje u posebnom rasporedu šumovitih uzvisina na tom predjelu. Mnoštvo je koraka stvaralo buku koja se višestruko pojačavala i umnožavala pretvarajući se u zastrašujuću tutnjavu.

Kad smo izišli iz zavoja i krenuli ravnom cestom prema Klašnjicama, partizani su na nas otvorili luđačku rafalnu vatru iz strojnica. Sav se narod odmah s ceste bacio u jarke, te puzeći nastavio odmicati od strašnog neprijatelja. Nije mijasno kako tada nitko nije poginuo. Možda su najprije gađali iznad glava, pa tek onda spustili cijevi, koje su sipale metke po cesti. Svijetleći su meci sablasno parali mrklu noć.

Vukli smo se jarcima i livadom uz cestu, a kasni je smo se maknuli u stranu, bojeći se partizanske potjere. Tako smo došli do Vrbasa, koji je u mračnoj dubini sablasno šumio. Spuštao sam se puzeći prema dolje, samo da me ne bi opazili s ceste. Baka me vukla prema gore i govorila:

- Iko, sine dragi, nemoj ići doli. Upašćeš u vodu!

Bakine me riječi i zastrašujuća buka vode dolje, u mraku, osvijestiše. Na toj grmljem obrasloj strmini pred crnim ponorom dočekali smo jutro. Kad se razdanilo, vratili smo se na cestu i nastavili prema Klašnjicama.

Odjednom smo nasred ceste naišli na mrtvog čovjeka. Tijelo je ležalo dvadesetak metara od četničkog stražara. Žene su pričale da je mrtvacjadni

053

gluhi starac, opančar Šimić, kog su u Prnjavoru zvali Gluvo Šimić. Kad su partizani zapucali po nama, i on se spasio padom u jarak, ali je zatim nastavio sam cestom, došao nadomak četničkom stražaru, vjerojatno nije čuo njegovo upozorenje da stane, i četnik ga je ubio.

Pred Klašnjicama su nas prihvatili četnici, dali nam nešto hrane, a kad je izišlo sunce, zbili su nas u skupinu i slikali sa svih strana. Moguće je da su te snimke zloupotrijebili predstavljajući nas kao srpski živalj kojeg je NDH istjerala s njihovih ognjišta.

Nakon slikanja, predali su nas domobranima kod mosta na Vrbasu, preko kojeg se stiže u Klašnjice. Domobrani su nas nahranili, a poslije odmora svatko je mogao poći kamo je htio".

Tako je Ivan opisao izgon iz Prnjavora nakon kojeg se naša obitelj okupila i smjestila u Derventi. Ja sam tamo stigao iz Sarajeva, 3. srpnja 1944., i pridružio se obiteljima svoje braće, Stipe i Marka, s kojima je bio i neoženjeni brat Ivan te brat Karlo, kojem su nekoliko dana prije moga dolaska partizani pogubili suprugu. Stanovao sam kod kumova Vice i Ore (Uršula) Bulić, koji su živjeli u obližnjem selu Polju. Primili su me rado, posebno zato što je i njihov sin Franjo odlučio poći na studij bogoslovije. Kasnije je i on postao svećenikom.

U Polju je bila mala kapelica, u kojoj sam, s dopuštenjem nadbiskupa Šarića, svake nedjelje služio svetu misu. Narodu je to bilo drago i korisno, a meni prava prilika za stjecanje svećeničkog iskustva.

Majka je, s troje Karlove djece i sestrom Marom, iz Klašnjica došla u Derventu preko Gradiške, Okučana i Broda na Savi. Sada nas je bilo znatno više - majka, djeca, snahe, unučad - pa smo se morali preseliti da bismo ostali zajedno. U Polju je blizu groblja bila velika neiskorištena kuća trgovca Židića iz Novog Sela. Molio sam ga da nam ustupi dio te kuće, što je on i učinio, pa smo tu ostali do travnja 1945. godine. A tada smo, povlačeći se pred partizanima, krenuli na hrvatski križni put, poznat svem obaviještenom svijetu.

054

SRPANJ 1944. GODINE - MJESEC NAŠIH MLADIH MISA

UVOD

U vrijeme mog školovanja, studij je bogoslovije trajao pet godina, s tim što su kandidati primali svećenički red nakon završene četvrte godine studija. Petu su godinu ostajali u Bogoslovnom sjemeništu kao redoviti študenti, stječući svećeničku praksu nedjeljama i ostalim blagdanima u susjednim i rodnim župama, te po bolnicama, domovima i samostanima.

Na Petrovo 1944. u Sarajevu, nas je 16 bogoslova zaredeno za katoličke svećenike. Desetorica smo bili biskupijski, a šestorica svećenici redovnici bosanski franjevci. Zaredio nas je dr. Ivan Ev. Šarić[13]* - vrhbosanski nadbiskup. To je bilo ujedno i posljednje svećeničko redenje u NDH. Ali, to nije bilo sve - moja generacija svećenika nije mogla nastaviti ni redovitu petu godinu studija zbog rata. No, bili smo obvezni, poslije rata, ispite iz te godine izvanredno položili. Ispite pete godine studija ja sam pripremao u tijeku svoga kapelanskog staža u Skopju 1946. i 1947. godine i položio ih kod isusovaca u Zagrebu. Župnički sam ispit pripremio i položio 1953. godine, takoder u Zagrebu, ali sam već u to vrijeme bio upravitelj crnačke župe u Slavoniji.

Vraćam se sada ponovno na naša redenja. Na Cvjetnu nedjelju 1944. godine redeni smo za đakone, a mjesec dana prije za subdakone. Svečanost svećeničkog redenja počela je u 9 sati ujutro na blagdan svetog Petra i Pavla 1944. godine.

Noć prije toga bila je duga, mučna i s malo sna. Vjerujem da me već zahvatila trema i neko uzbuđenje pred sutrašnje ređenje. Ali te iste noći u Prnjavoru se dogodilo nešto strašno, što ja, dakako nisam mogao znati. Te je noći pogubljena moja nevjesta Marija. Ubili su je partizani zato što je liječila teško ranjenog domobrana?! Pričaju da si je sama morala kopati grob u šumi, zajedno s još nekoliko nedužnih žrtava. Ubojice su je oteli od četvero malodobne djece, u trideset petoj godini života. Najstarije je dijete imalo tek 11 godina...

Taj je Petrovdan u Sarajevu za nas redenike bio velik i nezaboravan dan. Obuzeti mladenačkim poletom, puni ideala, s mnogo smo vjere gledali

- - - -

13* Dr. Ivan Eu. Šarić - doktor Ivan Evandelist Šarić. Evandelist zato što mu je imendan na blagdan Suetog Ivana apostola, pisca suetih Evandelja.Slaui se svake godine treći dan Božića.

055

ljude oko sebe, a na svoju budućnost s iluzijama. No, kasniji nam je život, malo po malo, krila poleta podsijecao, a ideale nemilosrdno otimao. I da ne vjerujem u Božje milosrde i Božju pravdu, davno bih bio ruševina od čovjeka.

Evo imena nas desetorice biskupijskih ređenika:

l. **Stipe Barišić** iz Cera kod Dervente. Poginuo 4. srpnja 1944. u vlaku koji su napali saveznički zrakoplovi. Putovao je iz Sarajeva roditeljskoj kući pripremiti slavlje svoje Mlade mise.

2. **Stjepan Fontana** iz Novog Sela kod Bosanskog Broda. Zajedno sa mnom sudionik hrvatskog križnog puta 1945. Više nije živ!

3. **Marko Jozinović** iz Radunica kod Maglaja. Bivši vrhbosanski nadbiskup. Umro je 10. kolovoza 1994. godine u Dubrovniku.

4. **Vlado Jurjević** iz Odžaka. Zajedno sa mnom sudionik hrvatskoga križnoga puta. Rodenje u Svinišću kod Omiša, odakle su mu roditelji odselili u Odžak. Odležao je u komunističkom zatvoru 10 godina - od 1945. do 1955. godine. Umro je 25. studenoga 1993. u Dubrovniku.

5. **Jozo Konapka** iz župe Bijeljina. Nije živ.

6. **Đuro Kulaš** iz Crnića kod Domanovića u Hercegovini. Još je živ.

7. **Alojzije Mihaljević** iz Travnika. Ubili su ga 1945. partizani u šumi Macelju kod Krapine, s još 20 svećenika.

8. **Jakov Stjepić** Kovačević iz Morančana kod Tuzle. S nama ostalima, sudionik hrvatskoga križnog puta 1945. Nije živ.

9. **Vlado Tomas** iz Drinovaca u Hercegovini. Još je živ.

10. **Božo Vukoja** iz župe Prnjavor, smještene izmedu Dervente i Banje Luke. Sudionik hrvatskoga križnog puta 1945. godine i pisac ove knjige.

Postali smo svećenici u ratnom vremenu, teškom, neizvjesnom i pogibeljnom. Morali smo brzo dozrijevati i brzo se osamostaljivati kao osobe i kao svećenici. Tijekom studija nismo imali vremena za dotjerivanje svećeničkog umijeća, kao što to imaju študenti bogoslovije u mirno doba.

Mjesec srpanj 1944. bio je vrijeme proslava naših Mladih misa, zbog rata skromnijih nego inače. Neki od nas nisu mogli proslaviti svoju Mladu misu u matičnoj župi, jer je bila okupirana od partizana. Moj hrvatski narod, pritisnut svakodnevnim stradanjima, svaki je dan sve više gubio smisao i

056

volju za radost i proslave. Da li se moja majka mogla radovati mom svećeništvu dok su članovi naše obitelji mrtvi i ranjeni padali poput pokošene trave?

Osim rodbine i svojte, ginuli su moji prijatelji i dobročinitelji. S njima je umirao moj narod; s njima je umirala moja domovina Hrvatska.

MOJA MLADA MISA U SARAJEVU

Prnjavor je u siječnju 1944. godine pao u bezbožne i bezdušne komunističke ruke. Zaplakala je ljudska sloboda, a svaka je nada bila pokopana. Pravda i humanost su ustuknule pred lažima i nasiljem. Ljudi su uhićivani ni za što i bez razloga osudivani na smrt. Tama je uzela vlast u svoje ruke, oholo pokušavajući ugušiti i svjetlo samog sunca.

Zbog toga sam bio prisiljen proslaviti svoju Mladu misu[14]* u sarajevskom Bogoslovnom sjemeništu. Za tu sam svečanost odredio nedjelju 2. srpnja 1944., kad se slavio i blagdan Pohoda Blažene Djevice Marije.[15]* Bijaše to prva ugovorena Mlada misa jednoga od nas desetorice mladomisnika.

Trebalo je obaviti razne pripreme za taj dan. Kolege su mi pomogli organizirati strukturu i tijek misnog slavlja: odabrali su čitanje i čitače, zamolili pjevački zbor da uveliča slavlje, pripremili nakane svete mise, odabrali osobe za uvodne i završne pozdrave, te sve ostalo potrebno za takve svečanosti. Sarajevski mi je župnik dr. Dragan Čelik, kasnije banjolučki biskup, na moju molbu bio manuduktor[16]*. Propovijedao je, takoder po mom izboru, duhovnik moje generacije bogoslova, otac dr. Jozo Jurić, isusovac.

Dva su mi ugledna gospodina iz vjernoga hrvatskog puka obećala biti kumovi kod Mlade mise. Jedan je od njih Franjo Jakuš, trgovac preradenom kožom u Prnjavoru. Nažalost, on nije mogao doći. Izgorjela muje trgovina, a partizani su okupirali i blokirali grad. Zato sam imao samo jednog kuma - gospodina Bakovića, trgovca iz Sarajeva. Izvrsno je pjevao zbor. Vodio ga je gospodin Branko Grulih, koji je bio i naš regens choril [17]*, a dirigirao je i gospodin Zvonko Raić.

- - - -
14 Mlada misa - prva javna misa tek redenog svećenika*
15 Blagdan Pohoda BDM je po novom crkvenom kalendaru na dan 31. svibnja*
16 Manuduktor, lat. - iskusni svećenik koji mladomisnika usmjerava tijekom mise i pomaže mu gdje je potrebno. Odabire ga mladomisnik.*
17 Regens chori, lat. - glavni dirigent crkvenog zbora*

057

Uspio sam obavijestiti dio obitelji i rodbine o datumu svoje Mlade mise, ali došla su samo moja braća Stipo i Marko. Stipo je pravodobno pobjegao iz Prnjavora u Derventu, a Marko je služio vojsku u Banjoj Luci, pa sam ga uspio obavijestiti preko krugovalne postaje[18]*. On je, naime, bio domobranski narednik u Dojavnoj satniji [19]*. Došao je u uniformi.

Kad danas razmišljam o tom njihovom dolasku na moju Mladu misu u Sarajevo, svjestan sam da su se tim putovanjem izložili smrtnoj opasnosti. Naime, vlakove su tada svakodnevno mitraljirali i bombardirali saveznički zrakoplovi. Zato sad, iako s velikim zakašnjenjem, Stipi i Markujoš jednom zahvaljujem za bratsku ljubav i čestitam im na toj hrabrosti.

Iako je bio rat, morao sam misliti i na to čime ću počastiti uzvanike. U Bijelom Brdu sam od obitelji svećenika Stipe Jularića kupio poveliku suhu šunku i 10 litara stare šljivovice. U taj svečani ručak uložio sam još 100 tisuća kuna, i to je sav moj materijalni doprinos ovoj proslavi. Sve je ostale troškove snosila uprava Bogoslovnog sjemeništa.

Tog lijepog sunčanog 2. srpnja u 9 sati počela je moja Mlada misa. Zaboravio sam rat i žrtve, bio mi je to najljepši dan u životu. Misno je slavlje proteklo u miru, ali je za svečanog ručka Sarajevo bilo bombardirano. Gadali su ga američki i engleski zrakoplovi vraćajući se iz Rumunjske, gdje su tukli rafinerije nafte, osobito u Ploeštiju. Tada je nad Sarajevom i okolicom srušeno pet zrakoplova, "letećih tvrdava". Neki su već bili oštećeni u napadu na spomenute rafinerije, pa su ih ovdje i slabiji pogoci dokrajčili. Stotine zrakoplova tukle su rumunjske naftne pogone, a na povratku su gradovima NDH "poklanjali" svoj preostali smrtonosni teret.

Za svečanog ručka, doktor Čelik mi je darovao 100 tisuća kuna, upravo onoliko koliko je stajao časoslov. Trgovac Baković mi je darovao lijep ručni sat, a netko od prisutnih i nalivpero "pelikan".

\- - - -

18* Krugovalna postaja - hrvatski naziu za radio-postaju
19* Dojauna satnija - hrvatski naziu čete za radio-vezu

058

SMRT MLADOMISNIKA STIPE BARIŠIĆA

Nakon moje Mlade mise u Sarajevu, trebali smo se razići kućama i pripremati preostala mladomisnička slavlja, pomagatijedni drugima u tim velikim poslovima i jedni druge hrabriti.

Dan poslije moje Mlade mise, ponedjeljak 3. srpnja 1944., bio je takoder lijep i sunčan. Baš su takve vedre dane, zbog dobre vidljivosti, Saveznici koristili za napade zrakoplovima. Dvojili smo da li uopće poći na put. Prevagnula je odluka da idemo. Od puta je odustao samo naš kolega mladomisnik Stipe Barišić iz Cera kod Dervente. Otputovao sam u Derventu s još trojicom mladih svećenika, i svi smo, Bogu hvala, sretno došli na odredišta.

Stipo je dogovorio sa svojom obitelji i cerskim župnikom da će svoju Mladu misu proslaviti u nedjelju 9. srpnja 1944., u župnoj crkvi u Ceru. Stoga je morao poći kući već sljedeći dan nakon našeg odlaska. To je bio utorak, 4. srpnja, oblačan dan, što je Stipu ohrabrilo, jer za oblačnih dana zrakoplovi rjeđe napadaju. Krenuo je vlakom prema Derventi. Kad su prošli Maglaj, kod mjesta Trbuka, na pruzi prema Doboju, zrakoplovi su napali vlak. U tom je napadu dobri Stipe bio teško ranjen i od velikoga gubitka krvi izdahnuo u vlaku.

Stipe Barišić bio je veliki dobričina, nježne grade, idealist kakav se rijetko susreće. Bio je pjesnička duša, a prije nego što će poginuti, i slabog zdravlja. Tako je Bog uzeo k sebi vjerojatno najboljeg medu nama. Stipin rodni Cer umjesto proslave Mlade mise, imao je zbog toga jedan od najtužnijih pogreba uopće. Bio je to i za nas, njegove kolege, iznimno potresan dogadaj. Ta poznavali smo se svi kao braća, zajedno smo išli u školu i zajedno stanovali punih dvanaest godina. Tada je s nama tugovao i sav hrvatski narod onog dijela Bosne.

MLADA MISA STJEPANA FONTANE

Iako je bio rat, dočekao je svoju veliku radost i hrvatski narod Novog Sela kod Bosanskog Broda: u nedjelju, 16. srpnja 1944. na blagdan Gospe od Karmela, tu je imao svoju Mladu misu njihov mještanin Stjepan Fontana. Lijepoje vrijeme omogućilo da se veliko mladomisničko slavlje održi u kapeli na prostranome seoskom groblju. Kod te sam mise imao dužnost dakona.

Na svečanom ručku u dvorištu Stjepanovih roditelja okupilo se mnoštvo uzvanika. Izmjenjivale su se zdravice sa čestitkama i govorima, jer je za

059

bosanske Hrvate katolike svećeništvo bilo najveća čast. Nasuprot tome, za tamošnje je Srbe pravoslavce, prema anketijednog časopisa oko 1980. godine, najveći domet bio postati oficirom. I to je jedan od pokazatelja duhovne suprotnosti tih dvaju naroda.

MLADA MISA VLADE JURJEVIĆA

Mada su sva mladomisnička slavlja slična, posebno sam doživio Mladu misu svoga kolege Vlade Jurjevića u Odžaku, u nedjelju 23. srpnja 1944. godine. Taj grad sa svojom širom okolicom kolijevka je stotina i stotina hrvatskih boraca - heroja, koji su poput tigrova branili svoju državu. Plodna zemlja Odžaka i okolice pokriva kosti nekoliko tisuća Hrvata koji su se predali ili su uhićeni u svojim domovima, bez valjana razloga, te mučeni i ubijani od srpskih i muslimanskih partizana.

Dok je ijednog Hrvata, u njihovim će legendama živjeti odžački veličanstveni ratnici: Petar Rajkovačić, Ivan Čalušić, Stipe Kaurinović, Ivica Knežević- Rodin, Jakov Pušelja, Jure Mijukić, Mato Knežević-Rodin, Ivan Rajkovačić, Marijan Kaurinović i drugi. Ali će u tim legendama živjeti i imena mnogih odžačkih dječaka, takoder ratnih heroja - četrnaestogodišnjaka poput Nikole Vidakušića, Joze Arambašića, Pave Kovačevića, kao i Joze Juriča, neustrašivog i neukrotivog dvanaestogodišnjaka kojem su morali podrezati pušku da mu se ne vuče po zemlji kad je objesi o rame.

Eto, u taj sam kraj i medu takve ljude došao te nedjelje rano unutro, 23. srpnja, s nekoliko svojih kolega svećenika iz Novog Sela. Najprije smo obišli crkvu. Odžačka je crkva tada bila okružena velikim zemljištem, ogradenim drvenim plotom od letvica, "taraba", kako kaže narod u Bosni, s kojeg su se uzdizala stoljetna stabla lipa i oraha, praveći ugodan hlad za ljetnih žega. Sjeverno od crkve, u dvorištu je bila prizemna župna zgrada sa župnim uredom i stanom, a izmedu, dublje prema zapadu, smjestila se župna gospodarska zgrada.

Glavni je crkveni ulaz na istočnoj strani. Na istoj je strani pred crkvom, ali izvan crkvenog parka, velik slobodan prostor poput manjeg trga. Poslije svake pučke mise, tu se katolička mladež hvatala u kolo uz pjesmu, vrisku i svirku tambure šargije. Taj je ples svake nedjelje i ostalih blagdana bio poseban doživljaj i za gledatelje - starce, djecu i ostale, kojima nije priličilo plesti s mladima. Na tom su se trgu sklapala poznanstva, "zagledali" se cure i momci, iz toga čuvenoga hrvatskobosanskoga kola izvirao je život. U tim se prilikama ogledala životnost i snaga bosanskih Hrvata.

060

Na taj bezimeni trg pred crkvom stizalo se iz središta Odžaka - iz čaršije[20]*. Prvo je valjalo proći kraj hotela odvjetnika Tadije Odića na desnoj, te kraj kuće i trgovine obitelji Jurjević s lijeve strane, a odatle se iz čaršije desnom cestom išlo prema Vlaškoj Mahali, a lijevom prema Potočanima.

Kad smo obišli crkvu i lijepi stari park oko nje, otišli smo k Vladinoj obitelji, čija je kuća bila preko puta crkve. Tamo smo pozdravili mladomisnika, a on nas je upoznao s članovima svoje obitelji: majkom Marom, braćom Mirkom i Špirom, te sestrama Slavkom, Danicom i Terezijom.

Mladomisnikovo je krsno ime Vladimir, a roden je 1919. u Svinišću kod Omiša od oca Filipa Jurjevića i majke Marije (Mare) rodene Rogošić, kao sedmo od desetero njihove djece, ujedno posljednje koje je rođeno u Dalmaciji. Ostalo troje Vladimirove braće rođeno je u Odžaku: sestra Danica 1923., brat Vicko 1925. i sestra Tereza 1926. godine. Vladimir je pučko školovanje završio u Svinišću, četiri niža razreda gimnazije kod salezijanaca u Zagrebu, a četiri viša u Travniku. Bogosloviju je diplomirao u Sarajevu. Otac mu je umro 1942. godine, a prije toga i dva brata i sestra.

Odžačka je župa osnovana 1900. godine i posvećena rodenju sv. Ivana Krstitelja. Kako bi posveta župe bila u skladu s mučeništvom hrvatskog naroda, župnik Stjepan Fontana 1959. to mijenja i župu posvećuje mučeništvu sv. Ivana, pa je otad glavni blagdan odžačke župe Glavosijek Ivana Krstitelja - 29. kolovoza. U župnoj crkvi upoznao sam tada odžačkog župnika, g. Marijana Ivandića, rodom iz Brezika u župi Radunice kod Zavidovića, koji je 1945., s mnogim Hrvatima, ubijen na gori Macelju kod Krapine.

Crkva je te nedjelje bila puna znatno prije početka mise, pa su kasniji dolaznici stajali vani. Mladomisnik i mi, ostali svećenici, odjenuli smo misno ruho i obavili sve ostale pripreme za dolazak pred oltar. Dana mi je dužnost subđakona. Ispred oltara su sjedila gospoda: Blaž Bašić, trgovac iz Balegovca i Marijan Kaurinović, ugledni vjernik iz odžačke Tetime, Vladini mladomisnički kumovi. Bio bi tu i mladomisnikov krizmeni kum dr. Zdenko Odić, nekadašnji zapovjednik odžačke obrane, da ga nije smaknula zločinačka ruka onoga koji mu se predstavljao prijateljem.

Narod je konačno dočekao željeno čekani trenutak: početak velike svečanosti - Mlade mise. K oltaru su prilazili najprije ministranti, pa svećenici jedan za drugim, prema svojim ulogama, a posljednji je u svečanoj

- - - -

20* Caršija, tur. - ulica ili trg s trgouinama (trgovačka četurt)

061

misnici k oltaru prilazio sam mladomisnik. Pozdravila su ga djeca, mladež, te odžački župnik, u ime župljana i u svoje ime. Misa je protekla u posebnom ozračju Božje prisutnosti. Dirnuti propovijedu, neki su rodaci i vjernici plakali snažno osjećajući Božju providnost i Božje milosrde. Nakon mise je mladomisnik Vlado dijelio mladomisnički blagoslov; najprije pojedinačno: sretnoj majci, sestrama i braći, užoj rodbini i kumovima, potom i narodu zajednički mladomisnički blagoslov.

Nakon euharistijskog slavlja, puk je, posebno mladi, nastavio veselje pred crkvom. Mi smo, svećenici, s uzvanicima pošli u dvorište obitelji Jurjević, gdje je mladomisnikova najbliža rodbina priredila svečani ručak za tristotinjak gostiju. Ja sam imao čast sjediti s velikim hrvatskim ratnikom Petrom Rajkovačićem i njegovom zaručnicom Ljubicom Jurendić, kojom se Petar kasnije i oženio.

Ovakva su se slavlja u tom kraju mogla priredivati bez ikakva straha, iako je trajalo najopasnije razdoblje Drugoga svjetskog rata. Odžak je bio razmjerno daleko od Slavonskog Broda i izvan koridora savezničkih zrakoplova, koji su taj slavonski grad često bombardirali. Osim toga, Odžak je, kao malo koji grad u NDH, bio gotovo savršeno čuvan od upada četnika i partizana, zaslugom velikih hrvatskih ratnika i časnika Petra Rajkovačića, Ivana Čalušića, te više od dvije tisuće njihovih baja. Ti su borci - tigrovi, bili strah i trepet svim neprijateljima hrvatskog naroda i u odžačkom i u ostalim krajevima.

Svaka je Mlada misa slična Isusovoj Cvjetnoj nedjelji, kad je narod radosno klicao Isusu i obasipao ga cvijećem. Dolazak svakog mladomisnika k oltaru prate najveće počasti i srdačne čestitke. Ali, kao što se Isusu onda bližio Veliki petak, tako se tada bližio i nama, hrvatskim svećenicima, kao i našem narodu. Padom NDH hrvatski je narod izgubio svoju slobodu i time krenuo na višedesetljetni križni put.

Moj kolega Vlado Jurjević bio je jedan od nekoliko stotina hrvatskih svećenika - mučenika. U skupini više od 60 svećenika i bogoslova, koja je takoder prošla taj put, bili smo i Vlado ija. Ta je skupina krenula na križni put od Zagreba - preko Slovenije do Austrije, pa natrag preko Maribora i Hrvatskog zagorja do istražnog zatvora na Savskoj cesti u Zagrebu, iz kojeg je Vlado pušten na kratku slobodu.

Godine 1945. bio je pozvan na služenje vojnog roka u komunističku Jugoslavensku armiju u Ogulin. U njegovoj je jedinici, na tzv. političkoj nastavi, namještena rasprava o "suvišnosti" krštenja i vjenčanja u crkvi. U raspravije Vlado Jurjević iznio i branio stav Katoličke Crkve. Usprkos svim opasnostima koje su mu prijetile, u onom Crkvi neprijateljskom režimu,

062

ostao je dosljedan svom uvjerenju i vjeran sakramentu svećeništva. Posljedice su bile neminovne i hitro su nastupile: pri pretresu njegove "lične" opreme i imovine, u kovčegu su mu našli Pastirsko pismo katoličkih biskupa Jugoslavije, čiji su opširni citati izneseni i u ovoj knjizi. Zbog toga je uhićen i optužen.

Vojni ga je sud najprije osudio na smrt, a potom mu smanjio kaznu na 20 godina robije. Ni to nije pokolebalo odvažnog svećenika. Sva potkupljivanja i prijetnje nisu uspjeli. Ostao je tvrd, dosljedan i pošten. Zbog toga je na robiji u Staroj Gradiški odležao punih 10 godina.

Jedan od mnogih Hrvata koji su bili na robiji u Staroj Gradiški - moj je poznanik gospodin Vilim Čehulić, rodom iz župe Orehovica u Hrvatskom zagorju. Uhićen je 10. lipnja 1951. godine i osuđen na 20 godina zatvora kao politički prekršitelj. Odležao je u zatvoru gotovo 11 godina. Zahvatilo ga je pomilovanje, pa je pušten 18. travnja 1962. godine.

U ponedjeljak, 24. siječnja 1994. godine, pitao sam gospodina Vilima je li na robiji u Staroj Gradiški susreo svećenika Vladu Jurjevića? On mi je odgovorio:

"Bio sam u zatvorskoj bolnici s jednim Jurjevićem, ali on nije bio svećenik. Mislim da je bio časnik hrvatske vojske. Bio sam na robiji s mnogim katoličkim svećenicima Hrvatima. Tko može upamtiti tolika imena? Samo vam, kao primjer, navodim da sam 1953. godine premješten u stroži zatvorski odjel u kuli zatvorske zgrade. Tada su sa mnom u jednoj prostoriji bila trideset i tri svećenika, a u ostalima ih je bilo još. Sjećam se imena nekih od njih: Nikola Soldo, Josip Šimecki, Pavao Pošiček, Julije Ramljak, Branko Virth, Ćiro Petešić, dr. Ante Pilepić i Matija Ivšić, ali i neki Meštrović kojem sam zaboravio ime. Tu su bili i svećenici franjevci, ali se sjećam samo dvojice: Marijana Hermana i Momerta Margetića."

063

prazno
064

DOGAĐAJI UOČI PADA NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE

NEVOLJA POVEZUJE SUDBINE

Poput mojih roditelja, i mnoge su druge hercegovačke obitelji, osobito poslije Prvoga svjetskog rata, selile iz hercegovačkoga krša u plodne bosanske krajeve. Među njima je bila i obitelj Ivana i Anice Leko iz Mamića, iz zaseoka Ledinca. Imali su sedmero djece: pet kćeri i dva sina - Antu i Franju. Sa kćerima, tada još neudanima, i sinovima, doselili su se 1923. u selo Parmije kod Lišnje, koje je pripadalo prnjavorskom kotaru.

Njihova kći Ruža Leko udala se 1926. godine za Juru Brzicu iz zaseoka Pogane Vlake u Mamićima, gdje im se 1927. rodio sin Ivan, a 1932. sin Ante. Muž joj se teško razbolio i umro 1935., pa ona s oboje djece sljedeće godine odlazi k roditeljima i braći u Parmije. Prvih godina rata, Ruža je s djecom stanovala u Prnjavoru, u Stankovića-kući, gdje je u to vrijeme bio smješten Stožer hrvatske vojske, te je radila tu kao spremačica. Sredinom 1943. s djecom bježi u Derventu i nastanjuje se u Derventskom Lugu kod Mandića, u susjedstvu svoje sestre Stane, udane za Ivana Lavrića. Kada su četnici iz Miškovaca i Agića 1944. počeli napadati Lug, Ruža se s djecom preselila u Polje kraj Dervente, kamo sujoj već bili došli roditelji iz Parmija, koje je tu često posjećivao njihov sin Franjo, hrvatski vojnik u Tuzli.

U Polju je Ruža upoznala moga brata Karla. Potkraj rata, zabrinuti za svaki sljedeći dan, to dvoje odlučiše združiti svoje krnje obitelji da bi lakše preživjeli i osigurali bolju budućnost djeci. Ona je bila udovica s malodobnom djecom, koja su trebala oca, kao skrbnika i oslonac, a Karlo je pak bio u još težoj situaciji, jer je odnedavno ostao sam sa četvero još mlade djece. Stoga su odlučili vjenčati se po svršetku rata, iako su znali da će s mukom prehranjivati obitelj, jer rat im je oteo sve: slobodu, domovinu, Karlovoj djeci majku, mnoge drage rodake i sav imutak.

SUDBINA KARLOVE DJECE

S Karlovom su se djecom tih ratnih godina mnogo namučile moja majka Luca i sestra Mara. Stoga je njih trebalo rasteretiti, ali i djeci hitno pomoći. Bila su gladna, ušljiva i svrabljiva. Svrab im je izazvao rane medu prstima ruku i nogu, te po svim pregibima i mekim dijelovima tijela. Zbog šuge i neishranjenosti djeci je već prijetila smrtna opasnost. Zbog toga se sastala

065

najuža Karlova rodbina i s njim se pokušala dogovoriti što učiniti. Prijedloga je bilo malo, jer smo svi bili u gotovo bezizlaznoj situaciji. Ipak se Bog pobrinuo i za tu siročad, na način neshvatljiv nama ljudima.

MIJINO UTOČIŠTE

Najstarijeg Karlova sina, desetogodišnjeg Miju, k sebi je još sredinom 1943. uzeo otac moje nevjeste Albine, Bedžih Hajek, u Maćino Brdo. Bio je to imućan i štovan čovjek, te je dječaku bio dobar učitelj i još bolji primjer.

Bedžih je medu ostalim imao dobre konje, pa su ga partizani često prisiljavali da ih noću vozi na njihova odredišta. Kad je Bedžiha to izrabljivanje iscrpilo, počeo se noću skrivati, a njegova je supruga govorila partizanima da nije kod kuće. Tada su naredivali da s njima pode mali Mijo, čiji je zadatak bio vratiti konje i kola kući. Mijo pripovijeda kako su partizani sami uprezali konje, te se razvozili po cijelu noć.

-Vozeći se s njima, ja bih zaspao - pričao je Mijo. Kad im prijevoz više nije trebao, partizani bi me probudili i rekli: "Mali, kola smo okrenuli. Samo mirno sjedi i drži kajase (uzde) u ruci i pusti da konji idu kuda hoće, pa će te dovesti kući." I ja bih uradio kako su kazali. Konji su me vozili kroz mrklu noć, predjelima u kojima se ne bih snašao ni danju, a kamoli noću. Bojao sam se mraka i nepoznatih krajeva u kojima su se smjenjivali brda i ravnice, šume i polja. Usprkos tome, gibanje, naginjanje, te prelasci kola preko jama i izbočina na putu, činili su da ponovno zaspim. Kad bi konji stali, nagao bi me prestanak gibanja probudio, pa bih radosno otkrio da su me konji dovezli kući.

Mijo je kod Bedžiha ostao oko dvije godine.

IKO - DIJETE OPTEREĆENO RADOM I ŽELJNO IGRE

Zamolio sam Karlova sina Ivana da napiše što je bilo s njim nakon onog sastanka kad je obitelj pokušala naći izlaz za djecu. Evo što je napisao:

"Radeći u Derventskom Lugu, moj je otac Karlo upoznao bračni par bez djece, Mandu i Marka Bešlića. Marko je bio vrstan postolar, a Manda sposobna i dobra kućanica. Njihovo je imanje bilo srednje veličine i o njemu su se uzorno brinuli. U njihovoj kući i na dvorištu, u štali i na tavanu, svaka je stvar imala svoje mjesto. Imali su i krave, svinje, kokoši, uvijek

066

vezanog psa i jednu mačku. Za svu su se stoku i živad uvijek primjerno brinuli. Sve je imalo svoj red i naviku.

Kad je Manda prvi put susrela nas, Karlovu djecu, ja sam se pozorno zagledao u tu nisku ženu i dugo je netremice promatrao. Manda mi je uzvratila osmijehom i rekla mom ocu:

- Karlo, daj mi ovo dij ete koje me tako sudbonosno gleda. Pazit ću ga kao da sam ga rodila. Time ću se tješiti kad mi Bog nije dao da sama budem majka.

-Znam, gospa Mande, da ste obećali prihvatiti jedno moje dijete i tako me rasteretiti brige. Ali sad, kad je došao taj trenutak, teško mi se od Ike rastati. No, vidim da moram, jer sila zakon mijenja. Zato neka bude kako hoćete. Bilo sretno i vama i njemu!

Nakon tih riječi, otac se okrenuo prema meni, uzeo moju malu mršavu ruku, koju je svrab izjedao medu prstima, pa mi se obratio izmijenjenim glasom, sporo izgovarajući riječi:

- Iko, sine moj, ostat ćeš kod ove dobre tete. Nećeš više biti gladan, a ja ću te obilaziti kad god budem mogao. Idi, i neka te Bog čuva!

Čuvši sve to, nisam vjerovao ušima da je već odreden moj novi životni put. Preplašilo me što ću biti odvojen od svoje braće, oca, bake i tete, uz koje sam bio snažno vezan. Isprepadan i gladan, bio sam naviknut bez riječi poslušati zapovijedi starijih. I sad sam to morao učiniti. Pošao sam k tudoj ženi kao u snu. Ali nakon nekoliko sporih koraka, stao sam i neodlučno se okrenuo. Neizmjerno tužan pogled zaustavio sam na svome malenom bratu i nešto većoj sestri. Poluglasno sam zaplakao.

Plač je prekinuo tjeskobnu tišinu koja je pritiskala sve nazočne. Pojedinima pobježe glasan uzdah. Ocu se stegnulo grlo, pripovijedao mi je mnogo godina kasnije. Zaklonio je lice rukama i povukao se u stranu. Ramena su mu se trzala. Manda mi je naglo prišla i odvela me bez pozdrava.

Dok smo se pješke približavali njezinoj kući, tješila me milujući mi sasvim ošišanu glavu:

- Iko, nemoj plakati! Kod mene ima mnogo kruha, sira i mlijeka. Ako budeš dobar, voljet ću te kao prava mama. Čuvat ćeš krave na paši, prati posude u kući, mesti i ribati podove. Naučit ću te kako se to radi i bit ćemo dobri prijatelji.

Išao sam uz nju brišući suze čas jednom, čas drugom rukom. Nije me zanimalo što govori ta nepoznata žena. Mislio sam na sve one od kojih se nikada nisam razdvajao. Bio sam tužan i usamljen više nego ikada. Našao sam se u tudini, bez ikoga svoga. Zabrinuto sam se pitao kako će moj brat Mijo znati tko me i kamo odveo.

067

Kad me Manda dovela u svoje dvorište, njezin je muž Marko stajao na ulazu u kuću.
- Mande, je li to tvoje dijete? - našali se veselo Marko, nizak, plećat i živahan čovjek.
- Da, moje je! Zar si mislio da ja ne mogu biti majka? - šalila se i Manda na svoj račun.

Uveli su me u kuću, u kojoj me, iako je bio kraj kolovoza 1944., čekao veliki lonac pun tople vode. Radoznalo sam promatrao nepoznatu prostoriju, ali prije nego što sam je čestito pregledao, našao sam se u limenom koritu punom tople vode. Manda i Marko su me brižno prali i trljali sapunom, počevši od glave. Obavivši ovaj posao, obukli su me u čisto rublje, a svoju staru odjeću više nikada nisam vidio. Ubrzo sam halapljivo jeo kruh s maslacem i toplim mlijekom. Za to vrijeme bračni par me radoznalo promatrao, a Manda mi je usput dala i prvu pouku:

Ovog ćeš čovjeka - reče, pokazujući prstom Marka - odsad zvati `tetak', a mene ćeš zvati `tetka'. Morat ćeš nas slušati! Ne smiješ nikomu pripovijedati što se govori u našoj kući. Selo ne smije znati što se kod nas radi. Jesi li razumio?
- Jesam! - odgovorio sam preko zalogaja.

Nasilno odvojen od svojih najdražih, u snu sam ponovno proživljavao sav strah zadnjih tjedana. Noću sam se trzao, vikao, plakao i naglo se dizao. Manda me u toj nevolji redovito budila i smirivala. Poslije svake burne noći, tetka je morala prati svu posteljinu s moga kreveta, aja sam se obvezno kupao.

Od početka boravka kod njih, Mandi i Marku je bio glavni zadatak izliječiti moju kožnu bolest. Od liječnika su donijeli mast kojom su me mazali mjesec dana, ali sasvim neuspješno. Zabrinuti, još su revnije tražili pravi lijek. Preporukom su došli k njemačkom vojnom liječniku, koji im je dao sumpornu mast pomiješanu s visokim postotkom modre galice. Tom su mi mašću mazali sve rane, a galica je žestoko grizla izranjenu kožu. Silno sam patio. Skakao sam i grebao zaključana vrata sobice u kojoj me Manda mazala. U postolarovoj se kući danima čuo užasan plač:
- Draga tetka, otvorite! Boli, grize, otvorite! Slušat ću vas uvijek u svemu, samo me ovim više nemojte mazati!

Dok sam tako očajnički vikao, Manda je u kuhinji plakala. Srce joj se kidalo slušajući moje zapomaganje i žustro tapkanje mojih bosih nogu po podu prostorije. I Marko je bio ozbiljno zabrinut. Oboje su se bojali da bih mogao poludjeti zbog silnih bolova. S druge strane, pritiskala ih je potreba da konačno izliječe tu duboko ukorijenjenu opaku bolest.

068

Kad bi me prestala gristi modra galica, ja bih se smirio, tetka bi otključala vrata i dala mi čistu odjeću. Onda bi me zagrlila i strpljivo objašnjavala potrebu tako okrutnog liječenja bolesti, koja bi mogla postati mnogo opasnija ako se zapusti.

Dobra hrana, zajedničke muke u izlječenju svraba i Mandini zahtjevi dajoj pričam svoje doživljaje, približiše me toj ženi. S više hrabrosti dočekivao sam i svakodnevna nova mazanja mašću, koja me napokon izliječila. Taj je uspjeh unio vedrinu u naš zajednički život. Oporavio sam se duševno i tjelesno, te se postupno uključivao u svakodnevni rad. Usprkos tomu, prvih sam tjedana za tetka i tetku bio otvorena ratna knjiga. Pripovijedao sam im o borbama koje sam čuo i vidio, te im oponašao pucanje pušaka, "šmajsera", strojnica i topova.

Iako je moje krsno ime Ivan, za sve sam mještane Derventskog Luga onda bio i ostao `Iko Mandin', koji je mnogo radio, a malo se igrao."

Tim je sjećanjem Ivan završio svoje pismo.

EMILIJA - DJEVOJČICA KOJOJ SU PARTIZANI UBILI MAJKU

U rujnu 1944. Karlovu sam kćer Emiliju odveo u sirotište k časnim sestrama Klanjateljicama Krvi Kristove u samostan `Nazaret' na rubu Banje Luke. Emilija je tada imala pet i pol godina, bila je mršava, blijeda, te potpuno ošišane kose. Budući da sam bio svećenik i brat njezina oca, djevojčici je to bila dobra preporuka poglavarima sirotišta. Kad su sestre još čule dotadašnju djetetovu sudbinu, bila je za njih na neki način "obilježena". U sirotištu je ostala do kolovoza 1945., dakle, nešto manje od godine dana.

U vezi s njezinim boravkom u `Nazaretu', zapamćene su i prepričavane dvije zgode. Objema je bio svjedok onda mladi svećenik Pero Pajić. O prvoj zgodi pripovijeda sljedeće:

"Bilo je lijepo i toplo vrijeme, pa su se djeca u sirotištu zabavljala na igralištu, koje je bilo s iste strane zgrade kao i moja soba. Gledao sam taj mali svijet ispred sebe kao na dlanu. Jedno je prozorsko krilo bilo otvoreno, ali zastor navučen tako da me izvana nitko nije mogao vidjeti. Veća su se djeca igrala `hvatanja', neka su trčkarala, a manja su kopala bunare u pijesku. Medu njima je bila i Emilija. Ispred mog je prozora, kao i obično, stražario partizan šećući amo-tamo. Samo dva-tri koraka od njega Emilija

069

je u pijesku mukotrpno gradila tunel, koji je pijesak uvijek iznova zasipao. U jednom joj se trenutku približi stražar, te sa zanimanjem stade gledati njezine graditeljske pothvate:

- Mala, što to radiš?

- Tunel, zar ne vidiš? - odgovori Emilija pogledavši ga odozdo. Nakon toga, oboje ušutješe. Djevojčica je nastavila rad, a on promatranje. Uskoro stražar opet započe razgovor:

- Imaš li ti mamu?

- Nemam! Zašto pitaš? - iznenadi ga dijete protupitanjem. - Pa da imaš mamu, sigurno ne bi bila ovdje.

- I časna nam je to rekla - složi se Emilija s njim. - A gdje ti je mama? - nastavi vojnik.

-Ubili je partizani! – rekla je nogama zbijajući pijesak oko `tunela', ne obazirući se na stražara.

On ju je još malo promatrao zamišljeno, potom duboko uzdahnuo i nastavio svoj jednolični hod pod mojim prozorom. I ja sam se odmaknuo od zastora, tjeskobno razmišljajući o tri svijeta koja je sudbina odvela na sasvim različite putove. Mislio sam, naime, na svijet nevinog djeteta, partizanov i svoj."

Svjedok druge zgode s Emilijom u sirotištu takoder je bio svećenik Pajić. On joj je mnogo godina kasnije pripovijedao:

"Časne su sestre i svećenici s djecom uvježbavali zanimljiv igrokaz pripremajući veliku priredbu za sve stanare ,Nazareta' i župljane koji su ondje pohađali svetu misu.

Ti si bila najmlađi sudionik u igrokazu. Ujednom je prizoru na pozornici gledateljstvo trebalo vidjeti kako svećenik nalazi i prihvaća napušteno dijete. Odmicanje je zastora otkrilo panj kraj puta, na kojem si ti sjedila, žalosna. Glavu si podbočila dlanovima i gledala narod u dvorani. Ja sam se pojavio na pozornici kao putnik, primjetio te i začudeno stao:

- Oh, koga ja to vidim? - upitao sam.

Ti se nisi ni pomaknula. Polako sam ti prišao i nemarno stao preda te, te počeo glasno razmišljati:

-Vidiš, djevojčice, ja sam siromašni putujući svećenik. Teško mi je biti sam. Kad odrasteš, shvatit ćeš koliko je samoća teška, zato...

- Striče, ako je to istina, onda sam ja već odrasla! - prekinula si me. - Kako to misliš, draga moja djevojčice? - pitao sam.

- Pa, i meni je samoća teška. Malopri je sam plakala.

- O, drago moje dijete, presretan sam što te vidim. Odsad više nećeš plakati. Bit ćemo prijatelji!

070

Zatim sam prišao i sjeo kraj tebe. Oduševljeno sam nastavio pričati kako ću te odvesti k dobroj djeci koja će te voljeti. U žaru te svoje razdraganosti, počeo sam te milovati po glavi.

- Što me gladiš! Nisam ti ja mačka! - uzviknula si ozbiljno i prijekorno, izmičući glavu u stranu.

Kako sam se ja pretjerano uživio u svoju ulogu, tako si se ti stvarno razljutila i `nadopisala' tekst igrokaza. Ali, tvoja je ljutnja djelovala toliko simpatično da je cijelo gledalište prasnulo u grohotan smijeh."

Deset godina kasnije, ta je ista Emilija, kao petnaestogodišnja djevojka, dragovoljno napustila roditeljsku kuću i vratila se onim istim časnim sestrama koje su je u sirotištu spašavale o krajnje bijede. Prihvatile su je raširenih ruku, odgojile je i školovale. I danas, živeći medu njima, sve ih voli, posebno one bolesne i ostarjele. Ako biste je upitali: "Časna sestro gdje stanujete?" Ona bi vam zacijelo odgovorila: "Dodite i vidite!". Dovela bi vas, a kamo drugamo, nego u svoju veliku redovničku obitelj Klanjateljica Krvi Kristove.

ANTO - DIJETE KOJEMU SU OTELI DJETINJSTVO

Anto je najmlade dijete moga brata Karla. Roden je 5. siječnja 1943. godine. Kad su ga partizani oteli iz majčinih ruku, a nju otjerali u smrt, on nije imao ni godinu i pol. Otada do povlačenja Vukoja iz Polja kod Dervente u Slavoniju, za njega su se brinule moja majka Luca i sestra Mara. Tako je dječačić ostao i uz svoga oca. Ali, samo naizgled.

Moralo se tada mnogo raditi da bi se malo zaradilo, prehranilo i odjenulo, pa je i Karlo odlazio na posao rano ujutro, dok je dijete spavalo, a vraćao se kasno, kad bi Anto već usnuo.

Potkraj ožujka 1945. dječak doživljava ponovno velike promjene. U spomenutom povlačenju iz Bosne na sjever preko Save u Slavoniju, naša se velika obitelj raspršila. Anto je najprije ostao bez svoje tete Mare, koja je nastavila putovanje u drugom smjeru. Ubrzo ga je napustila i baka Luca, a Karlo se oženio Ružom Brzicom. Tako je Anto dobio maćehu. Nakon gubitka majke, potom i braće koja su uvijek bila s njim, prijelaz u ruke strane žene i dolazak medu nepoznate ljude, najteže su pogodili i ponovno prekinuli Antino djetinjstvo, ko je nikad više, zapravo, nije ni uspio nastaviti.

071

POSLJEDNJI DANI U POLJU

Nijemci gube na svim frontovima. Saveznici od početka 1945. stalno bombardiraju Berlin. Razvoj događaja naviješta da je rat pri kraju. Hrvatska se vojska priprema za povlačenje, a njeni zapovjednici planiraju predaju hrvatskih trupa zapadnim Saveznicima kako bi izbjegli susret s Crvenom armijom i srbokomunističkim partizanima.

MJEŠTANI POLJA NAHRANILI NJEMAČKE ZAROBLJENIKE

U početku ožujka 1945. Nijemci su kroz selo Polje tjerali veliku skupinu zarobljenika. Među njima je bilo najviše Rusa, Talijana, Srba i Crnogoraca. Svi su bili odjeveni i obuveni, ali su bili iscrpljeni i gladni. Jedan su se dan odmarali na seoskom groblju, uza samu šumu.

Zamolio sam sva kućanstva u Polju da ispeku kruha koliko mogu i da mu dodaju još koju namirnicu, kako bismo nahranili gladne ljude. Žene su brzo i spretno obavile svoj dio posla. Ispekle su kruh, te mu dodale: slaninu, luk, mast i kobasice. To smo razdijelili na obroke i iz košara dijelili zarobljenicima na ulazu groblja, naravno, uz dopuštenje njemačkog zapovjednika. Kad su uhićenici vidjeli da im donosimo hranu, navalili su bez reda, stvarajući veliku gužvu, te se morala uključiti i vojska. Pritom je jedan vojnik udario štapom po glavi nekog zarobljenika, a ovaj se srušio meni pred noge. Zaprepašten tom surovošću, uzviknuo sam:

- Čovječe, što radiš? Zar nije bilo drugog načina? Sjeti se da bi za koji dan i ti mogao biti zarobljenik!

Zapovjednik je priskočio, podignuo ranjenog zarobljenika i udario stražara.

Svi su dobili ponešto hrane, samo neki Talijan baš ništa. On je žalosno molio:

- Papa, papa! - oslovljavao me, vidjevši da sam svećenik. Sažalio sam se nad njim i zamolio dvije žene da što brže ispeku mali kruh, jer je zarobljenički logor bio pred pokretom. Dok su pekle kruh, zarobljenici su otišli. Talijanu sam objasnio da mirno pođe s ostalima jer ću ih stići prečacem čim mi donesu njegov kruh. Sustigao sam ih nakon tri kilometra zaobilaznog puta do Lužana. Jadni me Talijan već iz daljine opazio, dignuo ruku te povikao:

- Tu sam, papa!

072

S velikom je zahvalnošću primiojoš topli kruščić, aja sam bio presretan što je i taj posljednji gladni čovjek iz njihove skupine ipak nešto dobio.

DOGOVOR BRtAĆE VUKOJA U VELIKOJ NEIZVJESNOSTI

"Što činiti i kamo krenuti?" - pitao se tih dana svaki razumni čovjek, ali odgovor nije znao. Tjeskoba i strašna nesigurnost sve nas je pritiskala. Neminovan je pad NDH bio tu. Opća je panika počela pružati nemile ruke na hrvatski narod. Taj puk, sa svojom nepobijedenom vojskom i u svojoj domovini, najednom se osjetio i napuštenim i strancem. Postao je gubitnik iako nikada nije ratovao u tudoj zemlji, iako nikada nije želio tude. Nastradao je samo zato što je branio svoja prava, ponajprije svoju slobodu na pradjedovskoj grudi. Strah pred nadirućim bezbožnim komunizmom ledio je krv u žilama hrvatskog katoličkog svijeta. Strah od Srba koji će pod zaštitom komunizma uništavati sve dosljedne Hrvate i sve što je hrvatsko. Kao i dotad, koristeći se jugoslavenstvom, širit će po svijetu monstruozne laži protiv Hrvata i svega što je njihovo.

U početku travnja 1945. sastali smo se nas petorica preživjele braće i postavili si jedno jedino pitanje: "Što ćemo sada?" Ivan ija nismo bili oženjeni, pa nam je bilo lakše nego Karlu, Stipi i Marku, koji su se morali brinuti za obitelji i misliti ponajprije na njih.

Braći sam rekao da idem s hrvatskom vojskom dokle god se uzmogne probiti na zapad. Jedan je brat napomenuo kako bi netko od nas trebao poći u partizane.

- Idi ti! - planuo sam ljutito.

- Ne ljuti se, Božo! - umirivao me ovaj, pa nastavio:

- Ne predlažem ja to zbog simpatija prema komunizmu, nego zbog gorke potrebe da si time pomognemo danas-sutra, zlu ne trebalo.

- Komunistima ne vjerujem! Ubit će te u partizanima kad saznaju da im nisi došao iz uvjerenja. Uostalom, Hrvate u partizanima ne ubijaju samo komunisti, nego i Srbi koji su bili i ostat će uvijek četnici u srcu.

Nakon kraće smo rasprave odlučili povlačiti se svi s vojskom, uz uvjet da svatko najprije prevede obitelj preko Save u Slavoniju, a zatim će sam dalje.

Kad sam ostao sam, morilo me mnogo briga i pitanja. Pitao sam se:

"Bože moj, tko će od nas doživjeti 1950. godinu? Što će tada biti i hoću li se naći medu živima? Što će biti, naprimjer, 1960.? Tko će tada vladati i

073

kako? Hoće li se ostvariti fatimska proroštva, medu kojima je i obraćenje Rusije? Hoće li svijet postati bolji?" Sve mi se to vrzmalo glavom u besanim noćima. Predosjećao sam da dolaze vrlo teški dani, u kojima će živi zavidjeti mrtvima.

KARLOV DOGOVOR S FRANJOM LEKOM

Budući da se moj brat Karlo namjeravao oženiti udovicom Ružom Brzicom rodenom Leko, svoje je posljednje dane boravka u Polju usmjerio sasvim prema njoj, njezinoj djeci i roditeljima. Bratjoj je Franjo bio hrvatski vojnik - domobran u Tuzli, i često je dolazio u Polje k roditeljima. Tu je, doznao Ružine i Karlove namjere, pa su se ta dvojica počeli družiti kao buduća svojta. Budući da je bio sudionik našeg dogovora, Karlo je znao što treba činiti, pa je u vezi s tim razgovarao i s budućim šurjakom:

- Franjo, s braćom sam se dogovorio da ćemo se s našom vojskom povlačiti do kraja, ali ćemo prije toga odvesti obitelji preko Save u Slavoniju. - Kamo? - pitao je Franjo.

- Ni sam ne znam, ali u Bosni ne smiju ostati.

- Ako je tako, trebamo se odmah pobrinuti za njihovo preseljenje rekao je Franjo zamišljeno.

- Imaš pravo! Čuo sam da ljudi već sad napuštaju Derventu i odlaze preko Bijelog Brda. Mi smo svoje izgubili i ništa nas ne veže uz Polje. Najbolje je poći odmah, jer će kasnije biti velika navala - glasno je razmišljao Karlo.

- Ipak bi netko od nas dvojice trebao otići sam i naći smještaj za sve, pa ih tek onda povesti - predložio je Franjo.

- Ti si mladi i u uniformi. Lakše ćeš obaviti taj posao, samo ako imaš dobru volju i još dovoljno vremena.

Franjo je prihvatio.

- Rano ujutro putujem preko Bosanskog Dubočca. Obavijesti o tom sve naše. Nakon toga su se razišli.

ODLAZAK IZ POLJA U GRADIŠKU BEBRINU

Kako se i dogovorio s Karlom, Franjo Leko je otputovao u Slavoniju, te našao smještaj za dvije obitelji u Gradiškoj Bebrini, kod Mije i Stjepana Grgića, zvanih Mijaljevići. Vrativši se u Polje, obavijestio je budućeg šurjaka Karla i sestru Ružu što je utanačio. Ne gubeći ni sata, odmah su se počeli pripremati za konačni odlazak iz Polja. S Franjom su u obitelji bili roditelji i sestra Ruža s mladim sinom Antom, dokjoj je stariji sin Ivan bio hrvatski vojnik. S Karlom je, pak, bila naša majka Luca, te njegov sinčić Anto.

074

Ružin sin Ante Brzica, koji je tada imao nepunih trinaest godina, pripovijedao mi je 18. veljače 1994. sljedeće:

"Obje su obitelji napustile Polje u proljeće 1945. Mislim da je bio kraj ožujka ili početak travnja. Ja sam nosio malog Antu na ramenima. Dok smo se odmarali, mali je hodao oko nas ili sjedio čupkajući travu. Tog se putovanja sjećam kao kroz maglu, ali kasnije sam sve te jade pretresao s majkom. Prisjećali smo se kako je `veliki Ante nosio na ledima maloga Antu'. Kad bi se `veliki Ante' umorio, `malog Antu' preuzimao je netko od starijih.

Sa svojom smo prtljagom iz Polja došli u Derventu, prešli most na rijeci Ukrini, a zatim se pješke uputili u Begluke. Odatle smo se uspeli u Bijelo Brdo, pa se spustili do Save u Bosanskom Duboćcu. Prijevoz čamcem nismo dugo čekali. Prevezli smo se preko rijeke u dvije skupine, četvero po četvero, u Slavonski Dubočac. Tu smo se dulje odmarali, a nakon toga mnogo mirniji krenuli preko Banovaca u Gradišku Bebrinu na svoje odredište. Tu nas je moj ujak Franjo ostavio i vratio se svojoj domobranskoj jedinici.

Moja se mati u Bebrini uskoro vjenčala s Karlom Vukojom, pa je od tih dviju krnjih obitelji nastala jedna, u kojoj je bilo šestero djece: Ružin veliki i Karlov mali Ivan, Ružin veliki i Karlov mali Ante, te Karlova djeca Mijo i Emilija. Službeno je bilo tako, ali smo u stvarnosti još bili razbacani na pet strana. Kad je rat završio, Karlo se zaposlio, pa su obitelji donekle bili osigurani osnovni uvjeti za život. Tada su k nama počela stizati i ostala djeca. Godine 1949. bili smo konačno svi u zajedničkom kućanstvu"- završio je Ante Brzica svoja sjećanja.

Koliko je bio mudar dogovor mog brata Karla s Franjom Lekom, pokazalo se jedva dva tjedna kasnije. Tada je gotovo sav hrvatski živalj iz Bosne htio prijeći Savu i s vojskom se predati saveznicima u Austriji. Zbog toga su bile zakrčene sve ceste koje su vodile prema sjeveru. Rijeke ljudi, zaprežnih kola, automobila i vojske s opremom, kretale su se prema Savi. Nije bilo dovoljno čamaca ni skela, a mostova pogotovo. Vojska je puštala na skelu i u čamce samo iznemogle, majke s djecom i starce. Sve je ostale civile vraćala na mostove. Narod je bio zabrinut, prestrašen i iscrpljen pješačenjem i nesanicom. Blago onome koji je taj put prešao prije te panike!

Desetak dana nakon Karlova prelaska u Slavoniju, u Bosanskom Duboćcu se našla i Stipina obitelj, a dan kasnije stigla je i Markova obitelj, s kojom su bili takoder brat Ivan i sestra Mara. Vojska je dopustila da se čamcem preveze samo nevjesta Kata sa sinom Vinkom i kćerkom Olgicom. Stipe se s ostalima morao vratiti u Derventu, a odatle nastaviti preko Novog Sela i Broda na Savi. Slično je prošao i Marko s preostalim članovima naše obitelji. Oni su zapravo bili medu zadnjima koji su u Derventi prešli most

075

na Ukrini. Odmah potom most su minirali i potpuno srušili Nijemci, kako bi usporili napredovanje neprijatelja.

Kao što sam napomenuo, 15. travnja 1945. krenuo sam s hrvatskom vojskom iz Dervente prema Zagrebu. Savu sam prešao čamcem kod Bosanskog Dubočca, s bojnikom Matkovićem. Dok nas je ladar vozio, u našoj je blizini pala partizanska granata. Došavši na drugu obalu, primijetili smo dobro organiziranu njemačku obranu s ukopanim artiljerijskim orudima, čije su cijevi bile okrenute prema Bosni.

Odatle sam se uputio u Gradišku Bebrinu, gdje sam našao svu našu rodbinu. Prenoćio sam na susjednoj štali i odatle se uputio prema Novoj Gradiški. Tamo sam dvije noći prespavao kod župnika, a zatim 18. travnja 1945. stigao u Zagreb, gdje sam ostao do nedjelje 6. svibnja 1945. godine.

076

BIJEG IZ HRVATSKE I PRISILAN POVRATAK

POVLAČENJE IZ ZAGREBA
DO EISENKAPPELA U AUSTRIJI

Jedna je od najvećih nesreća Drugog svjetskog rata i ta što su medu pobjednicima bili komunisti boljševici. Zbog toga su u svibnju 1945. godine stotine tisuća Hrvata, u najboljim godinama života, bježali iz svoje domovine Hrvatske na Zapad. Bježali su Hrvati od fanatički bezbožnog i okrutnog komunizma, te beskrupoloznog velikosrpskog šovinizma, koji su se medusobno pomagali u sustavnom uništavanju svega što je hrvatsko.

Bijaše, sjećam se, nedjelja, 6. svibnja 1945. kad sam, s trojicom svojih kolega iz travničke gimnazije i sarajevske bogoslovije: Stjepanom Fontanom, Vladom Jurjevićem i Jakovom Kovačevićem, odlučio napustiti svoju domovinu Hrvatsku kako bih spasio ono najvrednije što mi je dobri Bog dao - svoj goli život.

Pošli smo s trga ispred Zagrebačke katedrale oko 17 sati. Najprije smo se obratili milosrdnom Bogu za pomoć predanom molitvom, a onda se uputili pješke preko Jelačićeva trga i Ilice do Zapadnoga kolodvora. Sve je bilo u pokretu: vojska i civili (sveučilištarci, omladina - osobito ustaška, svećenici i ostali intelektualci), vlakovi i sva ostala vozila.

Na Jelačićevu smo trgu vidjeli nekoliko Židova koji su, nakon četverogodišnjeg skrivanja, izišli na sunce slobode. Dva-tri dana prije, hrvatska je Vlada ukinula, naime, sve diskriminacijske odredbe protiv Židova, pa su sada bili slobodni gradani Hrvatske.

Putujući Ilicom, vidjeli smo prizore pljačke i anarhije. Neki su vojnici iz otvorenih i napuštenih prodavaonica odnosili rublje i štošta drugo, a iz vojnih skladišta šinjele i ostale potrebne stvari. Vidjelo se da grad zahvaća bezvlade. Stigli smo na Zapadni kolodvor nakon pola sata pješačenja. Bio je krcat ljudima i stvarima. Na stanici je bilo više vlakova i svi su bili usmjereni prema zapadu.

Vozili su ranjenike, civile, vojsku, vojnu opremu, hranu i sve ono što će trebati tisućama jadnih ljudi. Kad su se upalila noćna svjetla, najbolje se vidjelo kako su svi prilazi Kolodvoru zakrčeni ljudima i vozilima. Čuli su se pocnjava i detonacije, vika i vatrogasne sirene, jauci i dozivanja. S povišenih su se mjesta vidjeli požari u daljini. Zapadni dio Zagreba bio je prepun. Sve je to u čovjeku povećavalo nesigurnost i strah.

077

Bili smo svjedoci te velike pometnje i nespokojstva od 18 sati u nedjelju do 1.30 u ponedjeljak 7. svibnja. Tada smo krenuli vlakom prema Sloveniji, u istom vagonu sa Sveučilišnim stožerom. Nitko od nas nije znao konačno odredište. Nitko nije tugovao, ali svi smo bili vrlo ozbiljni. Svi smo se pitali jesu li naši državni čelnici stupili u vezu sa zapadnim saveznicima i, ako jesu, kako su pregovori završili? Ako nisu, znali smo da nam se loše piše.

U vagonu se vrlo malo govorilo. Više je putnika bilo u šinjelima bez ikakvih oznaka. Jedan je od njih obrazlagao to onima oko sebe:
- Dobro će mi doći u zarobljeništvu!

Tako smo se vozili do Zidanog Mosta, a onda je vlak okrenuo prema Celju, kamo smo stigli oko 7 sati ujutro. Jutro je bilo maglovito, ali bez mraza, pa nije bilo ni odveć hladno.

Uza sve brige i napore, imao sam i potkožni čir na srednjaku lijeve ruke. Cijela mi je šaka bila natečena i potamnjela zbog upale. Imao sam i j ake bolove.

Došavši u Celje, odvojili smo se od Sveučilišnog stožera. Drugim vlakom odvezli smo se još dvije postaje, u Andenburg. Tu smo ostali sve do kasno poslijepodne. Nitko nije znao kamo uopće ide taj vlak. Poslije podne su došle neke Slovenke i govorile da njihovi mili i dragi danas dolaze doma "i skoro su tukaj". Shvatili smo što je, pa se nakon kratkog dogovora sva četvorica odlučismo vratiti k svojima u Celje: "Idemo k našima, pa što god Bog da!"

Nakon jednoipol satnog hoda, stigli smo u Celje. Tu je bila neopisiva gužva: vojska, civili, motorna i zaprežna vozila, topovi i drugo teško naoružanje - sve pomiješano kreće iz Celja prema Šempetru, Mozirju i Logarskoj dolini. Netko ide kolima, netko pješke, netko automobilom ili motociklom, ali sve putuje na zapad. Ponekad se čuje povik "Na konje", ili dozivanje nekoga svog. Ide se putem i poljem, ali istim smjerom u višestrukim kolonama. Ide se, a nitko ne zna konačno odredište.

Hodali smo tako petnaest do dvadeset kilometara, a onda stali i prenoćili. Tu se našla i duga kolona njemačke vojske sa svojim vozilima i svom pozadinskom opremom: hranom, lijekovima, odjećom, streljivom...

Te se večeri, to ne mogu zaboraviti, jedan civil iz Podravskog HIoštra ubio prerezavši si žile na rukama. Samo sat prije toga, hrabrio sam ga i odgovarao od tog čina, ali čovjek nije izdržao.

U tijeku te večeri, noći i jutra, vidjeli smo svakovrsnih nevolja koje doživljavaju pripadnici tabora pobijeđenih. Bio sam u masi ljudi koji su, kao i ja, bili daleko od svoje domovine, bez hrane i vodstva. Nismo bili

078

zarobljeni, ali nismo bili ni slobodni. Mučilo nas je mnoštvo pitanja, a najviše ovo:
Hoće li nas, i kako - saveznici primiti?

No, bili smo uglavnom mladi, zdravi i jakih živaca, a vojska je imala oružje. To je ono što nas je u tim trenucima držalo. Širile su se glasine da će nas Amerikanci i Englezi objeručke prihvatiti, jer će se ubrzo s Rusima zavaditi.

S takvim smo nadama nastavili putovanje prema Austriji 8. svibnja 1945. oko 14 sati, idući u smjeru podnožja Grintavca. Na tom su nas dijelu puta vodili domobranski general Ajanović i ustaški pukovnik Mamić.

Istog dana odjutra do sredine poslijepodneva ujednom slovenskom selu na susjednom brdu održavao se partizanski zbor. Tu sam prvi put susreo dva partizanska oficira, koji se nisu miješali u naše putovanje, možda zato što su predosjećali našu tragičnu budućnost. Napredovali smo oko petnaest kilometara do nekog planinarskog doma, a u njemu smo i oko njega i prenoćili.

Sutradan 9. svibnja nastavili smo hod. Poslije podne smo stigli pod Grintavec. Tu smo se dobro odmorili i oko 17 sati krenuli dalje. Putovali smo cijelu noć. Na pojedinim smo se dionicama, prema zapovijedi, držali za ruke da se ne izgubimo ili da jedni druge spasimo ako se tko posklizne. Kad se dobro razdanilo, opasnije dio puta bio iza nas. Malo smo se odmorili, pa iznova nastavili napredovanje. Poslije podne, oko 14 sati, preko Eisenkappela (Željezne Kapele), stigli smo u Austriju, i tu se sastali s engleskom vojskom.

Desetak kilometara ispred austrijske granice naišli smo najedno manje slovensko mjesto, u kojem su partizani, kao u provizornom logoru, držali oko 10.000 zarobljenih njemačkih vojnika. Većinom su to bili pripadnici SS-trupa sa svom svojom pratnjom: vojnim vozilima, konjskim vojnim zapregama i sl. Kad ih je hrvatska vojska oslobodila, zahvalno su ljubili hrvatske vojnike i ispričali im kako su u tom logoru već dva dana bez hrane.

U Eisenkappelu smo prenoćili. Ujutro smo mi, svećenici, otišli u obližnji samostan (čini mi se da se mjesto zove Rechberg) i tu smo slavili misu. Kad smo se vratili, vojska se pripremala za pokret, i naša grupa s njom. Bilo nas je ukupno oko četiri tisuće, a najviše je bilo naoružanih vojnika. Nas je, svećenika i bogoslova, bilo šezdesetak. Pošli smo oko devet sati. Prešavši dva kilometra, ušli smo u jedan klanac i pred sobom ugledali šest velikih engleskih tenkova "sherman". Naravno, morali smo stati. Zlokobno su nas promatrale cijevi tenkovskih topova i teških mitraljeza. Našoj je vojsci naređeno da odloži oružje, što je i učinila.

079

Odatle su nas odveli u ropstvo u Galizien, odnosno u Grafenstein. Strpali su nas u neku šumicu, no svećenici su se mogli slobodno kretati i izići iz logora. To smo smjesta i učinili te otišli k tamošnjem svećeniku, Slovencu Majnariču, koji nas je bratski primio. Imao je prostran štagalj, pa smo se mogli svi udobno smjestiti i dobro naspavati. Tih je dana bio blagdan Duhova. Slavili smo Misu i za vrijeme bogoslužja pjevali. U vezi s prehranom su nam pomogla seoska gospodarstva i mjesna mljekara.

BLEIBURG, SVIBANJ 1945. GODINE

Čini mi se da su te godine Duhovi bili 21. i 22. svibnja. Mi smo, svećenici i bogoslovi, oba dana tog blagdana proslavili svečanom pjevanom svetom misom u crkvi. Drugoga smo dana Duhova vidjeli kako Englezi naređuju našoj hrvatskoj vojsci da se popne na bivše njemačke transportne kamione, lažno ih obavještavajući da će ih odvesti u Udine u Italiju. Ljudi su bez riječi popunili sve kamione, a Englezi su ih odvezli u Bleiburg i - doznali smo kasnije - predali Titoyim partizanskim ubojicama.

Poslije podne toga dana, k nama je došao jedan hercegovački fratar, užasno uplašen, poderane odjeće i iscrpljen, te nam ispričao:

-Naša je hrvatska vojska, zajedno s civilima, doživjela strašnu sudbinu na bleiburškom polju. Morala je položiti oružje. Polje je bilo prepuno, neizbrojiva masa, možda na stotine tisuća ljudi. Partizani su ih sve izrešetali mitraljezima... Vidio sam bleiburško polje prekriveno tjelesima vojnika i civila, krvavim tijelima djece i žena... Užasno, užasno! - u grču je ponavljao fratar.

Fratrov je izvještaj bio toliko strašan da neki od nas nisu povjerovali kako medu živim ljudima može biti zvijeri koje mogu takvo što učiniti. No, neki su smjesta povjerovali, kao Julko Kozinović, koji je odmah odlučio otići dublje u Austriju. I ja sam htio s njim, ali su me ostali molili da ostanem, pa što Bog da. Poslušao sam ih i ostao, a Julko je otišao sam.

Sutradan se ujutro, 23. svibnja 1945., pronijela vijest da se logor iz Grafensteina seli u Udine, za onom vojskom koja je odvezenajučer, pa kažu da i mi možemo s njima. Pozdravili smo se sa župnikom Majnaričem i lijepo mu zahvalili, a on nam je za put dao kantu meda. Eto, tako smo na svoju nesreću sami odlučili doći u logor, u kojem su doista stajali prazni engleski kamioni. Odmah smo se okupili oko prvog i drugog.

Jedan je Englez pušio lulu i htio nam nešto reći, ali nitko od nas nije razumio engleski. Kad sam mu napomenuo da razumijem francuski, on me upitao:

080

- Savez - vous ou allez - vous? (Znate li vi kamo idete?) Ja sam mu odgovorio:
- Je ne sais pas! (Ne znam)
On mi je, dobro pogledavši uokolo da netko ne prisluškuje, rekao povjerljivo:
- Je crois que vous allez en Yugoslavie. (Ja vjerujem da vi idete u Jugoslaviju.)

Tada nas je obuzeo strah. Usprkos tome, nekolicina je odmahivala rukom tješeći se:
- Što on zna?

Nažalost, pokazalo se da je taj vojnik mnogo znao i da nam je htio pomoći, ali smo mi bili naivni, umova zatvorenih za shvaćanje strašne istine.

Posjedali smo u kamione, a engleska se pratnja u trenu odnekud stvorila. Predvodio je malen tenk naoružan topom i strojnicom. Slijedili su ga naši pretrpani kamioni, zatim četa engleskih vojnika sa strojnicama i, na začelju, opet mali engleski tenk. Došli smo na jedno križanje i vidjeli putokaze s natpisima: "Nach Klagenfurt 12 km" i "Nach Graz 105 km" ovaj je bio na drugoj strani raskrižja. Krenuli smo prema Grazu. Nakon nekoliko kilometara, na drugom smo križanju krenuli u smjeru putokaza na kojem je pisalo: "Nach Leibach 87 km" (Za Ljubljanu 87 km). Zaprepašteno smo zaključili da je onaj engleski vojnik bio u pravu. To je nedvojbeno potvrdivalo i istinitost svjedočanstva onog prestrašenog fratra. No, bili smo nespremni prihvatiti tako strašnu istinu, pa ni to nije potpuno uništilo našu vjeru u spas. Nakon sata vožnje, naišli smo na drveni pontonski most na Dravi. Čim smo prešli preko njega, našli smo se na nekom velikom polju - našem odredištu. Oko 300 metara dalje bila je mala željeznička postaja, na kojoj je pisalo "Pliberk". Bio je to Bleiburg.

Kad smo izišli iz kamiona, Englezi su nas opkolili i, ležeći, usmjerili na nas strojnice. Jedan nam je objasnio da nas sada predaju partizanima, pa ako tko kod sebe ima što vrijedno, kao sat, nalivpero, prsten ili lančić, neka to preda njima, jer će nam, rekoše, ionako sve to oduzeti partizani. Kakvog li cinizma i koje li pokvarenosti?! Tko takvošto oduzima zarobljeniku, običan je kriminalac, ma tko bio. Ja sam imao prekrasan crni ručni sat, koji mi je darovao trgovac Baković, moj kum na Mladoj misi u Sarajevu 2. srpnja 1944. Ojaden tim lopovlukom, sat sam vlastitim rukama zdrobio i bacio u obližnju raž. Isto sam učinio i s nalivperom. Sve su to Englezi promatrali i, premda nisam izgovorio ni riječi, shvatili su što mislim o njihovom poštenju. Srušile su se tada sve moje lijepe iluzije o Englezima. Ja sam, naime, još od gimnazijskih dana osobito simpatizirao Engleze i

081

Francuze; u tom trenutku moje se mišljenje o njima korjenito promijenilo. Da sam u pravu, zorno su pokazali i potonji događaji u vezi s hrvatskim narodom, njegovom slobodom i samostalnošću.

Samo sat kasnije, postrojili su nas u kolonu dvojicu po dvojicu i poveli na željezničku postaju Pliberk, gdje su već bili postavljeni prazni stočni vagoni. Kad smo se približili, ususret nam dođe nekoliko partizana i ovako nas "pozdravi":

- Evo Pavelićeve bande!

U svaki vagon ušlo nas je tridesetak. Vagone su potom zatvorili i pred vrata postavili straže sa strojnicama. Nemam riječi kojima bih opisao naše duševno stanje u tim trenucima. Bili smo toliko šokirani da smo samo skamenjeni gledali preda se. Slabijima i bolesnima bilo je još gore. Neki su od straha dobili proljev. U tom se vlaku vozio hrvatski narod - prevaren, izdan, ponižen, narod koji su Englezi spustili na razinu stoke. Moral partizana nije nas iznenadio. U svojoj su krvoločnosti dostigli najgore ljude u povijesti čovječanstva!

Krenuli smo u tim stočnim vagonima iz Bleiburga (Pliberk) oko 18 sati. Kiša je pljuštala. I nebo je plakalo nad tragičnom sudbinom hrvatskog naroda. U vagone su ulazili' partizanski provokatori i svim nas mogućim načinima vrijeđali, ponižavali i prijetili nam.

Sjećam se jedne partizanke - duhovnoga bogalja. Njezino je kretensko ponašanje normalnom čovjeku bilo neshvatljivo. Odjevena u partizansku vjetrovku, suknju od vojničkog sukna i partizansku kapu sa zvijezdom petokrakom, naoružana samo pištoljem, između Bleiburga i Maribora ušla je tri-četiri puta u naš vagon. Prvi put se predstavila kao Crnogorka, a govorila je slovenski. Nastupila je prilično pristojno, pitala je imamo li kakve vrijednosti uza se i tražila dajoj ih predamo. Kad je došla drugi put, ponašala se ludački. Ispitivala nas je tko smo i što smo, a na naš odgovor da smo svi svećenici ili bogoslovi, samo je podrugljivo ponavljala: - Vi duhovniki! Vi duhovniki! Vi ste banda! Vi ste gadovi! - Tražila je da joj damo dobre cipele. No, mi smo naše cipele namjerno već bili poderali i svezali žicom da se kome ne bi svidjele.

Kad je došla treći put, bila je potpuno mirna. Kao da je uzela tabletu za smirivanje. Govorila je normalno, bez ikakvih čudnih ispada. Tako nismo mogli zaključiti je li bila bolesna ili primitivna, zavedena ili zlobna. Drugi nisu bili bolji, ali je njihovo vladanje bilo stalno loše i uvredljivo. U takvoj smo atmosferi stigli oko ponoći u Maribor.

082

ENGLESKI POVJESNIČAR NIKOLAJ TOLSTOJ O BLEIBURGU 1945.

Ugledni britanski povjesničar grof Nikolaj Tolstoj već više od 25 godina sustavno proučava istrebljivanje Kozaka po svršetku Drugoga svjetskog rata. U svojoj knjizi "Ministar i pokolji" dao je dosad najcjelovitiju povijest dogadaja što su se u svibnju 1945. godine odigrali u tadašnjoj britanskoj okupacijskoj zoni u Austriji. U toj knjizi istražio je i pogibiju ostalih žrtava zavjere medu visokim britanskim časnicima i vladinim službenicima. Posljedica toga bila je i izručenje zarobljenika jugoslavenskim (Titovim) partizanima i sovjetskoj vojsci.

Nakon objavljivanja 1986. godine u Britaniji, knjiga isprva nije pobudila osobite reakcije. Skandal je izbio tek kad je ministar i bivši dopredsjednik Konzervativne stranke, lord Aldington - koji je pod imenom Toby Low bio načelnik štaba britanskog Petog korpusa u južnoj Austriji - zbog pamfleta u kojem su ga grof Tolstoj i poduzetnik iz Kenta Nigel Watrts nazvali ratnim zločincem, optužio autore za klevetu. Grof je Tolstoj izgubio sud i platio visoku globu, ali se nije predao. Baš nasuprot, još se revnije dao na ispitivanje pokolja u Bleiburgu, Kočevskom Rogu i ostalim jamama i šumama toga kraja, te prikupio nove podatke i dio uključio u spomenutu knjigu.

U 5. poglavlju te knjige, pod naslovom: "Strategija prijevare", od strane 103. do 107., Tolstoj piše:

"U devet sati te večeri (14.svibnja 1945.) hrvatski časnik za veze židovskog podrijetla Deutsch-Maceljski stigao je na britansku liniju s ponudom o predaji dviju hrvatskih armija od po 100 tisuća vojnika i pola milijuna civila.(...) Štapski oficir Patrick Scott odmah je telefonirao divizijskom štabu tražeći instrukcije. Dok ne stigne odgovor, Hrvati su zadržani južno od rijeke Drave.

Štab komandanta Scotta u to je vrijeme bio smješten u bleiburškom dvorcu, na brežuljku s pogledom na istoimeni gradić. Vrhovi Karavanki na jugu predstavljali su zupčastu granicu Austrije i Jugoslavije, a golemo otvoreno polje pred njima okružili su niski pošumljeni brežuljci. Taj je prostor (brežuljkom skriven pogledu iz bleiburškog dvorca) naselilo ogromno more ljudi, kojih se broj procjenjivao na mnogo više od 100.000. Bile su to hrvatske trupe i civili, koji su kod Dravograda prešli granicu, u nadi da će prokrčiti put do Klagenfurta na zapadu. Put su im, medutim, prepriječile trupe oficira Scotta, dok su velike oboružane čete Titovih partizana napučile šume s obje strane i zauzele zastrašujući, ali zasada neaktivni položaj. Hrvatske su trupe još bile naoružane, a britanski je stav bio nepoznat. Skupina viših hrvatskih generala u pratnji Britanaca krenulaje na sastanak sa Scottom u bleiburški dvorac. Pod užarenim suncem gusta je masa čekala-jedan je sat prošao.

083

Scottje u dvorcu primio vođu partizanskih gonitelja, komesara Milana Bastu, `vrlo odlučnog mladića u ranim dvadesetim godinama', prisjeća se Scott, željnog borbe s loše naoružanim i demoraliziranim Hrvatima, čiji je broj zapravojako podcjenjivao. `U svakom slučaju, činilo se da smo spremni zauzeti prve redove u skorom sukobu', nastavlja Scott. `Zapazio sam s olakšanjem da šu zidovi dvorca vrlo debeli, a pristupi dvorcu veoma složeni'.

Bilo kako bilo, uspio je uvjeriti komesara Bastu kako je najprihvatljivija taktika za njega osobno (Scotta) da uvjeri Hrvate neka odlože oružje i dobrovoljno se predaju. Sljedeći je razgovor vodio s nesretnim hrvatskim zapovjednikom, generalom Herenčićem, kojega su Scott i Basta uspjeli zavesti i prisiliti da prihvati te jasne uvjete. Shvativši da nema izbora, Herenčićje kapitulirao. Tako je 15. svibnja 1945. u 4.30 sati prestala postojati Nezavisna Država Hrvatska. Opkoljena partizanima, potencijalna je hrvatska emigracija za 24 sata trebala biti otpremljena natrag preko Drave. Prije negoli se to zbilo, dogodile su se strašne scene, koje Hrvati nikada neće zaboraviti.

Uvjeti koje je prihvatio general Herenčić bili su dovoljno jasni, ali je bilo sasvim nešto drugo objaviti ih golemoj masi na bleiburškom polju. U općoj zbrci, mnoge su jedinice mislile da se predaju Britancima, dok su se ostale jedinice, bolje shvaćajući situaciju, spremale za borbu ili proboj prema šumi. Većina je, međutim, predala oružje i podigla bijele zastave. Za tili je čas komesar Basta shvatio da je došlo njegovih pet minuta. Siguran da njegove žrtve više nemaju sredstava za obranu i da se Britanci ne namjeravaju miješati, svojimje sljedbenicima dao znak koji su dugo čekali. Ono što se tada dogodilo, bioje toliko odvratan pokolj da se njegov razmjer može opisati jedino doživljajima onih koji su ga preživjeli.

Teodor Pavić bioje u to vrijeme dvadesetpetogodišnji bivši diplomatski kurir. Vidio je da hrvatski generali odlaze u Bleiburg na pregovore s komandantom Scottom. Poslije je čuo naredbu o polaganju oružja. Britanski su tenkovi pritiskivali uskomešanu masu prema jugu, a avioni, spitfirei kružili su nad glavama. Odjednom, iz šume se začuo štektaj mitraljeza. Partizani su pucali u masu, uglavnom isuviše gustu za mogući bijeg. Pokolj je bio užasan, sjeća se Pavić, suviše užasan da bi ga mogao zamisliti netko tko nije bio tamo. Muškarci, žene i djeca padali su u hrpama dok su partizani svojim strojnicama po polju šarali lijevo-desno. Za tren, toliko je ljudi ubijeno da su partizani počeli lutati među preživjelima i s očitim ih užitkom počeli nasmrt mlatiti, udarati i klati. Pavić je jedan od sretnika kojije uspio izbjeći

084

taj krvavi prizor, da bi ga potom partizani uhvatili i bacili ujednu od Titovih tamnica u kojoj je proveo sljedećih šesnaest godina svoga života.

Juraj Raguž, koji je u to vrijeme bio na drugoj strani mase, imao je petnaest godina. Sa svojom je obitelji pobjegao predTitovom strahovladom u Zagrebu. U Bleiburgu su stajali nasreću blizu seoske kuće na južnom pošumljenom obronku s pogledom na polje i bili iza linije partizanske vatre. Pod obronkom je stajala golema masa ljudi; nikad u svom životu nije ni vidio ni čuo za toliko ljudi na jednom mjestu. Teror ga je osupnuo i na mjestu prikovao. Vidio je odjednom pometnju podignutih bijelih zastava. Tada su započeli rafali sa svih strana iz šume. Dvjestotinjak metara niže meci su kosili ljude, tijela su padala hrpimice. Pokraj sebe je vidio očajnog časnika koji ubija svoje dvoje male djece, dječaka i djevojčicu, ženu, a potom sebe. Poslije je Raguž prešao Dravu i bio uhićen u jednom od ozloglašenih partizanskih `marševa smrti'. Unatoč svemu, on je jedan od rijetkih sretnika preživjelih da nam ispričaju priču.

Treće svjedočanstvo dostajat će da nam dočara prizor pred kojim zastaje sposobnost zamišljanja. Ana Marija Lević bila je četrnaestogodišnja učenica, koja je s roditeljima, mladom sestrom i braćom u nedjelju 6. svibnja pobjegla iz Zagreba. Tjedan dana potom stigli su u Bleiburg i našli se medu desetinama, možda stotinama tisuća ljudi skupljenih na livadi pokraj ceste što okružuje njen sjeverni rub. Drugog je dana Marija bila u skupini koja je granama trebala da očisti cestu za dolazak Britanaca. Tog su poslijepodneva protutnjala dva ili tri džipa britanske vojske; jedan je od njih, po riječima gospode Lević, nosio kameru.

Sljedećeg dana u sumrak čula se pucnjava. Uslijedio je prizor zastrašujućeg meteža. Ljudi su se isprva samo gurali ovamo-onamo, suviše blokirani da bi pojmili što se dogada, zapitkujući jedan drugoga o čemu se radi. Uskoro se proširio glas da partizani pucaju iz šumskih zaklona u samo središte gomile. Jedinice hrvatske vojske koje su zadržale oružje pokušale su se probiti i napasti skrivene neprijatelje, dok su se uspaničeni civili uzalud pokušali umaknuti hicima. Marija se zatekla kako užasnuta netremice zuri u čovjeka na tlu pred sobom kojemu su iz velike otvorene rane visjela crijeva. Vapio je tražeći nekoga da mu skrati smrtne muke. Tijela su padala naokolo, i tu, pored nje, ničice je ležao mladić kojemu je cijeli stražnji dio glave bio otkinut. Svakog je trenutka mora postajala sve užasnija. Uspaničeni su konji i stoka tulili od boli i straha te vukli vagone i kola preko palih tijela.

Mariju je hitac pogodio u stopalo, no ispostavilo se nasreću da ju je samo okrznuo. Njezina je majka vrištala i zapomagala. Najužasnija strana pokolja bila je činjenica što se odvijao pod vedrim nebom, bez ikakva zaklona

085

pred pljuskom metaka koji je neprestano kosio uspaničenu masu. Krvnike nisu mogli vidjeti, barem ne u tom dijelu polja. Marija i njezina obitelj slučajno su naišli na prugu i tako su uspjeli stići do kolibe u kojoj pročučaše cijelu noć.

Sljedećeg je jutra sunce obasjalo stravičan prizor. Cijelo je polje bilo prekriveno tijelima; neka su ležala u lokvama krvi, a neka su stenjala pokušavajući se dovući do udaljenog drveća što skriva njihove neprijatelje koji su i dalje nasumce pucali u polje mrtvih. Koliko je njezina obitelj ostala u tom nesigurnom skrovištu, Marija se teško mogla sjetiti. Vjerojatno dva dana, i naravno, kad su skupili dovoljno hrabrosti da izadu i pobjegnu od scene krvoprolića, bili su slabi od izgladnjelosti. U tom su se kaosu Marijina braća odvojila, no obitelj se ponovno skupila i uspjela dovući natrag u Jugoslaviju.

Britanski vojnici, koji su stekli tek djelomičan dojam o ogromnoj tragediji, dijelili su užas sa žrtvama. Bili su to uglavnom Irci, koji su se mogli uživjeti u položaj maloga katoličkog naroda s prastarom kulturom koja nestaje. Božidar Abjanić, jedan od Hrvata u masi, `dobro je vidio britanske vojnike koji su se vraćali i pratili prve kolone'. Mnogi su bili rastrojeni i patreseni kao da bježe od nečeg užasnog i zastrašujućeg. Neki su od njih glasno plakali i vikali: `Pobili su ih... sve su ih pobili... O, Bože, što smo učinili?'

Colin Gunner, tada dvadesetdvogodišnji poručnik u Kraljevskoj irskoj pješadiji, s gnušanjem se sjeća što su poručnik Hogan, časnik streljačkog bataljuna, i on vidjeli toga dana:

`... ustaše su zapravo Jugoslaveni koji su se otpočetka borili na njemačkoj strani. TrijumfTitovih komunista značio je da moraju biti poklani. Da, rekao sam poklani. Kolona koju su vodili preko dravskog mosta u Jugoslaviji, bijaše beskrajna. Muškarci, žene, djeca, djeca na prsima, svi gladovaše, ali su se i dalje kretali uz Titove konjanike oboružane ozloglašenim kozačkim bičevima sa čeličnim vršcima, nagaikama, čiji udarci paraju lice. Upotrebljavali su ih bez skrupula. Rekoše mi da je jedan čovjek umro na mostu u rukama prisutnoga katoličkog svećenika regimente, oca Dana Kellehera; pribrao sam se i pomislio što li mu je rekao taj divni Božji čovjek.

Nije poznato koliko je ljudi 15. i 16. svibnja poklano na bleiburškim poljima. Seljaci-orači do dana današnjeg prevrću kosti, vojne oznake, municiju i ostale jezovite ostatke tih dana, koji su označili kraj Nezavisne Države Hrvatske. Dvanaestog svibnja 1985. prisustvovao sam komemorativnoj svečanosti u povodu četrdesetogodišnjice tregedije, koju su na

086

tom mjestu upriličili hrvatski emigranti, i razgovarao s mnogim preživjelima. Razmjer toga klanja nije sporan. Hrvati su, razumljivo, ogorčeni ne samo u svojim optužbama Titovih ljudi, koji su izveli masakr, već i u kritici britanskih vojnih vlasti koje su, kako ističu, izručenjem bespomoćnih izbjeglica njihovim okorjelim neprijateljima bile sporazumne sa zločinom."

MARIBOR, SVIBANJ 1945.

Na mariborskoj željezničkoj postaji dočekali su nas i preuzeli drugi partizani. Nakon prikupljanja i postrojavanja, potjerali su nas kroz grad koji je spavao. Noćnu su tišinu remetili naši koraci. Tek katkad jedva se čuo tih i kratak razgovor. Uza me je hodao partizan, po narodnosti Čeh. Rekao je da nas žali i vidio sam da suosjeća s nama. Tada nam je i takva podrška bila dragocjena. Oko jedan sat poslije ponoći došli smo u neki logor. Na ulazu je skupina partizana pjevala:

- Drmaju se, drmaju se, ustaški bunkeri, gdje prolaze, gdje prolaze, mladi proleteri.

Tek kad je svanulo vidjeli smo kamo smo došli. Bili smo u prostranom dvorištu velike zgrade u Mariboru, čini mi se dvokatnice, koju su zvali "kadetnica". Okretao sam se i gledao uokolo. Sav slobodni prostor oko zgrade bio je gotovo ispunjen hrvatskim robljem-narodom koji je stotinama godina u svojoj okupiranoj zemlji čeznuo za samostalnošću i slobodom. Onako napučen, bio je to prostor bijede, sramote i poniženja hrvatskog naroda, koji je kriv samo zato što se nije htio i nikad se neće htjeti pokoriti srpskom osvajaču, i što se junački opirao i opire svom uništenju.

Ondje su bili dovedeni vojnici i civili svih dobi i zanimanja: djeca, žene, svećenici, liječnici, profesori, policajci, radnici, seljaci... Rodoljubi i nejačad svih slojeva hrvatskog naroda: iscrpljeni u dronjcima, uprljani, zabrinuti i uplakani. Nitko nije znao što ga čeka.

Tu smo ostali tri dana i tri noći. U središtu naše pažnje bila je zgrada - kadetnica. U nju su partizani navečer i noću uvodili hrvatske vojnike, a poslije njih i civile starije od 18 godina. Mala:'ih se vraćalo nazad. Odoše, rekli bi Slovenci, "kam za vazda gre se!"

Ali, nije se ubijalo samo u kadetnici. Partizani su hodali izmedu nas, prepoznavali ljude, odvodili ih na stranu i strijeljali.

Stadoše nedaleko od mene dva brata partizana iz okolice Slavonskog Broda. Prepoznaše u narodu dvojicu iz svoga kraja, odvedoše ih tridesetak

087

metara dalje - do kadetničkog vodovoda - i ubiše ih rafalom iz strojnice naočigled sviju. Oni koji to izbliza vidješe, pričaju da su im iz leđa izlazili krvavi meci.

Sve koji su nas tako obilazili nazivali smo hijenama i lešinarima. To su bili uglavnom Srbi iz različitih pokrajina Nezavisne Države Hrvatske. Kretali su se među zarobljenicima upućujući svakom od njih duge poglede pune mržnje. Ti su nas pogledi probadali i ispunjali hladnom jezom. Ponekad bi zastali pred nekim kažiprsta uprta u nj, i upitali: - Odakle si ti? Sretnici su bili oni od kojih bi se lešinar bez riječi polako udaljavao. Jer ako bi nekud žurno otišao, brzo se vraćao s dvojicom kojima bi pokazao žrtvu.

- Druže, pođi s nama! - tako su govorili svima koje su odvodili.

Na njima se sada iskaljivala srpska mržnja samo zato što su u svojoj domovini Hrvatskoj, u nekoj gostionici, nekad uzviknuli:

- Živjela Nezavisna Država Hrvatska!

Sada je Hrvat gubio glavu samo zato što se nekad posvađao sa susjedom Srbinom, samo zato što ga je mrko pogledao ili mu rekao grubu riječ. Ako je Hrvat bio ustaša ili njihov otvoreni simpatizer, na crnoj je listi bila cijela njegova obitelj, mnoga zbog toga smaknuta, ili, u najboljem slučaju, utamničena godinama na najtežoj robiji.

Lešinari su bili "zaslužni" ljudi nove vlasti, a Hrvati za njih bezvrijedna roba.

Drugi dan prišao mi je neki partizan, nizak i mršav. Bio je tako "razvijen" da sam ga mogao nositi u zubima kao mačka mače. Odmjerio me i naredio da pođem s njim. Kad smo se udaljili od moje grupe toliko da nas nije vidjela, on mi reče:

- Skidaj taj mantil!

- To mi je sva odjeća koju imam. Ako ga skinem, bit će mi hladno pokušao sam uvjerljivim glasom.

- Skidaj! - ponovio je oštro i potkrijepio riječi strojnicom uprtom u moja prsa. Bez riječi sam skinuo i predao mu mantil, a on ga je smotao i otišao.

Uvečer 24. svibnja počela je iznenada takva pucnjava iznad naših glava kao da smo nasred fronte. Partizani su slavili - Titov rođendan. Rakete su padale među nas, a Titovi su borci urlali i pjevali...

Treći su nam dan došli reći da se pripremimo za odlazak, jer će po nas doći autobus. Čekali smo, ali autobusa nije bilo. Neki je podmukli tip više puta dolazio i govorio da će prijevoz stići svakog trena. Jedan mu je naš

088

kolega stvarno vjerovao, pa smo ga razuvjeravali, misleći da ćemo prije svi završiti u kadetnici nego dočekati to vozilo. Predvečer je onaj isti tip došao s novom obavijesti:

- Drugovi, prijevoza nema. Nego, krenite vi onamo, pred zgradu, i tamo čekajte dalje upute.

Noge su nam se odsjekle, a onaj koji je vjerovao u dolazak autobusa, onesvijestio se. Pred zgradom smo čekali oko jedan sat.

- Drugovi, vozila danas neće doći. Udite u zgradu, tu prenoćite, pa ćemo sutra na put - izvijestio nas je drug "zadužen za prijevoz".

Što je bilo daleko, sada se primaknulo - pomislio sam prepustivši se Božjoj volji. Ulazili smo u to zlokobno zdanje, koje je, kao vojarnu, sagradila Austro-Ugarska. Da je zgrada imala dušu, sigurno bi joj tekle krvave suze zbog svega što se tih dana u njoj događalo.

Nadesno kraj ulaza bijaše prostorija u kojoj su boravile partizanke "istražni organi", u novim uniformama koje, nakon partizanske presude, zarobljenim hrvatskim vojnicima više nisu trebale. Čini mi se da su bile Crnogorke. Stražari su bili Albanci i Makedonci, a sav zapovjednički kadar Srbi.

Ušli smo u praznu dvoranu sa sjeverne strane. Bila je duga dvadesetak, široka desetak metara, neuredna, zrak zagušljiv, ustajao. Na podu odbačene torbice, prljavo i poderano ruho i rublje... Počeo sam odbrojavati posljednje minute života.

Bile su to minute duge i dragocjene. U njima sam trebao katoličkim moralom vrednovati svoju prošlost. Boravak na ovom svijetu bio je dug, pa i lijep, a naglo i okrutno završava. Kako nisam znao cijeniti svoju donedavnu slobodu! I nisam znao dobrom Bogu za nju biti zahvalan. Julko me Kozinović nagovarao da idem s njim nekamo duboko u Austriju. Nije važno kamo, samo što dalje od komunista i njihova okrutnoga vode Tita. Što dalje od bleiburškog polja i tisuća hrvatskih mrtvih tijela, u koja možda i sad pucaju mitraljezi krvnika.

Bog me zvao ustima Julka Kozinovića, Bog nas je upozoravao strašnim iskazom onoga izmučenoga hercegovačkog fratra. Naposljetku, zar nas nije posljednji put upozorio riječima poštenoga britanskog vojnika? Ali smo na sve to bili gluhi. Bogu je jedino preostalo da nas prati sažaljenjem onog Čeha partizana.

U Austriji smo bili slobodni kao ptice. Bog nas je primio i ugostio dobrotom župnika Majnariča i njegovih župljana. Mogli smo birati sve putove

089

i države svijeta: Španjolsku, Švicarsku, Argentinu, Novi Zeland, Čile i cijeli preostali svijet osim naše porobljene i potlačene domovine i komunističkog Sovjetskog Saveza. Mogli smo, ali smo, usprkos svemu, odabrali ovaj put stradanja.

Pišući ovo, opet sam se sjetio svog dvije godine starijeg prijatelja, svećenika Julka Kozinovića.' On je onda otišao, te tako izbjegao muke koje su nas snašle. Njegov je bijeg uspio. Čini mi se da mi rekoše kako je još prije desetak godina živio u Švicarskoj.

U kadetnici smo se svi temeljito pripremili za ispovijed i susret sa smrću. Bilo nas je 15 svećenika, 46 bogoslova i jedan civil, koji se prezivao Starčević. Nakon ispovijedi i papinskog blagoslova, svi smo bili hrabriji i mirniji. Dogovorili smo se da ćemo prije strijeljanja uzvikivati:
- Živio Krist Kralj! i - Živjela Država Hrvatska!

Neke je poslije svih neprospavanih noći, u toj prostoriji ipak svladao umor. Medu njima i mene. Drugi ipak nisu mogli spavati. Ti su nam ujutro rekli da je oko ponoći došlo nekoliko oficira, da su nas gledali, tiho razgovarali i izišli.

Ono što sam doživio ujutro, teško će se ikad ponoviti. Probudio sam se s obje ruke na licu. Smjesta sam postao svjestan gdje sam i kroz prste kriomice pogledavao oko sebe. Uvjerivši se da smojoš svi u istoj prostoriji, s olakšanjem sam uzdahnuo:
- Hvala ti, Bože, što sam doživio još jedan dan. Mislio sam da ga neću dočekati.

Svi smo se pridigli i spontano počeli praviti kakav-takav red. Oko 7 sati ušli su partizanski oficiri, a jedan je rekao:
- Drugovi, idite svojim kućama. Ničeg se ne bojte. Tko nije činio zločine, slobodan je. Rat je potpuno završen. Po vas su došli kamioni i možete krenuti.

Pred kadetnicom su doista stajala četiri zatvorena njemačka kamiona za prijevoz vojske.

Krenuli smo oko 8 sati. U gradu su nam se priključilajoš tri autobusa puna zarobljenika. Jedan je vozio hrvatske časnike, a druga dva hercegovačke franjevce. Kolona je napustila Maribor oko 9 ujutro.

Među zarobljenicima se pročulo da partizani bacaju svoje žrtve u jame i provalije, a jedna je i 30 kilometara od Maribora u smjeru Varaždina. Nakon sata vožnje skrenuli smo s glavne ceste na sporednu. Sledili smo se. Kolona je nastavila prema Varaždinu, a odatle u Mače, gdje nas je dočekala skupina naoružanih civila Zagoraca, uzvikujući svakakve pogrde, uvrede i

090

psovke na naš račun. S gorčinom smo se pitali jesu li to Hrvati. Preko Sv. Ivana Zeline navečer smo stigli u naš Zagreb, išaran neukusnim i nepismenim parolama crvene boje. Prošli smo Vlaškom ulicom, zatim Ilicom i skrenuli na Tuškanac. Vozila su se zaustavila pred zgradom 1138, na kojoj je pisalo OZNA Prve armije.

TUŠKANAC 113/8 - OZNA PRVE ARMIJE

Kažu da je u toj zgradi na Tuškancu bilo bugarsko poslanstvo u vrijeme NDH. U te se prostorije uselila državna ustanova, skraćenog naziva OZNA[21]* Prve armije, punog naziva Odsjek za zaštitu naroda Prve armije, što znači - srbijanske armije, kojom je zapovijedao general-lajtnant Koča Popović.

Tu smo u jednoj zgradi dvojica po dvojica potanko pretraženi i sve nam je oduzeto: osobito iskaznice, sveučilišni indeksi, svjedodžbe i novac, ako ga je tko imao. Zamolio sam da mi ne oduzmu krunicu, a jedan od njih mi bahato odgovori:

- Što će ti to kad ćeš ionako biti ubijen?

Pretres je trajao dulje od ponoći. Nakon toga smo, uz jaku pratnju, kamionima odvezeni u stari zatvor na Savskoj cesti u Zagrebu. Bilo je to 27. svibnja 1945. godine.

ISTRAŽNI ZATVOR NA SAVSKOJ CESTI U ZAGREBU

Izašli smo iz kamiona. Dvojica po dvojica odvodena su u podrum zatvorske zgrade. Odredena nam je ćelija br. 5, u koju sam ušao peti po redu. Tapkali smo oprezno po mraku, držeći se zidova. Nismo, naime, znali kamo nas tjeraju, nije li pred nama možda kakav duboki kanal, kamo ćemo popadati i poubijati se ili utopiti. Pod nogama nam je bio vlažan i hladan beton, neprikladan i za sjedenje i za ležanje. Napipali smo u jednom kutu praznu limenu bačvu od 200 litara. I to je bio sav namještaj.

Kad je svanulo, vidjeli smo da nas je ukupno 78 u ćeliji, koja je bila duga oko 6, a široka 4,5 metra. Vrijeme je prolazilo, ali tek pred večer otvorila su se vrata i dopušten nam je odlazak u nužnik. Potom smo dobili po šalicu neke bijedne juhe i komadić kukuruznog kruha.

\- - - -

*21 * OZNA - Odjeljenje zaštite naroda*

091

I dalje me boljela lijeva ruka zbog onog čira na prstu. U Celju mi je vojna medicinska sestra prvi i zadnji put očistila zatrovanu ranu i zavila je zavojem, koji od onda nisam skidao. Ruka mi je zbog infekcije poplavjela do lakta, a lice su mi zbog prljavštine i neumivanja prekrivale kraste. Kad su nam dopustili da se umijemo, lice sam nekoliko puta oprao toplom vodom, pa se infekcija počela smirivati.

U tako maloj prostoriji, bez osnovnih uvjeta za život, bilo je nervoze, a padale su i grube riječi. Najstarijem svećeniku medu nama, gospodinu Buljanu, bilo je oko 60 godina. Teško je podnosio žed, a zbog toga je imao i očne smetnje.

Nakon pet dana mučnog života u pretrpanoj podrumskoj prostoriji, počeli su istražni postupci na prvom katu zatvora. Preslušavao nas je neki Stilin ili Stilinović, bivši franjevački učenik u Sinju. O njemu ne mogu izreći nikakav sud. Postavljao nam je ukalupljena pitanja poput: zašto smo bježali, jesmo li znali cilj svoga bijega, jesmo li sudjelovali u vojnim postrojbama Hrvatske i kojim... Ispitivanje je trajalo oko četvrt sata. Nakon toga smo morali potpisati zapisnik. Jedna je od pisarica znala dodati u zapisnik i ono što zatvorenik nije rekao, a opasno ga je optuživalo. Zato je bilo pametno tekst izjave pažljivo pročitati i potpisati tek ako odgovara istini. Tako je bilo i sa mnom. Napisala je rečenicu koju nisam rekao, a koja me tereti. Stoga sam dvojio to potpisati. Spornu je rečenicu ipak prekrižila, uz sarkastičnu primjedbu:

- S tom rečenicom ili bez nje, svakako ćeš biti strijeljan.

- Nedužan se čovjek ne može strijeljati - odgovorio sam glumeći naivca.

Kad sam išao na prvo preslušavanje, pred očima mi se maglilo. Pretpostavljam da je to bilo zbog slabosti ili zbog izlaska na dan je svjetlo nakon višednevnog boravka u tamnoj prostoriji, ili pak napetosti i uzbudenja zbog saslušanja. Kad sam se vraćao u ćeliju, nestale su i te teškoće.

Jasno je da u ćeliji nismo mogli provoditi ni osnovnu osobnu higijenu. K tome, tako natiskani u maloj prostoriji, svi smo se zaušljivili. Jednom je Štefo Fontana na svojoj košulji ubio 160, a ja na svojoj 115 ušiju.

Nakon desetak dana boravka u podrumu, premjestili su nas u veću prostoriju na prvom katu. Tamo je bio daščani pod, što je za nas bio golem dobitak u odnosu prema onom hladnom i vlažnom podrumskom betonu. Zagrepčani su donosili svojim zatvorenicima pakete s hranom i drugim potrepštinama, ali nama nitko ništa, kao da nismo na popisu živih. Uostalom, tko je i kako mogao znati da smo i mi utamničeni i da se baš tamo nalazimo?

092

Smijenili su se i stražari u zatvoru. Prije su pred našim vratima stražarila dva mala Srbina, jedan iz Durluka, a drugi iz Kutjeva, a sad je stražu preuzela Dalmatinska brigada, pa je Špiro Vuković uspio od njih, po "dalmatinskoj vezi", dobiti svaki dan za sve nas vodu za piće. Taj nam je dobitak dao dodatnu snagu da podnesemo svakodnevne muke. Sve nas je mučila glad. Progonila me, misao da počnem kidati i gristi onaj prozorski okvir. Nije mi nimalo smetalo što je dobrim dijelom bio crvotočan.

Na Alojzijevo (21. lipnja) ponovno su nas ispitivali. Dva dana potom, došli su k nama oficiri i rekli da će četvorica od nas ići svojim kućama. U to, medutim, nismo vjerovali. Dan kasnije prozvali su nas petoricu i poveli zatvorskom brijaču. Moje je brijanje bilo teško i bolno, jer sam imao još pokoju krastu na licu. Osobito na bradi i ispod uha, gdje i sada imam ožiljke.

Sutradan smo, 25. lipnja ujutro, dobili otpusnice s uputom da se svatko od nas s njom javi u mjesto boravka. Na poledini je moje otpusnice pisalo crvenom olovkom - Derventa. Znao sam odmah da će me tamo preuzeti derventska Ozna. Ako tamo dodem, bit ću likvidiran, jer Bosnu sujoš prije toga počeli etnički čistiti od Hrvata. Komunisti su taj način likvidacije nazvali: "put u Trinaesti bataljun". Ako sam taj "put" htio izbjeći, nisam se nikako smio vratiti u Bosnu i Hercegovinu.

Izišao sam iz zatvora i uputio se na Kaptol. Nakon dvjestotinjak metara, okrenuo sam se najmanje pet puta u strahu da me ne prati naoružani komunistički agent. Bilo je oko devet sati. Žurno sam išao prema Katedrali zahvaliti Bogu za sretan put uoči odlaska iz Zagreba u nepoznato. Tu mi se sada, u molitvi zahvale, javila misao da se javim nadbiskupu Alojziju Stepincu, te da mu sve ispripovjedim.

Odjeća mi je bila zgužvana zbog otkuhavanja u vreloj vodi. Uši su se mogle uništiti samo na taj način. Imao sam crne hlače i smedi kaput oboje dotrajalo danonoćnom upotrebom. Iako sam bio tako jadno odjeven, iscrpljen i krastav po licu, sila me natjerala da se odmah, nakon molitve, pojavim pred svojim nadbiskupom. Činilo mi se da mi Duh Sveti govori: Idi k nadbiskupu, on će te spasiti. Izišao sam iz Katedrale ijavio se tajniku nadbiskupova ureda. Rekao sam mu da upravo dolazim iz zatvora na Savskoj cesti i zamolio da mi omogući susret s nadbiskupom. Uslužno me saslušao i odmah udovoljio toj mojoj molbi.

093

prazno
094

ŽIVOT U KOMUNISTIČKOJ JUGOSLAVIJI

SUSRET S NADBISKUPOM ALOJZIJEM STEPINCEM

Nadbiskup me dočekao na ulazu svog ureda na Kaptolu u Zagrebu, i očinski primio prijepodne, 25. lipnja 1945. Pozdravljajući ga, poljubio sam mu ruku, a on me uveo u prostoriju. Unutra je sve bilo u zelenom tonu: zelen velik stol, stolice presvučene zelenom čohom... Ponudio mi je da sjednem, i počeo sam pripovijedati svoju dugu i žalosnu pripovijest. Vidio sam da mu je bilo teško sve to slušati, ali se trudio da to ne pokaže.

Pozorno je saslušao moje izlaganje, a za neke se pojedinosti posebno zanimao. Pokazao sam mu otpusnu ceduljicu. Savjetovao mi je da ne idem tamo kamo su me uputili. Na to sam mu odgovorio, otprilike, ovako:

-Preuzvišeni gospodine nadbiskupe,ja sam pritiješnjen sa svih strana: ne smijem u nadbiskupiju koja me školovala i zaredila za prezbitera; preko granice ne mogu pobjeći, u Zagrebu nemam što raditi pa, prema tomu, nemam ni od čega živjeti. Ne želim se skrivati, te tako jadno i pod lažnim imenom provoditi duge i nesigurne dane.

Nadbiskup me kratko zamišljeno gledao, a onda odlučno rekao:

- Kad je stvar takva, primam vas u svoju nadbiskupiju. Mi trebamo dobre svećenike. Poslat ću vas u Suhopolje za kapelana dekanu Antunu Novaku. On je dobra duša i tamo će vam biti dobro. Kod njega ćete se odmoriti fizički i psihički - govorio je mirno, kao da je tu službu za mene već ranije s nekim planirao.

Odgovorio sam dr. Alojziju Stepincu[22]* nadbiskupu zagrebačkom da tu ponudu objeručke i s velikom zahvalnošću prihvaćam, ali nemam baš nijednu osobnu ispravu, jer mi je Ozna sve oduzela.

- Ništa zato-prihvatio je nadbiskup. Najprije ćete se slikati na Kaptolu broj 8, a zatim ćemo vam izdati privremenu svećeničku osobnu iskaznicu. Napisat ću vam dekret kojim vas imenujem kapelanom u suhopoljskoj župi. S dekretom otidite u ured Rajonskog odbora, kanoniku Kolareku, koji će vam izdati pismeni pristanak Odbora za izdavanje propusnice za to putovanje.

Doista, poslije susreta s nadbiskupom, sve je išlo kao dobro podmazani stroj. Prijeko potrebnu osobnu imovinu darovaše mi braća svećenici. Lijepu

- - - -

22* Kardinala Alojzija Stepinca proglasio je blaženim Sveti Otac (papa) Ivan Pavao II., 3. listopada 1998. u Mariji Bistrici, Republika Hrvatska.

095

mi je reverendu poklonio prečasni doktor Ivan Škreblin, profesor Teološkog fakulteta u Zagrebu. On mi je također darovao rublje, ruho i obuću. Usto mi je izrekao srdačnu dobrodošlicu i tople riječi ohrabrenja. Ostao mi je u sjećanju kao draga andeoska duša. Brevijar[23]* mi je poklonio prečasni Kornfeind. S novom presvlakom u naručju, ušao sam u kupaonicu, a odande izišao čist i uredno odjeven. U reverendi sam se odmah slikao u "Cromosu" - Kaptol 8 i već sam sutradan imao sve dokumente za dobivanje propusnice.

Gradom sam se kretao u krajnjoj nuždi jer su komunistički uhode i doušnici uhićivali, posebno nezagrepčane, i otpremali ih tamo gdje će im se suditi "u ime naroda". Osobito je bilo opasno ići na Glavni kolodvor.

Nakon dva dana došao sam u Ilicu br. 15/3 po propusnicu. Tamo je radi tog i sličnih dokumenata čekalo mnoštvo ljudi. Čim sam im se priključio, naiđe neka sitna ženica. Vidjevši me u reverendi, pride mi i upita:

- Što vi tu čekate?

-Trebam propusnicu, a žurim na vlak. Nisam znao da je ovolika gužva - požalio sam se, ne sluteći da bi mi ta žena mogla pomoći.

- Dajte mi dokumente! - rekla je i s njima ušla unutra.

Ni pet minuta nisam čekao, a ona je donijela propusnicu za Suhopolje, koju je potpisao neki Bukovac. Žurno mi je objasnila da joj je to muž. Lijepo sam joj zahvalio i pohitao na vlak, ali ne na Glavni kolodvor, nego na željezničku postaju Maksimir. U Suhopolje sam stigao oko 17 sati.

RECITE, KOJI SU SVEĆENICI KOLJAČI

U vrijeme progona ljudi na zagrebačkim ulicama, skupina mladih svećenika i bogoslova susrela se s katoličkim svećenikom, doktorom Svetozarom Rittigom u Zagrebu 1945. godine. Ne bih o tome pisao da spomenuti gospodin nije visokoučena i proturječna osoba, koju hrvatska politička i katolička javnost često osporava.

Rođen je u Slavonskom Brodu 1873. godine. Doktorirao je na Teološkom fakultetu u Beču i posvetio se crkvenoj povijesti. Za ono vrijeme, mnogo je putovao po svijetu i zacijelo ga je dobro upoznao. Stoga još više začuđuju neki njegovi stavovi i postupci. Ljudi ga poznaju kao slobodoumna i častoljubna čovjeka. Bio je župnik u župi svetog Marka na Gornjem gradu u Zagrebu od 1917. do 1941. godine. Imao je počasni crkveni naslov "monsinjor-župnik".

- - - -

23* Breuijar, lat. - časoslou - knjiga svakodneuih obveznih molitva koje mole uglaunom suećenici i redounici

096

U Rittigovo doba, pod pritiskom siromaštva i austrougarske germanizacije, mnogi su Hrvati napustili domovinu i našli utočište izvan Europe. Najviše ih je otišlo u Južnu Ameriku, s uvjerenjem da se hrvatsko političko pitanje može riješiti samo u zajedničkoj državi Južnih Slavena. Odvojeni daljinom i desecima godina od "staroga hrvatskoga kraja", nisu više mogli pratiti razvoj događaja na rodnoj grudi. To su svoje jugoslavenstvo konzervirali i ostali mu vjerni sve do strašne (po okrutnosti u cijeloj dosadašnjoj povijesti nenadmašene) srbijanske agresije na Hrvatsku i hrvatski narod 1991. godine. Tek su tada shvatili koliko su bili u pravu Hrvati koji su k njima pobjegli nakon Drugoga svjetskog rata.

Kad je izgledalo da je na pomolu ostvarenje toliko dugo priželjkivane zajedničke države Južnih Slavena, msgr. Rittig je 1918. godine postao članom Narodnog vijeća u Zagrebu. Od 1919. do 1920. bio je član Privremenoga narodnog predstavništva u Beogradu.

Bio je jedan od kronično jugoslavenski orijentiranih Hrvata, poput biskupa Strossmayera, Trumbića, Supila, Meštrovića i drugih. Baš je zbog toga bio znakovit i zanimljiv njegov posjet Hrvatima u Južnoj Americi na samom početku Drugoga svjetskog rata u našim krajevima.

Vrativši se, govorio je bogoslovima da naši ljudi ondje dobro žive, ali nemaju svoje svećenike. Zato je te mlade bogoslove poticao na odlazak k njima. Nudio im je dobre uvjete i redovit nastavak studija, ali uz usporedno uključivanje u pastoralni rad, jer su tamošnje potrebe vrlo velike. Neki su se bogoslovi odazvali tom pozivu, ali se s tim načelno nije složio zagrebački nadbiskup dr. Alojžije Stepinac.

Pad Kraljevine Jugoslavije uzdrmao je i zastupnike jugoslavenske ideje. Nova im hrvatska vlast nije bila sklona. Msgr. Rittig bježi iz Zagreba u Hrvatsko primorje, pa se kasnije, zbog stjecaja različitih okolnosti, priključuje partizanskom pokretu.

Po završetku Drugoga svjetskog rata, 1945. godine izabran je za zastupnika Ustavotvorne skupštine i zastupnika Savezne narodne skupštine. Bio je ministar (bez lisnice) u Vladi NRH i predsjednik Komisije za vjerska pitanja. Tada je imao 72 godine, i bio je partizanski adut za neka unutarnja i vanjska pitanja. Komunistička ga je vlast inozemnoj javnosti pokazivala kao primjer "potpore katoličkih svećenika" novom, komunističkom jugoslavenskom poretku.

Nakon rata, Svetozar Rittig u hrvatskoj Katoličkoj Crkvi nije imao nikakve svećeničke dužnosti. Provodio je privatno svećeništvo i bavio se glagoljaškom hrvatskom baštinom. Osnovao je Hrvatski staroslavenski

097

institut u Zagrebu, koji sada nosi njegovo ime. Umro je 1961. godine u Zagrebu, u osamdeset osmoj godini života.

Kao što sam već napomenuo, kretanje je po Zagrebu i drugim većim gradovima Hrvatske nakon rata bilo opasno. Komunistički su agenti uhićivali ljude na ulicama i trgovima bez ikakva razloga, i bez obzira na uredne osobne isprave. Očito su mnogi uživali u strahovladi nad hrvatskim narodom.

Nas dvadesetak svećenika i bogoslova, nedavno izišlih iz istražnih zatvora, odlučilo je zbog toga poći presvijetlom gospodinu Rittigu i zatražiti njegovu zaštitu od mogućih uličnih i sličnih progona. Ali, priznajem, u našem je posjetu bilo i znatiželje.

Sjećam se imena samo nekih svećenika koji su sa mnom bili na tom primanju: Vladislav Buljan, Stjepan Fontana, Tugomir Jovanović, Vlado Jurjević, Jakov Kovačević i Špiro Vuković.

Primljeni smo u Palmotićevoj ulici, u prizemlju kuće, čini mi se dvokatnice, s brojem 82 ili 84. U ovećoj su nas dvorani dočekale dvije starije mršave dame i ponudile da sjednemo, te pričekamo dolazak ministra msgr. Rittiga. Pred nama je na dugom stolu bio paketić sa 100 komada cigareta "Velebit".

Kad je ministar ušao, svi smo se digli i složno ga pozdravili:
- Hvaljen Isus!
- Zdravo, drugovi! - odgovorio je presvijetli službeno.

Sjeo je uz pročelje stola, a mi na svoja mjesta. Odmah je uzeo olovku i neku bilježnicu, te bez ikakva uvoda i bilo kakve napomene, upitao:
- Drugovi, sad ćete vi meni reči koji su svećenici koljači?!

Te su nas riječi zaprepastile. Ponašao se kao da je on nas na silu doveo k sebi, te zato može s nama raditi što hoće. U prostoriji je nastala grobna tišina. Kad smo "došli k sebi", nekoliko nas je gotovo istog trena upitalo:
- Zar vi to mislite ozbiljno?
- Svakako, svakako, drugovi! - odgovorio je trgnuvši se.
- Pa zar vi, prečasni, stvarno vjerujete da medu svećenicima ima koljača? - razočarano ga je upitao jedan medu nama.
- O, kako ne, drugovi! Ima, ima takvih!

Njegova nas je izjava primorala da se medusobno pogledamo ne bismo li nekako jedni drugima na licima pročitali kako je besmisleno dalje sjediti u ovoj dvorani. Svi smo shvatili s kim imamo posla. Lagano smo poustajali, pristojno pozdravili, te napustili prostoriju i čovjeka koji je prema nama

098

nastupio neuljudno i nekulturno. Mogli smo nagađati je li naivan ili pokvaren, prefrigan ili uplašen, lud ili drzak. Bez obzira na to što je bilo posrijedi, predstavio nam se kao nepouzdan i jadan čovjek.

KAPELAN U SUHOPOLJU

U Suhopolje sam došao u subotu navečer, 7. srpnja 1945. godine. U župnom stanu nije bilo župnika. Otišao je upravo to poslijepodne u župu Miokovićevo, gdje će te večeri i sutra, u nedjelju, cijelog dana obavljati svećeničke i župničke poslove. On je, naime, vodio tri župe, jer je svećenika u to vrijeme bilo premalo.

U župnom sam stanu našao staru sedamdesetčetverogodišnju kuharicu tetu Rozu i župnikovu sestru, te defektnoga starog siromaha po imenu Laci. Bio je gluh i teško je govorio. Župnik ga je držao iz samilosti jer jadnik nije imao nikoga svoga. Spavao je na sijenu pod krovom župnikove štale.

Odsutnog suhopoljskog župnika Antu Novaka zamjenjivao je umirovljeni svećenik Nikola Zrinji, koji je imao kuću odmah do Župnog ureda u Suhopolju. Nakon mog dolaska, gospodin Zrinji je smjesta izmijenio dnevni plan. Sebi je ostavio ranu misu, a meni prepustio poldanju. Kod rane je mise obavijestio župljane da su dobili kapelana, i dodao:

"On će već danas, umjesto mene, imati poldanju misu. Obavijestite o tome sve župljane, pa nek dođu u što većem broju da ga upoznaju i pozdrave".

Vijest se ubrzo pronijela gotovo cijelom župom. Vidjeti i imati mladog svećenika nakon tolikih stradanja hrvatskog naroda i hrvatskog svećenstva u, takoreći dojučerašnjem ratu, bila je uistinu velika novost. Narod je počeo dolaziti već oko 10 sati, da bi u 11 sati bila puna crkva.

Dok sam se koncentrirao uoči mise, obuzela su me čudna sjećanja na nedavnu prošlost. Posljednja sam dva mjeseca bio jedinka među tisućama ljudi, koja u onoj masi nije značila ništa. Tek jedna sudbina u moru očaja i ratnog beznada. Bio sam u mnoštvu koje goloruko, golo i boso, oborene glave stoji pred silnikom, spremnim na osvetu. Koga taj silnik nije ubio maljem i metkom, ubijao ga je vladanjem i pogledom.

Nakon dugog hoda kroz to "duboko čistilište", prenagla je promjena najednom doći u crkvu ispunjenu mojim, prijateljskim narodom, koji me isčekuje i želi. I ovo je, kao i ono, jedna od Božjih kušnja koju valja izdržati, ostati prizemljen i miran. To je tolika promjena da i čvrst čovjek počne drhtati, a dobar govornik jedva uspije sastavljati suvisle rečenice. Nešto je

099

slično bilo i sa mnom. Imao sam tremu i upravo je možda zbog toga, dok sam govorio, iz mog srca izlazila svima prepoznatljiva istina.

Kako sam mislio i znao, tako sam se puku predstavio. Medu ostalima sam rekao i ovo: "Došao sam sa željom da vam kao braći služim. Od vas očekujem, i molim vas, da me bratski primite".

Osjetio sam da su me ti ljudi ne samo dobro primili, nego su me tada - i zavoljeli.

Tako sam prvi put primijetio, a kasnije si to i protumačio, da svećenik duhovno živi i raste onoliko koliko je prihvaćen srcem svoga naroda.

Kad je te nedjelje popodne župnik došao kući, predstavio sam mu se kao njegov kapelan i predao mu nadbiskupov dekret. Dok je dokument pozorno čitao, znatiželjno sam ga promatrao. Bio je to čovjek niska rasta, jednostavan i neposredan. Kasnije sam uvidio da je i prava sveta svećenička duša. Odloživši papir, dobrodušno me pogledao. Zagledao se u me i šuteći "mjerio" od glave do pete. Bio je to pogled istraživača, procjenitelja, ali i pogled zabrinuta čovjeka. Sigurno se pitao što se krije iza mojih ožiljaka na licu i još nezacijeljenih krasta oko uha. Usto sam još bio blijed i ostavljao dojam iscrpljena mladića.

- Gospodine kapelane, jeste li vi bolesni? - upitao je zabrinuto, bez uvijanja, onako izravno i prostodušno.

Svidjela mi se ta njegova briga i odmah mi je postao nekako blizak i drag. Osjetio sam da taj mali čovjek u sebi ima veliko praktično kršćansko srce.

- Prečasni, nisam bolestan, a to što vidite na meni, posljedica je moga dvomjesečnoga teškog života na `križnom putu' i u istražnom zatvoru odgovorio sam jednostavno.

Zamolio me da sjednem i pričam. Kad sam ga upoznao, s onim što sam proživio, on se dignuo, zagrlio me i u mom se zagrljaju nije trudio zaustaviti plač. Taj mi je dragi čovjek u svemu pomagao i bio mi dobar kao dobri otac.

U Suhopolju je bio Četvrti bataljun Pete crnogorske brigade kao stalna vojnička posada. Bilo je tu oko 150 do 200 ljudi. Suhopoljski su dečki nekoliko puta s njima ugovorili nogomentu utakmicu. Svaki bi put dolazili k meni, s rakijom, na dogovor, a ja sam bio jedan od njihovih nogometaša. Volio sam šport i u tome sam bio među boljima. Naši su dogovori, i naša nogometna strategija, imali bjelodanih uspjeha, pa se narod Suhopolja nama ponosio.

100

U mojoj je kapelanskoj sobi u župnom stanu bio ormar u koji sam stavljao boce s tom rakijom za "zajedničko trošenje". Iz jedne smo boce pili, a tri su bile pune. Jednog sam se dana vratio pješice iz Bukove i Pčelića te, onako umoran, poželio čašicu rakije. Nalijem iz boce kojaje bila "u prometu", kad ono - voda. Nalijem u čašicu iz pune boce, a ono - opet voda. Nalijem tako iz treće i četvrte boce, kadli i u njima voda. Sjeo sam razočaran na stolicu, ali ne zbog boca s vodom, nego zato što upravo sada nemam ništa ljuto za suha i umorna usta. Unatoč svemu, nasmiješio sam se. Naglo mi je postalo jasno zašto je u zadnje vrijeme naša kuharica, teta Roza, gotovo svaki dan bila pijana...

Kad sam došao u taj kraj, dekan Ante Novak je posluživao tri župe: Suhopolje, Cabunu, Miokovićevo, a kasnije i Gradinu, jer je odatle otišao u Sloveniju gradinski župnik, po narodnosti Slovenac. Župnik i ja smo svaki dan odlazili na put u te župe i ne bi nas bilo kod kuće cijeli dan. Teta Roza je to iskoristila na svoj način, te svoju samoću zalijevala dobrom slavonskom šljivovicom.

Kao suhopoljski kapelan, bio sam zadužen za svećenički rad u gradinskoj župi. Jedne sam nedjelje obaviješten da će poslije podne u Gradini biti velika priredba. Priredivači su bili Srbi iz Nove Gradine, sa svojom omladinom, u čast bombašu Bošku Buhi, koji je roden u tom mjestu. Neki su me mještani nagovarali da ostanem u Gradini, te dođem na priredbu i pokušam procijeniti njenu moralnu vrijednost. Tvrdili su kako je dobro da znam koje se novosti "uvoze" u tu župu, kojaje nedavno ostala bez župnika. Ostao samjer su mi njihovi razlozi izgledali razumni. S druge strane, trebao sam stjecati iskustva u radu s ljudima. U tome su mi pomagali upravo ovakvi savjeti iskusnih i dobronamjernih mještana.

Predstava je bila na otvorenom. Tek što sam sjeo, opazih kako prode, podalje, sa strane, neki partizanski oficir, koji mi se učini poznatim. No, prešao sam preko toga, uvjeren da me samo na nekog podsjeća. Ubrzo potom netko mi je prišao s leda i objema rukama zatvorio oči:

- Božo, pogodi tko sam? - čuo sam muški glas iza sebe.
- Čekaj da razmislim! - odgovorio sam.

Nastala je šutnja. Razmišljao sam, ali se nisam mogao dosjetiti. Zato sam odgovorio:
- Predajem se!

Neznanac je ruke maknuo, a ja sam se isti tren okrenuo. Prepoznao sam onoga partizanskog oficira, ali još nisam riješio zagonetku. Stoga sam se dignuo i pozornije ga pogledao. Bio je kapetan po činu. Prepoznao sam tada kolegu iz Travničke gimnazije, Muslimana Enesa, koji se preziva Hercegovac.

101

S radosnim smo se čudenjem pozdravili i izljubili naočigled i čuđenje nazočnih.
Ja svećenik, a on partizanski oficir, pa se tako ljubimo!? To doista nitko od prisutnih dosad nije doživio, a niti će, možda ikada doživjeti. Osobito su se čudili Srbi, koji nisu bili skloni katoličkim svećenicima.

U kratkom sam razgovoru s Enesom doznao daje on komandant grada Virovitice, da očekuje skoro unapredenje, a na kraju me pozvao da ga pohodim na njegovu radnome mjestu:

- Božo, bit ću počašćen ako me posjetiš. Osim toga, obrati mi se za sve što ti zatreba. Mogu ti mnogo pomoći.
- Hvala ti, Enese! Vjerujem da ćeš mi trebati. Ali znaj, i bez toga bih te rado pohodio.
Široko smo se nasmijali ijedan drugome srdačno mahnuli na rastanku.

Od tog me dana, u Gradinu i natrag, uvijek vozila konjska zaprega s parom lijepih bijelih konja. Vjerovali ili ne, tamošnji Srbi ne samo što su me od tada pozdravljali, nego su mi se i klanjali kod svakog susreta.

Enes mi je doista trebao. Uz njegovu pomoć, spasio sam mnogo ljudi. On je po mojoj preporuci izdavao potvrde ljudima da su se prijavili, pa su se s tim dokumentom mogli slobodno kretati. Takve su potvrde 1945. godine mnogima spasile živote. Tako su spašeni neki iz Gradine, ali i iz Brekovice, Rušana i Bačevca.

Oko župnog stana namjerno sam radio i neke fizičke poslove. Šišao sam živicu ispred kuće, te se tako sunčao, skinuvši se do pojasa. Time sam liječio reumu u ramenima i rukama, "zaradenu" ležanjem na zatvorskom hladnom betonu.

Jedne sam nedjelje (mislim da je bila prva nedjelja poslije blagdana Velike Gospe) išao u mjesto Rodin Potok, gdje sam trebao imati misu. Usput sam navratio u Veliku Trapinsku k dobroj katoličkoj obitelji Biondić. Gospoda je prala posude, ali je bila uplakana i silno uzbudena.
- Što se dogodilo? - upitao sam zabrinuto.
- Što mislite, noćas su ti partizani poklali 176 zarobljenika, i tu su, kod nas, prali noževe - odgovorila je žena i zaplakala još jače.

Tih su dana ljudi pričali o ubijanju zarobljenika kraj ciglane u Pčeliću. Narod je bio preplašen i zabrinut.

Dekana Antu Novaka posjetio je jednog dana Ivan Žinić, župnik iz Sopja. Nakon kraćeg razgovora, gost upita:
- Gdje ti je kapelan?
- Zar nisi vidio? Eno ga vani! Šiša živicu.

Žinić se čudio što kapelan hoće raditi i obične fizičke poslove, te zaključio kako "ima svakakvih ljudi".

Poslije večere smo se razišli na spavanje. Žinićje spavao na katu župne kuće, gdje je bila i moja soba. Tu smo se zadržali u duljem razgovoru, jer ga je zanimao moj dotadašnji put i sve o tome kako sam dospio ondje, u Suhopolje. Doznavši sve to, na kraju reče:

- Gospodine kapelane, biste li htjeli doći k meni za kapelana u Sopje?

- Bih, ali samo ako se s tim složi gospodin dekan. Dobar mi je kao otac, pa ga ne bih želio uvrijediti.

- Budite bez brige! Dekan vrlo dobro znade koliki je moj pastoralni teren. Ja ne mogu sam podmiriti ni najnužnije potrebe svojih vjernika. On ima ovoga umirovljenog svećenika, koji mu zlata vrijedi.

- Vi znate dobro i svoje i njegove prilike, pa možete najbolje ocijeniti što je u ovom trenutku pravednije. Ja samo znam da dolazi zima, a ja sam slabo odjeven i slabo obuven. Vidim da mi u tome dekan ne može pomoći, iako bi htio. Ne znam kakve su vaše mogućnosti u vezi s tim? - rekao sam župniku Žiniću.

- Ja ću se pobrinuti za vašu odjeću i obuću, ali vam unaprijed kažem da vas kod mene čeka naporan pastoralni rad. Vaš ću pošten i predan rad znati cijeniti.

- Od vas, gospodine župniče, ne očekujem plaću. Važno mi je da ne budem gladan, te da budem obuven i odjeven za svakodnevni rad na terenu.

Župnik je Ivan Žinić bio školski kolega nadbiskupa Alojzija Stepinca. Zato je naš dogovor bio brzo oživotvoren. Dobio sam za osam dana nadbiskupov dekret kojim me imenuje kapelanom u sopjanskoj župi, smještenoj na Dravi, oko 16 kilometara istočno od Suhopolja.

Iako je župnik Žinić razgovarao s dekanom Novakom o mom premještaju, dolazak dekreta potonjega je ražalostio. Dobri Novak mi je u jednom trenutku rekao:

- Gospodine kapelane, priznajem da je kod mene hrana slaba. Priznajem i to da nemam novca da vas pristojno odjenem, ali mije ipak žao što me tako brzo napuštate.

I meni je bilo žao tog čovjeka, koji se trudio, i uspijevao, siromaštvo ublažiti ljudskom toplinom. I ja sam prema njemu bio iskren:

- Prečasni, nemojte si ništa predbacivati. U svemu sam s vama bio zadovoljan, i vaša mi je hrana bila dobra. Medutim, kruta je činjenica da sam slabo obučen, kao i to da vi nemate novca. To moramo obojica prihvatiti, jer živimo u takvu vremenu. Drago mi je što sam vas upoznao i ostat ćete mi u lijepom sjećanju.

103

Srdačno sam se oprostio sa svima u župnoj kući i susjedstvu, te nakon tri mjeseca kapelanovanja u Suhopolju, otišao u Sopje.

KAPELAN U SOPJU NA DRAVI

U Sopje sam se preselio 15. listopada 1945., i tu me lijepo dočekao župnik Ivan Žinić. Bila je jesen, pa me noćno zviždanje vjetra kroz prozore i vrata podsjetilo da imam lošu kapelansku sobu. Župni je stan bio vlažan, bližila se zima i trebalo je barem prozore popraviti. Nije me to brinulo, jer sam vjerovao da će i to biti riješeno kad malo "dublje pustim korijenje" u toj župi, te upoznam ljude i teren. Baš je tako i bilo.

Hranaje ovdje bila bolja nego u Suhopolju, pa sam se donekle oporavio i stekao snagu da obavim dva važna posla: ispunim obećani zavjet i posjetim mjesto Bebrinu kod Slavonskog Broda, gdje sam ostavio majku i sestru, te ostalu rodbinu, prije povlačenja u Austriju.

Majci Božjoj Bistričkoj zavjetovao sam se ovako: ako mi svojim zagovorom pomogne da ostanem živ, na njezinu ću nakanu mjesec dana postiti i u tom razdoblju posjetiti njezino svetište u Mariji Bistrici, te se tamo ispovjediti i pričestiti. Zavjet sam ispunio, a nakon mjesec dana posta izgubio sam samo kilogram na težini.

Sva se moja rodbina povukla iz Bosne preko Save u Hrvatsku. Neki su odrasli muškarci nastavili put s hrvatskom vojskom prema Zagrebu, a neki su sa svojim obiteljima ostali u Bebrini. Već više od šest mjeseci nisam znao ništa o njima, a ni oni o meni. Koliko god bilo opasno putovati, morali smo se ponovno vidjeti i o mnogočemu dogovoriti. Tako sam se kasno ujesen 1945. uputio k njima. Obitelj sam našao, pa smo izmijenili mnogo teških iskustava i žalosnih novosti.

I moj najmladi brat Ivan, kojije tada imao 22 godine, bioje tamo. Premda je, kao aktivni hrvatski vojnik, dva puta bio ranjen, dobro se oporavio, pa se priključio hrvatskoj vojsci pri povlačenju iz Zagreba premaAustriji. Na putu su ga zarobili partizani i vratili u logor Prečko u Zagrebu. Kadj e završio rat, iz logoraje oslobođen uz pomoć nekih partizana, Hrvata. Odatleje uspio doći do Bebrine, gdjeje bilojoš mnogo naših na okupu, u izbjeglištvu.

Budući da je župnik Žinić trebao najmanje jednog dobrog i poštenog radnika na velikom župnom imanju, poveo sam brata Ivana sa sobom u Sopje. Tu se ponajprije brinuo o župnikovoj stoci i radio sa župnikovim konjima, a radio je samo za hranu i krov nad glavom. Kad bih dobio nešto novca, davao sam njemu da štedi za komad odjeće.

U Sopju je običaj da se kod blagoslova grobova na Dušni dan svećeniku dade fno otkano platno, pa sam tom prilikom ija ponešto dobio kao kapelan. Dobio sam i nekoliko ručnika s narodnim vezom kao dar za vodenje sprovoda.

Vjeronauk sejoš držao u školama, ali ne zadugo. Već 1947. bioje potpuno zabranjen. Dotle je komunistička vlast pred vanjskim svijetom glumila da nema ništa protiv slobodnog izražavanja vjerskih osjećaja gradana.

Ujesen 1945. godine predavao sam vjeronauk u seoskim školama. Ponedjeljkom u Kapincima, Vaškoj i Novakima; utorkom u Medincima, Grabiću i Senkovcu; srijedom u Gornjem Predrijevu i Noskovcima. Župnik je imao vjeronauk samo u Sopju. Uoči Božića mi reče:

- Gospodine kapelane, ja bih trebao preuzeti vjeronauk u još kojem selu. Vi ste prezaposleni, a ja sam se udebljao.
- Hvala za brigu, gospodine župniče, ali meni nije teško. Medutim, vi uradite po svojoj volji.

Osim vjeronauka, imali smo mise na više mjesta, ispovijed bolesnika u njihovim domovima, ali i ispovijed vjernika u crkvi i kapelama. Na sve to dolaze krštenja, zaručničke pouke, vjenčanja, sprovodi, te opširna crkvena administracija. Mnogo su puta sami vjernici tražili od nas duhovnu ili koju drugu pomoć. Bili smo doista preopterećeni i jedva smo stizali obaviti najvažnije poslove...

KOD BOLESNIKA VINKA ŠIMATOVIĆA

Kad smo uoči Božića te 1945. godine obavljali ispovijed naroda po selima, otišli smo i u Vašku. Župnik mi je za večere u tom mjestu rekao:
- Molim vas, ujutro otidite ispovjediti Vinka Šimatovića. Iskreno vam kažem, ja se bojim i ne mogu otići k tom čovjeku.

Ujutro sam, poslije mise, otišao k spomenutom bolesniku. Dočekale su me njegova majka i sestra.
- Gdje je bolesnik? - pitao sam.

Pokazaše mi prednju sobu do ulice. Ušao sam unutra. Soba prazna bez pokućstva. U kutu stara, trošna zidana peć, a uz njujedanjadni krevet pokriven ručno tkanim pokrivačem. Otvaranje vrata i šum mojih koraka pokrenuše nešto maleno na postelji. Ispod pokrivača ugledah malu glavu, svu u krastama, i na njoj velike oči koje su me pozorno promatrale. Jedino su te oči odavale da stojim pred živim čovjekom. Pozdravio sam ga i nijemo

105

gledao dok mije njegova sestra donosila stolicu. Kad su se za ženom zatvorila vrata, polako sam sjeo, kao čovjek koji je došao na kraj svijeta i više nema kamo. Bolesnikove su me oči, dvije velike prozirne kugle, stalno promatrale.

- Brate Vinko, - počeo sam govoriti kao u snu - rekoše mi da se želite ispovjediti. Je li to istina?

- Jest, i drago mi je što ste došli. Za to vam mnogo zahvaljujem.

- Jeste li se i do sada redovito ispovijedali? - pitao sam ga u želji da ocijenim koliko je taj kostur od čovjeka svjestan sebe i svega što se oko njega zbiva.

- Nažalost, nisam. Redovito se ispovijedam tek otkad sam ovako teško bolestan.

- Želite li mi još što reći prije ispovijedi? - pitao sam kao usput. Kad je Vinko počeo pričati, dobio sam dojam da je jedva čekao taj trenutak.

- Dugo sam u šumi skrivao svoje konje. Bili su dobri, jer sam ih pazio kao svoje ukućane. Bojao sam se da će mi ih partizani oduzeti. U šumi sam se strašno prehladio. Jednu prehladu stizala je druga, i tako unedogled. Onda su me partizani uhvatili, bacili u zatvor i tamo tukli. Pušten sam iz zatvora već kao teško bolestan čovjek. Tuberkuloza mije već bila zahvatila pluća, kosti, a poslije i crijeva. Sad me svega prožela. Davno su prošle sve nade u moje ozdravljenje. Polako se opraštam od ovoga svijeta. Zato sam sada takav kakva me vidite - objasnio je čovjek, očito zadovoljan što mi je sve to mogao ispričati.

Svidio mi se i silno sam s njim suosjećao. Želio sam naći neku riječ utjehe, ali nikako je nisam uspijevao naći. Zar je uopće moguće utješiti takva mučenika? Jest, bio sam mlad i neiskusan svećenik, ali ovakav je slučaj krupan zalogaj i za najiskusnije.

Što god bih mu rekao onoga trenutka kao utjehu, činilo mi se da bi bilo loše, čak grozno loše. Šutio sam, gledao ga, ali on više nije gledao mene. Kao da su i njemu odlutale misli.

Predao sam se, više nisam tražio kako ću ga utješiti, nego grčevito razmišljao o tome kako se iz te situacije časno izvući? Bio sam pred drugim Jobom, bistra uma, velike, časne i svete duše koja je već dugo u čistilištu bolesti i u čistilištu samoće, pred kojom ljudi bježe, poput mog župnika. Bježe od čovjeka-kostura, koji ostavlja mučan dojam, ali i od zarazne tuberkuloze. I ne treba im zamjeriti. Takav susret nadilazi obične ljudske susrete, taj čovjek razmišlja o svom vječnom preseljenju, o prijelazu posljednje granice, a kad za to dođe vrijeme, ne želi biti sam, želi da mu netko pomogne... Kako da mu pomogne, ne zna ni on sam, ali ni ja nisam znao. Svi bismo htjeli da je netko s nama u takvu času. Blago onomu umirućem komu se ta želja ispuni!

Svakog čovjeka, koji se poput Vinka pomirio sa svojim odlaskom, ne dotiču prazne riječi utjehe. Bolje ihje ne izgovoriti,jer prazne riječi neumitno odaju teškom bolesniku daje teret posjetitelju koji mu dolazi zbog dužnosti ili radi interesa. On instinktivno procjenjuje tada našu sućut. U ovakvim je slučajevima šutnja vrednija od zlata:

Osjećao sam se malen i nemoćan. Bio sam zbunjen - nisam znao što bih i kako započeo. Najednom mi sine: paja tog čovjekajoš nisam ispovjedio! Pa da, evo izlaza. Nisam došao ovamo da bolesnika tješim nego da ga ispovjedim i idem dalje svojim putem. Da, ali nam rekoše daje ispovjednik i tješitelj. Vjerojatno on treba da to bude, ali ne po svaku cijenu. Posebno ne po cijenu obezvređivanja svećeničkog ugleda. Ako mi ne dolaze mudre misli, boljeje šutjeti. Kažu daje Bog taj koji pojedince nadahnjuje mudrošću.

-Velečasni, nemate pojma koliko mije drago što ste došli. Odmah se bolje osjećam. Život mi sada izgleda ljepši,-trgnuo me iz razmišljanjaVinkov glas. - Hvala Bogu što je tako, brate Vinko - odgovorio sam mu, te dodao: - Jeste li spremni za ispovijed?

- Jesam! - brzo je odgovorio.

- Jeste li spremni naglas, preda mnom, Bogu priznati svoje grijehe? Priznajem, nisam vrijedan slušati vašu ispovijed, jer sam i sam grešnik kao i mnogi ljudi, ali je, eto, Isus htio da mi svećenici budemo posrednici između Boga i ljudi. Zato je rekao, na dan svoga uskrsnuća, okupljenim apostolima:

"Mir vama! Kao što mene posla Otac, ija šaljem vas.' Rekavši to, dahne u njih i kaže im: `Primite Duha Svetoga! Kojima oprostite grijehe, bit će im oprošteni; kojima zadržite, bit će im zadržani'." (Iv 20, 19 - 23)

- Spreman sam! - opet je potvrdio Vinko.

Nakon toga se lijepo i temeljito ispovjedio. Kad je završio, molio sam nad njim i dao mu odrešenje bez pokore. Kako mogu takvu patniku narediti još i pokoru?

-Velečasni, nemojte se ljutiti što vas podsjećam. Zaboravili ste mi dati pokoru - rekao je bojažljivo.

- O, moj dobri Vinko, zar vam ta bolest i ta samoća nisu dovoljna pokora? - rekao sam mu, blago se osmjehujući.

- Nije važno, samo vi meni dajte pokoru. Neka sve bude kao i dosada. - Kad baš hoćete, onda za pokoru danas i sutra razmišljajte, koliko god hoćete, o Isusovoj muci. Vi ste, Vinko, svojom patnjom slični trpećem Isusu. On vas u vašoj boli najbolje može razumjeti. Jeste li shvatili?

- Jesam! - razgovjetno će Vinko.

Na kraju mi nije preostalo drugo nego priznati bolesniku što me muči, pa sam rekao:

- Brate Vinko,. žao mi je što vam ne mogu ničim pomoći i što nemam riječi utjehe za vas. Utjeha je u Božjim rukama, i tu ne mogu ništa. Divim se vašoj strpljivosti. Vi ste sada u čistilištu, pa ćete manje čistilišta imati u vječnosti. Kad god stignem, posjetit ću vas.
- Velečasni, to mi je utjeha i ništa mi više ne treba.

Pozdravio sam se s njim i njegovim ukućanima. Održao sam svoje obećanje: kad god bih dolazio u Vašku, a imao bih vremena za to, posjetio sam ga, pa makar nakratko. To je Vinku bilo veliko ohrabrenje.

Umroje sedam mjeseci poslije našeg prvog susreta, točnije 26. srpnja 1946. primivši sakramente umirućih. Ja sam vodio njegov sprovod, velik i žalostan, jer je Vinko Šimatović bio dobar i mlad čovjek.

PASTIRSKO PISMO KATOLIČKIH BISKUPA JUGOSLAVIJE

Od 13. do 20. rujna 1945. godine sastali su se u Zagrebu svi katolički biskupi ondašnje Jugoslavije te detaljno razmotrili novonastale prilike na onim područjima gdje se oblikovala ta komunistička država. U vezi s tim, biskupi su napisali dva pisma.

Na dan 13. rujna 1945., na otvaranju Konferencije, biskupi uputiše jedno pismo Titu, posredništvom nadbiskupa Stepinca. U tom pismu zahtijevaju reviziju nepravednog agrarnog zakona, poštivanje katoličke ženidbe, mogućnost da svećenici daju sakramente bolesnicima u bolnicama i zatvorima. Izražavaju nadu da će se riješiti pitanje slobodne savjesti. Iskazuju uvjerenje u mogućnost mira izmedu države i Crkve, što će biti korisno i državi i Crkvi. Ističu da ne traže ništa drugo nego mogućnost harmonične suradnje. Podsjećaju i na činjenice vrlo bolne, koje su više puta bile spominjane, i na koje se Crkva žalila.

Na dan 20. rujna 1945., zadnjega dana Biskupske konferencije, sastaviše i drugo pismo te ga uputiše svim katoličkim vjernicima. Župnicima je preporučeno da to Pastirsko pismo pročitaju vjernicima u crkvi umjesto propovijedi. Budući daje pismo bilo na 13 stranicaA5 formata, mogli su ga čitali u dva ili tri puta,.sljedećih nedjelja.

Općinske su i mjesne vlasti zastrašivale svećenike i prijetile im kaznom zbog čitanja toga Pastirskog pisma u crkvi. Neki su se uplašili i pismo nisu pročitali. Drugi su, pak, bili hrabri i čitali ga uz komentar koji nije štedio vladajuću nepravdu. Ti su bili progonjeni, verbalno napadani i kažnjavani. Ja sam bio medu onim drugima.

Pastirsko pismo je sadržavalo nepobitne činjenice, i to u suzdržanom tonu, o raznim nepravdama nanesenim Katoličkoj Crkvi na području Jugoslavije. Počinje ovako:

"Predragi u Kristu vjernici!

Mi, katolički biskupi, skupljeni na plenarnim konferencijama u Zagrebu, smatramo svojom pastirskom dužnošću da s ovih konferencija upravimo nekoliko riječi Vama, svojim dragim vjernicima."

U nastavku se ističe da je "svršetak rata donio nama velike i duboke promjene na svim područjima života. Pred našim očima nestaje tako reći svega, štoje nekada činilo temelje svagdašnjeg života."Te su promjene bile za katoličke narode i za Katoličku Crkvu porazne, kao što će se vidjeti i u izvacima iz samog pisma.

Katolički se tisak zabranjuje. Od oko 100 časopisa koliko smo ih imali prije rata, danas nijedan ne izlazi. Na naša traženja, ne daju se dopuštenja za njihovu obnovu.

Danas su sjemeništa praktički onemogućena u radu. Na odgojnom području zadanje Katoličkoj Crkvi čitav niz udaraca. U srednjimje školama vjerska pouka ukinuta, a u nižima ide istim putem.

Nažalost nedjeljna misa je u mnogo slučajeva spriječena priređivanjem raznih mitinga, skupština i sastanaka.

U karitativnom radu stavljaju se Katoličkoj Crkvi stalne zapreke. Evo primjera iz Pastirskog pisma:

"Ponajprije nas, predragi vjernici, rastužuje i zabrinjuje bolna i strašna sudbina mnogih svećenika, pastira vaših duša. Već za vrijeme rata velikje broj svećenika poginuo, ne toliko u samim ratnim borbama, koliko više zbog osuda sadašnjih vojnih i gradanskih vlasti. Kad su završile ratne operacije, nisu prestale smrtne osude katoličkih svećenika. Njihov broj prema našim podacima iznosi: 243 mrtva, 169 u zatvorima i logorima, 89 nestalih, svega 491. K tome pridolazi 19 ubijenih klerika, 3 ubijena laika redovnika i 4 časne sestre. To je broj kakvog ne pozna povijest balkanskih zemalja kroz duga stoljeća. A što je najbolnije, njima, kao ni drugim stotinama, ni tisućama, nije bilo dopušteno, što je inače dopušteno u civiliziranim zemljama i najgorim zločincima: da u posljednjem času prime svete sakramente. Sudovi koji su izricali te smrtne osude, postupili su kratko i sumarno. Optuženici najčešće nisu znali za svoju optužnicu do same rasprave. Zbog toga se nisu mogli ni braniti onako kako to traži priroda svake rasprave, tj. pomoću svjedoka i odvjetnika.

Upravo zato je poštena i nepristrana javnost u pravu kada osporava tim smrtnim osudama svećenika najbitniju vlastitost sudske presude, a to je pravednost. Tko može dokazati da su toliki na smrt osudeni katolički svećenici uistinu zločinci koji zaslužuju smrtnu osudu? Zar su svi bili koljači? Tako su na pr. u franjevačkom samostanu na Širokom Brijegu poubijani, bez sudskog postupka, franjevci, koji su se tamo nalazili - njih 28 na broju - premda nitko od njih nije uzeo niti puške u ruke, a kamoli se borio protiv narodno-oslobodilačke vojske - kako ih se lažno optuživalo - i premda su gotovo svi poznati kao protivnici fašističke ideologije. Biloje slučajeva gdje su tisuće vjernika, široke mase naroda, tražile od vlasti da im se puste njihovi svećenici na slobodu, jer oni jamče za njihovu nevinost. Pa ipak su bili osudeni. Očevidno je da takvo sudovanje nije vršeno u ime naroda i njegove kršćanske pravde. Nespojivo je naime s naravnim kršćanskim osjećajima pravde, koji su vrlo budni u našim vjernicima, da se izriče smrtna osuda zato što je netko drugoga političkog mišljenja, a nije inače počinio nijednog drugog zlodjela. Zakoni su pravde iznad pojedinih političkih nazora i vrijede za sva vremena i sve ljude podjednako. U ime te vječne pravde mi dižemo svoj glas pred svima vama, predragi vjernici, na obranu nepravično osudenih svećenika. Ali ne samo njih, nego i drugih tisuća i tisuća vaših sinova i vaše braće, koji su, kao i oni, osuđeni na smrt, a da nisu mogli dati svoje obrane, kako je dopuštala svaka kulturna država.

Time što uzimamo u zaštitu tolike nevino osudene svećenike, nipošto, ne mislimo braniti krivce. Dopuštamo da je bilo i takvih svećenika koji su se - zavedeni nacionalno-stranačkom strašću - ogriješili o sveti zakon kršćanske pravde i ljubavi, i koji su zbog toga zaslužili da odgovaraju pred sudom zemaljske pravde. Moramo, medutim istaknuti da je broj takvih svećenika više nego neznatan, i da se teške optužbe, što su se u tisku i na skupštinama iznosile protiv velikog dijela katoličkog svećenstva u Jugoslaviji, imaju uvrstiti u red tendencioznih pokušaja da se svjesnim lažima zavara javnost i oduzme ugled Katoličkoj Crkvi. (...)

I na području isključivo karitativnog djelovanja stavljaju se Katoličkoj Crkvi stalne zapreke. Poznatoje kolikoje dobra učinila nadbiskupska služba Karitasa u Zagrebu. Svojimje djelovanjem spasila oko 7.000 djece, bez obzira na njihovu vjersku pripadnost. Ona se brinula za prehranu naše braće po krvi, koja su bila odvedena u logore u Italiju. Te nesretnike je prehranjivala i onda kada su se vratili kućama, u domovinu. Danas ima i Karitas državnog povjerenika, jer država nema povjerenje u njegov rad. A čitava javnost zna vrlo dobro da je Karitas redovno davao izvještaj o svojim primicima i izdacima te tako opravdao povjerenje, koje su mu poklanjale široke mase naroda. (...)

110

Napokon još jednu bolnu i neobičnu činjenicu moramo vam napomenuti, predragi vjernici. Ni grobovi pokojnika nisu ostali poštedeni. Na grobljima u Zagrebu, Varaždinu i drugim mjestima, odredbom neposredno pretpostavljenih vlasti, skidaju se križevi s grobova ustaša i njemačkih vojnika. Sami grobovi nivelirani su tako da se ne može raspoznati gdjeje tko pokopan. Ovakav postupak mora se osuditi. Pred smrću klanjaju se svi ljudi. I neprijatelj prestaje poslije smrti biti neprijatelj. I njemu pripada, po nepisanim zakonima čovječanske uljudbe, koja izvire iz kršćanske ljubavi, pravo na pristojan grob. Poznatoje da su poslije Prvoga svjetskog rata nekada neprijatelji itekako poštivali i čuvali grobove vojnika, koji su kao osvajači pali u stranim zemljama. Danas se to kod nas uskraćuje vlastitim sinovima. (...)

Mi, katolički biskupi u Jugoslaviji, kao učitelji istine i zastupnici vjere, odlučno osudujemo ovaj materijalistički duh, od kojega se čovječanstvo ne smije nadati ničemu dobrom. A zajedno s tim osudujemo dakako i sve one ideologije, i sve one društvene sisteme, koji svoje životne oblike izgraduju ne na vječnim načelima objave i kršćanstva, nego na šupljim temeljima materijalističke bezbožne filozofske nauke. (...)

Zato tražimo i od toga nikada i ni pod kojim uvjetima odustati nećemo: tražimo punu slobodu katoličkog tiska, punu slobodu katoličkih škola, punu slobodu vjeronauka u svim razredima nižih i srednjih škola, potpunu slobodu katoličkog udruživanja, slobodu karitativne djelatnosti, potpunu slobodu ljudske osobnosti i njezinih neotudivih prava, puno poštivanje kršćanskog braka, vraćanje svih oduzetih zavoda i institucija. Samo pod tim uvjetima moći će se srediti prilike u našoj državi i ostvariti trajan unutarnji mir.24*

KLEVETANJE HRVATA [25]*

"Kratko vrijeme poslije toga izišao je u ženevskom listu `La Suisse' jedan duži nepotpisani članak, pod naslovom `Tri hrvatske vrijednosti' s podnaslovom: `Maček, Stepinac, Meštrović', u kojemu nas se svu trojicu infamno kleveće, kao suradnike Osovine. (...)

Počeo je izlaziti i neki bilten, koji je izdavala jedna skupina Srba u Švicarskoj, valjda uz suradnju Stakića, ali nepismeno, s najstrašnijim napadima na Hrvate i prijetnjama te pohvalama za četnike i `vožda' Dražu. (...)

- - - -

24 Citirani odlomci iz Pastirskog pisma uzeti su iz knjige "Kardinal Alojzije Stepinac" francuskog pisca M. Landercya, koju je objavio Župni ured Đakovački Selci 1989. godine.*

25 Izvadak iz knjige "Uspomene na političke ljude i dogadaje" Ivana Meštrouića, str. 340. i 341., izdavač Matica hrvatska, Zagreb. 1969.*

111

Takva propaganda na srpskom jeziku nije mogla imati efekta na strance, pa je zato Stakić napisao opsežniju knjigu na francuskom jeziku, a preveo ju je onaj isti `Francuz', kao i članak za `La Suisse'. Troškove za tisak originala i prijevoda platilo je jugoslavensko poslanstvo, a svota je bila znatna da ju poslanik očito nije mogao izdati bez znanja vlade u Londonu. Knjiga je isključivo posvećena klevetanju Hrvata. O njihovom opskurnom i nomadskom porijeklu, da su bili tijekom cijele povijesti samo razbojnici, itd. U posljednjem ratu da su ubili milion Srba, te da odmazda pravde traži da uz odobrenje medunarodnog foruma Srbi ubiju isto toliko Hrvata i uključe u svoju Srbiju sve oblasti, u kojima ima Srba.

Onom jako malom broju Hrvata koji su bili u Švicarskoj, stiskalo se srce, pogotovo kad su pouzdano saznali da je ova knjiga bila financirana od takozvane jugoslavenske vlade u Londonu. Ne samo to, nego se saznalo, da je ista vlada poslala jedan milion švicarskih franaka za četnike, koji su u sporazumu s Talijanima klali u Hrvatskoj, Bosni i drugdje. Drugu pošiljku su četnici nešto kasnije dobili od `ženidbene vlade' iz Kaira, u svoti od sedam stotina tisuća švicarskih franaka. Obje svote su za četnike bile dostavljene preko poslanstva u Bernu, a saznalo se je za to zbog svade izmedu nekih srpskih časnika i jednog zagrebačkog Židova, koji je suradivao s njima pri operaciji izmjene franaka u lire. Oni su se posvađali oko podjele dobiti,jer je službeni talijanski tečaj bio šest lira za franak, a na toleriranoj crnoj burzi dvadeset i šest. Promijenjeni franci, po talijanskom službenom tečaju, slani su četničkom štabu u Opatiju, gdje muje bilo sijelo uz talijanski štab."

Stepinac o jednom pismu Draže Mihailovića

U istoj knjizi na str. 335. pod gornjim naslovom, Ivan Meštrović piše ojednom srpskom časniku kojije dobio zadatak da pismo Draže Mihailovića odnese talijanskom generalu. Umjesto generalu, pismo je odnio i predao nadbiskupu Stepincu u Zagrebu. Meštrović o tome piše sljedeće:

" - Čovjek je otišao, a pismo je kod mene - završio je Stepinac.

- A sjećate li se, Preuzvišeni, njegova sadržaja? - pitao sam.

- Kako da ne, sjećam se svake riječi, ta čitao sam ga nekoliko puta. Otpočeoje s tituliranjem `Ekselencijo' i `kolega', a ondaje Mihailović prešao na stvar istakavši kako su uvijek bili ne samo dobri, nego i prijateljski odnosi izmedu Italije i Srbije, sve dok nisu ušli Hrvati u sastav srpske države. Od tog vremena su se pokvarili i bivali sve teži i teži. Medutim, sada su i Srbi i Talijani upoznali Hrvate, te je došlo vrijeme za prisnu suradnju, jer su `nam ciljevi isti: vaši, da istrijebite Hrvate iz Dalmacije, a naši, da ih istrijebimo u Bosni i Hercegovini'."

ISPOVIJED "SNAŠE" U ŽUPNOJ SAKRISTIJI

Mogao je biti početak siječnja 1946. godine kada mi župnik Žinić iznenada reče:

- Gospodine kapelane, u sakristiji čeka ispovijed jedna snaša. Molim vas, obavite to žurno, jer će se jadna žena smrznuti u onako hladnoj crkvi.

Smjesta sam otišao tamo. Žena me pozorno promatrala. U njoj nisam vidio ni malo one stidljivosti i povučenosti što se redovito susreće kod seoskih žena. To mi je bilo malo čudno. No, mislio sam da i ovdje, kao uostalom i svuda, ima iznimaka. Uzeo sam štolu iz ormara i snaši dao znak da uđe u ispovjedaonicu.

Ispovjedila se začuđujuće ponizno i dobro, upravo kao osoba koja odlazi na gubilište. Mislio sam kako čovjeka mogu prevariti prvi dojmovi i ocijenio da nije dobro preuranjeno donositi bilo kakve zaključke.

Nakon izlaska iz ispovjedaonice, obavijestio sam je i poučio:

- Sada ću vas pričestiti, a pokoru možete moliti poslije pričesti i izvan crkve. Važno je da sada budete smireni i da vjerujete da vam u pričesti dolazi živi Isus. Kad ga primite, ostanite u šutnji, mislite na njega i radujte mu se. Zvat ću vas kad bude vrijeme izlaska iz crkve. Žena je kimnula glavom, što je značilo da razumije.

Poslije pričesti sam spremio sve predmete kojima sam se služio, te Isusu u svetohraništu zahvalio za tu ženu i za sva dobra koja nam daje u ovim teškim vremenima. A osjećali smo da Bog stalno radi za nas, da nam pomaže na svakom koraku. Dignuo sam se, što je i snaši bio znak da dovrši zahvaljivanje. Zajedno smo krenuli iz crkve. Tada mi je, bez ikakva uvoda, rekla:

- Velečasni, ja nisam nikakva snaša, nego muškarac koji se morao prerušiti u ženu. Partizani me progone, a možda su mi već sada za petama. Došao sam se u ispovijedi pomiriti s Bogom i zamoliti njegovu pomoć. Tko zna što me čeka na skorome opasnom putu. Večeras bježim u Sladojevce k ženinoj rodbini, a tamo ću razmisliti kojim putem dalje.

Rekao mi je ime i prezime, a ja sam zapamtio samo prezime - Takač.

Nismo dugo razgovarali jer je postojala opasnost da su mu partizani ušli u trag, a tada ni meni ne bi bilo lako. Glasno sam zazvao na njega Božji blagoslov, te se srdačno s njim pozdravio zaželjevši mu brzo i sretno putovanje. Čovjek je otišao ohrabren.

113

PODMETNUTA PUŠKA U ŽUPNOM SJENIKU

Sjećam se da je bio ponedjeljak, 21. siječnja 1946. godine. Otišao sam u Mjesni narodni odbor kupiti "Glas Istre". Kad sam se vratio kući, imao sam što vidjeti: četiri milicajca vani čuvaju župni stan. Bili su to: Lazo Božić, komandir sopjanske milicijske stanice, Slavko Rodić zvani Savo, Jovo Đaković i Milja, čije sam prezime zaboravio. Ušao sam unutra i vidio vodu te grupe, Mladena Čeralinca, kako pretresa župni stan. On je, inače, bio član Općinskog odsjeka za zaštitu naroda (općinska Ozna) u Podravskoj Slatini. Otvarao je ormare i izvlačio ladice te vadio iz njih stvari, spise i dokumente. Za sobom je ostavljao nered.

Vidjevši to, začuđeno sam upitao župnika:
- Što se to događa, gospodine župniče?
- Eto vidite. Dobili su pismeni nalog za pretres župnog stana - odgovorio je župnik zabrinuto.

Pretres je trajao više od sata, ali drug Čeralinac nije našao ništa sumnjivo. Kad je završio taj svoj posao u župnoj kući, svi smo izišli van, a on će glasno:
- Sada ćemo pretražiti gospodarske zgrade!
- Vi imate službeni nalog samo za pretres župnog stana, a ne i gospodarskih zgrada, koje su od nas udaljene četrdesetak metara. Te zgrade se ne zaključavaju, a time nisu ni pod našom izravnom kontrolom. U njih ulaze svi radnici i ljudi iz sela, pa za njih ne možemo biti odgovorni - bunio se župnik.

Naravno, prigovor je bio uzaludan. Bez ikakva odgovora, krenuli su prema župnim gospodarskim zgradama. Tada mi je župnik glasno rekao:
- Mladi gospodine, idite s njima i budite prisutni gdje god budu ulazili.

Najprije su došli u zgradu koju smo rabili kao spremište (magazu)
ubrane ljetine. U spremištu su bile tri velike hrpe rasuta tereta: na jednoj je hrpi bila pšenica, na drugoj zob, a na trećoj kukuruz u zrnu. Unutra su samo zavirili s vrata, pa krenuli prema štali, u koju nisu ni ulazili. Cilj im je bio sjenik (štagalj), treća i najudaljenija gospodarska zgrada, udaljena oko 60 metara od župnog stana.

Iza tog sjenika prolazi seoski put prema pašnjacima. Kad su došli do sjenika, vidio sam da dvojica skidaju puške s ramena, stavljaju bajunete, pa počinju bosti sijeno. Ne sluteći ništa, upitao sam komandira Božića:
- Lazo, zašto to rade?
- U sijeno se može svašta sakriti - odgovorio mi je Lazo važno. Ubrzo zatim Jovo Đaković počne slavodobitno vikati:

- Evo puške, evo puške!
- Ta nam je puška podmetnuta! - spontano sam uzviknuo.
- Tko ju je podmetnuo? - upitao je Lazo.
- Ne znam tko je, ali nam je podmetnuta - odgovorio sam i odmah se žurno uputio obavijestiti župnika Žinića. Kadje župnik čuo što se dogodilo, rekao je:
- Ta nam puška radi o glavi!

Uskoro su došli i svi ostali k nama, da bi Mladen Čeralinac slavodobitno objavio kako su našli skrivenu pušku u župnom štaglju. U pušci je bio samo jedan metak. Kad su počeli pisati zapisnik, župnik ih zaustavi:
- Molim vas, dajte da izbliza pogledam tu "nadenu" pušku koja mi o glavi radi.

Jovo mu je dodao pušku. Župnik ju je pažljivo pregledavao, a osobito remen. Vrativši je, izjavio je mirno:
- Ova je puška sve donedavno visjela o nečijem ramenu. Jasno se vidi da je stalno rabljena i održavana. Na njoj nema nimalo hrde, a remen je čist i izlizan, bez mrlje plijesni koju koža dobije nakon dulje neupotrebe. Zaključakjejasan: puškaje podmetnutajučer, prekjučer-nedavno! Molim, ovu moju konstataciju i izjavu stavite u cijelosti u zapisnik - zatražio je župnik Žinić mirno.
- Molim, zapišite i moju izjavu koja glasi: "Suglasan sam s mišljenjem i izjavom moga župnika Ivana Žinića" - dodao sam.

Radosno vam moram priznati da sam se divio logičnom zaključivanju mog župnika i veselio se nijemom čudenju drugova "koji su budno štitili narod od njegovih neprijatelja". Župnikova me mudrost podsjetila najednu od Isusovih pouka apostolima:

"Stoga dobro uzmite k srcu! Kad vas budu vodili na izručenje, nemojte unaprijed smišljati kako ćete se braniti. Ne brinite se unaprijed što ćete govoriti! Govorite ono što će vam u onaj čas biti dano! Jest, ja ću vam dati jezik i mudrost, kojoj se neće moći suprotstviti niti oduprijeti svi vaši protivnici. Ta niste vi to, koji ćete govoriti, nego Duh Sveti:' (Lk 21, 13-16)

Kad su milicajci napisali zapisnik, unijevši u njega izjave, odnijeli su pušku u Mjesni narodni odbor, gdje je bila i milicijska stanica. Njihov je izlazak iz župnog dvorišta gledalo desetak mještana, okupljenih na ulici, pred našom kućom.

Župnik i ja ostali smo sami. Šutjeli smo i zabrinuto razmišljali o nevolji koja nasje snašla. Sve što smo proživjeli ova zadnja dva sata, očitje dokaz da nas općinska komunistička vlast želi likvidirati. Osobito su Srbi bili

115

djelatni u toj zavjeri. Glavna im je meta bio župnik Žinić. Razmišljali smo što bismo sada poduzeli. Najednom mi je sijevnulo:

- Gospodine župniče, već nekoliko dana stoji obavijest daje taj Mladen Čeralinac za večeras u 19 sati sazvao sastanak mještana u velikoj školskoj dvorani. Možda nam je taj sastanak hitna Božja pomoć.

- Ne razumijem što smjerate - reče župnik i pogleda me znatiželjno. - Reći ćemo mještanima da su nam podmetnuli pušku u sjenik da bi nas optužili. Ujedno ćemo ih pozvati da večeras dodu na sastanak, na kojem ćemo objasniti kako smo pravedni, nedužni napadnuti. Selo će vjerovati nama, a ne njima, i svi će ljudi stati uz nas. Moramo dokazati našu nedužnost, ne samo radi naših života, nego i radi časti i sigurnosti naših vjernika. Ako im uspije ova podvala protiv nas, na isti će način progoniti naše ugledne vjernike, jednog po jednog.

- Imate pravo! I naši su vjernici u opasnosti. Zamisao vam je izvrsna, samo ju je teško i opasno ostvariti. Nažalost, naši neprijatelji već imaju dosta doušnika, a kako će tek biti kad učvrste vlast!

- Bez obzira na te rizike, mi se moramo braniti, dapače, to smo dužni učiniti. Ne smijemo dopustiti da nas odvoje od vjernika, jer mi trebamo vjernike, a oni trebaju nas. Vi ne brinite u vezi s tim. Ja ću sve obaviti, a zatim ćemo se dogovoriti kako nastupiti na sastanku. Župnik se složio, aja sam odmah sjeo na bicikl i obišao cijelo selo ukratko obavještavajući ljude kako su nam podmetnuli pušku. Zamolio sam ih da u što većem broju navečer dodu u školu na sastanak.

Navečer je velika školska dvorana bila puna. Procijenili smo daje bilo više od 200 mještana. Čeralinacje na sastanku govorio o popravku četiriju kilometara ceste izmedu Čomborja i Sopja. Ustvrdio je kako je svaki mještanin na bilo koji način dužan pridonijeti tom popravku. Njegovje govor "zračio" velikom brigom za napredak onoga kraja. "Tko ga ne pozna, skupo bi ga platio" - veli naš narod. Dugo je govorio, a malo je rekao. Zbog toga je ljudima postao dosadan. Stogaje ustaojedan pripit mještanin te upitao:

- Druže, reci ti nama što ste vi to danas našli kod naših svećenika? - Druže, ovaj je sastanak upriličen samo radi dogovora u vezi s popravkom ceste i na njemu se ne može iznositi što kome padne na pamet - odvratio je Čeralinac ljutito.

- Dosta, o cesti smo dosta čuli. Ali slušamo također danas cijeli dan razne priče o premetačini župnog stana. Sve nas je ta vijest uznemirila, pa nas je ovako mnogo i došlo da nas ispravno obavijestite o svemu. Ovo je pravo mjesto za takav razgovor, a ne ono po selu "rekla-kazala"- odgovorio je čovjek, a da se nimalo nije zbunio.

- Hoćemo da nas odmah sada obavijestite o tom važnom dogadaju! čuli su se povici u dvorani.

116

- Hajde, druže, mi vas slušamo! U ovom novom poretku ne smije biti tajni kad je u pitanju naša sigurnost - ustrajali su pojedinci. Čeralinac je smirivao ljude, te dodao:

-Ako budemo govorili svi odjednom, ništa nećemo razumjeti. Smirite se, pa ću vam ukratko reći o čemu je riječ.

U dvorani je nastala tišina puna iščekivanja. Čeralinac poče govoriti:

- Nema se tu što mnogo pričati. Dobili smo službeni nalog za pretres župnog stana. Tom smo prigodom u župnikovu štaglju našli skrivenu pušku. To je sve. Drukčije su priče obična laž - zaključio je Čeralinac važno.

Neki je mještanin upitao:

- Kako to? Dobili ste nalog za pretres stana, a pušku ste našli u štaglju? Stan je jedno, a štagalj je drugo! U njeg može ući svatko. Je li tako ljudi? - obrati se govornik narodu.

- Tako je! Tako je! - čuli su se povici.

Tada sam župniku rekao da je to naš trenutak. On se složio i odmah zatražio dopuštenje da govori. Vidjevši to, voditelj sastanka reče:

- Evo, sada će drug župnik iznijeti svoje mišljenje.

Župnik je mirno ijasno redom iznosiojutrošnji događaj, raščlanjujući potanko nastup izvršitelj,a pretresa. Nadahnuto je dokazao kako nam je puška podmetnuta kako bi se nas pogubilo, a vjernike preplašilo i odbilo od crkve. Njegovo je izlaganje razotkrilo slabo izvedenu podvalu. Na kraju je dodao:

- Dragi moji mještani, Bog mi je svjedok da ništa ne znam o toj pušci. U svojim rukama do danas nikad nisam držao pušku i ne znam njome rukovati. Istina, služio sam vojsku 6 mjeseci, ali u bolničkoj četi, gdje nismo imali obuku s oružjem. Taje puška meni i gospodinu kapelanu podmetnuta.

- Podmetnuta je, sigurno je podmetnuta! - vikala je masa.

- Tko je našao, taj je i podmetnuo! - ostale je nadglasao moj brat Ivan.

Nakon tih Ivanovih riječi, skoči kao opržen Lazo Božić, komandir milicije, te izvuče pištolj i skoči prema Ivanu:

- Ponovi to još jednom! - rekao je bijesno.

Ivan je ponovio glasnije i čvršće nego prije:

- Tko je našao, taj je i podmetnuo!

No, kako je Ivan sjedio uza me, skočio sam pred njega, te razjarenom Lazi rekao:

- Lazo, pištolj se ne vadi u masi. Brat vidi da je moj život u opasnosti, a da baš ništa nisam kriv, zato je ogorčen. Ako upotrijebiš pištolj, znaj da se i tebi loše piše.

Na te je riječi pištolj vratio na mjesto i meni dobacio:
- Da nije tvoj brat, sad bih ga ubio kao psa.

Kad se gužva ipak nekako smirila, Čeralinac je, da bi se iskupio pred mještanima, i mene pitao što mislim o nadenoj pušci.

- Mladene, o toj pušci mislim isto što i ti. Držao si je u ruci i pregledao. Bila je besprijekorno čista, a kožni remen suh i gladak. I budali bi bilo jasno da je puška podmetnuta dan ili dva prije. Pametan si čovjek, pa razmisli nije li tako?

Ljudi su ponovno počeli vikati, braneći svoje svećenike, paje Čeralinac sastanak morao završiti bez ikakva zaključka, ali dobro uzdrman našim dokazima i pobunom mještana.

Kad smo se Ivan i ja vraćali sa sastanka, zaustavi nas Jozo Marić, zvani Pisar, te reče:

- Velečasni, preksinoć smo Ana Mudrohova (kovačeva kći) i ja stajali kod seoskog bunara i razgovarali. Bio je sumrak kad su kraj nas prolazili milicajci Jovo Đaković i Slavko Rodić zvani Savo. Đaković nas je osorno upitao: "Šta tu radite? Gubite se kući!" Sklonili smo se iza zgrade i promatrali ih. Pošli su u Vaški kraj, ali su se nakon pedesetak metara vratili i krenuli putem koji vodi na seoski pašnjak pored vašeg štaglja. Vidjeli smo da je Savo na ramenu imao dvije puške. Otišli su i vratili se za desetak minuta, ali je na Savinu ramenu bila samo jedna puška - ispričao je Jozo Marić.

- Jozo, hoćeš li to posvjedočiti na sudu ako bude trebalo? - pitao sam uzbuđeno.
- Hoću! - nije se kolebao Pisar.
- Hvala ti, mladiću! O tome treba šutjeti! Reci to i Ani. Laku noć!
- Laku noć! - čuli smo odgovor iza sebe.

Nasreću, nikad nikakav postupak nisu pokrenuli protiv nas u vezi s "nađenom" puškom u sjeniku. A nisu zato što su tu podvalu izveli vrlo prozirno i nespretno. Bog ih je smeo u provedbi još jednog zločina. Hvala ti, Bože, za taj čin.

POKUŠAJ UBOJSTVA SOPJANSKOG ŽUPNIKA IVANA ŽINIĆA

Iako je kalendarski bilo doba najžešće zime u našim krajevima, tih dana kod nas nije bilo snijega. Jutra su svitala u magli, ali bez jakih mrazova. Na šljunčanim cestama bezbrojne lokve vode, na seoskim putevima i stazama blato, blato, grozno blato...

Bila je subota navečer oko 20 sati, a datum, 26. siječnja 1946. godine. Da, kraj istog tjedna u kojem su "pronašli" podmetnutu pušku u našem sjeniku. Završili smo večeru i odmah potom zatvorili glavna ulazna vrata te ih osigurali ručnim zapiračem.

Bila su to velika i čvrsta vrata, s kojima bi neiskusni provalnici imali gadan posao.

Nije prošlo više od petnaest minuta, kad netko počne po vratima snažno lupati. Župnik je odmah prišapnuo našoj staroj kuharici Jalži Golubić:

- Nikomu ne otvarajte, a tko god bio, neka dode sutra, po danu. Sada pitajte tko je.

- Tko je? - pitala je starica. - Partizani! Otvorite!

Kad smo to čuli, moj brat i ja odmah smo zauzeli mjesta uz vrata, svaki s jedne strane uza zid, s kratkim, oštrim sjekirama u ruci. Župniku smo rukom pokazali da se tiho odšunja u svoju sobu, a kuharici Jalži dali znak da ugasi svjetlo. Zadnjihje mjeseci, naime, u komunističkoj Jugoslaviji bio običaj da se na ovakav način odvode i ubijaju katolički svećenici.

- Što trebate sada po noći? - nastavila je kuharica razgovarati.

- Želimo nakratko popričati sa župnikom.

-Žao mi je, draga djeco, ali nikomu po noći ne običavamo otvarati radi osobne sigurnosti. Potrudite se doći sutra po danu.

- Otvarajte odmah! Ako nećete, sve ćemo vas otjerati u logor - prijetio je jedan od njih, nervozno lupajući šakom po vratima.

- Bolje u logor, nego pod ledinu - odgovori Jalža kako sam joj šapnuo dok su na njih strašno lajala sva tri župnikova psa, pokušavajući ih napasti.

Svu sam tu buku iskoristio te se odšuljao do prozorčića s jakom rešetkom i pogledao van. Noć je bila osvijetljena mjesečinom, u kojoj sam razaznao trojicu pred vratima. Dvojica su bila odmah uz vrata pa im nisam vidio ruke, a treći iza njih, s pištoljem u ruci.

Kad su vidjeli da im nećemo otvoriti, promijenili su taktiku:

- Dobro! Kad ste tako plašljivi, ne morate otvoriti, ali neka župnik dode na tren do prozorčića. Moramo mu predati poruku - navaljivali su i dalje.

Nastalaje tišina, aja sam kuharici prišapnuo što će odgovoriti. Ponovno su počeli silovito tresti vrata i ludački lupati po njima:

- Čujete li? Neka župnik dode do prozorčića, da završimo to natezanje.

- Župnik neće doći, jer zna da bi ga vaš metak pogodio u glavu. Da ste pošteni, došli biste po danu - odgovorila je kako sam joj tiho rekao.

- Posljednji vas put upozoravamo. Otvorite ili ćemo razbiti vrata!

119

- Opet je nastala tišina, aja sam našoj kuharici polako u uho kazivao odgovor:

- Dječice, poslušajte vi mene staru i grbavu. Koliko god vas ima vani, nemate nikakvu mogućnost razbiti ova dvostruka masivna hrastova vrata. Žao mije da se uzalud mučite. Dodite po danu, pa će vam biti širom otvorena.

U ponovnom smo muku čuli kako mačka u pećnici bezbrižno prede. Oni su se vani dogovarali.

- Dobro, stara! "Dječica" će poslušati - naceri se jedan od njih - ali vam neće biti lako ako dodemo i po danu. Nakon toga su, psujući, otišli. Psi su ih ispratili do ceste lajući i nasrćući na njih, pa se režeći vratili u dvorište.

Iako su otišli, nismo bili sigurni nije lijoš tko vani u zasjedi. Zato smo i dalje ostali u mraku. Krenuo sam u župnikovu sobu, oprezno dotičući predmete ispred sebe, bojeći se da ne izazovem buku. Župnikje bio u šoku. Tihojejecao i drhtao cijelim tijelom. Javio sam mu se šaptom. Kad sam mu se primaknuo, zagrlio me objema rukama i, plačući, rekao:

- Ja se samo u vas pouzdajem. Bogu hvala što mi vas je poslao u župu.

Rukom sam ga lupkao po ramenu, smirivao i hrabrio, pa sućutno rekao:

- Otišli su! Sve će dobro svršiti. Ako se i vrate, ne bojte se dok smo Ivan i ja ovdje.

Najgoreje sada prošlo, staraje Jalžajecala, a Ivanjuje smirivao. Hvalili smoje štoje dobro odigrala ulogu posrednika. Partizani se više nisu vratili. Ipak smo probdjeli noć, spremni, ako upadnu u kuću, za borbu na život i smrt. Tješila nas je pomisao da smo u prednosti u odnosu na napadače, jer možemo birati način i sredstvo obrane - vrelu vodu, kemikalije, poluge, sjekire...

Imali smo u župnom stanu demižon od 10 litara, pun prvorazrednog vina samotoka "portogizera". Te smo teške i strašne noći Ivan i ja popili svo to vino, a da se nismo napili.

Sutradan je bila nedjelja. Župnik je ležao,~nesposoban, nakon svega, za bilo kakav rad. Ja sam održao ranu i poldanju misu. Poslije ručka sam upregnuo konje i preko Olovnika odvezao župnika u Sladojevce na vlak, izbjegavajući Podravsku Slatinu, u kojoj su bili uzročnici svih naših muka. Iz Sladojevaca je župnik Žinić otputovao u Gradec svom kolegi Petru Đipalu, kojije ubrzo nakon njegova dolaska, iznenada, umro. Takoje župnik Žinić i službeno premješten u Gradec na njegovo mjesto.

Silom prilika, ostao sam tako jedini svećenik u sopjanskoj župi. Poslije onog napada na župni stan, tjedan su me dana po cijelu noć čuvali sopjanski

muževi. Kad su ocijenili da su divlji vlastodršci odustali od mračnih nakana, ukinuli su noćne straže oko župne kuće.

Iako je župnik Ivan Žinić ostao živ, mjesne su vlasti bar dijelom postigle svoj cilj: prisilile su ga da se makne iz Sopja.

DVOBOJ S MILICAJCEM JOVOM

Dvadesetak dana nakon odlaska župnika Žinića, pozvan sam jedne večeri u milicijski odjel Mjesnog narodnog odbora u Sopju. Tamo sam zatekao desetak milicajaca i civila - članova Općinskog komiteta Komunističke partije iz Podravske Slatine. Medu njima je bila i poznata bezobzirna partizanka Smilja Filipović, Srpkinja.

Tek što sam za sobom zatvorio vrata, isprsi se preda mnom milicajac Jovo Đaković iz Vranješevaca, te reče:

- Pope, čuo sam da si gimnastički tip i da si dobar fudbaler. Htio bih malo zabaviti naše ljude iz Komiteta, ali i svoje drugove milicajce. Stoga te pozivam da odmjerimo snage u hrvanju sada, ovdje, pred njima.

Te me njegove riječi nasmijaše, pa onako teatralno i tobože bespomoćno podigoh obje ruke u zrak. Time sam prisutnima htio reći: "Eto, vidite, iznenaduje me i stavlja pred gotov čin", kojeg se ionako nisam bojao! Potom sam glasno dodao:

- Jovo, ako si ti tako gostoljubiv i dobar milicajac, onda ja moram biti još bolji i gostoljubiviji jer sam svećenik. Zato rado pristajem. Osim toga, dobro će mi doći malo oštrije razgibavanje,jer ovojednolično pješačenje po seoskom blatu čovjeka samo ljuti.

Govorio sam vedrim glasom, gledajući otvoreno u prisutne, očito iznenadene mojom opuštenošću i neposrednošću. Smilja je raspoloženo dobacila:

- Šteta što je ovaj pop! Takav bi nam dobro došao.

Na njezinu se pohvalu nisam osvrtao, nego sam počeo skidati kaput i tražiti mjesto kamo bih ga objesio. Jovo me, naime, dočekao u pidžami dakle, unaprijed spreman za ovaj susret.

Drug Jovo, očito, nešto nije znao. Ja sam, naime, u srednjoj školi u Travniku godinama bio prvak u vježbi na karikama. Satima sam vježbao da bih očvrsnuo za napore koje zahtijevaju vježbe na toj teškoj spravi. Osobito sam vježbao izdržljivost ručnih i nožnih mišića, jer nije bilo lako sačuvati neprekidno ugrožavano prvo mjesto. A velika snaga ruku, uz uvjet da se poznaju osnove te vještine, u hrvanju je presudna.

Kad smo obojica bili spremni, prisutni su se povukli do zidova velike prostorije da bi nam oslobodili prostor. Tada sam rekao Jovi,jasno i glasno:

- Jovo, najprije se trebamo ovdje pred svima dogovoriti o kakvom je hrvanju riječ, i kojim načinom?
- U kosti! - odgovori Jovo spremno.
- S potpetljavanjem nogu ili bez njega? - nastavio sam.
- Bez potpetljavanja!
- Dobro! Radi se, dakle, o čistom hrvanju - zaključio sam glasno pred svima.

Kad smo se uhvatili u koštac, Jovo je odmah počeo vući u slobodni kut prostorije, a ja se tome nisam opirao. Iskusni je gledatelj mogao uočiti da Jovo ima svoj plan i već iskušane metode baš u toj prostoriji. Kad smo došli u kut, koji mi nije dopuštao širenje nogu u stranu, on to iskoristi, potpetlja mi noge i sruši me. Dignuo sam se, prezirno ga pogledao i upitao:

- Zar se nismo dogovorili da nema potpetljavanja nogu?

On se samo podrugljivo nasmijao i slegnuo ramenima bez ijedne riječi isprike. Njegov je kukavičluk bio očit svima, a meni poticaj da velikodušno prijeđem preko toga. Sada sam bar znao kakva je "ljudina" moj protivnik Zato sam samo prividno mirno rekao:

- No dobro! Imamo prigodu još dva puta vidjeti tko je bolji.

Kad smo se ponovno uhvatili, sav sam svoj silni zatomljeni bijes iskalio stišćući tijelo protivnika. Bili smo u sredini prostorije. Tako sam ga snažno stisnuo da gotovo nije ni disao, kamoli pokušavao vući me u neki kut. Njegova me podmuklost toliko ražestila da sam ga stisnuo još jače. Kad su mu ruke popustile, dignuo sam ga s tla i - skršenog - tresnuo o pod. Promuklo je jauknuo i ostao ležati. Izmaknuo sam se u stranu i, teško dišući, rekao:

- A sada ćemo treću rundu za pobjedu.

U dvoranije bio muk. Jovino ležanje svi su vjerojatno protumačili kao mudro odmaranje prije treće, odlučujuće runde. No ja sam drukčije mislio.

Na drugom je kraju dvorane bilo nekoliko kreveta. Jovo se dignuo s poda i jedva dovukao do jednog od njih. S mukom je izustio: - Neću više!

Sutradan su Jovu odvezli u virovitičku bolnicu, gdje mu je liječnik specijalist rekao da ima nezgodan bruh koji treba hitno operirati. Tako je pravda zadovoljena.

U prošlih pedeset godina mi smo hrvatski katolički svećenici, uključujući naše biskupe i mnoge naše vjernike, stalno trpjeli nepravedne

srpske i komunističke progone: vrbovanja, ucjene, zastrašivanja, batinanja, zlostavljanja... Zbog toga su me moji prijatelji molili uvijek iznova, u svakom novom društvu, da pričam kako sam pobijedio milicajca Jovu u hrvačkom dvoboju. I pričao sam da ih razveselim. Desecima puta isto, i nikad nije bilo dosadno nikome, ni onima koji su to već čuli. U tome su predosjećali Božju i našu pobjedu nad bahatom nepravdom koja namje utjerivala strah u kosti...

PARTIZANKA SMILJA FILIPOVIĆ

Nova je jugoslavenska komunistička vlast od početka 1946. godine na veliko organizirano skupljala raznovrsnu hranu, posebno žitarice. Pričalo se da su tu hranu slali grčkim i albanskim partizanima, koje je vodio neki general Markoš. Također se pričalo da taj Markos nije nitko drugi nego jedan od voda jugoslavenskih partizana, Crnogorac Peko Dapčević.

To je prikupljanje hrane poprimalo razmjere zloglasnog turskog harača. Otimali su iz kuća sve do posljednjeg zrna žita! "Meli su se tavani!" - priča narod. Stoga su ti skupljači hrane bili omrznuti i "čašćeni" svakakvim pogrdnim imenima. U ovom kraju Slavonije narod ih je nazivao "šibadžijama" i "tavandžijama".

Najozloglašenijaje medu njima bila partizanka Smilja Filipović, rodom iz jednog od brdskih sela: Lisičine, Rijenaca ili Bokana. Bila je to niska, no snažna žena, odjevena na partizanski način, obvezno s pištoljem zataknutim za pojas. Gromka, gruba glasa i bahata ponašanja. Svaki bi njezin dolazak u sela temeljito uzbudio stanovnike, pa su skrivali hranu i žitarice gdje je tko mogao.

Tog je subotnjegjutra nastalajurnjava ljudi Sopjem. Jedni su drugima uzbudeno šaptali:
- Došli su "šibadžije" i Smilja.

Ta se mrska vijest nevjerojatno brzo pronijela selom, a mnogi su zbog nje drhtali. Zaista, oko 8 ili 9 sati, dode k meni Smilja s dvojicom mjesnih odbornika. Bio sam u kuhinji, s Ivanom. Prva je ušla Smilja, a ostali za
- Zdravo, drugovi! - pozdravi ona.
- Zdravo, Smiljo! - odgovorih.
- Pope, mi smo došli po kukuruz.
- Smiljo, ja nemam kukuruza!
- Rodi ga, pope! - reče Smilja povišenim tonom.

123

- Smiljo, ti rodi klip, a ja ću vagon.

- Pope, ti si bezobrazan!

- Smiljo, ti si bezobrazna kad mi veliš da rodim kukuruz. Tko je koga izazvao? - pitao sam je i glasno i ljutito.

Ivan i oni prisutni odbornici nijemo su slušali naš dijalog i sa zebnjom iščekivali njegov kraj.

- Pope, kad sam ulazila u tvoje dvorište, nisam se nameravala s tobom svađati. Ovo se dogodilo neplanirano - odvrati Smilja pomirljivo.

-Ako je tako, drago mije. Ti znadeš da sam u takvoj situaciji da moram i na hladno puhati.

- Čula sam. Nego, pope, Boga ti, bi li ti mene danas primio na ručak? - Bih, Smiljo, zašto ne? Što jedemo nas dvojica, rado ćemo podijeliti s tobom.

- Dogovoreno! Doći ću ti danas oko jedan sat.

- Dodi, čekamo te.

Otišli su ne tražeći više ništa. Naš je stari, zapušteni kuhinjski dimnjak bio pun skrivenoga kukuruza, koji je tada značio život za ljude i stoku na seoskom gospodarstvu.

Smilja je došla po dogovoru, oko 13 sati. Primio sam je u župni ured i ponudio da sjedne za stol, pa nastavio:

- Vjerujem, Smiljo, da ćeš me ispravno razumjeti. Još nikad nisam jeo u društvu naoružane osobe. Zato te molim, izvadi taj pištolj iza pojasa i stavi ga na stol, kraj sebe.

Poslušala je bez riječi, dok je Ivan postavljao stol za nas troje. Donio je svakomu mućena prženajaja i narezani kruh od kukuruznog brašna. Na stolu je, dakle, bila ona prava tvrda bosanska "kukuruza".

Kad je Smilja vidjela to jelo, s nelagodom, smrknuto upita:

- Pope, Boga ti, zar ti tako jedeš?

- Dabome! A kako ću drukčije? - pitao sam je tobože začudeno.

- Mladiću, dobro poslušaj što će ti sada Smilja reći. Iako si školovan čovek, nedostaje ti iskustvo koje imamo mi stariji. Za pet će godina nestati vere kod naroda i svi ćete popovi ostati bez posla i biti gladni. Preporučujem ti zato da na vreme skineš tu mantiju i nadeš dobru državnu službu. Moći ćeš je dobiti jer si mlad, školovan i sposoban.

Zavedena je Smilja govorila ono što je čula od svojih partijskih vo¸đa, a što je najžalosnije, u to je vjerovala. Zbog toga sam joj odgovorio:

-Vjerujem, Smiljo, da mi želiš pomoći. Starija si od mene i zato poštujem tvoje iskustvo, posebno ono koje si stekla u svom teškom dosadašnjem životu.

124

Ali nemaš iskustvo s vjerom naroda koji svakodnevno obilaziš. To iskustvo još manje imaju tvoji u Komitetu. Što god veći bio pritisak na narod zbog njegove vjere, to će narodna vjera svoje korijene dublje puštati, biti čvršća i manje kolebljiva. Narod je kao opruga: što god ga budete više stiskali, on će vas dalje odbaciti od sebe držeći vas svojim neprijateljima.

- Možda ima nešto istine u tome što si reko. Ali naši komunisti sigurno znaju što rade.

- Smiljo, ja ne ulazim u politiku tvojih komunista, jer je ne poznajem. Ali tebi i svima njima mogu govoriti o svojoj vjeri i vjeri svog naroda. Nju nitko ne može slomiti niti izbrisati iz naših srdaca. Tvoji nas komunisti mogu pobiti, ali bi time cijelom svijetu priznali svoj poraz. Nema države bez naroda, zato ga treba poštivati, a ne progoniti. Vjera nikome ne čini štetu, pa je zato treba pustiti na miru.

- Nama tvrde u Komitetu da je opasna i da je opijum naroda. Kome sada treba verovati? - pitala je Smilja ozbiljno.

- Ne vjeruj ni meni, a niti njima. Razmišljaj malo sama svojom glavom. Ta ti si pametna i iskusna žena. Ljudi se lako zavedu, jer premalo razmišljaju. A upravo ti "učeni" često namjerno lažu i stvaraju zlu krv medu ljudima. Cilj im je iz tude nesreće izvući korist. Vjera je pouzdanje u nadnaravnu silu, koju vjernici nazivaju Bogom. Što je u tome za bilo koga opasno? Pravi vjernici nikada nisu započinjali ratove, nego su ih uvijek željeli spriječiti. Velike su ratove započinjali bogataši željni još većeg bogatstva, odnosno ljudi pohlepni, željni vlasti i moći. Takvi su vjeru i vjernike uvijek pokušavali iskoristiti za svoje ciljeve, a kada to nisu uspjeli, proglašavali su vjeru opasnom. Ona, Smiljo, ne samo što nije opasna, nego je korisna svakom čovjeku. On je bez vjere kao živinče koje ima jedini cilj: dobro jesti i odmarati se.

- Dobro ti to govoriš, moj mladiću, ali tko će te slušati? Iako si mlad i bez većeg životnog iskustva, nisi lud da ne vidiš kako protiv sebe imaš čitavu državu moćnih ljudi koji te preko noći mogu maknuti - rekla mi je Smilja uvjerljivo.

- Bez obzira na to što kane i što će učiniti s nama, svećenicima i vjernicima, tebi, Smiljo, i svim tvojim komunistima poručujem: "Prava i sveta vjera, usadena u srca ljudi, neće nestati ni za pet, ni za tisuću, a niti za pet tisuća godina. Bit će je sve dok je ijedan čovjek na zemlji. Zato ja neću ostati bez posla i neću ogladnjeti. Dok ja ogladnim, ti ćeš, Smiljo, sa svojim komunistima od gladi već umrijeti. A kad ja od gladi umrem, svi ćete se vi u grobu već raspasti".

- Pazi, pope, nije li to pretnja? Nisam to očekivala od tebe, kog hvale kao društvena i napredna čoveka.

- Žao mi je ako se to činilo kao prijetnja. Zbilja nisam tako mislio. Nego, to je životna stvarnost. Ako je vjera dotle na zemlji dok je na njoj

125

ijedan živi čovjek, to znači da je nijedna ljudska politika ne može uništiti Povijest nam poručuje da se vladari rađaju i umiru, a države nastaju i nestaju. Komunizam je nastao, ali će i nestati kao i sve druge ljudske političke tvorevine. Međutim, vjera nije ljudski, nego Božji izum i zato je neuništiva.

Nakon ovoga, Smilja je ustala, a nas dvojica za njom. Svoj je pištolj spremila na staro mjesto: zataknula ga je desnom rukom s lijeve strane o pojas. Vidjelo se da to radi lagano, rutinski. Zatim se osmjehnula i svojim "baritonom", kao svečano, rekla:

- Slušajte vi, momci - pritom je dug pogled zaustavila na Ivanu - negodovala sam zbog vašeg jela, jer ja ipak jedem bolje od popova. Priznajem ipak mi je bilo lepo s vama. Govorili ste iskreno, bez straha i glume, a to mi se svđa jer ljudi danas previše lažu. Ipak ne razumem da neko poput vas može izabrati tako bedan život.

- Drago nam je što ovaj boravak s nama ne smatraš izgubljenim vremenom. I ne zaboravi, Smiljo, Bog ti je dao pamet da se njome služiš, a ne da olako vjeruješ sve što ti tvoji kažu.

Ona se nasmijala i krenula van. Ispratili smo je do dvorišnog izlaza.

- Hvala za kukuruzni hleb i - zdravo, drugovi!

Nakon tih se riječi uputila u Narodni odbor Sopja.

NAJMLAĐI UPRAVITELJ ŽUPE U ZAGREBAČKOJ NADBISKUPIJI

U teškim ratnim vremenima djeca brže duševno sazrijevaju, a odrasli brže stare. Nažalost, s puškom u ruci ginu tada i mnogi četrnaestogodišnji dječaci, Progon vjere i vjernika približava pak svećenike njihovu kršćanskom puku, u kojemu nalaze potporu, zaklon i drugu zaštitu. Čvrsto združeni, svećenici i narod lakše otkrivaju neprijateljeve zamke i uspješno ih izbjegavaju.

Dana 25. svibnja 1946. godine imao sam dvadeset pet i pol godina. Za današnje vrijeme, to je dob mlada i neiskusna čovjeka. Ali za ono teškc vrijeme, mladi te dobi bili su silom prilika već zreli i samostalni. Takvim su i mene doživljavali stariji župljani Sopja. Prihvaćali su me kao odgovornu i ravnopravnu osobu u trenucima najvažnijih odluka. Župljani su me voljeli; a ja sam im odgovarao istom mjerom. Bili su moja velika obitelj i njihove su me kuće primale kao rođenog sina.

Spomenutog 25. svibnja 1946., navečer, nekoliko Sopjana donese mi dekret Nadbiskupskog duhovnog stola iz Zagreba, kojim sam imenovan

126

privremenim upraviteljem sopjanske župe. Iznenadilo me to imenovanje, to više što sam očekivao dolazak kojega starijeg svećenika na mjesto ovdašnjeg župnika.

Kasnije su mi Sopjani pripovijedali da su se po cijeloj župi i njenim ograncima skupljali potpisi, s molbom da me nadbiskup imenuje upraviteljem sopjanske župe. Rekoše da su skupili oko 500 potpisa, te ih u Zagreb odniješe dvojica uglednih mještana, koji nisu bili crkveni odbornici. Tako sam postao najmlađim upraviteljem župe u Zagrebačkoj nadbiskupiji.

Spomenuto sam imenovanje doživio kao priznanje svojih župljana i crkvenih poglavara mome predanom radu za dobrobit Katoličke Crkve u Hrvata kao i za veću Božju slavu među našim ljudima. To mi je ugodno iznenadenje dalo snagu i polet za nove napore, u kojima nisam mario za moguće zapreke i svoje žrtve.

Kada sam te godine nakon vršidbe dobio lukno, prodao sam žito i velik dio zarade u bonovima poslao Bogoslovnom sjemeništu u Zagrebu, kao prilog za prehranu budućih svećenika. Žito nismo smjeli voziti u Zagreb, pa smo se mi župnici tako snalazili kako bismo naš podmladak i crkvene službenike spasili od gladi. Te sam godine kupio i nešto namještaja od prečasnog Franje Grundlera iz Zagreba, s Nove vesi br. 10. Neke od tih stvari imam i danas. Stajalo me to oko 50.000 dinara, a toliko su u ono vrijeme vrijedile četiri dobre krave.

KRIŽARI - IZGOVOR ZA SMAKNUĆA NEDUŽNIH HRVATA

Dio 1945. godine, nakon svršetka rata, i cijela 1946., bijaše paklensko razdoblje za moj hrvatski narod. Tada su na mnogo načina Hrvati optuživani, uhićivani i odvodeni na gubilišta odredbom komunista Srba. Komunistički je plašt Srbima služio kao dobra maska za genocid nad Hrvatima. Upravo su u to doba pogubljene stotine tisuća Hrvata - od Bleiburga i Kočevskog Roga, preko slovenskih šuma i provalija, do Hrvatskog zagorja, Turopolja, jame Jazovke na Žumberku, Like, Dalmacije, Bosne, Hercegovine i Slavonije.

Kad bi Bog zapovjedio "suhim kostima" Hrvata pobijenih u Drugom svjetskom ratu, a posebno nakon njega, da se ispune mesom i ožive, iz bezdana bi, pećina, planinskih klanaca, rijeka, šuma i potoka, poput mrava, izišle tisuće i tisuće ljudi koji bi morali podići dvadesetak novih gradova i sela da se u njima nastane.

127

Za mene osobno godinaje 1946. bila crna. U njoj me danju i noću čekala neka zasjeda ili barem neka neugodnost. Stalno me pratio strah i sveopća nesigurnost. Iščekivao sam dane u kojima mi neće prijetiti fanatički komunizam i velikosrpski šovinizam, kojimaje cilj smanjivanje broja Hrvata, a povećavanje broja Srba u Hrvatskoj. Te i prethodne godine, mi katolički svećenici nismo znali što donosi dan a što noć, i hoćemo li sutra ugledati svjetlo dana. Bojim se da neću uspjeti čitatelju ni približno opisati i dočarati jezive osjećaje ondašnje naše svakodnevice.

U vrtlogu tih zbivanja i iščekivanju boljih dana, došlaje k meni i Ivanu u Sopje naša sestra Mara iz Bebrine kod Slavonskog Broda. Bila je tad dvadesetogodišnja djevojka. Ostalaje kod nas, kuhala nam i obavljala ostale kućne poslove, paje Ivan otad mogao raditi na župnom gospodarstvu izvan kuće. Takva nam je podjela posla olakšala svakodnevni život. A živjeli smo tiho i oprezno, slušajući potresne vijesti o stradanjima nedužnih Hrvata u svim krajevima naše domovine.

Godina 1946. bila je ujedno razdoblje silne hajke na križare i na sve koji tobože s njima suraduju. Križari su bili skupine naoružane hrvatske vojske, domobrana i ustaša, koje se nisu htjele ili se nisu mogle povući preko Slovenije u Austriju, kamo je pošlo oko 300 tisuća hrvatskih vojnika, ne računajući njihove obitelji i mnoštvo civila. Ta se preostala malobrojna vojska spašavala skrivajući se od partizana u brdskim, planinskim i šumskim skloništima. Budućnost im je bila loša, jer ni od koga nisu mogli dobiti pomoć, osim od hrvatskog stanovništva, koje je i samo bilo uhodeno i progonjeno.

Naziv "križari" nastao je po uzoru na zapadnoeuropsku kršćansku vojsku, kojaje od 11. do 13. stoljeća pokrenula sedam križarskih ratova za oslobadanje i zaštitu Svete Zemlje od seldžučkih razaranja. Rimski su pape posebno zahtijevali od kršćanske vojske zaštitu Isusova groba od oskvrnuća i uništenja. U to su vrijeme Seldžuci (dinastija moćnih turskih plemena) imali najsnažniju osvajačku državu na Istoku, kojaje 1055. godine zauzela Bagdad, a 1071. porazila Bizant. Ta se turska sila raspala u 12. stoljeću, a križarski su ratovi poprimili neželjeni tijek.

Hrvatski su križari, usprkos lošim izgledima, pokušali osmisliti svoju borbu protiv bezbožnih komunista - Seldžuka dvadesetog stoljeća. Tražili su pomoć izvana od hrvatske vojske koja je preživjela križni put i uspjela se u manjim organiziranimjedinicama domoćiAustrije i Madarske te drugih susjednih zemalja. Ako suje uspjeli nabaviti, odijevali su se ujedinstvenu crnu uniformu, a umjesto uobičajenih vojnih obilježja, nosili su križ - moćan znak u borbi protiv nekrsta. Nastojali su ujediniti sve križarske grupe

128

razbacane po današnjoj Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, ali to nikada nisu uspjeli. Naime, stanovništvo nije ni moglo ni smjelo pomagati križarski pokret onoliko koliko su očekivali njegovi organizatori, a ni zapadni Saveznici nisu bili skloni toj hrvatskoj oslobodilačkoj gerili.

Općenito, križarski je gerilski pokret u Hrvatskoj bio promašena zamisao, unaprijed osudena na propast.

Te je godine Ozna u Hrvatskoj zaposlila ucijenjene Hrvate i sebi najodanije ljude - uglavnom Srbe,jer su Srbi njome i rukovodili. Organizirala ihje u skupine i odjenula u križarske uniforme. U ovom su dijelu Hrvatske sastavili pet grupa, a svakaje imala zadatak raditi na odredenom području: Virovitice, Podravske Slatine, Požege, Valpova i Đakova. Razišli su se po "svojim" područjima i hrvatskom se puku predstavljali kao križari, pripadnici bivše Štirove ustaške bojne (Štirje bio zapovjednik ustaša u Đurdenovcu). Pričali su da ih u Papuku ima više od 500, pa su tražili od puka materijalnu pomoć i drugu suradnju. Tko bi na tu suradnju pristao, bio bi zapisan u crnu knjigu, a time osuden na smrt, koja se "dogadala" nakon odredene uloge podmetnutih križara.

Jednog je dana k meni u župni stan došao mlad, uhranjen čovjek, crvena lica, s titovkom na glavi, ali bez petokrake. Nakon pozdrava, odmah iznese razlog svog dolaska:

- Velečasni, poslao me k vama sladojevački svećenik da me prebacite u Madarsku.

- Mladiću, ne vjerujem u tu priču, jerje sladojevačkom svećeniku, kao i meni, poznato da ni jedan od nas dvojice to niti može, a niti bi pokušao učiniti. Ja sam, milom ili silom, lojalan gradanin ovoj državi,jer me gledaju stotine očiju, a prate mnogi ljudi. Mogu se za tebe Bogu moliti kao zajadna i izgubljena čovjeka.

Primijetio sam da ga ta moja izjava nije potresla. Umjesto komentara, odmah je upitao:

- Kakvi su ljudi predsjednik i tajnik Narodnog odbora u Sladojevcima? Pitam zato što su mi ti ljudi izišli ususret i izdali legitimaciju.

- Te ljude ne poznam. A i da žnam, ne bi bilo pošteno o njima pričati strancu. Na kraju, bit ću ti iskren: razmišljam o potrebi da te prijavim miliciji. - Zašto? - začudio se tobože.

- Zato što mi takva pitanja nema pravo postavljati pošten čovjek.

- Žalosno je kad nam ni naši svećenici na vjeruju - rekao je ravnodušno i zatražio čašu vode.

Dao sam mu čašu vina. Prije negoje čašu primaknuo ustima, rakaoje:

- Zadnje mi bilo, ako ovo ovako ostane!

-Ne bavim se takvim razmišljanjima, odgovorio sam, dokje ispijao vino. Pozdravio je i otišao.

Odmah sam rekao Ivanu:

-Ako su ga poslali partizani, brzo će doći ovamo po svog čovjeka. Ako je križar, u što sumnjam, nećemo ga prijavljivati. Ako nas budu pitali zašto ga nismo prijavili, obojica trebamo odgovoriti: "Znali smo da je vaš čovjek i pretpostavljali da ćete po njega doći. Eto, vidite da smo bili u pravu."

Ipak, nitko nije dolazio. Sutradanje bio petak, aja sam tog istog mladića susreo blizu staroga slatinskog mlina (sadašnji silos), samo s jednom "malom" razlikom u odjeći. Bio je u uniformi partizanskog poručnika. Okrenuvši se u stranu, brzo je prošao pored mene.

Takva je komunistička rabota bila popularna cijele 1946. godine i još nakratko poslije nje. Smatrao sam to najpokvarenijim načinom likvidacije nedužnih ljudi. Razumijem da su morali štititi svoj državni poredak, hvatati krivce i suditi im, ali namjerno gurati pravedne u smrt samo zato što su Hrvati - neoprostivo je, to je zločin protiv čovječnosti. A svijet je tada, kao i 1993. tijekom zločina Srba u Hrvatskoj i BiH, bio potpuno ravnodušan prema uništavanju staroga europskog, katoličkog naroda.

Jednaje grupa lažnih križara dolazila u selo Grabić gospodi Čukman, sestri ustaškog pukovnika iz Marije Bistrice. Ta se grupa kod nje "udomila", a ona joj je naivno vjerovala i mislila da su to zaista križari. Dolazili su i u Sopje te tu pridobili slastičara Marka Novoselca, kojije nagovarao i mog brata Ivana da ime se priključi. Pokazao mu je "križarsku" šifru "241-negdje". Ivan se tome nasmijao, kao svakoj ludoj zamisli, a meni o tome tada čak ništa nije ni rekao.

U nedjelju iza Miholja (Mihael, Gabrijel i Rafael - 29. rujna svake godine), dok sam se pripremao za odlazak u Gornje Predrijevo, gdje sam imao proštenišnu misujerje ondje tog dana bilo godišnje proštenje - kirvaj, dode mi gospođa Čukman s pismom veličine obične dopisnice. U njemu je pisalo: "Cijenjeni gospodine velečasni! Čuli smo da i vi želite k nama u šumu. Mi vas rado čekamo. Time ćete pokazati svim kolebljivcima kako se bori za Boga i Hrvatsku! Srdačno vas pozdravljamo našim pozdravom: `Slava Kristu - Smrt komunizmu!' Zapovjednik, satnik Baričević."

Kad sam to pismo pročitao, uhvatio me silan strah. Kako i ne bi, kad komunisti ovakva pisma tumače već uspostavljenom vezom s križarima!? A kad je veza, s njom je i suradnja, a već time i krivica zbog koje se osuduje - na smrt.

Kad sam se malo pribrao, poveo sam s gospodom Čukman, otprilike, ovakav razgovor:

- Gospođo Čukman, tko je vama rekao da ja kanim i želim u šumu?

- Nije mi nitko rekao. Ali znam da ste bili na viziti i da ćete uskoro u vojsku. Znam da svećenici odlaze u disciplinski (kažnjenički) bataljun, pa sam vas htjela toga spasiti - rekla je, takoder uzbudeno, vidjevši strašan učinak tog pisma na mene.

- Znate li vi sigurno da su to naši ljudi? Ili je to možda Ozna?

- Pa ja mislim da su to naši ljudi. Oni već dugo dolaze k meni. Rekla sam im i za našeg učitelja Dingla daje bio domobranski bojnik - odgovorila je, ali sada kolebljivo, postajući nesigurna u sve što je do tada vjerovala u vezi s dotičnom grupom.

- Vraćam vam ovo pismo i ne želim za njega čuti, a kamoli primiti ga. Vratite im to pismo i recite da ne želim imati nikakvu vezu niti s njima, niti s vama. Želim imati svoj mir i svoju slobodu.

-Joj, gospon velečasni! Ja ga ne smijem nazad nositijer se bojim milicije - počela je jadikovati.

- Što da radim s tim pismom? - Poderite ga! - reče ona.

Kad sam ga poderao,. upitao sam je držeći sve one komade u ruci:

- A što ću s ovim?

- Bacite u peć da izgori - predložila je.

Postupio sam s pismom kako je savjetovala. Namjerno nisam htio to što je ona zakuhala rješavati po svojoj volji. Kad je to bilo gotovo, upitao sam je:

- Gospodo, ako ste sebe ukopali u taj posao, zašto mene ukopavate? Kod vas je u kući Ozna. Idite i recite im kako sam reagirao i što im poručujem. Recite im da najodlučnije sve to odbijam i naglasite da je ovo pismo bila vaša volja. Ako to ne učinite, ubili ste me vi, a ne oni.

Otišla je uplašena i slomljena. Bilo mi je žao što sam morao tako postupiti. Kako je strašno biti lakovjeran u ovakvim prilikama! Takvi ljudi nesvjesno siju smrt oko sebe, jer ih zloupotrebljavaju paklene osobe.

Kola su me dovezla. u Gornje Predrijevo do zvonika, gdje se redovito održava misa. Uzeo sam svoje stvari za slavljenje euharistije i krenuo prema zvoniku. Tada sam ugledao Ivu Drokana iz Dravske ulice kako stoji i plače. Pozvao me k sebi i rekao:

- Ostavite te stvari i odmah pođite k meni. Ne ulazite u kuću, nego produljite prema štali i uđite. Tamo ću vas čekati.

Učinio sam točno kako mije rekao. U štali sam našao dva mlada čovjeka u vojničkim uniformama, bez kapa na glavi. Obojica pristupiše k meni i predstaviše se. Prvi reče:

- Ja sam bivši ustaški vodnik Luka.
- Ja sam bivši ustaški zastavnik Zvonko. Obojica smo iz Voćina predstaviše se.

Odmah zatim vodnik Luka upita:

- Je li vam danas gospođa Čukman iz Grabića donijela pismo ovog sadržaja: ... - Luka je doslovno ponovio sadržaj spaljenog pisma.
- Jest, donijela je...
- I što ste uradili s njim? - pitao je Zvonko uzbudeno i nestrpljivo. - Pismo sam potrgao i bacio u vatru, a njoj sam rekao da ne želim čuti ni za kakvo pismo, niti za ljude koji mi ga šalju, kao ni za nju. Rekao sam joj da je u njezinoj kući Ozna.
- Dobro ste i pametno postupili - rekao je jedan od njih i nastavio:
- To je pismo jučer pisano u školi u Čeralijama, a pisao ga je sam komandir skupine ljudi iz Ozne. Mi večeras bježimo u Madarsku. Svi se ovdje dobro čuvajte,jerje to opasna srpska organizacija koja tako optužuje i ubija Hrvate. Došli smo prije tri mjeseca iz Madarske, s namjerom da se priključimo križarima, ali su nam tamo dali krivu adresu, pa smo upali u Ozninu klopku. Lažni su nas križari dočekali na Dravi i prihvatili. Kod Drokana smo jeli, ali kada smo džipom došli u čeralijsku školu, stavili su na glavu titovke s petokrakama i rekli nam tko su, te nas zatvorili u podrum.

Sutradan su nas poslije podne izveli iz podruma u prostoriju, gdje je na stolu bio papir ispisan ovom porukom: "Možete birati dvije mogućnosti: potpunu suradnju ili smrt". Pristali smo na potpunu suradnju. Tada su nas obrijali, dali nam da se okupamo i presvučemo. Dali su nam jelo i oružje, ali bez streljiva, te svakom od nas dodijelili dva naoružana pratitelja. Nakon iscrpnih uputa i upozorenja, iste smo večeri poslani na prvi zadatak u Podravsku Slatinu. Tu smo, kao i svuda kasnije, morali nastupati kao bivši ustaše, a sada križari koji se bore za slobodu Hrvatske. Govorili smo da nas na Papuku ima oko 500, te da nam je potrebna pomoć naših ljudi u streljivu, oružju, hrani i lijekovima. Tako smo puna tri mjeseca varalijadne Hrvate, a da im ni migom, ni okom, ni nogom, ni pogledom nismo mogli otkriti da radimo u Ozninoj službi. Žalosnaje i uvjerljiva bila naša izdaja, jer su nas mnogijoš za rata znali kao ustaše. Nosili smo oružje i tako govorili, pa tko ne bi bio prevaren i zaveden?

Govornikje, shrvan tugom, prestao pričati, a drugije odmah nastavio:

- Jučer smo prvi put imali samo po jednog pratitelja. U zgodnom smo trenutku zgrabili svaki svog čuvara i ugušili ga. Sada smo slobodni. Učinite što god možete da obavijestite što više ljudi o istini koju smo vam ispričali, pa neka se čuvaju ovih davola. Recite im da nam je neizmjerno teško što

132

smo morali zakopati mnoge ljude, pa ih sve molimo da nam oproste. Nakon tih riječi, oprezno su izišli, jedan po jedan, i nestali.

Kad sam sve to čuo, bio sam potresen do dna duše, ali sam sačuvao prisebnost. Opasnost je nalagala brzo djelovanje. Pozvao sam kćer Mije Grundlera, dvadesetgodišnju djevojku, te je poslao gospodi Čukman da joj poruči, otprilike, ovo: "Gospodo, svi ljudi koji dolaze k vama - članovi su Ozne, a njihov je zadatak likvidacija Hrvata. Nemojte ničim pokazati da znate tko su. Ponašajte se uobičajeno, kao i do sada. Ponekad im recite da ljudi ne žele uspostavljati vezu s njima, jer ih njihove ponude ne zanimaju. Tu dužnost obavljajte mjesec dana, a onda se nekako uklonite. Otidite, recimo, u Mariju Bistricu dok se njihova prijevara sasvim ne otkrije."

Nakon svega ovoga, odslužio sam misu s propovijedi. Ne znam je li narod primijetio promjene na meni, ali se sjećam da nisam bio dovoljno sabran. Svijest da sam iznimno potreban svojim župljanima dala mije snagu da ne klonem. Ako ja klonem, mlad i zdrav, a usto duhovni pastir, tko će biti uz te vjernike, mlade i stare, bolesne i preplašene, ali i uz one koji trebaju dobar savjet? Iskustvo onih koji se pouzdaju u Božju pomoć dokazuje da Bog daje dodatnu snagu "umornima i opterečenima" da bi ostali uspravni.

Oko 18 sati istoga dana milicijaje uhitila Ivu Drokana i njegovu majku, te ih otjerala u Podravsku Slatinu. Majku su zatvorili ujednu, a Ivu u drugu sobu. Kako su tada s njima postupali, pričao mije Ivo nekoliko dana kasnije:

- Ostao sam u sobi s jednim Ozninim pripadnikom, koji mi je naredio: "Skidaj se!" Kad sam se skinuo, rekao je: "Lezi!" Legao sam, a on je izvadio pištolj, nagnuo se nada me i usmjerio mi pištolj u glavu, govoreći: "Sada priznaj sve što te budem pitao!" "Hoću!" - morao sam reći, a on je nastavio: "Kada je zadnji put kod tebe bila neka vojska?" "Bila je prije tri mjeseca." "Koliko ih je bilo?" "Bila su, mislim, šestorica." "Zašto su bili kod tebe?" "Pitali su me za moga brata Stevu." "Što si im odgovorio?" "Rekao sam im da za njega ne znamo od svršetka rata." "Jesu li jeli kod tebe?" "Jesu!" "Zašto si im dao hranu?" "Morao sam, jer su bili naoružani. Puška ne pita, nego prisiljava." "Kamo su otišli?" "Ne znam." "I ti nikoga više nisi primao?" "Nisam!"

Istodobno su u drugoj sobi na isti način ispitivali njegovu majku. Na njegovu sreću, odgovori su im bili isti, pa je sutradan poslije podne oboje pušteno kući.

One noći kad su Luka i Zvonko prebjegli u Madarsku, s područja Podravske Slatine kamionom su odvezeni svi ljudi koji su tobože suradivali s križarima i na cesti Meljani - Bistrica okrutno pobijeni. Oznaje pronijela vijest da su taj kamion napali križari i da su ljudi tako poginuli. Narod nije glup da bi povjerovao toj prozirnoj laži.

***

Kad sam na Stjepanje te crne 1946. godine išao u Vašku, u Kapincima sam susreo Srbina Vučkovića, rodom iz istog mjesta, i vidio da s dva milicajca tjera visokog, crnog, prilično iscrpljenog mladića. Vučković mije sarkastično dobacio:

- Gospodine, evo, uhvatili smojednog "ujaka". Skrivao se u pustarskim štalama Olovnika.

-Tvoji me poslovi ne zanimaju. Izvještaj podnesi svom šefu-odgovorio sam mu susprežući bijes.

Bio je to nemio susret u prolazu, kakvi su se, nažalost, u ono vrijeme često dogadali.

UDES HRVATA - PARTIZANSKOGA "KURIRA"

Ovdje ću opisati dio sudbine sada umirovljenoga cestara Mate Špoljarića šnajderova, rodenog 1927. godine u slavonskom mjestu Crncu. Njegova sestra Marica i on su preživjela djeca od ukupno njih četvero koje su u svojem braku imali njihovi roditelji: Manda i Andrija Špoljarić.

Mato je, pod kraj Drugog svjetskog rata, točnije 10. srpnja 1944., uzet u hrvatsku domobransku vojsku. Njegova se domobranskajedinica 18. rujna 1944. priključila Titovim partizanima i to Sedmoj banijskoj diviziji kojaje operirala po Podravini, a glavninajoj je bila oko Čazme. Odatle Mato odlazi s partizanskim jedinicama koje ratuju po Sloveniji, te ga kraj rata zatječe u Šenpetru. Ubrzo je potom poslan u Ljubljanu, gdje se osposobljavao za teklića (kurira) Ozne Četvrte armije. Stogaje ponekad putovao i na relaciji Ljubljana-Beograd.

Jednog dana u listopadu 1945. Matu pozove njegov zapovjednik pukovnik Mirko Bulović, živahan, vitak čovjek, tamnije puti, nešto viši od srednjeg rasta, te mu reče gledajuć ga prodorno:

- Špoljariću, dajem ti specijalnu poštu za Generalštab u Beogradu. Ako ti se neko neprijateljski približi, ništa ne pitaj, nego odma pucaj. Ova je pošta važnija od moje i tvoje glave. Razumeš?

- Razumem, druže pukovniče! - odgovorio je Mato odsječno, a onda pomalo kolebljivo upitao: "Smijem li vas nešto zamoliti, druže pukovniče?"

- Kako da ne, vojniče - rekao je pukovnik zainteresirano.

- Prolazim vlakom blizu svoje rodne kuće u Slavoniji. Smijem li posjetiti svoje roditelje?

- Najpre obavi posao u Beogradu. Napominjem, najpre odnesi poštu, a na povratku obidi svoje roditelje i kod njih ostani deset dana.

- Razumem, druže pukovniče i mnogo vam hvala - uzviknuo je Mato radosno. Pritom je osmjeh krasio njegovo duguljasto lice. A bio je srednjeg rasta i vitak smedokosi osamnaestogodišnjak.

Sutradanje otputovao i uredno predao Generalštabu u Beogradu strogo povjerljivu poštu. Ondje je prenoćio, a onda se uputio natrag, ali najprije svojoj kući i to relacijom: Vinkovci, Osijek, Donji Miholjac. Na sebi je imao njemačku vojnu uniformu, ali s oznakama Titova partizana. Tako odjeven, naoružan "automatom" i revolverom, izazivaoje strahopoštovanje kod civila. Za oba je oružja u vojničkoj torbici imao pričuvne bojeve šaržere i suhu hranu za dva dana. S vlaka je sišao na ondašnjoj željezničkoj postaji Moslavina - Crnac i uputio se pješke u svoje rodno mjesto udaljeno četiri i pol kilometra. Ugodnoje iznenadio roditelje svojim iznenadnim dolaskom. Bili su presretni napominjući kako će se tek iznenaditi njihova kćer Marica koja se nedavno udala.

Mato je osam dana uživao noseći civilno odijelo i radovao se u društvu svojih mladih seljana. Deveti je dan nagradnog dopusta bio na izmaku. Mato je navečer otišao nekamo u selo - svojim drugovima praćen budnim očima crnačke milicije. Zato su mogla oko 23 sata u dvorište njegove kuće, ući četiri čovjeka maskiranih lica. Dvorište i kuću "šnajdera" Andrije Špoljarića, pritiskali su mrak i grobna tišina. Umorni ukućani od svakodnevnih poljskih jesenskih radova, već su davno legli na počinak. Tri su maskirana zločinca zauzela u dvorištu i uz kuću dogovorena mjesta da lako i učinkovito zaskoče Matu, ako se ranije vrati kući.

Četvrti je zločinac šakom kucao po vratima. Ubrzo se iznutra začuo krojačev glas:

- Tko je u ovo doba noći?

- Milicija! - odgovori bandit promuklim glasom, pa doda: "Otvori!"

Andrija je odmah pomislio na sina Matu: "Da se nije malomu što dogodilo dok milicija dolazi ovako kasno?" Zato zabrinuto odgovori:

- Otvorit ću čim obučem hlače, a supruzi Mandi šapne: "Upali lampu!"

Kad je otvorio vrata, maskirani mu napadač munjevito stavi pištolj pod vrat i stade ga gurati natrag u kuću, a potom pritvori vrata. Onda reče glasno: - Mi smo križari. Kuća ti je opkoljena. Daj nam Matino oružje i uniformu.

Andrija je bio zaprepašten obratom situacije. Dotle je došla i njegova supruga Manda, pa molećivo rekla.

135

- Molim vas ostavite nas na miru. Ako uzmete Matinu opremu i oružje isto je kao da ste ga ubili. Time ćete uništiti čitavu našu obitelj.

Napadač je jače pritisnuo revolver na Andrijin vrat i ljutito procijedio kroz zube:
- Odmah dajte što tražim ili ću vas oboje ubiti.
- Mando, sve donesi i predaj - predloži joj Andrija. Kad je donijela sve što je zatražio i stavila na stol, zločinac počne govoriti kao za sebe gledajući doneseno:
- Ovo je "automat", tuje torbica s rezervnim šaržerima, tuje uniforma, tu je opasač s futrolom, a gdje je revolver? .
- Donijela sam sve što je bilo u njegovoj sobi. Možda je revolver uzeo sa sobom - rekla je Matina majka.

Maskirani je iz svog džepa izvadio neki papir i stavio na šivaći stroj. Ondaje žurno preko ramena prebacio "automat", pokupio ostalo i izašao u mračno dvorište bez ijedne riječi.

Kad se Andrija malo oporavio od šoka, uzeo je papir koji je zločinac ostavio na stroju. Na njemu je lošim rukopisom bilo napisano:

"U ime Boga i seljačka sloga! U ime Krista, dolje komunista!"

Kadje Mato na povratku iz sela ugledao svjetlo u svojoj kući, bilo mu je čudno što mu roditelji još ne spavaju, a već je prošla ponoć. Kad je ušao, ugledao je uplakanu majku i očevo blijedo lice. Činilo se kao da su se naglo razboljeli. Nikada ih nije vidio takve. Srce mu je brže zalupalo od neke nelagode:
- Što se dogodilo? - upitao ih je sav napet.

Majka je i dalje plakala i bila nekako odsutna. Otac se digao i nervozno počeo hodati prostorijom. Bilo mu je teško govoriti, ali je morao:
- Došli su neki maskirani ljudi i uz prijetnju revolverom oteli svu tvoju vojnu opremu. Tražili su i revolver, ali ga nismo mogli naći.

Kad je to mladić čuo, "odsjekle" su mu se noge, i za trenutakje zaboravio govoriti od straha. Pitao se da li je to san ili stvarnost. U toj odsutnosti duhom, vidio je sebe na vješalima. Tada su Hrvati ubijani nizašto, a kamoli za gubitak vojnog oružja i opreme. Došavši sebi, zamolio je roditelje da mu ispričaju sve po redu kako je bilo. Sve je saslušao i pročitao na papiriću što je pisalo.
- Sasvim je sigurno da to nisu bili križari. Oni mi nikad nebi tako nešto učinili,jer znaju da bi me time osudili na smrt. Učinili su to neprijatelji hrvatskoga naroda i neprijatelji naše obitelji. Idemo sada spavati, a ja ću ujutro prijaviti miliciji noćašnji dogadaj u našoj kući.

Ujutro oko osam sati uputio se Mato u crnačku milicijsku postaju. Na ulaznim se vratima gotovo sudario s nekim milicajcem koji ga upita:

- Što trebaš, druže?
- Trebam komandira ove milicijske stanice.
- Tamo ti je u sobi - i rukom Mati pokaže prostoriju.

Mato pokuca na vrata i uđe. U sobi je sjedio poviši brkati milicajac.

- Zdravo druže! - pozdravi Mato.
- I tebi zdravo, mladiću - odgovori domaćin.
- Ja sam Mato Špoljarić šnajderov, stanovnik ovoga mjesta, a trenutno sam na dopustu. Aktivni sam vojnik na dužnosti kurira Ozne Četvrte armije u Ljubljani - predstavi se vojnički.
- Ja sam Relić Mladen, komandir ove milicijske stanice. Sve što si mi rekao o sebi, ja sam to već znao, jer mi moramo sve da znamo.
- Ako sve znate, onda vam je sigurno poznato da je moja kuća noćas napadnuta i opljačkana - odgovorio mu je partizanski teklić hrabro i zajedljivo.
- E, to nam nije poznato. Ma što mi reče? Kako se to dogodilo? Ali pričekaj malo- doda dižući ruku, pa glasno pozove:
- Jovo, Jovo, dođi de ovamo.

Vrata se odmah otvoriše, a unutra uđe onaj milicajac s kojim se Mato susreo na ulazu.

- Sedi, Jovo, i slušaj kakvu će da nam čudnu priču ispriča ovaj drug - podrugljivo se osmjehivao komandir.
- Vama je to čudno i šaljivo, vidim, ali je za mene i moje roditelje ovaj događaj tragičan - odgovorio mu je Mato gorko, pa nastavio:
- Sinoć sam kao i obično navečer bio izvan kuće sa svojim društvom u selu. Vratio sam se kući poslije ponoći. Vjerujem da i to znate - rekao je Mato i na trenutak prodorno pogledao milicajca Relića, pa nastavio:
- Kad sam se vratio, našao sam roditelje očajne, kao da su na smrt bolesni. Otac mije ispripovijedao da su u naše dvorište ušla četiri maskirana i naoružana čovjeka. Trojica su ostala vani, a jedan je ušao u kuću i prijeteći revolverom zatražio moje naoružanje i uniformu. Dakako da su mu roditelji morali dati...
-A kako su saznali tvoji roditelji da su bila četvorica, a samojejedan, kažeš, bio unutra - prekinuo je Relić Matino izlaganje.
- Kad su izlazili iz dvorišta, otac je nabrojio četvoricu gledajući ih iz mračne sobe.

Na ovu izjavu, Mati nije promaklo da su se milicajci značajno pogledali.

- U redu, nastavi! - zapovjedi šef milicije.
- Maskirani je zločinac na odlasku stavio ovaj papir na očev stroj za

137

šivanje - rekao je Mato pružajući Relicu ceduljicu s napisanim tobožnjim križarskim parolama, pa dometnuo:

- Još su tražili od roditelja i ovaj moj revolver (i Mato kao usput stavi svoju dobro održavanu "pucaljku" na stol pred milicajca), ali nisu znali da s tim spavam i da to oružje držim pod jastukom.

- Je li to sve što imaš reći? - upita komandir i tobože zainteresirano uze Matin revolver i poče ga pregledavati.

- Da, i naglašavam da sam vam sve to došao prijaviti,jer stve vi ovdje čuvari reda. Nadam se da ćete tu prijavu napada na moju kuću, potvrditi mojoj komandi u Ljubljani kamo putujem danas oko podne.

- Čuj, druže, ti si ovoga momenta uhapšen.

Na te se komandirove riječi Jovo odmah našao iza Mate s izvučenim revolverom. Relić zadjene za svoj pojas uhićenikovo oružje, iz ladice svoga stola izvadi "lisice" i stavi ih na ruke iznenadenog Mate. Tek tada Jovo spremi svoj revolver u futrolu.

-Taaako! - otpuhnuoje komandir milicije s nekim olakšanjem i zlobno pogledao vojnoga "kurira":

- Zar ti misliš, balavče jedan, da će tvoje laži proći ovde kod nas? Mi sve znamo i pratili smo te devet dana. Znamo za svako tvoje odlaženje i dolaženje kući. Znamo i to da si svoje oružje i uniformu dao križarima, pa ćeš zato da odgovaraš. Ićeš u Ljubljanu, ali ne u svoju komandu, nego u vojni zatvor gde će da te obese.

- Druže komandire - hrabro prozbori Mato - ako ste me stalno pratili otkad sam na dopustu i ako ste držali na oku moju kuću, onda sigurno znate tko su oni maskirani ljudi koji su me opljačkali?

Relić se pravio da nije čuo pitanje. Umjesto odgovora, glasno je podviknuo:

- Savo, Savo, dođi odma.

Kad je Savo došao, komandirje naredio njemu i Jovi neka otprate Matu njegovoj kući, da uzme svoje "lične" stvari i potom ga vrate natrag u postaju. - Dotle ću ja pripremiti popratnu dokumentaciju za Vojnu komandu u Ljubljani - naglasio je komandir.

No nije milicajac trebao ništa pripremati, a niti pisati. On je to sa svojim zločincima već ranije pripremio. Sada su uhićenika trebali otpremiti u milicijsku postaju Podravske Slatine. Milicajci te stanice će ga otpratiti u milicijsku postaju Virovitice, pa sve tako odjedne do druge postaje da bi ga na kraju doveli u Zagreb. Iz Zagreba gaje milicija odvela u Ljubljanu u vojni zatvor Četvrte armije.

Kad su Matu svezanog "lisicama" dopratili kući, mladić je rekao roditeljima da je lažno optužen i uhićen i da će ga milicija odvesti u vojni zatvor u Ljubljani. Majka mu je plačući pripremila malo hrane za put i dodala u torbu nešto rublja, te pribor za osobnu higijenu. Nakon dirljivog oproštaja, Mato je rekao roditeljima na izlasku iz kuće:

- Budite hrabri! Javit ću vam se čim prije mognem.

Već je bio blizu i Božić 1945., a bračni par Špoljarić još nije dobio nikakve vijesti od svojeg sina Mate. Majka Mandaje već pobolijevala i tjelesno venula od tuge za njim kojije tek prije nekoliko mjeseci postao punoljetan. Mislila je i danju i noću: "On negdje gladan i zapušten trune u nekoj vlažnoj zatvorskoj ćeliji, ilije već ubijen."Tugovaoje i otacAndrija, alije bio duševno i tjelesno otporniji. Eto takve su misli i velika tuga ubili nesretnu majku. Umrla je 02. siječnja 1946. - dva i pol mjeseca poslije sinovljevog uhićenja u Crncu. Mato je saznao za njezinu smrt tek sredinom veljače 1946. Otac mu nije mogao ranije javiti, jer nije znao gdje se nalazi. Njezina je smrt za mladog Matu bio teški udarac sudbine. Ako ostane živ, vratit će se u hladnu rodnu kuću koju ništa ne može ugrijati kao majčinsko toplo srce. Zločinci su mu oteli pogled njegove majke koji ga je s toliko ljubavi i očekivanja pratio.

Ali ga je zato sada mogao milovati i ljubiti majčin duh kojemu nisu bili prepreke zatvorski stražari i zidovi. Taj je majčin duh molio onda, ali moli i sada Isusovu majku Mariju da priskoči u pomoć njezinu sinu Mati i njezinoj kćeri Marici.

Mato je čekao sudenje u vojnom zatvoru gotovo tri mjeseca. Napokon ga pozvaše na sud u siječnju 1946. Sudio ga je i osudio Vojni sud Prve proleterske divizije u Radovljici kod Jesenica u Sloveniji na godinu i pol dana zatvora. Optuženje da je suradivao s hrvatskim križarima u hrvatskom mjestu Crncu, te tom prilikom neprijatelju predao vojno oružje i uniformu kojim ga je zadužila Jugoslavenska armija.

Nakon izrečene osude, vojni sud u Radovljici nije Mati izdao nikakvo Rješenje na osnovi kojega bi se mogao žaliti višem sudu. Nije mu dao ni kod izlaska iz zatvora nikakvu potvrdu daje izdržao kaznu na kojuje osuden. Na taj su mu način oduzeli mogućnost, da dolaskom mogućih boljih vremena, zatraži naknadu štete radi nepravde koja mu je učinjena.

Kad razmišljamo o veličini kazne kojuje Mato dobio, ondaje za njega bilo previše da su ga osudili na samo mjesec dana zatvora, jerje bio nedužan.

Obzirom na težinu optužbe, mladi je Špoljarić dobro prošao. Očito se Bog umješao u njegov slučaj. Moguće je da je sudac na neki način uvidio

139

Matinu nevinost. Moguće je i to da ga nije htio strogo suditi zato što nije imao nikakvih dokaza o njegovoj krivnji. Činjenica da je Mato bio izvan Crnca gotovo dvije i pol godine, možda muje upravo taj zatvor spasio život. Da ga je sud odmah oslobodio, možda bi ga ubili crnački četnici koji su u to vrijeme bili jaki u miliciji i u vojsci.

Kaznu je izdržavao u Kpčevju, Teharju kod Celja, a pod kraj i u Novom Mestu. Nakon izdržavanja zatvorske kazne, poslan je osam i pol mjeseci na dosluženje vojnog roka u tžv "disciplinski bataljun". To je "odradio" u Tržiču i Metliki radeći najteže poslove: u kamenolomu, na utovaru i istovaru velikih tereta, ali su izvodili i gradevinske radove u gotovo nesnosnim vremenskim uvjetima: sunčana žega, kiša, blato i hladnoća. Tuje Mati bilo gore, nego u ranijem pravom zatvoru. Uz Božju pomoć, mladić je sve to izdržao i vratio se kući u svoj Crnac u travnju 1948. godine. Kada sam ga pitao kako je gledao na život kad se vratio kući, on je s tugom odgovorio:

- Nakon izdržanih svih tih kazni bio sam star nepunu dvadeset i jednu godinu, a o životu sam razmišljao kao kakav iskusni starac. Nisam tada mogao ni u snu sanjati da ću u svojoj starosti doživjeti "uskrsnuće" svojeg potlačenog i obespravljenog hrvatskoga naroda. Mi ljudi nismo ni približno svjesni koliko je dragi Bog dobar i koliko nas voli. Božji su andeli bili ispred naših hrvatskih bojovnika - vitezova kad smo iz naše prelijepe Domovine Hrvatske istjerivali svoje neprijatelje kroz posljednjih pet godina rata od 1991. do 1996. godine. Dobri Bog nam je omogućio i dodijelio toliko željenu slobodu, te neovisnu i samostalnu Državu Hrvatsku. Bože, predobri i milosrdni, mi smo Hrvati tvoji vječni dužnici: mi, naša djeca i djeca naše djece. Hvala Ti i vječna slava!

Dok je nedužni i jedva punoljetni osamnaestogodišnji Špoljarić počeo tamnovati, dragi se Bog pobrinuo za zločince koji su indirektno ubili Matinu majku Mandu, a njemu mladom Hrvatu pokušali skinuti glavu. U Crncu su se, naime, posvadala 1946. dva brata Srbina: Stevo i Rade Milošević. U toj je svadi ubijen Rade koji je imao sina Mirka Miloševića. Tad je Mirko nastavio svadu sa svojim stricem Stevom. Ujednoj svadi, stricje Stevo pred svjedocima izrekao daje njegov nećak Mirko Miloševićjedan od one četvorice maskiranih ljudi koji su u listopadu 1945. godine napali i opljačkali kuću "šnajdera"Andrije Špoljarića, te tom prilikom oteli oružje i vojnu odoru njegova sina partizanskoga "kurira". Tako se počelo odmatati zločinačko klupko. Ubrzo se saznalo i sve ostalo. Srbin koji je maskiran noću upao u kuću krojača Špoljarića, bio je milicajac Bogdan čijeje prezime zaboravljeno. No zna sejoš i to daje taj Bogdan iz sela Brezovice kod Donjeg Miholjca. Preostala trojica maskiranih Srba koji su čekali Bogdana u Špoljarićevu dvorištu, bili su: Mladen Relić, zapovjednik rriilicijske postaje u Crncu, a rodom iz sela Donje Bazje. Drugi je bio Aleksa Slatinac, a treći Mirko Milošević. Oba su civili iz Crnca.

140

Protiv ove četvorice podignutaje optužnica tijekom 1950. i 1951. godine na vojnom sudu u Zagrebu. Tužitelj ihje teretio da su se oni, ijoš neki Srbi, sastajali kod Alekse Slatinca s nekim bivšim oficirom Jugoslavenske armije, takoder Srbinom koji je imao nadimak Šubara. Ta je grupa navodno organizirala četničku pobunu protiv Titove Jugoslavije. Toj je optužnici još dodano zlo koje je ta grupa nanijela obitelji krojača Andrije Špoljarića. Da ih nije teretila optužnica kao pobunjenike, nikada ne bi bili suđeni za zlo koje su nanijeli obitelji Špoljarić. Ovako je na njihovo sudenje bio pozvan i Mato kojije sudu ispripovijedao što su učinili njemu i njegovim roditeljima.

Aleksa Slatinac je osuden na šest godina zatvora, a ostala trojica maskiranih na 10, 8 i 6 mjeseci zatvora. Kad se uzme u obzir koliku su nesreću nanijeli Špoljarićima, onda su te kazne preblage. No nije kazna samo ona što je izrekne neki sud. Postoje još razne druge kazne. Tako je nakon svega učinjenog, sam sebi presudio nekadašnji zapovjednik crnačke milicijske postaje Mladen Relić. On se objesio u kapeli groblja u svom Donjem Bazju. Tako su završili mnogi koji su živjeli i radili tako kao da Boga nema. Mislili su da nikada nikome neće odgovarati za zla koja su drugima namjerno činili.

Vojni sud Titove Jugoslavije nije nikada i nigdje priznao nepravdu koju j nanio vrlo mladom Mati Špoljariću i njegovim roditeljima. Nije taj sud nanio štetu samo njima, nego i tisućama nedužnih Hrvata koji su stradali kao i ovi Crnčani. Kolikije broj nedužnih Hrvata osuden da bi svoju kaznu odležao samo na Golom otoku?

VOJNIK U JUGOSLAVENSKOJ ARMIJI

Te sam 1946. godine dobio poziv za odsluženje redovitoga vojnog roka u Jugoslavenskoj armiji. To mi nije odgovaralo iz više razloga. Glavni je razlog bio činjenica što sam nakon prisilnog odlaska župnika Žinića u župi ostao sam, uz mnogo započetih i nedovršenih poslova. Zbog toga sam odgodio odlazak u vojsku godinu dana, uz pomoć posebne preporuke.

Kad je odgoda istekla, Ivan i ja smo ujesen 1947. obaviješteni da ćemo obojica biti pozvani u vojsku za mjesec dana. Ta nas je vijest obradovala, jer nas je odlazak iz župe oslobadao velike psihičke napetosti zbog zamki koje su nama svećenicima i hrvatskom narodu često postavljali komunisti Srbi.

Odmah smo prodali kukuruz i pšenicu, te podmirili sve obveze prema Sjemeništu i Biskupiji. Svinje smo preselili k dobroj obitelji Marka

141

Brezovčana Gerendina u Sopju. Svoje smo stvari odvezli kumi Anki Bošnjak u Novake, a sestru Maru odlučili smo otpremiti u Prnjavor, k našoj staroj majci, koja je tamo bila sama.

Bilo je to teško vrijeme za naš hrvatski narod. Odlazeći u vojsku, išli smo u nepoznato, ne znajući koliko ćemo tamo ostati i hoćemo li se uopće živi vratiti. Pričalo se da u vojsci posebno teško prolaze katolički svećenici, jer ih šalju u radnejedinice, gdje moraju obavljati najteže poslove. Nažalost, neke su od tih priča bile istinite. I to sam čistilište morao proći. Iz kože se nije moglo, pa što Bog odredi.

Sa župljanima Sopja oproštio sam se 17. studenoga 1947. u crkvi. Do danas čuvam oproštajni govor napisan za tu prigodu. Dva dana kasnije, Mara, Ivan i ja sjeli smo u kočiju našeg dobrog prijatelja Vlatka Ratkovića (koji se dvije godine kasnije oženio Mirom Tajmer iz Podravske Slatine). Konjska je zaprega polako krenula iz župnog dvorišta, pa ulicom izmedu dugih redova školske djece, njihovih učitelja i mnoštva župljana koji su nas došli ispratiti. Dugo smo mahali, uzvikujući jedni drugima "zbogom" i "sretno". Mnogi su brisali suze, a i mi smo njih ostavljali teška srca i suznih očiju. Ubrzo se naglo dignula oluja, palaje kiša. Sjećam se da sam rekao svojim suputnicima:

- Čini se da i nebo za nama plače.

Ubrzo su nas dobri Vlatkovi konji dovezli u Podravsku Slatinu. Odatle se Vlatko vratio u Sopje, a sestra Maraje vlakom otputovala prema Osijeku, te preko Slavonskog Broda u Prnjavor. Ivan i ja smo noćnim vlakom otputovali u Daruvar, gdjeje bio vojni okrug. Tu smo razdvojeni. Onje otišao služiti vojsku u Beograd, a ja preko Zagreba, Ljubljane i Pule na Brijune.

Tada sam prvi put vidio more i prvi se put vozio brodom. I baš po nemirnomu moru. Brod se ljuljao na visokim valovima, a meni se činilo da sam u orahovoj ljusci koja je prepuštena milosti i nemilosti velike vode. Obuzeo me strah. Ta, nama s kopna nikad se nije tako micalo tlo pod nogama. Gledao sam ljude oko sebe; na njihovim licima nisam primjećivao uzbudenost koja je vladala u meni.

Na Brijune smo došli navečer. Bilo nas je oko tisuću. Dočekali su nas dočasnici, ali i nekoliko časnika. Odmah sam primijetio da je priroda prekrasna - prava sredozemna. Na Brijunima smo ostali mjesec dana, do polaganja zakletve.

Vježbali smo bez oružja. Nije nas mimoišlo ni ono zlostavljanje pretjeranim uređivanjem slamarica i ostale osobne opreme, kao i svu vojsku prije i još barem dvadesetak godina poslije nas. Hrana je bila slaba, pitke vode malo, a disciplina staljinistička.

Nakon zakletve, premješteni smo u Pulu i tu razdijeljeni u djelatne jedinice. Samo dva mjeseca prije našeg dolaska gradje napustila engleska vojska, a napučila gajugoslavenska, kao i ostale dijelove Istre zbog, tobože, zategnutih odnosa sa saveznicima u vezi s Trstom.

U Puli su nas smjestili u bivša talijanska skladišta, uskih stubišta i malih prozora, na kojima su većinom bila razlupana stakla. Bilo nam je tijesno. Vojarna je imala samo jednu slavinu za pitku vodu, te jedan stalni i dva privremena nužnika. Zbog nereda svi smo se bili zaušljivili. Odjeća se povremeno iskuhavala u kotlovima... Svatko je dobio jednu deku, koju je morao nositi i na svakodnevne vježbe, pa bi se, akoje pokisla, noću pokrivao mokrom. Vojska je zbog toga počela masovno obolijevati.

Zapovjednik je u mojoj jedinici bio zastavnik Miodrag Miličević, koji se nedavno vratio s dvogodišnje vojne obuke u Sovjetskom Savezu. Možete zamisliti kakoje gledao na katoličke svećenike... Kadje kod prvog pregleda čistoće oružja zatražio moju pušku, rastaviojuje i zašiljenim drvcem tražio nečistoću na spojnim mjestima i u rupicama. Ne našavši ništa, bez riječi je pušku sastavio, te rekao:

- Primaj vintovku! - i bacio mi je u ruke s dva-tri metra udaljenosti.

Oružje je ponovno pregledao sljedeći tjedan. Najprije je uzeo moju pušku, kao i prošli put. Rastavio ju je i pažljivo pregledao. Sastavivši je, rekao je četi:

- Ovako čista mora biti puška svakog od vas!

Otada više nikada nije pregledavao moje oružje.

I na sam Božić 1947. mučeni smo bili napornim vježbama. Zastavnik nam je na kraju naredio da pjevamo. Nakon svega, za to nismo bili raspoloženi. Odbili smo pjevati, a on nam za kaznu naredio da trčimo dva kilometra do neke visoravni. Od 102 vojnika, na visoravan smo s njim došli tek šestorica. Slijedilaje zapovijed: "Lezi, puži!" Ostali su postupno stizali. Dok smo dočekali "Na mestu voljno!", svi smo se već jako prehladili jer nas je onako znojne, propuhao vjetar. Zbog toga me počelo boljeti lijevo koljeno, stalno sam imao temperaturu, nekad ujutro, nekad popodne. Bila je to akutna reuma.

Kad sam se javio bataljunskom referentu na "lekarsku", on za to nije htio ni čuti. "To pop simulira!", govorio je pred svima. Desetak sam se dana mučio na vojnim vježbama. Kad smo stajali u stroju, zastavnik me pozorno pogledao i začudeno upitao:

- Vukoja, zašto si ti tako blijed?

- Druže zastavniče, teško sam bolestan.

- Zašto se ne javiš na "lekarsku"?

- Javljao sam se već više puta, ali mi bataljunski referent ne dopušta odlazak k liječniku. Pred svima je tvrdio da zabušavam - govorio sam ogorčeno.

- Hajde odmah u kasarnu! - naredio je zastavnik.

- Druže zastavniče, ne mogu, noge me više ne drže...

Naredio je jednom vojniku neka me otprati da razdužim oružje u vojarni, a potom odvede u vojnu ambulantu.

Ambulanta je od vojarne bila udaljena desetak minuta hoda, na obali prema Fažani. S onim vojnikom taj sam put, činilo mi se, prolazio čitavu vječnost. Liječnik me pregledao, dao neke tablete, odredio tri dana poštede i naglasio:

- Ako ti poslije toga ne bude dobro, opet mi se javi.

Nije mi bivalo bolje, pa sam opet u ponedjeljak otišao k njemu, nejavivši se bataljunskom bolničaru, koji me ne bi pustio.

Pred ambulantom je čekalo mnogo vojnika. Nakon pola sata mukotrpnog stajanja, izide liječnik, major po činu, pa reče:

- Danas više nećemo raditi. Svi se vratite u kasarne.

Sva je vojska napustila čekaonicu. Ostao sam sam. Niti sam mogao, a niti sam se htio vratiti u vojarnu. Bio sam tolikojadan da mije bilo svejedno što će se dogoditi.

- Što ti čekaš, vojniče? Zar nisi čuo što sam rekao?

- Čuo sam, druže majore, ali sam teško bolestan. Molim vas, pomozite mi. Bataljunski mi bolničar već deset dana govori da simuliram. I sad sam došao bez njegova znanja. Majorje šutio. Zamišljeno me promatrao. Zatim odlučno reče:

- Dodi!

Bio je to vojni liječnik, dr. Zvonko Pakošić iz Rijeke. S njim je u ambulanti radio vojnik iz Niša, inače študent medicine. Taj mi je dao toplomjer i ubrzo se ustanovilo da imam lagano povišenu temperaturu 37,8° C. Major me pregledavao i. ispitivao. Nešto ga je u mojim odgovorima potaknulo da upita:

- Imaš li ti kakve škole?

- U tome i jest teškoća. Za ovu svoju situaciju imam i previše.

- Gimnaziju?

- Imam!

- Jesi li položio veliku maturu? - Jesam!

- Imaš li još kakve škole? - pitao je major znatiželjno.
- Završio sam fakultet.
- Koji?
- Teološki!
- Onda si ti svećenik?
- Da, ja sam katolički svećenik.

Nekamo je poslao onog svog pomoćnika, kako bismo potiho mogli povjerljivo porazgovarati.

-Tek sad shvaćam pravu prirodu tvojih teškoća - naglas je razmišljao gledajući kroz prozor i odmjereno lupkajući šakom po stolu.

Študent se vratio, a mojor Pakošić muje rekao da mi napiše dokument, koji ću predočiti zapovjedniku čete. Na tom je papiru bilo napisano da mi se određuje bolničko liječenje.

-Vukoja, odmah idi u brigadu, razduži opremu i dođi ovamo u stacionar, gdje ćeš ležeti do daljnjeg - uputio me.

Otišao sam ujedinicu teškim, bolnim koracima. Hodanjeje bilo mučno, pa mi je za taj kratki put, u oba smjera, trebalo više od dva sata. Liječnik me ponovno pregledao i odredio da ležim u sobi s nekim vojnikom Slovencem, koji je dugo boravio u Francuskoj te je izvrsno govorio francuski. To me posebno obradovalo. Kad sam legao u krevet, major Pakošić mi je donio tablete salicilikuma i objasnio da imaju malo lijekova ijedino me time mogu liječiti, uz pomoć mirovanja. Tada je izvadio poveliku medalju iz prednjeg džepa vojničkoga kaputa, na kojoj je pisalo: "Prva sveta pričest, 20. svibnja 1912." Pričao mi je da je i on mobiliziran, pa dodao:

- Što si ovdje brutalniji, to si za vojno rukovodstvo bolji! To mi se ne svida, pa jedva čekam demobilizaciju.

Ispričao mije da kod kuće u Rijeci ima ženu i sina, da je i on praktični katolik i da želi takav i ostati.

U stacionaru sam noge odmarao osam dana, bilo mi je malo bolje, ali nisam bio izliječen. Prema liječnikovu mišljenju, trebao sam ići u Lovran na pravo bolničko liječenje, ali to je spriječila viša sila. Naime, dok sam ležao u stacionaru, reorganizirane su vojne jedinice, a mene nigdje nisu uvrstili. Bilojejoš takvih slučajeva. Za sveje takve formiran tzv. Doknadni bataljun. U tom sam se bataljunu našao s dečkima iz zabitnih krajeva Bosne i Hercegovine, Makedonije, Kosova i uže Srbije. Bili su gotovo svi nepismeni. Meni to nije smetalo, ali su me brinule vijesti o dugom putovanju, jer sam bio ozbiljno bolestan. Javio sam se oficiru na raport i rekao što me muči. On je nemarno odgovorio:

- Sada ne možeš ići ni u kakav stacionar. Tamo kamo idemo, doći ćeš u bolju bolnicu i moći ćeš se bolje liječiti.

Naš je "Doknadni bataljun" krenuo u prekomandu 24. siječnja 1948. putem: Pula - Pag - Šibenik - Korčula - Boka Kotorska. Odredište je bilo Kumbor. Tamo smo stigli 28. siječnja. Vozili smo sa sobom svu opremu: krevete, slamarice, pokrivače, odjeću, osobnu ratnu opremu i dokumentaciju, na starom isluženom remorkeru koji je do Kumbora po uzburkanom moru izbjegavao obilježene podvodne mine. Iskrcali smo se na bivšoj hidroplanskoj obali Muli. Učinilo mi se da je tu sve bolje nego u vojarnama koje sam do tada upoznao: zgrade prizemne, svijetle, vode za piće dovoljno, zrak čist, a klima još bolja od one u Puli.

U Kumboru smo se vrzmali dva-tri dana ne radeći ništa. Tu nas je zatekla vijest da su komunisti preuzeli vlast u Čehoslovačkoj, svrgnuvši zakonitog predsjednika. Naši su časnici završavali formiranje jedinica.

Dok sam jednog od ta tri dana stajao na dvorištu vojarne sa svojim stvarima i drugim vojnicima čekajući raspored, dođe mi mladi vodnik i reče:

- Zašto se ti ne javiš da imaš škole?

- Zašto bih se javljao? Postoje ljudi koji znaju što piše u bataljunskim papirima - odgovorio sam mu začuđeno.

- Odmah uzmi svoje stvari i pođi sa mnom - rekao je važno.

Odveo me u dugačku nisku zgradu, na kojoj je pisalo: "Komanda pozadine". Javio sam se kapetanu koji je tamo radio.

- Znaš li ti pisati? -upita kapetan.

- Znam!

- Hajde, napiši nešto na ovom papiru - reče mi gurajući po stolu papir i olovku.

Znatiželjno je pogledao napisanu rečenicu, začuđeno me odmjerio i uzbuđeno rekao:

- Eto, tu ćeš sjediti i raditi. Eto ti sve! Tu su ti knjige za zaduženja, pa ih složi i oblikuj kako treba. Skinuo sam šinjel i počeo raditi. Nakon pola sata uđe u prostoriju neki potporučnik Đuro. Ne pitajući ništa i ne gledajući uopće kapetana, upita me:

- Što si ti?

- Ja sam vojnik Titove armije - odgovorio sam.

- Što se praviš lud? Pitam te što si u civilu? - izderao se na mene. - U civilu sam katolički svećenik - odgovorio sam mirno.

- Napolje! - zaurlaoje poput ranjene zvijeri pokazujući mi rukom vrata dok mu je iz očiju sijevao bijes.

- Kako ti to, Đuro postupaš? Čovjek mije potreban. Ostavi ga na miru! - izgovorio je kapetan nemoćno.

146

- Napolje! - ponovno je Đuro naredio još bjesnije, ne osvrćući se na kapetanovu primjedbu.

Ustao sam, obukao šinjel, uzeo svoje stvari te se obratio kapetanu: - Druže kapetane, da me sada tko ovdje i zaustavlja, ne bih htio ostati, jer se sa mnom postupa kao sa šugavim psetom. Dozvolite da se udaljim.

On mi je lijepo, ali teška srca, odgovorio:
- Možeš otići! Zdravo!

Tako sam se sa svojim stvarima opet našao medu desetak petnaestak još nerasporedenih vojnika. Kad sam konačno rasporedan u Sedmi puk mornaričke pješadije, uvrstili su me u odjeljenje za protutenkovske topove u sastavu mitraljeske čete.

SUSRET S MAJOROM DANILOM ADAMOVIĆEM

Počela je naša svakodnevnica u Kumboru. Nama šestorici vojnika dodijeljen je lakši protutenkovski top češkog podrijetla. Uz desetara Srbijanca, bio sam nišandžija na tom topu. Sami smo ga vukli i postavljali na odredeni položaj. Vježbe nisu bile teške, a meni ijednostavne i razumljive.

Prošlo je petnaestak dana od našeg dolaska u Kumbor, kad je izdana zapovijed da se pripremimo za bojevo gadanje maketa tenkova u Punti Oštri na poluotoku Prevlaki preko puta Herceg-Novog. Za odlazak na teren pripremala se vojska iz više jedinica. Dizali su se topovi, uzimalo streljivo i makete. Sve je bilo na nogama, pa i moja četa. Neposredno prije polaska čuo sam jedno, meni dobro poznato prezime. Vrhovni zapovjednik svim jedinicama za to gađanje, čuo sam, bit će neki major Adamović. Pitao sam jednog starijeg vojnika na Muli kako je ime tom majoru Adamoviću.

- Ime mu je Danilo, ali nije Crnogorac nego Bosanac - odgovori mi vojnik. - Pričekaj ga, sad će on naići ovuda -još me upozori. "Izgleda da je taj Danilo moj školski drug iz Travničke gimnazije" - pomislio sam.

Na obali smo čekali motorne brodiće koji će nas odvesti na odredište. Htio sam vidjeti Adamovića, pa sam radoznalo promatrao svakog časnika koji se približavao obali. Bio sam u lošem vojničkom odijelu,još neizliječen, onako slab i bez ikakve radosti. Konačno sam ugledao visokog časnika s naočalama - majora. Bio je to doista onaj Danilo iz Travnika i dobro poznate mi naočale, koje su bile sastavni dio njegova lica otkad ga znam. Pristupio sam mu, stao mirno i vojnički pozdravio.

147

- Ma, Božo, jesi li to ti? - prepoznao me i iskreno se obradovao.
- Jesam, druže majore!

Priđe mi, radosno me zagrli i reče, kao nekad u školi:

- Brate, Božo, nemoj ti mene oslovljavati "druže majore". Ja sam za tebe Danilo, kao nekad u Travniku. Mi smo školski drugovi. Nego, odakle ti ovdje?
- Eto, nedavno dodoh u vojsku u Pulu, odatle u Kombor, a sada sam u ovim jedinicama za gađanje.
- Hajde, drago mi je! Podi sa mnom, vozit ćemo se zajedno. Predstavit ću te ostalim oficirima - i krene vodeći me ispod ruke.

Doveo me u jurišni čamac k ostalim časnicima i ovako predstavio:
- Drugovi, ovo je moj školski kolega iz Travničke gimnazije. Bio je odličan đak i maturirao je 1940. godine, što meni još nije uspjelo. Politički je pouzdan - znam to iz gimnazije. Bio je za Engleze i Francuze prije rata. Često sam mu kupovao novine, jer ga je zanimala svjetska situacija.

Časnici su me lijepo prihvatili kao da sam jedan od njih i odmah ponudili rakijom izjedne od dviju boca koje su kružile medu njima. Adamović me stalno nudio:
- Božo, pij, molim te! Nemoj se ustručavati.

Stigli smo na odredište i pozdravili se. Adamović nije zaboravio napomenuti:
- Božo, ne zaboravi da sam tu i -javi mi sve što ti zatreba.
- Hvala, Danilo! Zapamtit ću to.

Prema planu vježbe, tog smo dana imali natjecanje triju bataljuna u gađanju maketa tenkova u pokretu. Zapovjednikje mog bataljuna odredio da budem nišandžija na našem topu. Bilo je napetosti i uzbudenja, pucalo se bojevim granatama. Osiguranje je na svim stranama bilo maksimalno, ali se usprkos tome mogla dogoditi kakva nesreća. Zbog toga nije bilo svejedno tko će biti nišandžija.

Svaki je bataljun trebao ispaliti šest granata u pokretni cilj. Koji najviše puta pogodi, bit će proglašen pobjednikom. Ako dva bataljuna, ili sva tri, budu imala isti broj pogodaka, svaki će ispaliti još po granatu do pobjede. Ja sam od mogućih šest pogodio četiri puta, pa je naš bataljun bio najbolji. Otada sam i službeno bio nišandžija, a ta vojna specijalnost upisana mi je i u vojnu knjižicu.

"UBIO SAM SAMO JEDNOGA KATOLIČKOG POPA"

Nakon Drugoga svjetskog rata, socijalistička je Jugoslavija naslijedila visokopostotnu nepismenost stanovništva. Idući od najzapadnije republike Slovenije prema istoku i jugoistoku, nepismenost se puka povećavala, a največaje bila ujužnoj Srbiji i Makedoniji. Protiv toga su sejugoslavenske vlasti borile opismenjavanjem na više razina. Učilo se čitati i pisati vojnike i časnike u Jugoslavenskoj armiji; organizirali su se tečajevi opismenjavanja odraslih u selima i tvornicama: osnovno je školovanje postalo obvezno za svu djecu.

Ubrzo nakon onog natjecanja u gađanju, pozvan sam u Komandu puka, na prijedlog majora Adamovića. Tu mije rečeno da ću od tog dana biti učitelj nepismenim vojnicima našeg puka, te dobiti prostoriju i sve potrebno za to. Još mi je rečeno da ću prije podne poučavati nepismene, a poslije podne, nakon ručka i odmora, u svim školskim predmetima instruirati časnike koji redovito pohađaju prva dva razreda niže gimnazije u Herceg-Novom.

Otada se moj vojnički život potpuno promijenio. Neumorno sam poučavao vojnike, dočasnike i časnike, a poslijepodne sam iznimno pozorno pristupao svojim odraslim učenicima, koji su pripadali vojnom rukovodstvu. Tako sam dobio dozvolu za izlaz iz vojarne s neograničenim trajanjem. U slobodno vrijeme mogao sam odlaziti i dolaziti kad god sam htio, a da me nitko ništa nije pitao. Tako sam svakog nedjeljnog poslijepodneva išao u Herceg-Novi k časnim sestrama i tamo služio misu. Često sam išao i u Đenović k župniku Jakobu Lukšiću, što mi je ublažavalo vojničke tegobe. Zahvaljujući toploj sredozemnoj klimi i smanjenim tjelesnim naporima, moja je akutna reuma polako prolazila i konačno nestala. Naposljetku, nakon tri mjeseca mukotrpna rada, opismenio sam i tredeset vojnika i nekoliko časnika, te za to dobio pohvalu i 15 dana nagradnog dopusta.

Dan prije odlaska na taj dopust, neočekivano sam se sukobio s komandirom svoje čete Filipom Bilandžićem, poručnikom po činu. Bio je Hrvat po narodnosti, a povremeno se vladao kao ludak. Njegovi su poslije rata iz Dalmacije odselili u okolicu Bjelovara. Na licu muje bio ovelik ožiljak. Vjerojatno je bio ranjen u ratu.

Taj me kritični dan susreo kod brijačnice pred vojarnom. Vrata su brijačnice bila otvorena, a brijač je stajao oslonjen ramenom na dovratak. Tek što sam pozdravio, poručnik mi oštro naredi:

- Ulazi unutra i ošišaj se "do gola"!

- Druže poručniče, sutra putujem na odsustvo, pa vas molim, poštedite me šišanja - rekao sam ponizno.

149

Ali on poput bijesna psa bljesne očima, naglo izvuče pištolj, uperi ga u mene i drekne:
- Sjedni i šišaj se! Do sada sam svojom rukom ubio samo jednoga katoličkog popa. Reci još samo riječ i. ti ćeš biti drugi pasji sin kojem ću skratiti život.

Pritom mi je opsovao sve najsvetije, medu ostalim oltar i onoga koji me krstio. Ukratko, dotada nisam čuo psovke kakvim se služio taj suludi čovjek. Dakako, ušao sam u brijačnicu i ošišao se. Zatim sam otišao u bataljun kapetanu Miloju Veljoviću i ispričao mu što se dogodilo. Dodao sam i ovo:
-Ako vi ništa ne poduzmete, ja ću ga tužiti Komandi južnog Jadrana.

Zbog toga je ispada poručnik Filip Bilandžić bio kažnjen s osam dana zatvora. Tri mjeseca kasnije, u kolovozu 1948. godine, taj me isti poručnik zamolio da mu napišem molbu za demobilizaciju. Uvidio je sam da je njegovo duševno stanje opasno za okolinu. Uslugu sam mu rado učinio, jer ga je posredno zauvijek uklanjala iz vojarne.

Kad sam se vratio s nagradnog dopusta, Komanda me poslala u Zeleniku najednomjesečni tečaj za dirigente. Polaznici su tog tečaja doista "krali Bogu dane". Gotovo ništa nismo radili. Vojni glazbeni učitelj, koji nas je trebao poučavati, svaki je dan išao u ribolov. O tom svom hobiju povjerio se samo meni. Zadnjih nekoliko dana na brzinu smo nešto naučili, pa smo čak priredili i "zabavnu večer" u Herceg-Novom, na kojoj su ravnali "novi mladi dirigenti". Ustvari, ja sam bio dirigent, a svi ostali statisti pjevači. Luk i voda, kaže narod, ali i to se ubrajalo u rok sužbe.

U VOJSCI ME ZATEKLA REZOLUCIJA INFORMBIROA

Upravo u toj 1948. godini, dok sam služio redoviti vojni rok, zbio se razlaz izmedu Komunističke partije Jugoslavije i nekih komunističkih partija u Europi. Bio je to početak teškog razdoblja za jugoslavenske komuniste, koje je potrajalo nekoliko sljedećih godina. Tada je bio sretan tko nije bio član Partije. U tom je strašnom razdoblju stradalo mnogo nedužnih ljudi, zaludenih demagogijom i utopijom lenjinizma. Krvavo su platili svoju lakovjernost i naivnost.

Godine 1947. osnovan je Informbiro[26]* - savjetodavni organ komunističkih partija Francuske, Italije, Poljske, Čehoslovačke, Madarske, SSSR-a i Jugoslavije, sa sjedištem u Beogradu. Zadatak je bio toga

- - - -
26 Informbiro - (franc.) - ured za informacije*

150

zajedničkoga partijskog organa da pridonosi rješavanju problema koji mogu nastati u tijeku rada pojedinih partija. Još mu je bio zadatak jedinstveno nastupati sa stajališta socijalističke fronte u svijetu i obavješćivatijavnost o stavu tih partija u načelnim i drugim pitanjima.

U biti se sve svodilo na neograničenu kontrolu i presudan utjecaj SSSR-a na države u kojima vladaju komunističke partije. Francuska i Italija su bile zapadnoeuropske države s najbrojnijim članstvom u Komunističkoj partiji, što je Sovjetskom Savezu bila odskočna daska za izvoz komunizma u svijet i stavljanje sve većeg broja država pod duhovno tutorstvo.

Nakon Rezolucije Informbiroa, donesene u lipnju 1948., a usmjerene protiv slobode i nezavisnosti tadašnje socijalističke Jugoslavije (koju je Staljin htio potčiniti svojoj volji), KP Jugoslavije napušta članstvo u Informbirou, te se njegovo sjedište moralo preseliti u Bukurešt. Godine 1953., nakon Staljinove smrti, Informbiro prestaje djelovati.

Sve do napuštanja članstva u Informbirou, ustroj socijalističke Jugoslavije je strogo sovjetskog tipa: ukida se privatno vlasništvo; seljačka se gospodarstva tjeraju u zadruge; sredstva za proizvodnju i proizvodi postaju državno vlasništvo; prave se petogodišnji planovi i organiziraju razne radne akcije, u kojimaje radna snaga besplatna. Sve to vodi siromašenju pojedinaca i obitelji, a bogaćenju države. Narod hvata panika i strah. Ljudi postaju bezvoljni i bolesni zbog straha od svoje neizvjesne budućnosti. Lijenčine, probisvijeti i poznati neradnici, odani socijalizmu, postaju naredbodavci i režimski silnici. Sposobni i vrijedni ljudi gube tlo pod nogama i tuguju, videći propast u svemu tome. Nesposobni postaju upravljači i galamdžije, a sposobni moraju šutjeti pod prijetnjom robije.

Takav je gospodarski i politički promašaj trajao do prekretničke 1953. godine, kadaje Tito javno rekao i na narodnom zboru u Slavonskom Brodu da se slobodno mogu ukinuti seljačke i druge radne zadruge ako posluju s gubicima. Te se godine u Jugoslaviji i praktično raskinulo sa staljinizmom i boljševizmom. Otada je pučanstvo disalo slobodnije nego u istočnim europskim državama pod neposrednom dominacijom Sovjetskog Saveza.

Nakon donošenja spomenute Rezolucije Informbiroa, došlo je do rascjepa u KPJ. Većinaje bila uz Josipa Broza Tita, a manjinaje podržavala Rezoluciju i svrstala se na sovjetsku odnosno Staljinovu stranu. Takvi su nazvani "informbirovcima" ili "staljinistima", ali i "boljševicima". Budući daje Tito boljševički školovan, dobroje poznavao Staljinove načine likvidacije političkih protivnika, pa se munjevito poslužio tim znanjem.

Naredio je uhićenja i trenutačne likvidacije svih "koji bi mogli biti opasni". Zbog toga je mnoge, ponajprije one koji su bili na istaknutim položajima, "progutala noć". Druge je, one razmjerno mlade, dao uhititi da bi se na robiji preodgojili pod pritiskom nečovječnih staljinističkih metoda. Treći su se pritajili u širokim narodnim masama, te kasnije pod plaštom pravih Titovih komunista, bili glavni saboteri i kočničari u liberalnijem razvoju socijalističke Jugoslavije. Ne samo što su bili protiv toga slabašnog liberalizma, nego i protiv svakog napretka: civilizacijskog, gospodarskog; kulturnog - protiv slobodnog razvoja nacionalnih posebnosti osobito. Bili su zagovornici unitarne politike čvrste (Staljinove) ruke.

Sve je poklonike boljševizma (informbirovštine) pregazilo vrijeme, pregazila ihje napredna svjetska politika i sve drugo što resi širokogrudne i svjetski orijentirane ljude. U svojoj sirovosti posebno su progonili Crkvu (najviše katoličku) podmećući joj političke ambicije i želju da nasilno sruši komunizam. Informbirovci (staljinisti) posebno su bili jaki i prikriveni u redovima bivše profesionalne vojske JNA.

Srbi su povijesno i po pravoslavlju naklonjeni Rusima. Ima li se na umu da je profesionalni vojni i policijski kadar 85 posto bio srpski, jasno je da je najveća opasnost od informbirovskog prevrata u Jugoslaviji dolazila od vojske i policije (milicije), dakle od Srba.

Da bi se svijetu i jugoslavenskoj javnosti odvratila pažnja od stvarne (informbirovske) opasnosti, srpski su i ruski agenti izmišljali neprijatelje Jugoslavije u njezinoj bezopasnoj emigraciji na Zapadu. S tim su alibijem ubijali poštene i nedužne Hrvate u dijaspori. S istim je razlogom KOS[27]* ubacivao grupice tobožnjih ustaša, "koji hoće srušiti jugoslavenski državni poredak".

Tito sigurno ne bi vladao Jugoslavijom do 1980. godine da ga zapadne obavještajne službe nisu stalno podržavale i štitile od Informbiroa. Stoga nije uspio Ranković protiv Tita 1966. godine, a kasnije ni njegova supruga Jovanka s grupom generala JNA. Nije uspio niz srpsko-informbirovskih podvala protiv Tita u tijeku njegove duge vladavine, jerje Zapadu odgovarala baš takva Jugoslavija. Stoga Zapad sada vrlo teško i prebolijeva njezin raspad. Tu presitu gospodu na Zapadu nimalo nije zanimalo koliko je ta socijalistička Jugoslavija iznutra trula zbog srpske hegemonije, te sustavnog tlačenja i istrebljivanja nesrpskih naroda u njoj.

Propagiranje Lenjinove utopije - komunističkog besklasnog društva zaveloje i odvelo u propast mnogo poštenih ljudi. Tijekom nekoliko desetaka

- - - -

27 KOS - Kontraobauještajna služba pod rukouodstuom JNA, kontrašpijuni.*

godina Lenjinova je zabluda (koje možda ni on nije bio svjestan) odgojila naraštaje parazita i zločinaca po svijetu. Boljševici su na čelu s Lenjinom odbacili Boga i masama obaćevali raj na zemlji, utemeljen na ljudskoj sposobnosti i moralnoj svijesti. Medutim, boljševički je raj na zemlji utopija[28]*, jer je ljudska sposobnost vrlo ograničena, a moralna svijest neizgradena, čak jako zapuštena. Odbacivanje Božje stege i sloboda koju su zagovarali, stvorilaje moralnu anarhiju i gospodarsku krizu. To potvrduju iskustva svih bivših i sadašnjih socijalističkih zemalja.

Usprkos nizu istinitih izvještaja i dokumentarnih filmova, te iskazima uglednih emigranata i svjedočanstvima zapadnih tajnih službi o patničkom životu naroda bivšega istočnog bloka kojima su vladali informbirovci, njihovi se jugoslavenski istomišljenici nimalo nisu otrijeznili od toga pogubnog boljševičkog[29]* opijuma. Posebno je iznenadujuće i začudujuće što su se ti informbirovci duboko ukorijenili i u samoj katoličkoj i kulturnoj Hrvatskoj.

Pitam se: koji su razlozi upornog ostajanja informbirovaca na nemoralnim pozicijama boljševizma? Bjelodanoje da te ljude ne zanima sudbina naroda, jer bi inače bili potreseni njegovim strašnim stradanjima. To nezanimanje za općenarodno dobro može imati dva razloga: l. neobaviještenost pristalica boljševizma o svemu što se dogadalo u socijalističkim zemljama i 2. usprkos potpunoj obaviještenosti, ta teška istina nije dovoljnojaka da izmijeni njihovo opredjeljenje. Posebno su opasni za svijet ovi drugi. Stoga se sa zebnjom pitam: što daje takvu snagu njihovu fanatizmu da ga ne može slomiti ni gorčina stotina milijuna ljudi? Odgovorje možda samojedan: čast, vlast i novac, što je za patološke egoiste smisao života.

Ovo tvrdim zato što sam uvjeren da se nijedan narod više ne bi dobrovoljno vratio u boljševizam ako gaje baremjednom iskusio na svojoj koži. Jednako sam uvjeren da bi se bivši boljševički vlastodršci u svakom narodu rado vratili na vlast i ponovno, bez ikakvih skrupula, podjarmili veliku većinu da im robuje kao nekada.

Informbirovski je znak prepoznavanja bio "zdravstvuj", "takaj" ili bilo koja druga ruska riječ. U razgovoru su se prepoznavali po tome što su bez ikakvih ograda hvalili sve što se dogadalo iza bivše "željezne zavjese", tj. u taboru Sovjetskog Saveza u vrijeme hladnog rata. Svima imje bio zajednički nazivnik Informbiro, a u brojniku je mogla biti bilo koja narodnost, vjera

- - - -

28 Utopija- (grč.) mjesto koje ne postoji. Neostvariva zamisao, tlapnja, kula u zraku, neostvariva politička želja.*

29 boljševici - (rus.) većinaši. Većina pristala uz Lenjina. Protivno: menjševici (rus.) manjinaši, Lenjinovi protivnici.*

153

ili rasa. Hrvatski su informbirovci npr. katoličke svećenike nazivali ustašama, a pravoslavne su hvalili kao dobre i prave ljude. Zar to nisu hrvatski četnici? Posebno su se isticali žestokim protivljenjem vjeri i svemu što od nje dolazi. Glavni im je bio cilj srušiti Boga u narodu i ne dopustiti da On ude u srca mladog naraštaja.

Prvi imje udarac zadao pad strašnoga komunističko-staljinističkog krvmika i diktatora, ruxnunjskog predsjednika Ceausescua 1989. godine. Drugi imje bio udarac skidanje s vlasti hrvatskih komunista, iza kojih su se skrivali i vladali u Hrvatskoj. Dogodilo se to na prvim višestranačkim izborima u svibnju 1990. godine. A treći im je udarac uvodenje nacionalne slobode hrvatskog naroda u staroj domovini i po svijetu, u hrvatskoj dijaspori, koju su "kosovci" nemilosrdno ubijali. Četvrti i do sada najveći udarac bio imje raspad komunističkog Sovjetskog Saveza u kolovozu 1991. godine, u koji su stalno upirali pogled i u koji su polagali sve svoje nade. Još uvijek se nadaju da će se nekim državnim udarom obnoviti u bivšem Sovjetskom Savezu nekadašnja strahovlada boljševika. Da, to će se dogoditi ako ispaćeni sovjetski narodi dopuste da njima vlada brojčano neznatna manjina moralno nakaznih političara.

Hrvatski su informbirovci ujedno i hrvatski srbofili (čitaj hrvatski četnici), kojima je, nakon ovih udaraca, preostala jedina uzdanica - srpski zločinac Slobodan Milošević. Oni su u Hrvatskoj aktivna peta kolona, koja se ne smije zanemariti. Bez obzira na demokraciju u Hrvatskoj, ne zaslužuju demokratski odnos prema sebi, jer su krajnje nedemokratični prema političkoj volji svoga hrvatskog naroda, i jer su njegovi izdajice i grobari.

Sadašnja je hrvatska samostalnost i sloboda živi otrov za njih. Kada su svi ondašnji partijski vrhovi u Hrvatskoj dopustili pjevanje hrvatske himne "Lijepe naše", ti je informbirovci nisu dopustili pjevati u gradskim mjesnim zajednicama i u seoskim društvenim domovima za velikih narodnih svečanosti. Povukli su se u pozadinu tek nakon izborne pobjede sadašnjeg hrvatskog predsjednika dr. Franje Tudmana u svibnju 1990. godine. Dakle, vladali su u gotovo svim najnižim institucijama tadašnje vlasti. Mnogo njih nikada nije plaćalo poreze koje su po zakonu morali plaćati. Imali su razne povlastice a mnogi od njih imaju ih još i danas, 1998. godine. Te privilegije treba smjesta ispitati i ukinuti na svim razinama. Smiju li oni povlašteno živjeti od Hrvatske, a svim joj srcem žele smrt? Pošten se narod zato opravdano pita: "Nije li ta zla ideologija sa svojim okrutnim izvršiteljima proizvod samog pakla?"

Nakon rascjepa u KPJ[30]* zbog Rezolucije Informbiroa, uhodenja su

- - - -

30 KPJ - Komunistička partija Jugoslauije, s Titom na čelu.*

154

pojačana na svim mjestima i u svim sredinama. Politički su razgovori bili opasni, pa je najpametnije bilo šutjeti i raditi. Strah se uvukao pod kožu i nama vojnicima, ali i većini drugih ljudi, te smo sa zebnjom iščekivali razvoj svega toga.

Moje se redovito služenje vojnog roka primicalo kraju. Na moju sreću, donesen je zakon po kojem vojni rok traje godinu dana vojnicima koji su položili maturu ili imaju više škole od toga. Taj je zakon primijenjen i na moj slučaj, pa sam bio jedan od sretnika koji je uskoro trebao biti demobiliziran. Zbog toga su se u uredima puka u naše vojne knjižice upisivale "karakteristike". Bio sam dobar prijatelj s jednim Slovencem, učiteljem, koji je s časnicima radio baš taj posao.

- Štefan, reci mi, ako znaš, što je upisano u moju vojnu knjižicu? upitao sam ga jednom kod kantine.

- Božo, pravo da ti kažem, neugodno me iznenadilo ono što sam u tvojoj knjižici pročitao. Zapravo, dobro je sve osim jednoga. U rubrici "odanost" upisali su: "nepovjerljiv!" To bi te u građanstvu moglo skupo stajati.

- Tko je to pisao? - pitao sam ga.

- Pisao je Čalović - odgovorio mi je Štefan.

Upravo me taj Čalović mrzio zato što sam svećenik, pa mi se tako želio osvetiti. Kad sam dobio vojnu knjižicu i vidio što je u njoj napisano, odnio sam je svome komesaru, kapetanu Veljoviću, ,i upitao ga da li mi je on dao takvu karakteristiku.

- Ne, ni govora, Božo. Nemam razloga za to - rekao je iskreno. Zatim je uzeo moju vojnu knjižicu, odnio je u Komandu puka, ispravio karakteristiku, te se uz ispravak potpisao i stavio pečat. To se i sada lijepo vidi u mojoj knjižici.

Konačno smo demobilizirani, i 5. listopada 1948. iz Boke Kotorske krenuli kući. Iz Zelenike je kretala čitava željeznička kompozicija puna vojnika. Bilo nas je devetstotinjak. Do Sarajeva nas je pratila tajna vojna policija. Ako bi tko rekao štogod nepoćudno o vojnom rukovodstvu, a to čuo vojni policajac, dotični bi bio u Sarajevu izveden iz vlaka i otpremljen u vojni istražni zatvor.

155

OTKRIĆE DUŠE ZLOĆUDNOG SISTEMA

Pročitao sam pod tim naslovom u listu mladih "Mi" za siječanj i veljaču 1993. razgovor s prof. dr. Miroslavom Brandtom u povodu objave njegove beletrističke knjige "Triptih"[31]*. Upitan bi li mogao definirati smisaono usmjeravanje te knjige, pisac je odgovorio:

"Njezina bitna tema su uzroci propasti boljševičkog političkog i društvenog sistema. Moram pritom istaknuti da je tekst knjige napisan 1980-1981., kad je još malo tko uočavao da predstoji slom boljševizma kao svjetskog sustava, koji se kod nas udružio i stopio s velikosrpstvom. Zbog svoga kritičkog stava to djelo nije moglo biti objavljeno sve do danas."

Dr. Brandt u nastavku razgovora, u vezi s motivacijom za pisanje te knjige, rekao je medu ostlaim i ovo:

"Boljševizam, a pogotovu njegov spoj s velikosrpstvom, bili su sazdani na laži i prijevari, na teroru i nasilju. Njihov temelj nije bilo poštenje, stvaralački rad i sloboda ljudi, nego robovanje i sistematsko uništavanje ljudskog dostojanstva. Zbog toga se i dogodilo da se taj poredak srušio sam od sebe, zbog svoje unutrašnje trulosti, a to se prije toga u povijesti nije nikada dogodilo. Države su propadale pod naletom vanjskih neprijatelja ili unutrašnjom pobunom stanovništva, revolucijom, ali nikada dosad ne od totalne sagnjilosti svoga poretka."

Budući da knjiga u svojoj trećoj slici pokazuje i aspekt nacionalnog potlačivanja, pisac je još podvukao:

"U gradaciji opisivanja terora i himbenosti boljševizma, tekst se s razine jedne skupine mladih ljudi, koja uočava nepodnošljivost boljševičke zbilje, uspinje na dimenziju kojom se boljševizam iskazao kao tlačitelj malih nacija i, stoga, kao imperijalizam, strašniji od starorimskoga ili, u naše doba, od nacističkoga. Svagdje u svijetu, u Sovjetskom Savezu, u Kini, u Etiopiji, u Jugoslaviji, boljševička se vlast obarala na slobodu malih naroda, podjarmljivala ih pod svemoć vladajuće nacije i radikalno dokidala njihov opstanak. Zakrinkan kao obećanje socijalne pravde, boljševizam je u nas, od početka i u svojoj biti, bio velikosrpski teror, koji se obrušavao na sve nesrpske narode, osobito na hrvatski. U nastojanju da mu, u interesu svesrpstva, otme obitavališta, otjera sa zemlje seljaštvo, kao etnički element ukorijenjen u domovinskom tlu, uništi ili prisvoji hrvatsku autentičnu kulturu, zatre hrvatskijezik i preotme tome narodu sva njegova materijalna dobra. Zapravo, tekst trećeg odjeljka (`Matko') opisuje otpor tome nastojanju boljševičkog velikosrbizma i mučenja kojima su bili izvrgnuti nosioci toga

- - - -

*31 * triptih - tri umjetničke slike koje čine cjelinu*

156

otpora. Budući da su ta zbivanja bila halucinantno strašna, i književni izraz koji priopćava takve sadržaje na granici je zbiljskih opisa i bunila ispremlaćivanih osoba, koje više ne razabiru ni vrijeme ni prostor, ne razlikuju sebe same od svojih supatnika. U pogledu književne tehnike taj je dio možda najneobičniji, pa, donekle, postavlja najveće zahtjeve čitatelju."

ŽUPNIK U CRNCU KOD PODRAVSKE SLATINE

Vojska se odsluži i brzo zaboravlja. Čak se o njoj vrlo rijetko sanja. Hvala Bogu što nas je bar u snovima poštedio ružne vojničke stvarnosti. Kad sam skinuo vojnu uniformu u Kumboru, uputio sam se vlakom preko Sarajeva, Doboja, Dervente, Slavonskog Broda, Đakova i Osijeka u Sopje, dakle u župu iz koje sam otišao u vojsku. Tamo je, nakon mog odlaska, Nadbiskupija postavila novog upravitelja župe, svećenika Franju Gavrana. Kod njega sam ostao na odmoru oko tjedan dana, a potom se uputio u Zagreb kako bih se, kao svećenik povratnik iz vojske, dao na raspolaganje Nadbiskupiji. Tu su mi ponudili župu Svetu Mariju na Muri i župu Lobor u Hrvatskom zagorju izmedu Zagreba i Lepoglave, a u podnožju planine Ivanščice. Krenuo sam na put i obišao oba ponudena kraja.

Župa Sveta Marija na Muri: lijepa, bogata, na ravnici, i nastanjena, čini se, dobrim ljudima. Izgledala mi je kao dobra i lagana župa, a ja sam bio mlad i zdrav svećenik pa me bilo sram takvošto primiti. Osjećao sam dužnost ostaviti to nekom starom ili zdravstveno osjetljivom svećeniku.

Župa Lobor, brdovita, u lijepoj prirodi, kraj siromašnih, ali radnih ljudi. Župa koja od svećenika zahtijeva velike tjelesne napore zbog dugih pješačenja po brdima i zaseocima, po kiši i blatu, snijegu i smrzavici, po vjetru i ljetnim vrućinama. Da, to je za mladog i zdravog svećenika - upravo za mene. Ali se pojavila nepredvidena nevolja. Kad sam se kod crkve sastao s ljudima radi upoznavanja i dogovora, otkrio sam daja gotovo ne razumijem njihov govor. Prvi sam se put u životu tada suočio s kajkavskim narječjem. Imao sam dojam da sam došao u neku tudu zemlju. To me uplašilo. Bojao sam se da ni oni mene neće razumjeti, i to je odlučilo da odustanem. Vratio sam se u Zagreb neobavljena posla i neraspoložen kao pokisli zagorski puran.

U Zagrebu sam se neočekivano sastao sa svojim dobrim prijateljem i starim znancem, svećenikom Brankom Grulichom, bivšim župnikom u Crncu kod Podravske Slatine u Slavoniji. Razgovarali smo o koječemu, pa i o tome kako tražim župu, te kako sam u vezi s tim bio u Medimurju i Hrvatskom zagorju.

157

Branko mi je predložio da odem u njegovu bivšu župu Crnac. Taj je prijedlog i obrazložio. Rekao je da se sukobio s općinskim vlastima onoga kraja:

- Općinari me sada mrze. Podmeću mi klipove pod noge na svakom koraku, pa nisam mogao tamo opstati. Za to sam kriv i ja, a ne samo oni. Osim toga, oni poznaju i ne vole moju obitelj, pa me promatraju i iz tog kuta - pričao je turobno.

Iskoristio sam tišinu pa upitao:

- Branko, stariji si i iskusniji od mene. Jasno tije da prihvaćanje župe nije šala. Imaš najsvježija gorka iskustva o sebi i drugima. Što mi konačno predlažeš?

- Božo, idi ti u Crnac. Tamo su ljudi dobri, pa će i tebi biti dobro. Otvoren si, iskren i pristupačan svakom čovjeku. Zbog toga će te župljani zavoljeti, a i s općinarima ćeš se nekako sporazumjeti - govorio je uvjerljivo.

- Kad je tako, rado prihvaćam tvoj prijedlog, to više što pomalo poznam mentalitet ljudi onog predjela Slavonije. Bio sam kapelan u Suhopolju i Sopju, koji nisu daleko od Crnca.

- Eto vidiš! - zadovoljno usklikne bivši crnački župnik.

Rastali smo se prijateljski, s Brankovim obećanjem da će naš sljedeći susret biti u Crncu. Odatle sam otišao na Kaptol u ured biskupa Lacha, te mu objasnio zašto bih želio u župu Crnac. Budući daje biskup znao političke prilike toga kraja i pojedinosti sukoba župnika Grulicha s tamošnjim komunistima, ozbiljno mi je rekao:

- Božo, jeste li dobro razmislili? Ne želim dajednoga dana vaša gospođa majka zaplače zbog dekreta koji ću vam sada napisati. Ne daj, Bože, da vam se tamo kakvo zlo dogodi.

- Hvala vam, preuzvišeni, za savjet i očinsku brigu. Moja majka nije nikakva gospoda, nego nepismena seljanka kojaje, neovisno o meni, mnogo suza prolila. Gotovo je sav svoj vid isplakala zbog nesreće koja je zadesila našu užu i širu obitelj, te čitav naš narod u ovom tek završenom ratu i nakon njega. Znam, preuzvišeni, da ne želite, kao ni ja, da ona plače, ali uzalud. Ona danju radi, a kad se smrači, počinje moliti i opet plakati dok je san ne smiri.

- Dakle, što ćemo, mladiću moj?

- Preuzvišeni, napišite mi dekret za župu Crnac, pa što god dragi Bog dade - odgovorio sam odlučno.

Na dekretu je pisalo da me Nadbiskupski duhovni stol imenuje upraviteljem župe Crnac od 1. prosinca 1948. godine. Tamo sam se doselio 7. prosinca, a službeno nastupio u srijedu 8. prosinca 1948. godine. U nastupnom sam govoru rekao da mije povjerena duhovna briga za crnačku župu, te da mi nitko ne dolazi s političkim temama i podvalama.

SVEĆENIKE NE PRIMAJU U AUTOBUS

I prije i poslije, a posebno u godini 1948., u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini te Sloveniji, divljali su povampireni skojevci i mladi nadobudni partijci. Natjecali su se koji će više svetačkih kipova razbiti i raspela srušiti po gradovima i selima. Oskvrnjivanje su pučke svetinje u crkvama i na grobljima. U svemu je tome narod prepoznavao duh sotonskog boljševizma i staljinizma.

Osobito su progonjeni katolički svećenici, biskupi i ugledni svjetovni vjernici. Cilj je toga bio prestrašiti puk i udaljiti ga od Crkve i svećenika, koji nisu samo progonjeni, nego su i ubijani gdje god su ih zločinci zatekli ili odveli. Dr. Stjepan Kožul, u svojoj knjizi "Spomenica žrtvama ljubavi Zagrebačke nadbiskupije", piše o mučenicima na tlu te nadbiskupije. Tu čitatelj može doznati imena ubijenih, datume i mjesta zločina. Takve dokumente posjeduje svaka katolička nadbiskupija u gore spomenutim trima zapadnim republikama bivše socijalističke Jugoslavije.

Kad sam se nakon odsluženog vojnog roka nastanio u Crncu, morao sam se s vojnom knjižicom javiti Narodnoj obrani i Odjelu unutrašnjih poslova općine Orahovica. Odlučio sam to učiniti u utorak, 14. prosinca 1948. Jedini autobus koji je vozio na toj liniji, polazio je iz Crnca u 6, a vraćao se istog dana u 16 sati. Nažalost, nisam mogao ići njime, jer sam u 6 sati služio misu zornicu. Poslije zornice sam žurno doručkovao, te koju minutu poslije 7 sati pješke krenuo u Orahovicu. Uz malo snijega, nije bilo jako hladno, i dvadesetak kilometara puta prešao sam za četiri sata.

Obavivši posao čekao sam autobus koji u 15 sati kreće prema Crncu. Putnici su kupovali karte od konduktera, koji je stajao pred ulazom u autobus. Kondukteru pride milicajac, odjeven u englesku "špencer" jaknu (milicijska uniforma još je bila ista kao vojna) i počne mu nešto tiho objašnjavati. Dok su razgovarali obojica su me tako pogledavala da sam se morao neugodno osjećati. Kad sam došao na red i od konduktera zatražio kartu, hladno mi je rekao:

- Vi se ne možete voziti ovim autobusom!

- Hvala lijepa! - odgovorio sam kondukteru sa smješkom i udaljio se. Napokon mi je bilo jasno što mu je milicajac maloprije govorio.

Eto, i nazad sam morao pješačiti, i nije mi bilo teško. Kući sam došao oko 21 ili 22 sata, istina, umoran, ali vrlo raspoložen. Tješio sam se činjenicom što sve ovo podnosim za Boga, Crkvu i svoju Hrvatsku. Kod kuće su me dočekali supruzi Mato i JozeBna Bošnjak s dobrom večerom i lijepim riječima. To mi je u onom trenutku bilo najveće bogatstvo. Oni su vodili župno gospodarstvo do Uskrsa 1949. godine, kad su morali otići svojoj kući

jer je Jozefina bila pred porodom kćeri Jelice. Žalio sam zbog njihova odlaska, dobro smo se slagali, a i njihovim sam radom bio zadovoljan.

Odlaskom bračnog para Bošnjak, ostao sam bez domaćice. Stoga je k meni ponovno morala doći moja sestra Mara, privremeno voditi moje kućanstvo i čuvati župnu kuću u mojoj odsutnosti. U svibnju iste godine, konačno sam i dugoročno riješio problem vođenja župnog kućanstva. Tada je k meni došla gospoda Rozalija (Rozika) udana Bebek, kojoj su partizani ubili muža, jerje bio hrvatski oružnik. Puneje 32 godine radila kod mene, nekolikoje godina pred smrt pobolijevala, pa samje pred kraj i sam dvorio jer je bila potpuno nemoćna. Umrla je 13. prosinca 1981. godine u župnoj kući, koju župljani Crnca do tada bez nje nisu mogli zamisliti. Časno je, i s velikim ispraćajem na vječni počinak, pokopana na crnačkom groblju.

Za dugogodišnjeg župnikovanja u Crncu, bilo je radosti i tuge. Gradilo se, adaptiralo, popravljalo..., sve u teškim materijalnim i političkim prilikama, koje nisu bile nimalo naklonjene hrvatskim katoličkim vjernicima i njihovu kleru, a zbog kojih sam podnosio mnogo briga ijada. Biloje, dakako, smijeha i plača, svađa i mirenja, padova i držanja. Bio sam obični zemni čovjek, sa svojim slabostima i dobrim stranama. Susretao sam dobre i loše ljude, ali ni ja nisam uvijek bio na visini zadatka. Često sam u svojoj preopterećenosti bio nervozan i ljut, pa u susretu sa župljanima nagao i otresit, što je moglo povrijediti i sablazniti osjetljivije. Naravno, žao mi je zbog toga i volio bih da nije bilo tako. Zato molim sve žive i sve mrtve, koje sam bilo gdje i bilo kad uvrijedio ili sablaznio, da mi oproste.

Sada, sjećajući se svog prethodnika u ovoj župi, svećenika Branka Grulicha, sjećajući se svega što mi je rekao o župljanima župe Crnac, te usporedujući njegova i svoja iskustva u vezi s njima, zaključujem:

Uza sve svoje slabosti, grijehe i propuste, koje, manje ili više, imamo svi mi smrtnici, župljani su župe Crnac dobri i radini ljudi.

DRUGI DIO

161

162

UZROCI I POSLJEDICE PRVOG SVJETSKOG RATA

TRI SU DRŽAVE PRIGRABILE OKO 80 POSTO KOLONIJA

Uoči Prvoga svjetskog rata, trinaest je država imalo kolonije, a veliku su većinu tih kolonijalnih posjeda prigrabile: Engleska, Francuska i Rusija. Sama je Engleska, tijekom posljednjih 140 godina, prisvojila oko 40 posto ukupnih kolonijalnih posjeda. Istodobnoje Francuska zaposjela oko 25, Rusija oko 15, a ostalih 10 država preostalih 20 posto kolonija. Ovdje valja napomenuti da su u to vrijeme među većinom samostalnih država koje nemaju kolonije bile i: Austro-Ugarska, Švedska, Kina, Meksiko, Norveška itd.

O toj nepravednoj podjeli kolonija (je li uopće pošteno imati kolonije?) povijesne knjige pišu i ovo:

"Od 1876. do 1914. šest velikih država (Engleska, Francuska, Rusija, Njemačka, SAD i Japan) prigrabile su 25 milijuna četvornih kilometara kolonijalnog teritorija (taj je teritorij dva i pol puta veći od površine Europe). One su tada ukupno porobile više od pola milijarde ondašnjega kolonijalnog žiteljstva".[32]*

NJEMAČKA I SAD POSTAJU GOSPODARSKE VELESILE

Približno do 1875. gospodarski najrazvijenija država na svijetu bilaje Engleska, a daleko iza nje, na drugome mjestu, bila je Francuska. Takav su im razvoj omogućili golemi kolonijalni posjedi, iz kojih su dobivale različite sirovine i gotovo besplatnu radnu snagu. Kolonije su im ujedno bile golemo tržište, pa su mislile da im je gospodarski napredak dugoročno osiguran.

Dok su engleski i francuski strojevi bili već umorni od višegodišnje uporabe, na svjetskoj se gospodarskoj sceni pojavljuju dvije velike zemlje: Sjedinjene Američke Države i Njemačka. Obje su uz iznimne napore i stradanja postigle teritorijalna ujedinjena. Potom, zahvaljujući dobroj organizaciji, radnoj disciplini i upotrebom ondašnje najnovije tehnologije i tehnike, i njemačko i američko gospodarstvo, a osobito njemačko, ubrzo nadmašuju i prestižu englesko i francusko. To je ozbiljno zabrinulo te dvije zemlje.

- - - -

32 Bilandžić i drugi, "Povijest 2". str. 25, ŠK, Zagreb, 1986.*

163

NJEMAČKA TRAŽI "MJESTO POD SUNCEM"

Godine 1871. ujedinjuje se nekoliko europskih zemalja u moćno Njemačko Carstvo (Deutsches Reich) čijim carem postaje Vilim I, a kancelarom veliki političar Bismarck. Jedva desetak godina kasnije, njemački kapitalisti traže od Bismarcka zauzimanje kolonija, što bi višestruko umnožilo njihov kapital. Bismarek je odbio te zahtjeve, jer su nužno vodili u sukob s Engleskom. Kad su takvi pritisci kasnije pojačani i kad je vidio da ih neće moći suzbiti, Bismarck je dao ostavku i povukao se iz politike.

Koncem 19. stoljeća, njemački je rnonopolistički kapital bio toliko jak daje zahtijevao od svojih vrhunskih političara prijelaz na "svjetsku politiku". Tražio je preraspodjelu sveukupnih kolonijalnih posjeda. Zahtijevaoje svoje "Mjesto pod suncem".

LOKALNI RATOVI, UVOD U PRVI SVJETSKI RAT

Njemačka je u to vrijeme bila, prema grubim procjenama, sedma kolonijalna sila u svijetu. Od nje su više kolonija imale: Engleska, Francuska, Rusija, Belgija, Portugal i Nizozemska. Njemačkaje u Africi 1884. zauzela Kamerun i jugozapadnu Afriku, a 1885. godine i Togo te dio istočne Afrike. U Aziji je Njemačka imala ove kolonije: sjeveroistočni dio Nove Gvineje; padručje Tsingtao u Kini, Marshallsko otočje i Marijansko otočje, te Bismarekov arhipelag. Sve su to uzeli u posjed između 1898. i 1900. godine.

Potkraj 19. staljeća, nove su velesile (uz SAD i Njemačku još i Japan) nastojale stvoriti svoje kolonijalne imperije, ali prekasno jer su većinu kolonija sebi već prigrabile EngTeska, Francuska i Rusija. Sada su se mogle domoći kolonija samo otimanjem u ratnom pohodu protiv država koje su vojno slabije.

Zato se, kao uvod u Prvi svjetski rat, vodilo nekoliko lokalnih imperijalističkih ratova. Tako je 1894. izbio japansko-kineski rat. Tom je prilikom Japan oteo Formozu, poluotok Liaotung s lukom Port Arthur i ujedno istjerao Kineze iz Korej:e, koja je postala samostalna. Ostalim se imperijalnim silama nije svidjelo jačanje Japana, pa su "pritekle u pomoć Kini" i prisilile Japan da vrati sve oteto, osim Formoze. Medutim, sve je teritorije s kojih se povukao Japan, zaposjela Rusija (koje li pravde?). Tako je stvorena podloga skoroga japansko-ruskog rata. Četiri godine kasnije,

164

tj. 1898., izbioje američko-španjolski rat, u kojem su Amerikanci oteli Kubu, Puerto Rico i Filipine. Godine 1904. izbiojejapansko-ruski rat. Japanci su istjeraii Ruse s teritorija koje su oteli Kini u ratu 1894., ali su zauzeli i južni dio otoka Sahalina te anektirali samostalnu Koreju.

Eto, tako se snalazilo imperijalističko vodstvo SAD-a i Japana. Međutim, Njemačka je mogla proširiti svoje kolonijalno carstvo samo na račun Engleske i Francuske, i to otimanjem, kao što su to činile i sve druge imperijalne sile. Takoje npr Italija iskoristila zauzetost Turske na Balkanu, zaratila protiv nje 1911. i otela Libiju.

RATNI SAVEZI,
TE UZROCI I POVOD RATU

Zbog takve svjetske situacije, sve su se svjetske sile pripremale za rat. Jedne da obrane, a druge da stvore svoje kolonijalne imperije. Zato su sklapale saveze i time učvršćivale svo,je izglede da pobijede.

U jedan savez, poznat pod imenom Antanta, okupile su se: Engleska, Francuska i Rusija. Upravo one sile koje su okupirale osamdeset posto postojećih kolonija. Tom su savezu kasnije pristupili Japan i Italija, a u travnju 1917. godine i Sjedinjene Države, koje su u posljednji čas spasile Antantu od poraza.

Drugi su savez činile centralne države Europe, pa su se zato i zvale Centralne sile. Taj su savez činile: Njemačka, Austro-Ugarska, Bugarska i Turska. Ove zadnje tri države nisu imale kolonije.

Na početku 1914. godine, gospodarski prestiž i prestiž u naoružanju među velesilama doseže vrhunac. Uzroci rata sve više uzimaju zamah. Samo se čekao povod za njegov službeni početak. To je "ulje na vatru" nalila Srbija organiziravši atentat u Sarajavu na austrougarskog prestolonasljednika Franju Ferdinanta. Bilo je to 28. lipnja 1914. godine. Austo-Ugarska je odmah navijestila rat Srbiji, a Rusija objavila opću mobilizaciju, jer nije htjela prepustiti Balkan Austro-Ugarskoj Monarhiji. Njemačka je tada objavila rat Rusiji, i Francuskoj, a Engleska Njemačkoj, i tako se "zapalio" cijeli svijet. Rat se vodio na gotovo svim kontinentima i morima.

165

SARAJEVSKI ATENTAT, ETAPA SRPSKOG OSVAJANJA

Evo što o sarajevskom atentatu kaže prof.dr.Miroslav Brandt u intervjuu listu mladih "Mi" od prosinca 1992. godine:

"Sarajevski atentat bio je jedna od etapa u velikosrpskoj osvajačkoj politici. Poznato je da je početkom ovoga stoljeća bilo odredenih vrenja političkoga karaktera u Austro-Ugarskoj Monarhiji, pa se počelo promišljati da bi Austro-Ugarsku Monarhiju trebalo urediti federalistički. To znači da bi narodi koji su bili nezadovoljni austrijskom ili madarskom supremacijom dobili svoju samostalnost u okviru Habsburške Monarhije, ali bi svaka takva federativna jedinica, koja bi bila sazdana istinski, a ne prijevarno kao što je bila jugoslavenska federacija, imala svoju političku, kulturnu i gospodarsku samostalnost. Ta koncepcija predstavljala je za velikosrpsku zamisao strašnu opasnost. Ako, recimo, Hrvatska, a pogotovo Hrvatska zajedno s Bosnom, postane samostalna politička cjelina u Habsburškoj Monarhiji, nikad više ne bi bilo nade za srpsko osvajanje Bosne. Budući da je Franjo Ferdinand, nećak cara Franje Josipa I., bio blizak federalističkoj koncepciji, to je u Srbiji shvaćeno da njegov dolazak u Sarajevo naviješta buduću slobodu Bosne i Hercegovine, posebne ili u zajednici s Hrvatskom, u okviru federativnog uredenja države. I zbog toga gaje `Mlada Bosna', kao produljena ruka velikosrpske ekspanzije, uklonila. `Mlada Bosna' je pročetnička odnosno prosrpska organizacija. Tako su ti mladi srpski nacionalisti faktično uklonili prijestolonasljednika, koji bi, kad bi došao na vlast, inaugurirao federativnu politiku, preobrazbu Austro-Ugarske i time postavio definitivnu branu srpskoj invaziji. Onda se, dakako, iz toga umorstva u Sarajevu rodio Prvi svjetski rat, tako da je Srbija nepobitno krivac za Prvi svjetski rat. Ona je upalila fitilj za eksploziju baruta."

ZBOG SRBA, U RUSIJI SEDAMDESET GODINA TIRANIJE

U listu "Mi" od svibnja 1993. godine, pod naslovom "Sotonizam u politici" navode se riječi književnika Mire Glavurtića na tribini HKZ "Mi" u Zagrebu 1. travnja 1993. On, medu ostalim, kaže:

"Kad je riječ o utjecaju sotonista na Prvi svjetski rat, prisjećamo se da sejedan od najvećih čarobnjaka ovog stoljeća, Crowley, svojski trudio (čitavim svojim mehanizmom, s čitavom svojom aparaturom, kojaje bila golema - on je biojedan od zlih duhova onog vremena, automatskije, kako se sam hvalio, postizao najveće stupnjeve ne samo u masoneriji, nego i u svim inicijacijskim

166

društvima) oko potapanja Europe. Trudio se da uvuče Ameriku u rat. Bilo je teško, gotovo nemoguće pokrenuti Prvi svjetski rat bez velike moći. Recimo, konkretno, da su u Rusiji (toje vrlo važan podatak da se zna, da se ne nasjeda pričama kako postoje neki interesi pojedinih država, postoje samo interesi tajnih društava,jedanjedini interes) bili protiv rata. Rusija nije htjela ući u rat, nije htjela podržati Srbiju, ni car, pa čak ni ruski pravoslavni kler to nije htio. Uvlačenje Rusije u rat išlo je preko tri crnogorske princeze, koje su imale vrlo veliku moć na ruskom dvoru. One su dovele martinističke šefove iz Francuske, Papusa i Meštra Filipa, koji su stvarali sve moguće preduvjete da Rusija uđe u rat i da ga podupre. I sada imamo divna svjedočanstva u tom ruskom unutarnjem sukobu, u'toj velikoj alternativi: na koju će stranu prevagnuti Rusija. Jedan ruski političar to fino rezimira i kaže: Srbija nas je koštala 70 godina tiranije (misli na boljševički-staljinistički komunizam, prim. pisca). Nije samo Srbija, jer za to treba novac, a ona taj novac nema. No ona pomaže pučiste, otvoreno se stavlja na stranu rata, ona, zahvaljujući i drugim djelovanjima, želi uvući Rusiju u to da konačno pokrenu Treći svjetski rat."

SVRŠETAK RATA I MIROVNE KONFERENCIJE

Prvi je svjetski rat trajao četiri i pol godine, a završen je koncem 1918. porazom Centralnih sila. Taj je rat srušio četiri velika carstva: rusko, tursko, austro-ugarsko i njemačko, a na njihovim su temeljima podignute nove države.

Prestankom rata, započelaje diplomatska bitka. Pobjednici su nastojali potvrditi svoje uspjehe i oduzeti poraženima što više, te učvrstiti svoju prevlast. Upravo je to bila njihova katastrofalna pogreška i plodno tlo u kojem će niknuti klica Hitlerove želje za osvetom.

Mirovna je konferencija počela 18. siječnja 1919. godine u Versaillesu pokraj Pariza. Glavnu su riječ imali pobjednici: SAD, Engleska, Francuska i Italija, ali povremeno i Japan. Veliki su poraženima oduzeli sve što im se oduzeti moglo, i medu sobom podijelili plijen, ne mareći za strašne poslijedice te nepravde. Tu nije bilo sažaljenja prema milijunima nedužnih stanovnika tih malih i poraženih država. Dio njemačkog teritorija pripao je Čehoslovačkoj i Poljskoj, pa je tu njemačko stanovništvo ostalo izvan svoje domovine. Na mirovnoj konferenciji u Parizu najpoštenijim se pokazuje SAD, koji, nezadovoljan razvojem dogadaja, napušta Versailles i povlači se na svoju hemisferu.

Na prijedlog američkog predsjednika Wilsona, osnovanaje Liga naroda. Zamišljenaje kao svjetska organizacija za čuvanje medunarodnog mira. U njoj su glavnu ulogu imale sile pobjednice, ali bez SAD-a.

167

Povijest kaže da je Versailleski mirovni ugovor bio silom i nepravdom nametnut i da je već u njemu posijano sjeme Drugoga svjetskog rata. Poraženi su se u sebi zarekli da će se osvetiti, prije ili kasnije, nepravednim pobjednicima.

Na tribini "Znanstveni četvrtak" Instituta za primijenjena društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu gostovao je 1. travnja 1993. godine istaknuti njemački novinar i političar dr. Carl Gustaf Strohm. On je tom prigodom, medu ostalim, rekao i ovo:

"... raspad komunizrna (tijekom 1990. i 1991. godine - prim. pisca) nije bio samo slom toga poretka, Jalte, već je to bio kraj i slom poretka Versaiileskog ugovora. Nekoliko godina poslije pada Berlinskog zida, raspale su se Jugoslavija i Čehoslovačka, dvije tvorevine Versailleskog ugovora, koje su stvorene da bi spriječile gospodarski prodor Nijemaca i Austrijanaca na istok i jugoistok..."

POSLJEDICE PRVOGA SVJETSKOG RATA

U Prvome svjetskom ratu poginulo je više od 10 milijuna vojnika. Samo iz Rusije 2,2 milijuna vojnika, iz Njemačke 2 milijuna, a iz Austro-Ugarske 1,4 milijuna vojnika. Ranjeno je više od 20 milijuna ljudi, od kojih velik broj ostaje trajnim invalidima. Osim njih, kući se vratilo s ratišta nebrojeno mnoštvo reumatičnih, tuberkuloznih, iznurenih i dotučenih ljudi.

Rezultati rata su bili katastrofaini, ne samo za poražene, nego i za pobjednike, jer ljudskim gubicima treba dodati i materijalne. Na tisuće uništenih i spaljenih sela i gradova, prometnica i tvornica. Upropaštena je poljoprivreda, stvoreni su golemi ratni dugovi. Glad i zarazne bolesti, među kojima je tada bila najpoznatija španjolska groznica, harale su mnogim zemljama, pa su ljudi i dalje umirali. Tako je narod još godinama poslije rata trpio njegove strašne posljedice.

Naposljetku, treba dodati da velik broj ratova ne bi nikada ni započeo da su u prve bojne redove trebali doći začetnici (tvorci) rata, ratni huškači i duhovni vode ratnih osvajanja. Teško narodu čiji su političari loši, nemoralni i duševno bolesni ljudi.

HRVATSKA U SASTAVU AUSTRO-UGARSKE MONARHIJE

U tijeku najvećeg porobljavanja kolonijalnog stanovništva, hrvatski je narod bio u okviru Austro-Ugarske Monarhije. To je višenacionalno carstvo podgrizala snažna težnja negermanskih naroda prema samostalnosti i slobodi.

Carstvo su činile ove sadašnje države: Austrija, Mađarska, Češka, Slovačka, Hrvatska, Slovenija, dio sjeverne Italije s Trstom, Bosna i Hercegovina, južni dio Poljske, gotovo cijela zapadna polovica Rumunjske, sjeverni dio današnje Srbije iznad Dunava, na potezu izmedu Beograda i Đerdapa. Granica Austro-Ugarske se spuštala od Save rijekom Drinom, te u blizini Jadranskog mora skretala prema istoku obuhvaćajući Bokokotorski zaljev i njegovu okolicu.

Da bi se bolje učvrstila carska vlast, ćar Franjo Josip I. napravio je Austro-Ugarsku nagodbu 1867. godine. Tom nagodbom dva najveća naroda Monarhije (austrijski i madarski) postaju vladajućim narodima. Tako je Ugarska (Madarska) postala kraljevinom u sklopu Austro-Ugarske carevine, a car se okrunio za madarskoga kralja.

Na taj je način hrvatski narod biojoš više podijeljen. Istra i Dalmacija su dalje ostale pod izravnom austrijskom upravom. Ostali, najveći dio Hrvatske, 1873. je proglašen Banovinom u sklopu Kraljevine Ugarske.

I ovdje je Hrvatski narod bio u kolonijalnoj podredenosti: iskorištavan i bez nacionalne slobode. Zato su narodni stranački vode razmišljali o hrvatskoj samostalnosti i slobodi.

HRVATI SU PREGAZILI DRINU

Kad je započeo Prvi svjetski rat, Hrvati su mobilizirani kao austro-ugarski vojnici. Već u kolovozu 1914. godine balkanski dio austro-ugarske vojske, u kojem su bili i Hrvati, pod zapovjedništvom generala Oskara Potioreka, prešao je rijeku Drinu i učvrsti se na dugoj fronti u podnožju planine Cera u Srbiji.

Jedna se hrvatska jedinica iz okolice Zagreba ukopala u voćnjaku nadomak brdu Crnom vrhu, kojem je najviša točka na 779 metara nadmorske visine. Na tom brdu južno od grada Loznice, bile su srpske pogranične vojne utvrde.

169

Evo što je o tome pričao sada pokojni Janko Arbanas iz Hrašća kod Zagreba, koji je bio vojnik u toj jedinici i s njom proživio kritične trenutke svog života.

"Prešli smo Drinu preko mosta i prevezli sve potrebno: oružje, streljivo, ratnu opremu i ukupnu pozadinsku opskrbu. Sve to, a da Srbi na nas nisu ispalili niti jednu topovsku granatu. Već je to sličilo na klopku u koju nas je gurnuo general Potiorek. Došli smo u neki voćnjak, čije su nas zelene krošnje štitile od srpskih pogleda. Iskopali smo rovove, koji će nam biti polazna točka za sljedeće vojne operacije. Tad se oglasilo srpsko topništvo. Tuklo je, ali ne po nama, nego po mostu na Drini. Kad su ga srušili, odsječena je odstupnica većem dijelu austrougarskih balkanskih snaga. U toj smo klopci bili i mi.

Izmedu voćnjaka u kojem smo se ukopali i podnožja Crnog vrha pružala se prostrana livada. Tom se čistinom nitko nije mogao neopaženo privući brdu. Kad smo završili ukopavanje, i nakon kraćeg odmora, zapovjednikje naredio pojedinačni prilaz podnožju. Kako god bi koji vojnik izišao iz rova i krenuo pužući preko one čistine, bio bi pogoden nakon nekoliko metara napredovanja. Ubrzoje nekoliko vojnika na toj livadi umiralo ili nepomično ležalo.

Vidio sam našu potpunu propast. Primicao se i moj red za izlazak iz rova, a s njim i moja smrt na onom brisanom prostoru. Naprosto nisam htio tako naivno umrijeti. Grozničavo sam tražio izlaz. Naglo sam se digao i, pognut, uputio k zapovjedniku.

- Što je, Janko? - upitao je satnik.

- Gospodine, ovo vaše zapovijedanje ne vrijedi ni pišljiva boba! - rekao sam ljutito i munjevito usmjerio cijev svoje puške u njegova prsa. Satnik se nije prepao, nego je s gorčinom u glasu adgovorio:

- Janko, takva je generalova zapovijed i ja je moram prenijeti.

- Satniče, nitko ne mora prenositi zapovijedi koje znače sigurnu smrt za njegovu vojsku! Otkad jurišamo, ni jedan vojnik koji je izišao iz rova nije ostao živ. Zar ne vidite one leševe naših drugova?

- Nažalost, vidim! A što bi ti učinio da si na mome mjestu? - upitao je potišteno satnik.

-Vi to bolje znate od mene. Ja samo znam da ne želim tako glupo poginuti.

Nastalaje tišina. Satnik me gledao zamišljeno. Ujednom mi se trenutku učinilo da je moja puška uperena u sasvim odsutna čovjeka. Sekunde su sporo prolazile, i to me iščekivanje peklo. Zapovjednik se naglo pribrao i odlučno naredio:

- Obustavi izvršenje zapovijedi! - zatim me sasvim prisebno pogledao. Činilo se, kao da je tek tada postao svjestan da ga cijev moje puške gleda u prsa. Zatim je ponovno oštro zapovjedio:

- Spremite se za povlačenje!

Napetost je popustila. I satnik se bolje osjećao:

- Janko, je li ovako dobro? - škrto se osmjehivao i kao s nekom zahvalnošću.

-Tako valja, gospodine satniče! - odgovorio sam ohrabren. Potom sam krenuo natraške u pozadinu rova, ali i dalje sam držao pušku uperenu prema njemu.

U sumrak smo se počeli tiho povlačiti prema koritu Drine. Rijeka je bila brza, ali ne tako duboka daje ne bismo mogli pregaziti. Vodaje šumjela zastrašujuće u mraku, medu granjem, vrbama i visokom travom.

Dogovorili smo se da ćemo pregaziti Drinu čvrsto držećijedan drugoga za kožni remen, svakome dobro pričvršćen oko pojasa. Sastavili smo živi lanac kako bi se ljudi što lakše oduprli brzoj i nepoznatoj rijeci. Iakoje bilo ljeto, voda je bila hladna, a ponegdje i tako duboka da smo gubili tlo pod nogama. Ipak, sretno smo prešli na drugu obalu i tako sačuvali žive glave.

Kasnije se pričalo da nas general Potiorek- srpski potomak, namjerno, lošom taktikom, htio izručiti Srbima, i da je zbog izgubljene bitke na Ceru i Kolubari, smijenjen. Zar samo smijenjen?

HRVATI SU TUĐINU DONOSILI SLAVU

Nisu Hrvati za druge samo ratovali. Svojim umijećem oni su drugim narodima donosili i slavu, promicali njihovu kulturu i davali velik doprinos znanosti koji je zapamćen pod tudim imenom. Usprkos tomu, nikad nitko nije napisao da je to zasluga Hrvata, ljudi koji pripadaju malom i starom europskom narodu: katoličkom i kulturnom, koji stoljećima nepravedno potiskuju. Evo jednog u nizu takvih primjera u bogatoj hrvatskoj povijesti.

Nikola Primorac, rodom izjednog sela u Konavlima, doselio se sa svojim roditeljima u Dubrovnik, gdje mu otac otvara pekarnicu. Nikolaje tu završio nižu školu, pa kao mladić otišao "trbuhom za kruhom", s austrougarskom putovnicom.

Ploveći i radeći na stranim brodovima, izučio je zanat pomorca te se iskrcao i nastanio u engleskoj luci Liverpoolu. Tamo se učlanio u pomorski klub i izučavao navigaciju, unapredujući i sam navigacijsku tehniku.

171

Tako je odlučio preploviti Atlantik jedrenjakom. Kupio je čvrsti stari jedrenjak, dug šest, a širok nešto manje od dva metra. Temeljito ga je popravio, obnovio i preuredio. U njegaje ugradio, u ono vrijeme neuobičajene, navigacijske uredaje. Sa sobom je poveo, kao pomoćnika, dobrog prijatelja Nizozemca, te svog vjernog psa' kojeg je nazivao "voda palube". Uzevši najpotrebnije, isplovili su 3. lipnja 1870. godine iz Liverpoola, prema New Yorku u Sjevernoj Americi.

Nakon duga i dramatična puta, borbe s olujama i velikim valovima u kojima je Nikola izgubio i "vodu palube",jedrenjakje stigao u New York za 84 dana.

U Americi se Nikola Primorac sa suputnikom Nizozemcem odmarao dvadesetak dana, a zatim su istim jedrenjakom krenuli nazad. Povratakje bio mnogo mirniji i sretniji, pa su iz New Yorka do Leverpoola u Engleskoj plovili samo 37 dana.

O tom su podvigu Nikole Primorca pisali svi veliki svjetski listovi onog doba, a amerićki i engleski tisak je izvještavao nekoliko dana. U svim je listovima objavljeno da je kapetan broda - Austrijanac Nikola Primorac, rodom iz Dubrovnika - preplovio Atlantik u oba smjera u malom jedrenjaku.[33]*

Nigdje nije rečeno da je Primorac Hrvat i da je Dubrovnik hrvatski grad, jer tada je i Dubrovnik bio pod vlašću Austro-Ugarske, a Nikola je imao putovnicu te države. Jedrenjak kapetana Nikole Primorca čuva se u muzeju "Central Station" u Liverpoolu.

- - - -

33* Prilog o tom događaju priredio je 3. lipnja 1993. Radio-Zagreb, u emisiji "Dogodilo se na današnji dan" urednice Seide Obarčanin-Bukuić, a pripremio ga je i u emisiji čitao Franjo Fratić, urednik zagrebačke revije "Povijest športa".

172

ZIVOT HRVATA U KRALJEVINI SRBA, HRVATA I SLOVENACA

HRVATI - KOLONIJALNI NAROD U KRALJEVINI SHS

Prisilnim ulaskom Hrvatske u Kraljevinu SHS hrvatskije narod izgubio preostali dio slobode koji je imao u Austro-Ugarskoj Monarhiji. Srbi u Hrvatskoj, sa Svetozarom Pribićevićem na eelu, odigrali su sramnu ulogu predajom svoje domovine Hrvatske Srbima preko Drine. Mislili su da će zato biti posebno nagrađeni u Beogradu, ali su se grdno prevarili. Nakon toga čina, bili su glatko odbačeni, kao i svi agenti koji režimu više nisu trebali. Zbog toga je S. Pribićević postao ljuti protivnik kraljevskog dvora, ali to nimalo nije pomoglo već podjarmljenoj Hrvatskoj.

Na hrvatskoj je političkoj pozornici tada dominirao duh dviju stranaka: 1. HSS-a (Hrvatska seljačka stranka),. koji je svoje pristaše imao većinom u seljačkom puku, ali ne samo u njemu. Ta se stranka strpljivo i uporno politički borila protiv srpskog hegemonizma i gospodarskog iscrpljivanja Hrvatske, osobito hrvatskog seljaštva; i 2. HČSP-a (Hrvatska čista stranka prava), formalno nepostojeće, ali sve prisutnije stranke u hrvatskom pučanstvu. Njezini su pristaše živjeli pretežno u hrvatskim gradovima i nazivali se Frankovci.[34]* Oni su bili krući i radikalniji od radićevaca (članova HSS-a) i zastupali su ideju samostalne Hrvatske, prema Starčevićevoj tvrdnji: "Narod se uvijek otimlje tudinu - rekao bih daje to prirodeni nagon čovječanstva da bi ostao politički živ."

Do 1928. godine glavni su teret obrane prava hrvatskog naroda od srpskih okupatora podnijeli radićevci. Nakon toga, pa sve do 1941. godine tu ulogu preuzimaju frankovci, koji se iz ilegale svim sredstvima bore protiv srpskih ubojica. Frankovim je pristašama pripadao i Ante Pavelić, koji je u izbjeglištvu u Italiji 1929. godine osnovao ustaše - dobrovoljačku vojsku NDH.

Srbi su svojim brutalnim terorom u Hrvatskoj izmedu dva rata, nakon Drugoga svjetskog rata, a posebno nakon 1990. godine, stvarali ustaše, a od Ante Pavelića očajničkog ustaškog vodu. Koji je god ustaša postao zločincem,

- - - -

34* Frankovci - naziv prema nekadašnjem vodi HČSP-a Josipu Franku, koji je nakon smrti Ante Starčevića 1896. godine stao na čelo te stranke i ostao tu do 1911., kada je umro. Stranka je formalno prestala djelovati 1918. godine izjauom u Hrvatskom saboru da je "njezin program ispunjen'; no ubrzo je rad ponovno oživio.

173

postao je to najviše stoga što su ga Srbi izazvali svojim ubijanjem, i uništavanjem svega štoje hrvatsko. U ovoj ću knjizi iznijeti niz dokaza za to.

Srpski su ubojice poslije Titove smrti 1980., sustavnim terorom na Kosovu, stvarali albanske ustaše. To čine i dalje ubijajući jednog po jednog albanskog čovjeka, bilo na Kosovu bilo uza samu srpsko-albansku granicu. Dakako, samo likvidacijom Albanaca mogu doći na toplo albansko more. Mislim da će i na tom orahu slomiti mnogo zuba.

Nadalje, srpski su ubojice 1992. godine, i kasnije, sustavnim genocidom nad Hrvatima i Muslimanima u BiH, stvorili hrvatske i muslimanske ustaše. Dakle, ustaše su sinonim očajničkog otpora svakog nesrpskog naroda srpskim zlikovcima.

Uza sve ostale balkanske narode, Hrvati su Srbima uvijek bili prepreka, ali najveća, u provedbi monstruoznoga Garašaninova "Načertanija",35* spisa objavljenog 1844. godine, u kojem se zahtijeva obnova Dušanova carstva (velike Srbije) na račun južnoslavenskih i drugih balkanskih zemalja. U njemu se izričito zahtijeva pokoravanje manjih naroda Srbiji i njezin izlazak na Jadransko more. Nešto takvo može tražiti samo ograničen i dokraja pokvaren čovjek. Kamo bi došao svijet kad bi sve države iz unutrašnjosti kontinenta silom tražile izlaz na ovo ili ono more?

HRVATSKA NEPOSREDNO
NAKON PRVOGA SVJETSKOG RATA

Gotovo godinu dana prije svršetka Prvoga svjetskog rata, očekivao se raspad velike višenacionalne Austro-Ugarske Monarhije. U tome su njezini slavenski narodi vidjeli priliku za oblikovanje svojih samostalnih država. Posebno su u tom pogledu povoljnu priliku imali sjeverni Slaveni: Poljaci, Česi, Slovaci i Ukrajinci. Njihov se veliki susjed - carska Rusija, poslije strašnih gubitaka u ljudstvu na svim bojištima i povlačenja s njih, našla u građanskom ratu. Ti su dogadaji omogućili njezinim manjim susjedima da nesmetano ostvare svoju državnu samostalnost. Tada su formirane: Poljska, Čehoslovačka i veća Rumunjska, a od Rusije: Finska, Estonija, Letonija i Litva.

U daleko su težoj situaciji bili Južni Slaveni, posebno Hrvati i Slovenci. Na njihove su zemlje bacile oko dvije države, kao dva nezasitna lešinara

- - - -
35* "Načertanija"- nacrt. Autor je toga spisa Srbin Ilija Garašanin (1812 - 1874), političar, predsjednik srpske Vlade i ministar vanjskih poslova u razdoblju od 1861. do 1867. godine.

174

Srbija i Italija. Potajno su kovale planove o podjeli toga bogatog plijena, te se veselile kolonijalnim posjedima pred svojim vratima.

Istodobno su političke stranke Slovenije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine, kao i Vojvodine, nastojale kontrolirati zbivanja u svojim zemljama. Osim toga, trudile su se naći najbolje polazne pozicije za pregovor sa Srbijom o stvaranju nove zajedničke države. Predvidale su teškoće u vezi s tim, ali ne takve na kakve su naišle.

Samo mjesec dana prije kraja rata, u Zagrebu je osnovano centralno Narodno vijeće spomenutih zemalja (koje su dotada bile u sklopu Austro-Ugarske Monarhije) s Antonom Korošecom na čelu, kao vrhovno predstavničko i upravno tijelo. Ubrzo zatim, 29. listopada 1918. godine, od tih je zemalja stvorena jedna zajednička država, koju su nazvali Država Slovenaca, Hrvata i Srba; ili skraćeno: Država SHS.

Evo što kaže dr. Šime Đodan u svojoj knjizi "Hrvatsko pitanje 1918-1990." o pregovorima u vezi s oblikovanjem zajedničke države Južnih Slavena na ovim našim prostorima:

"Zbog toga je u Ženevi održana (6.-9. studenoga 1918.) konferencija na kojoj su sudjelovali Anton Korošec, predsjednik Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba (zagrebačka Država SHS), Nikola Pašić, predsjednik srbijanske Vlade, predstavnici Jugoslavenskog odbora i srbijanske oporbe. Prema sporazumu koji je tada postignut, srbijanska je Vlada priznala ravnopravnost Države Slovenaca, Hrvata i Srba s Kraljevinom Srbijom u pitanju provodenja ujedinjenja južnoslavenskih zemalja i naroda. Dogovoreno je i osnivanje zajedničke vlade, a o unutrašnjem uređenju nove države odlučit će Ustavotvorna skupština. Nikola Pašić se u početku protivio, ali naposlijetkuje na te zaključke pristao, jer je znao da će ih regent Aleksandar, u dogovoru sa Svetozarom Pribićevićem, minirati. Tadašnji francuski predsjednik vlade vršio je odredani pritisak na Pašića, paje on iz taktičkih razloga popustio u Ženevi. Budući daje Pašić bio pobornik koncepcije velike Srbije, onje svakako držao da te zaključke ne treba provoditi, nego naći način da ih poništi.

Ženevski je sporazum bio pogodna podloga da se nova država Južnih Slavena stvori kao federacija, ali to je za oficijelnu - cincarsku elitu u Beogradu bio pravi horor, jer bi izostala mogućnost nadvlade (hegemonije) i brzog transfera kapitala iz prečanskih krajeva u Beograd. Regent Aleksandar preuzeo je na sebe odgovornost za odbacivanje Ženevskog dogovora, pa je zahtijevao ujedinjenje samo onakvo kakvo je odgovaralo velikosrbima, tj. prihvaćao je samo `prisajedinjenje' i okupaciju `prečanskih krajeva'.

175

Političke neprilike koje su pritiskale Državu Narodnog vijeća SHS bile su veoma složene. Pojavio se Zeleni kadar - vojni odrnetnici koji su bili naoružani, a Pribićević je išao na likvidaciju hrvatske vojske (domobrana) kao i bošnjačkih pukovnija. S druge strane, Italijaje žurila da zauzme linije koje su joj obećane Londonskim ugovorom 19I5. godine, pa je okupirala hrvatske i slovenske zemlje (i više nego što joj je dopušteno spomenutim ugovorom - nap. pisca). Tajni planovi Srbije i Italije o mogućoj podjeli hrvatskih i slovenskih zemalja, te pritisak francuskih i srbijanskih okupacijskih trupa, kojeje pozvao Svetozar Pribićević u dogovoru s regentom Aleksandrom Karađorđevićem, ubrzali su odluku Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba da što prije dođe do saveza (stvaranjajedne nove južnoslavenske države - nap. pisca) sa Srbijom i Crnom Gorom. (...)

Glasovanjem je prihvaćen prijedlog Josipa Smodlake i S. Pribićevića da se to formiranje što prije obavi. Tomu su se suprotstavili zastupnici Stjepan Radić i Dragutin Hrvoj, a Radić je u svom govoru proročanski pogodio što će se dogoditi u toj velikosrpskoj tvorevini. On je tom prilikom izrekao čuvenu poruku: "Ne srljajte kao guske u maglu!"

U spomenutoj knjizi, pod naslovom "Položaj Hrvatske u Versajskoj Jugoslaviji", dr. Đodan piše:

"Versajski mirovni ugovor, sklopljen u dvorcu Versailles 28. lipnja 1919. godine, omogućio je stvaranje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca kao medunarodne činjenice, pa je, unatoč njenom nelegitimitetu glede njenih konstitutivnih nesrpskih naroda, ona bila medunarodno priznata mirom u Saint-Germain-en Laye, 1919. i u Trianonu. Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca smatranaje državom u nastajanju i njezini političko-teritorijalni problemi rješavani su ugovorima s Austrijom i Madarskom. Medutim, u sastav Versajskog mira ulaze i kasniji ugovori koji su definirali granice Kraljevine SHS.

U sastav Kraljevine SHS ušle su ove zemlje:

1. Trojedina Kraljevina Hrvatska (Hrvatska, Slavonija sa Srijemom i Dalmaeija s Bokom Kotorskom, a tu je spadalo i Međimurje).

2. Ostale zemlje Države Narodnog vijeća: Slovenija, Bosna i Hercegovina, s dva izlaza na Jadransko more: kod Neuma i Sutorine; zatim Baranja, Banat i Bačka - ono što je od tih pokrajina pripalo Kraljevini SHS, i Prekomurje.(...)

3. Kraljevina Srbija s Makedonijom i Kosovom i

4. Kraljevina Crna Gora."

176

Ako se uzme u obzir da je Italija dobila Istru i Slovensko primorje, Cres i Lošinj, Lastovo, Zadar, a kasnije i Rijeku, te da je Srbija vladala ostalim krajevima Države SHS kao svojim kolonijama, može se reći da je zaista bogat plijen podijeljen izmedu dva grabežljivca. U toj razgrabi hrvatskih teritorija, Nikola Pašićje velikodušno prepustio mađarskoj Bajski trokut, jer je to bio sastavni dio njegove protuhrvatske igre: "Što manje katolika u Kraljevini, to čvršća srpska država!"

Žalosna je politička pravda u svijetu ako se namjerno podjarmljuju manji narodi i time podmiruje pohlepa jačih. Zar može biti igdje ikakav mir dokjedni moćni umiruju druge moćne dopuštajući im da porobe manje narode? Dok mnogi potlačenijedva čekaju svjetski rat kako bi se tako možda oslobodili svojih bezdušnih tlačitelja, čovječanstvo djeluje kao ukleto.

Nažalost, čelnici političkih stranaka Države SHS nisu mogli znati koliko se nepoštenja, pohlepe, prijevare i surovosti krije u srcima srpskih državnika. Iskustvo suživota sa Srbima do tada nisu imali, pa nisu ni slutili da će nas oni daleko više pljačkati i tlačiti nego dotadašnji austrougarski vlastodršci. Nitko od njih nije vjerovao da dinastija poput srpske, u osobama Karadordevića, otvoreno želi uništiti sve narode na ovom području kako bi srpski narod ostao jedini i najveći među susjednim državama.

Kasnije se ipak pokazala gorka stvarnost: Srbi nisu htjeli nikakvu novu južnoslavensku državu sastavljenu od šest naroda: Slovenaca, Hrvata, Muslimana, Crnogoraca, Srba i Makedonaca. Htjeli su samo proširenje Srbije na znoju, suzama i krvi nesrpskih naroda. Lako je sada gledati u prošlost te kritizirati hrvatske i druge čelnike naroda koji su loše prošli, te govoriti kako su trebali učiniti ovo ili ono. "Lako je biti general poslije bitke!" kaže mudra izreka. Činjenica je da su se svi nesrpski političari trudili izabrati najbolje rješenje za svoj narod koje neće štetiti susjedima, ali pritom su samo mogli birati ono štoje manje loše, a i toje bilo vrlo teško prepoznati.

Centralno je Narodno vijeće, sa sjedištem u Zagrebu, 24. studenoga 1918. donijelo odluku o ulasku Države SHS u novu zajedničku državu sa Srbijom i Crnom Gorom. Izabralo je i u Beograd uputilo delegaciju sa zadatkom da u pregovorima sa srpskom Vladom osigura pravedno uređenje novonastale zajedničke države, u kojoj ni jedan narod neće biti oštećen. Međutim, Srbi uopće nisu htjeli razgovarati o toj temi. Oni su postavljali uvjete, već tada srnatrajući Hrvate i Slovence svojim kmetovima. Pritisnuto višestrukim teškoćama, Narodnoje vijeće moralo odustati od svojih zahtjeva.

Tragično je ujedinjenje proglašeno l. prosinca 1918. godine. Tobožnja je nova država nazvana: Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, ali dotadašnja srpska vladajuća garnitura ostaje na kormilu. Sve su organizacijske novine

177

u ustrojstvu nove države bile tek "fasada" - velikosrbi su u toj tvorevini vidjeli samo veliku Srbiju. U to su se uvjerili vrlo brzo i svi narodi na ovdašnjim prostorima, te shvatili da su prijevarom i pod pritiskom ušli u tu nesreću, čiji će se golemi razmjeri iz godine u godinu sve više očitovati. U spoinenutoj knjizi dr. Đodan tvrdi i ovo:

"Kraljevina Hrvatska, kao treća autonomna država tog ustrojstva habsburških zemalja, mogla je, da nije bilo vanjskih pritisaka sa strane Italije i Srbije, ostati nezavisna država u granicama Trojedine kraljevine Hrvatske s Bosnom i Hercegovinom, Istrom i Bajskim trokutom, te u svezi sa slovenskim zemljama, tj. Slovenijom. Ili u najmanju ruku u federaciji s Kraljevinom Srbijom. (...)

Kako je izgledao sklop zemalja koje su ušle u sastav Kraljevine SHS, vidi se iz slijedeće mape:

Područje države zagrebačkog Narodnog vijeća imalo je 8 milijuna i 100 tisuća stanovnika, a područje Kraljevine Srbije s Makedonijom i Kosovom 4 milijuna stanovnika, dok je Crna Gora imala 300 tisuća stanovnika.

Sama Trojedina kraljevina Hrvatska imalaje 3,427.268 stanovnika, a Srbija 2,848.426 stanovnika. Dakle, očitaje prevaga Hrvatske nad Srbijom, i prečanskih krajeva (Država zagrebačkog Narodnog vijeća) nad Srbijom i Crnom Gorom.

Međutim, unatoč toj prevazi, srbijanski su radikali makinacijama i izbornim zakonom (koji su izradili onako kako njima odgovara - nap. pisca) osigurali većinu u središnjem parlamentu za svoj Vidovdanski ustav, premda vrlo malu."

U nastavku ove teme, dr.Đodan potanko iznosi niz primjera koji jasno pokazuju kako su Srbijanci izradili izborni zakon na očitu štetu nesrpskih naroda u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca (skraćeno: Kraljevina SHS).

178

DEMONSTRACIJE I POBUNE U HRVATSKOJ ZBOG SRPSKE OTIMAČINE

Nakon osnutka Kraljevine SHS, Srbi su se smjesta počeli odnositi prema Hrvatskoj kao njezini neograničeni gospodari. Tako su npr. 1919. godine došli u sela općine Dugo Selo, te uz pomoć žandara žigosali stoku, tovarili je u vagone i vlakom odvozili u Srbiju. Kad je narod vidio tu srpsku drskost, ubrzo se sam organizirao i odupro pljačkašima. Uz pomoć domaćih ljudi koji su se nedavno vratili iz rata s oružjem, napali su žandare i žigosatelje. Došlo je do pucnjave, i mještani su uljeze potjerali do Saye, pa lijevom obalom do Oborova. Tu su bjegunci poskakali na skelu i prevezli se na drugu obalu u selo Vrbovo. Hrvatski su strijelci pucali na njih i, da su htjeli, mogli su ih sve pobiti. No pucali su im iznad glava i mimo njih da ih zaplaše. (Ovo je svjedočanstvo Imbre Cvetkovića iz Hrašća u Zagrebu, koji je tada imao dvadeset godina i bio sudionik događaja.)

Vidjevši žestok otpor hrvatskih seljaka, Srbi su žigosanje, popis i odvoz stoke povjerili vojsci kako bi narod prisilili da ostane miran. I tu su se prevarili. Ljeti 1920. došloje do oružane pobune seljaka protiv srpskogvojnog nasilja. Sukob se proširio Posavinom i većim dijelom Slavonije. Tada su mnogi seljaci ubijeni, a drugi su uhićeni i u zatvorima prebijani do smrti. Da je žigosanje stoke bio bezazlen čin vojnih vlasti, takvih pobuna sigurno ne bi bilo. Hrvatski seljaci nisu bili budale da bez razloga žrtvuju toliko svojih života.

Kao protest protiv srpskog tlačenja, u ljetu 1920. u Zagrebu su na Trgu bana Jelačića priredene velike demonstracije. Za tu su prigodu Srbi dobili pomoć svojih saveznika, te su iz njihovih kolonija vlakom dovezli u Zagreb mnogo vojnika, crnaca. Rasporedili su ih oko Trga po balkonima visokih kuća i pristupačnim krovovima. Kadje narod počeo uzvikivati parole i pjevati pjesme protiv srpskog tlačenja, srpski su zapovjednici naredili crnoj vojsci da puca u okupljenu masu, što je ova i učinila.

Tad je mnogo ljudi ubijeno, ajoš više ihje ranjeno. Takvaje bila pravda i demokracija u Kraljevini SHS.

Evo jedne pjesme koju je narod pjevao na tim demonstracijama, ali i godinama kasnije:

179

U HRVATSKOJ SAMO HRVAT VLADA

1.
Puška obraz ljudski kalja,
to ti je ropstva znak,
plug i knjiga, to ti valja
i po tome si junak.

2.
Na noge se dište,
jer je vrijeme sada,
u hrvatskoj zemlji
samo Hrvat vlada.

3.
Tu hrvatsku zemlju
Srbin svojom broji
i silom je hoće
sebi da prisvoji.

4.
Na noge se dište,
jer je vrijeme sada,
u hrvatskoj zemlji
samo Hrvat vlada.

Jurica Demetrović i žigosanje stoke

Ivan Meštrović u svojoj knjizi "Uspomene na političke ljude i dogadaje" (Matica hrvatska, Zagreb, 1969.) piše, uz ostalo, i o žigosanju stoke koje je izazvalo veliku pobunu u Hrvatskoj 1920. godine. Naslov je Meštrovićeva članka: "Jurica Demetrović i žigosanja stoke".

Ja ne znam iz kojih se izvora Meštrović obaviještavao, ali je očito iz članka koji slijedi da on nije znao pravo stanje stvari na terenu. Činjenica jest i ona čvrsto ostaje da su Srbi po Hrvatskoj, bez ičijeg dopuštenja hvatali stoku, žigosali je i odvozili u Srbiju. Za sve to vlasnicima stoke nisu plaćali ništa. Stoga su se hrvatski seljaci pobunili i zato su ginuli. Prenosim u cijelosti gore spomenuti Meštrovićev članak:

"U banskoj časti režim je gledao neke atribute hrvatske državnosti i simbol Trojednice, pa je, navodno po Svetozarovu savjetu, (Ovdje se misli na Svetozara Pribićevića - nap.pisca) postavljen godine 1921. namjesnik u figuri Jurice Demetrovića, porijeklom Grka, te su on i njegova žena, slovenska književnica Zofka Kveder, te neki policajac, Srbin iz Zapadne Bosne, koga su zbog krupnoće `iz milja' zvali Kraljević Marko, namjesnikovali na Markovu trgu. Prije (1919-1920) Jurica Demetrović bio je povjerenik za narodno zdravlje u Pokrajinskoj vladi u Zagrebu, dok je još Laginja bio ban.

Ja sam se držao daleko od sve te gospode. Jednog dana, u jedanaest sati u noći, došao mi je Jurica Demetrović i potanje pripovijedao o pobuni seljaka u Podravini zbog žigosanja stoke. Podravina je inače pitom kraj, u

180

kojem žive, u gospodarskom pogledu, najnapredniji seljaci. Stoku gledaju skoro kao rodenu djecu, a osobito konje. Oni su nabavljali najbolje pasmine, dok nisu postigli krasan tip konja.

U ljetu 1920. vojne vlasti izdale su naredbu preko pokrajinske vlade u Zagrebu o žigosanju i popisu stoke u Hrvatskoj. Ta je odredba sličila postojećoj odredbi o žigosanju i popisu u predratnoj Srbiji. Međutim, žigosanje stoke nije postojalo u Hrvatskoj za vrijeme Austro-Ugarske i seljaci nisu bili na to navikli. Čim je odredba bila objavljena, pronijele su se vijesti da će vojne vlasti oduzimati stoku. Seljaci su demonstrirali protiv te odredbe. Neredi su započeli kao protest protiv žigosanja, ali su se razvili u pobunu protiv režima i dinastije. U selima su govornici tražili uspostavu republike. U Križu, Velikoj Pisanici i drugdje seljaci su razbili slike kralja Petra i prestolonasljednikaAleksandra. U Gušću su čak seljaci proklamirali republiku. Najžešći medu seljacima bili su `boljševici', tj. povratnici iz ruskog zarobljeništva, koji su sami sebe nazivali `sinovima Lenjina'.

Borba izmedu žandara, vojske i naroda prvo je počela u Ivanjem Selu 2. rujna 1920. Borba se naskoro proširila na Brege, Grubišno Polje, Čazmu, Dugo Polje, Sv. Ivan Zelinu, Sv. Helenu, Garešnicu, Pesin i drugdje. Neka veća bitkaje bila u šumi kraj Lekenika blizu Siska. Nekoliko tisuća seljaka se borilo protiv vojnihjedinica. Mnogoje bilo mrtvih i ranjenih. Na stotine seljaka bilo je zatvoreno i isprebijano ad vojske i žandara.

- Vojska je neke od seljaka dotjerala u Zagreb - reče mi Demetrović zatvorila ih u vojarne i sada te seljake nemilosrdno muče i tuku kao volove. Pošao sam generalu da protestiram,. a on mi je osorno rekao `da je to stvar vojske, a da vojska zna, kako se pobune liječe'.

Kad mi je sve ovo Demetrović uzrujano ispripovijedao, pitao sam ga zašto je došao da meni sve to reče. On mi je odgovorio:

- Ne mogu spavati, pa sam došao `k vama da vas pitam, što bih radio? Biste li vi htjeli poći u Beograd, pa pokušati tamo kod Aleksandra, kao bivši član bivšeg Jugoslavenskog odbora?

- Gospodine Demetroviću - rekao sam - to `bivši član bivšeg Odbora' nije više nikakva preporuka. Ja nisam više ništa, nego običan gradanin, i to gradanin koji teše fgure, a vi ste član zagrebačke pokrajinske vlade, pa je vaša dužnost da idete i da protestirate.

- Ma, ja nisam ništa nego činovnik. Tu bi mogao jedino Svetozar, a on je, čuo sam, bijesan, pa sam mislio da biste vi mogli nešto, kao član Odbora, osobno kod regenta pokušati, jer, Boga mi, ako ovako nastave, bit će sve gore i ko zna...

- Vi ste, očito, bili postavljeni u pokrajinsku vladu na Svetozarevu

181

preporuku, a on je Aleksandru `donio hrvatsku krunu',[36]* a nije je donio Jugoslavenski odbor, gospodine Demetroviću. Odbor je `samo pravio nepotrebne smetnje Pašiću', a vi ste odavde iz Sabora pošli u Beograd kao u svatove.

Štoje Demetrović uradio,ja ne znam, samo znam da me kasnije napao u svojoj i njihovoj `Jugoslavenskoj njivi', što nisam ušao u njihovu stranku i ložu, tvrdeći da sam `frankovac' i da on to sigurno znade.

"SRBI SU KAO NJIHOVA KRAVA"

Pripovijedao mi je sredovječni čovjek nešto što rado prenosim svojim čitateljima.

Godine 1991. kad su Srbi počeli pokolj nad Hrvatima i ostalim nesrpskim stanovništvom u Hrvatskoj, pa kad su to isto nastavili u Bosni i Hercegovini nad hrvatskim i muslimanskim narodom 1992., svi smo se nad tim zgražali i svima nam je od bijesa "uzavrela" krv.

Ne znajući što bi mislio o svemu tomu, gonjen nemirom ijadom, pošao sam k svojem susjedu devedesetgodišnjem bistrom i inteligentnom seljaku Antunu, da me smiri i utješi.

Sjedio je u kuhinji i gledao na ulicu kroz niski prozor suterenskog stana svoje kuće. Čim sam za sobom zatvorio vrata, počeo sam razgovor onako uzbuđen i kao izgubljen:

- Striče, recite mi tko su ti Srbi i jesu li oni uopće ljudi? Možda oni imaju samo ljudski oblik, a narav divlje zvijeri? Jesu li to živa bića bez duše i savjesti?

- Sjedni mladiću i najprije se smiri. Zlo nećeš spriječiti pretjeranim uzbudenjem, nego bistrom glavom i čvrstom rukom - rekoa mi je starac mirno, gotovo hladno.

- - - -

36 Milan Pribićević, Suetozarov brat, pripovijedao je Meštroviću:*

- Moj Svetozar misli: Aleksandar, pa on. Donio mu je hrvatsku krunu, pa će mu je držati, a ne zna on kako su skliski duorski parketi, pa će moj braco jednog dana bubnuti o zemlju, a ni onaj se neće nasladiti na hrvatskoj kruni koju mu jedan Srbin iz Hrvatske donese. Tu je Radić s njegovim seljacima, tu su frankovci po gradouima, to neće ići baš kako oni misle. Hrvate je on odveo kao ovnoue u Beograd, ali će Hrvati, kad uide o čemu se radi, zapeti kao voloui koji neće u tor, da im Boga dadeš, neće da ih ubiješ.

"Vidio sam da Milan ima prauo" - piše Meštrouić u svojoj knjizi na str. 122 - "ali sam mislio da pretjeruje, da je povrijedena taština u njemu. To je i bilo dobrim djelom, jer, koliko je god bio nesebičan i čist u materijalnom pogledu, toliko je bio beskrajno tašt (ohol)."

- Da, starino moja, sve ste to lijepo rekli, ali moji sinovi moraju u rat, koji ne želimo nikomu, a kamoli sebi. Ja imam čvrstu ruku, ali mi se magli pred očima kad vidim na televiziji kako nedužni ginu naši hrvatski mladići. Kako nam je gledati istjerivanje žena, djece i staraca iz njihovih kuća i vidjeti kako te kuće i sve što je u njima, guta plamen? A zima dolazi. Ona namje tu pred vratima. Dojučer smo živjeli s tim Srbima, ali pojma nismo imali tko su oni.

Starac se nakašljao i sporo, ubitačno se sporo počeo namještati na svojoj stolici. Kad je konačno bio gotov, on opet sasvim mirno reče:

- Vi, ljudi do šezdeset godina starosti, vrlo malo znate o Srbima. Nisu vam komunisti dopustili da ih upoznate i raskrinkate. Umjesto da su govorili istinu o njima, komunisti su trabunjali o "bratstvu ijedinstvu" ljudi i zvijeri. Vragje najsretniji kad ljudi pripovijedaju da ga nema, a Srbi su postigli to u komunističkoj Jugoslaviji da se u Hrvatskoj o njima nije smjelo razgovarati - zaključio je starac tromo i mrzovoljno.

- Recite mi nešto više o njima. Koliko vi Srbe poznajete - inzistirao sam nestrpljivo.

- Srbi su ti, mladiću, kao njihova krava - reče'starac gledajuć me čvrsto svojim vodnjikavim očima.

- Baš takvi! - potvrdi Antunova supruga, starica, deset godina mlada od njega. Ušla je u prostoriju gotovo nečujno noseći svježe mlijeko iz staje.

Gledao sam ih oboje u nedoumici. Nisam znao što bih mislio o toj njihovoj tvrdnji. Činilo mi se da govore nesuvislo, a ipak se ponadao da nisu oboje poludjeli u istom trenutku.

- Oprostite, susjedi! Govorite mi nerazumljivo. Što to znači da su Srbi "kao njihova krava"?

-Bit će ti predobrojasno kad ti nešto pripovijedim. Bit će ti takojasno da nikada to nećeš zaboraviti - rekao je starac i kašljucnuo dva, tri puta, nogama zastrugao po podu, promeškoljio se u stolici, te počeo svoju pripovij est:

"Za vrijeme Kraljevine Jugoslavije hranio sam četiri teške simentalske krave i imao mlijeka kao vode. Jednog sam dana naumio prodati jednu od tih krava, jer su mi bile dovoljne i one preostale tri. Odveo sam je na stočni sajam u Veliku Goricu kod Zagreba, te dobro unovčio. Krenuo sam kući, kad mi na putu kroz sajam pride neki Srbijanac i ponudi na prodaju svoju kravu.

- Čovječe, ne treba mi krava. Upravo sam sada prodao jednu koja je bila teška preko 600 kg. Imam kod kuće još takve tri.

Čovjek se nije dao zbuniti i povede me sa sobom do svoje krave. Bila je više nego upola manja od moje, koju sam prodao. Rogovi su joj izrasli

183

nekako u stranu, a dlaka svjetlo smeđe boje. Gledamje i, pravo da ti kažem, nemaš što u njoj vidjeti. Bijeda od krave, ali je i cijena bila bagatelna smiješno malena za jednu kravu.

- Da nije bolesna? - pitam ja gazdu i odmjeravam kravu sumnjičavo.

- Nije, keve mi. Imam za nju lekarsku hartiju. Ako je kupiš, bićeš sretan. Ona je mala, ali daje mlogo dobra mleka.

I kupim je ja bez cjenjkanja, jer je ionako koštala malo više od dobre koze. Eto, kupim je iako to nisam nikako namjeravao. Moji su se kod kuće začudili i smijali. Ja sam "Srbijanku" (otad smo tako nazivali tu malu kravu) odveo u štalu k svojim simentalskim kravama i vezao je uza zid na mjesto krave koju sam taj dan prodao.

Predvečer sam čuo u štali bučno pomicanje krava, udarce i stenjanje. Ušao sam i vidio kako se moja simentalska krava odmakla od Srbijanke najviše kolikojoj lanac dopušta. Svejednojuje Srbijanka uspijevala ponekad udariti u rebra svojim postrance izraslim rogom. Kad simentalka zaboravi na udarce, pa normalno stane na svoje mjesto, Srbijanka je tada mlatne stražnjom nogom.

Dugo sam iz prikrajka skriven promatrao što ta krava radi, te zamišljeno planirao što ću sutra učiniti da bih to malo zlo od krave odmaknuo od svojih mirnim simentalki. Otišao sam u kuću i onako zabrinut sve ispripovjedio svojim roditeljima.

- Možda je i bila tako niske cijene zato što je naopake naravi primijetila je moja majka.

- Možda! - odgovorio sam neraspoloženo.

Kasno navečer tog istog dana, u štali se čula lomljava i bolno mukanje, te prigušeno i otegnuto hroptanje krave. Upalio sam lampaš i požurio u štalu. Kad dođoh tamo, imao sam što vidjeti. Simentalkaje svom svojom duljinom i težinom stisnula Srbijanku uza zid daje ova posljednjim snagama hvatala zrak da preživi. Njezine su iskolačene oči i pjena na ustima kao i bolno iznemoglo jecanje, zorno kazivali "koja je ura", što bi rekli naši Dalmatinci.

Kad je Srbijankino izazivanje prešlo u teror, simentalka se odlučila na radikalnu akciju "urazumljivanja" svoje drske susjede. Kad sam to vidio, nasmijao sam se i spontano progovorio:

"Neka, neka, Srbijanko! To tebi treba. Htjela si u tuđoj kući biti gazda. Sada si tek "shvatila" tko je ovdje glavni. Krave su me gledale, a osobito molećivo "umiruća" Srbijanka. Nije mi se nimalo žurilo. Prišao sam simentalki, pomilovaoje po glavi i vratu, odvezao i odmaknuo od Srbijanke, te vez udaljio zajedan metar. Srbijankaje drhtala od straha i iznemoglosti.

184

Dva se dana, poslije toga krvaljeg obračuna, Srbijanka stiskala uza zid i nije smjelajesti izjasala. Sa strahomje gledala u susjedu simentalku i nikadaje više nije smjela udariti, ne samo s rogom i nogom, nego ni repom." - završio je svoju pripovijest starac Ante P. iz Hrašća turopoljskog. Potom je dodao:

- Mladiću, Srbi su kao i ova njihova krava: oni razumiju samo jezik sile. I zapamti, Srbi će napadati susjedne zemlje i tako izazivati ratove, sve dotle dok ih netko ne sravni sa zemljom da se više nikada ne oporave od tako strašnog poraza.

Ovakav starčev zaključak je bio smiješan, a u isti mah strahovito tužan. Zar je moguće da jednom narodu nedostaje razum u tolikoj mjeri?

Nakon kraće šutnje, starac je progovorio:

- Da li ti je sada jasno zašto svi članovi moje obitelji ozbiljno misle da su Srbi kao njihova krava? Dakako, čast izuzecima kojih ima u svakom narodu.

- Jasno mi je - odgovorio sam i dodao:

-Kadje kravu simentalku izdalo strpljenje nakon samojednoga dana zajedničkog boravka sa "Srbijankom", kako neće nas Hrvate izdati strpljenje nakon što smo trpjeli srpska nasilja gotovo jedno cijelo stoljeće?

POKOLJ ZASTUPNIKA HSS-a U BEOGRADSKOJ SKUPŠTINI

U lipnju 1928. sazvano je višednevno zasjedanje Narodne skupštine Kraljevine SHS. Na tom je zasjedanju, uz mnoge zastupnike vladajućih radikala, bilo mnogo predstavnika opozicije, a medu njima i 53 zastupnika Radićeve stranke iz svih krajeva Kraljevine SHS. Na tom su skupštinskom zasjedanju trebali biti i federalistički zastupnik iz Hrvatske dr. Ante Trumbić, kao i frankovac dr. Ante Pavelić, zastupnik HSP-a (Hrvatska stranka prava) i, kasnije, osnivač NDH, ali se oni tamo nisu zatekli. O sudbonosnim dogadajima koji su se zbili na tom zasjedanju, piše hrvatski povjesničar i bibliolog Zvonimir Kulundžić u knjizi "Atentat na Stjepana Radića". Iz te ću knjige doslovno prepisati neke izuzetno važne pojedinosti koje će čitateljima zorno predočiti karakter i moral naših istočnih susjeda.

BURA U NARODNOJ SKUPŠTINI DAN UOČI ATENTATA [37*]

"Na toj sjednici - dan uoči atentata - došlo je i opet do veoma burnih scena, prepirki i svada među poslanicima. Među prvim govornicima bio je dr. Stjepan Košutić, narodni zastupnik HSS-a kojije, stavljajući primjedbu na zapisnik, citirao član 4. Ustava.

`Ne priznaje se plemstvo, ni titule, ni ikakvo preimućstvo po rođenju' - i na temelju toga zahtijevao da se iz skupštinskog zapisnika briše titula `beg', koja se redovno navodila uz ime skupštinskog potpredsjednika dra Halida Hrasnice.

Ta komedija s tom titulom, ta debata da li će se ime tog potpredsjednika pisati `Halidbeg Hrasnica' ili samo `Halid Hrasnica', trajala je već peti dan, pa iako je bilo sasvim jasno da je to bilo ne samo protiv duha vremena nego i protiv samog navedenog slova ne običnog zakona nego Ustava, vladina većina se zainatila i nikako nije htjela da pristane na taj ustupak opoziciji.
Dr. Stjepan Košutić obrazlagao je svoj prijedlog najnormalnije i najmirnije što je mogao:

`U Madarskoj su na vladi grofovi, magnati i baroni; u Poljskoj vlada poljska šljahta; u Rumuniji rumunjski bojeri - i ovdje hoće da se uvede to, u ovaj službeni akt, da i kod nas vladaju begovi. Pošto smo mi država seljačke demokracije, ja predlažem da se ovaj izraz `beg' koji je unesen u zapisnik, briše i da se stavi ime dr. Halid Hrasnica'.

Iako je Košutić za svoju argumentaciju upotrijebio tako sretne argumente, iako je on taj svoj prijedlog iznio hladno, mirno i do krajnjih granica argumentirano, ipak: `Vladina većina odbacuje taj predlog', kako je i to zabilježila `Politika' (br. 7232) na sam dan krvoprolića u Narodnoj skupštini.

Takav inat karakterističan je inače za provincijske babe, za piljarice, za ljude na emocionalnom nivou omladine koja je u pubertetu, pa ako je on dolazio od ljudi iz vladine većine, medu kojima je bilo i više akademski obrazovanih građana, čak i profesora univerziteta, sasvim je jasno da su predstavnici opozicije takvom neinteligentnom tvrdoglavošću morali biti dovedeni u stanje uvjerenosti da se s tim ljudima uopće ne može razgovarati, da su morali biti izbačeni iz takta.

Pucelj je dobacio: `Kao da nam nije bilo dosta ropstva petsto godina?'

- - - -

37 Zvonimir Kulundžić: `Atentat na Stjepana Radića"- izdavač "Stvarnost'; Zagreb 1967., str. 312*

Pribićevićje dobacio: `Nećemo da konstatujemo, da srbijanski političari vole begove!'

A Stjepan Radić, koji je svakako bio najviše iznerviran i revoltiran, ispao je - nema nikakva razloga da to ne priznamo - najnetaktičniji. On je dobacio:

`Robovska ćud se opetjavlja! Hoće robovi da se poklone begovima, protiv Ustava! Cincarsko radikalsko roblje hoće begove, protiv Ustava.'

Da bih ilustrirao daljnju atmosferu te sjednice, navest ću još i ovaj odlomak iz istog broja `Politike':

`G. Pavle Radić skače i dovikuje ljut g. S. Kobasici: -Ti si bio austrijski špijun!

- Ćuti ti, Ciganine! Ti si Ciganin!

Na kraju g. Kobasica apeluje na predsednika, `da nas spase od ovog rušioca parlamentarizma i molim da se stoga pridržava Poslovnika'.

Ponovno se žučno prepiru g. Kobasica i P. Radić. G. P. Radić viče,
zajapuren u licu i nabreklih vratnih žila:

-Ti si za vrijeme rata, kada smo mi proslavljali Zrinjskog i Frankopana, pisao protiv toga!

- Lažeš, vucibatino jedna! Ja sam bio jedini srpski novinar, koji sam kao direktor `Srpske riječi' napisao članak, u kome sam glorifikovao uspomenu Zrinjskog i Frankopana, 1913. godine.

- To je laž! Ti si progonio i denuncirao Hrvate!

- Lažeš! To je laž! Ja sam progonio samo Austrijance, kao što si ti bio!

- Renegat [38]*, idiot jedan!'

Pred kraj te sjednice - i opet prema `Politici' - izbio je još jedan veoma težak sukob, koji za nas ovdje može biti značajan jer karakterizira ličnost atentatora Puniše Račića, koji već sutradan stupa na glavnu scenu.

`G. Puniša Račić zapada u žestok sukob s g. Jelašićem.

- Lažeš! - viče g. Jelašić.

- Ćuti, bre, jer ću da te ubijem! - zavika g. Račić, i pođe prema g. Jelašiću. G. T. Nikolić se nađe među njima i rastavi ih. Pretsednik u jedan sat prekida sednicu.'

Iako je popodnevna sjednica - i opet prema istom izvoru - `nastavljena u veselom i vedrom raspoloženju', ipak je uskoro došlo do burnih scena koje kao da su nagovještale sutrašnju tragediju.

- - - -

38 Renegat, lat. - izdajnik, odmetnik*

187

Stjepan Radić je govorio kao drugi govornik i odmah u početku oštro je protestirao što na skupštinske sjednice ne dolaze ni ministri, ni radikalski poslanici. U početku je on govorio dosta mirno i argumentirano:

`Gospodo, ministri su po Ustavu i po ustavnoj praksi, po parlamentarnoj praksi narodni zastupnici, i ministri su zato dužni biti ovdje, ako već neće biti kao ministri. Jer inače, pristojan čovjek, osobito koji hoće biti gospodin, i ekselencija, ne smije primati 3.000 dinara za posao, koji nigdje ne vrši. Ako ministri imaju toliko posla, a nemaju, i ako idu pecati ribu itd., ili ako ministri idu po svojim privatnim poslovima, a ne po državnim, i tu ih ima i pobiru 300 dinara dnevno, to je šmucijanstvo, to je prljavština, to je protiv prvog člana poslovnika.'

`A što je sada' - nastavio je Radić - `kako vrši dužnost naš predsjednik, koji je dužan brinuti se kao eksponent, kao pouzdanik Narodne skupštine, da se Poslovnika drži, koji do danas nije nikada sa ovog uzvišenog mjesta pozvao na red ni Vladu, članove Vlade kao narodne zastupnike, niti članove većine kao narodne zastupnike i koji nije njima protumačio sa svoga mjesta, da su oni dužni ovamo dolaziti, i nije doveo u sklad sa onim članom, koji veli da ni jedan poslanik ne može dizati duže dnevnice od 15 dana, i kad dopust dobije. Ovdje smo desetak mjeseci, a ima članova radikalnog kluba, kojih još tu nije bilo. Nisu sami ni po dnevnice došli. Imamo članova Vlade, koji tu samo zavire.'

Na tom je mjestu Stjepana Radića očito izdalo strpljenje i on odjednom zapadne u vatru, počinje zaista vrijeđati:

`Ako vi prezirete parlament i parlamentarizam, to može samo klub39*, koji dolazi na glasanje kao stoka. Hoćete li stoka ostati, ne dolazite slobodno u parlament!'

Da bi se te Radićeve riječi danas mogle razumjeti - ne i opravdati potrebno je znati da su članovi vladine većine, osobito ministri, bili uobičajili da ili uopće ne dolaze na sjednice skupštine ili da, ukoliko su došli u skupštinsku zgradu, sjede po čitav dan u klubu, još više, u skupštinskom buffetu. A kad je trebalo glasati, onda je predsjednik slao služitelje u buffet i po ostalim sobama da traže i brzo dozovu poslanike, te su oni potom upadali u skupštinsku salu hrpimice, veselo raspoloženi i zagrijani alkoholom. To je kod Stjepana Radića i drugih opozicionara stvorilo sliku stoke koja upada u salu samo zato da prema komandi glasa za nešto, odnosno protiv nečega, a da uopće nije znala ni zašto to radi, niti je - još manje - saslušala argumente `pro' i `contra', za i protiv, te se potom ponovno izgubila po

\- - - -

39 Klub, engl. - u politici: udruženje pripadnika iste stranke*

klubovima i buffetima, nastavljajući pijaču. To je, dakako, bilo duboko uvredljivo za sve one koji su ostali u skupštinskoj sali i koji su se trudili da dokažu, u prvom redu, da `Netunske konvencije' ne treba ratificirati.

NA DAN SAMOG ATENTATA
20. LIPNJA 1928. - PREDIGRA [40]*

(...) Kako je Radić proveo to veče i tu noć, o tome nam se nisu sačuvali nikakvi podaci, niti je danas više itko živ od onih koji su s njim tad bili u kući njegova sinovca Pavla Radića, u Beogradu. Ali, u naknadu za to, sačuvalo nam se veoma impresivno svjedočanstvo o tome kako je proveo jutro dvadesetog lipnja, prije nego što je otišao u Narodnu skupštinu, iz koje su ga iznijeli teško ranjenog i u koju se nikada više nije vratio. To svjedočanstvo potječe iz pera maločas citiranog Radićevog tadašnjeg bliskog suradnika, dra Sekule Drljevića,41* a napisano je točno dva mjeseca poslije Radićeve smrti i objavljeno u kalendaru Božićnica za godinu 1929., koja je imala karakter zbornika posvećenog uspomeni pokojnog vode i učitelja.

"Bila je to" - kaže Drljević - "jedna od najstrašnijih noći u mome životu. Uspio sam zaspati tek nakon dva sata poslije ponoći. Probudio sam se u pet sati i odmah ustao. Prvom lađom prešao sam iz Zemuna u Beograd. Prije osam sati bio sam u kući Pavlovoj. Bijahu već obojica, i Pavle i predsjednik, ustali i pijahu čaj, Pavle u trpezariji, a predsjednik u susjednoj maloj sobi za primanje. Dok sam se pozdravljao sa Pavlom, predsjednik je čuo moj glas i prekide naš razgovor pitanjem:

- Sekula, otkuda ti jutros tako rano?

- Baš o tome bih htio s tobom da govorim, i priđoh mu, da ga pozdravim.

On, pijući čaj, čitao je beogradski dnevnik `Politiku' i reče mi: - Pričekaj samo, dok pregledam `Politiku', pa ćemo razgovarati.

- Ništa ju ne gledaj, ja ću ti reći, što u njoj stoji. Ona dokazuje opravdanost tvoga ubistva. Pogledaj njen izvještaj o jučerašnjoj skupštinskoj sjednici pod krupnim naslovom: `Jeste li vi predsjednik parlamenta ili čuvar stoke?' i podnaslov `Tako je oslovio g. St. Radić jučer po podne g. dr. N. Perića'. Niti si ti to rekao, niti bi ona to donijela i da si rekao, da joj nije namjera da opravda tvoje ubistvo.

- Ti, Sekula, pretjeruješ, možda da ima nešto, ali ne baš tako, kako tebi izgleda. Molim te, pusti me, da dovršim čitanje, pa ćemo nastaviti.

- - - -

40 Naslov i tekst: Kulundžić str. 334 - 338*

*41 * Dr. Sekula Drljeuić - član Radićeue stranke, zastupnik iz Crne Gore*

189

Ja se povratih k Pavlu, ali sa njim nijesam ni riječi progovorio. 'Ćutali smo kao po dogovoru, da nam predsjednik ne bi rekao, da se dogovaramo, šta ću mu ja kazati, jer je nemoguće bilo u takvoj blizini ni šaputati, da njegov vanredni sluh ne čuje, i ako možda ne bi razumio svaku riječ. Osim `Politike' predsjednik je pregledao i ostale novine i došao k Pavlu i meni tek oko 9 sati, sa riječima:

- Već je 9 sati, hajdemo u Skupštinu.

- Ja sam došao, da s tobom razgovaram o najvažnijim stvarima. Zašto izbjegavaš razgovor? - odgovorih mu ja.

- Ne izbjegavam, ali je već vrijeme za Skupštinu, hajde, pa ćemo usput govoriti.

- Stvar je i suviše važna, da bismo uopće smjeli o njoj putem govoriti, pa te molim, da malo sjedneš, da mirno razgovaramo.

- Pa dobro, govori, ne moramo sjesti. Govori brže.

- Reći ću ti najbrže i najkraće što mogu. Tebe hoće da ubiju. Ubit će te na putu odavde do Skupštine ili od Skupštine ovamo. Opasnost je očevidna i neposredna. Upravo, to već nije opasnost nego sigurnost. Revolvera nemamo ni Pavle ni ja. Ja te molim i tražim da danas ne ideš u Skupštinu. Pavle i ja reći ćemo našim zastupnicima, da si ostao kod kuće s nekim strancima.

Predsjednik se malo zamisli pa reče: - I Pavle mi je nešto tako jučer govorio. ***I ja osjećam da se nešto sprema***, ali zapamti Sekula, ja sam kao i vojnik u ratu, u rovu, iz koga vodim borbu za prava hrvatskoga seljačkoga naroda. ***Ili ću iz toga rova izaći kao pobjeditelj ili će me iz njega mrtvoga iznijeti hrvatski narod***.[42*]

- Ja se klanjam pred veličinom tvoje gotovosti na smrt za prava hrvatskoga naroda, ali te zaklinjem da danas ne ideš u Skupštinu.

- Nema od toga ništa, rekao sam ti - i krenu k vratima. Ja iziđoh na vrata sa riječima: Molim te, stani, imamo još da govorimo. Preklinjem te životom tvoje gospode i djece, prisegni ovdje pred Pavlom i preda mnom, ***da nećeš ni danas, ni budućih deset dana, ni riječi progovoriti u Skupštini.*** Iznenađen mojim traženjem prisege, predsjednik svoj začuđeni pogled baci s mene na Pavla, tražeći pogledom objašnjenje moga postupka. Pavle je razumio njegov pogled i reče: I ja te molim da prisegneš. Predsjednik je ćutao. Ja prekidoh ćutanje riječima: Preklinjem te životom i budućnošću hrvatskoga naroda, ispuni molbu Pavlovu i moju.

- Prisižem, ***da neću ni riječi progovoriti***.

- Hvala ti, dragi predsjedniče, rekosmo istovremeno i Pavle i ja, i sva trojica krenusmo u Skupštinu. Putem nijesmo progovorili ni riječi."

- - - -

42* U originalnom tekstu takoder istaknuto.

190

TEMPERAMENTNI RADIĆ NE REAGIRA NA IZAZIVANJE [43*]

Sjednicaje počela u 9,45 sati. Nakon pročitanog zapisnika, prvo je uzeo riječ Ivan Pucelj koji je na toj sjednici sjedio u prvoj klupi, zajedno s Radićem. On je govorio slovenski, i to o neradu parlamenta, pomoću jučer načinjenih bilježaka o tačnom vremenu, na minute, kad su ministri dolazili i odlazili, te se zadržavali veoma malo u samoj skupštinskoj dvorani. Taj njegov govor prošao je bez ijedne upadice. Poslije Pucelja govorio je Sava Kosanović, isto tako o zapisniku, i za vrijeme njegova govora dolazi do manjih, beznačajnih upadica, a ubrzo potom i do prvog značajnijeg sukoba: do sukoba između radićevca Ivana Pernara i člana vladine većine Dragutina Jovanovića, poznatijeg pod imenom "Vojvoda" Lune. Pernar mu je ironično dobacio: "To je junak, koji je goloruke klao. To su šumski junaci."

Lune, koji je bio veoma prijek i nagao, koji nije nikome praštao ni najmanju uvredu, šutio je. Nameće se zaključak da je šutio vjerojatno zato da bi sačuvao živce za događaje koji su dolazili, a u kojima je i on imao svoju određenu ulogu. Međutim, umjesto njega, Pernaru je odgovorio jedan drugi poslanik vladine većine, koji je zacijelo bio veoma blizak tom zavjereničkom krugu, Dragan Bojović: "To nije ulični junak, nego junak na bojnom polju. Ti si kafanski junak. Da mu skineš kapu."

Pernar, koji je, kako smo to već vidjeli, toga dana bio "silno revoltiran zbog pretnja ubistvima" Stjepanu Radiću i njegovim drugovima, medu koje je i sam spadao, odgovorio mu je još temperamentnije; još uspaljenije: "Poklali ste, pojeli ste ljude. To znate. U tom ste junaci i onda se proglašujete vojvodama."

Službeni skupštinski stenogram ne navodi dalje Pernarove riječi, ali prema Politici br. 7233 (od 21. VI.) on je produžio:

"To je drug Koste Pećanca! On je 200 djece i staraca muslimanskih poklao! Klali ste ih kao janjce. Poklali ste ih ko piliće, a ja nikada ni pile nisam zaklao."

- Vi nemate pojma - veli mu g. Bojović.

- Zar nije istina da je vojvoda Pećanac 1921. godine poklao 200 muslimanske djece i staraca? Kaži da nije istina! To je kandidat demokratski. Na to Pernar nije dobio odgovor ni od koga, poslanici su se smirili i
Kosanović je nastavio svoj govor. (...)

- - - -

43 naslov i tekst - Kulundžić, str. 344-345*

191

APEL DA SE PREKINE SA STVARANJEM PSIHOZE ZLOČINA [44*]

Nakon Kosanovića govorio je Svetozar Pribićević, nešto u vezi sa stavljanjem na dnevni red Skupštine problema Netunskih konvencija.[45*] Njegovje govor prošao bez ikakvih incidenata, a poslije njega riječje dobio radićevski poslanik Ljubomir Maštrović, čiji ću govor donijeti u cijelosti, jerje bio neposredan uvod u tragediju koja se odigrala desetak-petnaestak minuta kasnije.

- Slavna skupštino - počeo je Ljubomir Maštrović. - Budući da zapisnik mora biti vjerno ogledalo onih događaja, koji su se zbili za vrijeme skupštinske sjednice,ja opažam da ovaj zapisnikjučerašnje sjednice to nije. Vama je, gospodo, svima poznato da je za vrijeme prozivke nastala takva buka i takav nered u Skupštini, a da sjednica nije bila prekinuta, te je radi te buke skupštinski tajnik morao da prekine prozivku. Za to vrijeme, kako iz novinskih izvještaja izlazi, a mi smo svi bili tu svjedoci kad je za vrijeme prozivke narodni zastupnik Toma Popović i Puniša Račić ... (Puniša Račić: Jan nisam narodni zastupnik, ja sam narodni poslanik)... i jedan i drugi su, kako i u Politici stoji, kazali: ***Ovdje će padati glave i dok se ne ubije Stjepan Radić, neće biti mira***. To je kazao Toma Popović, a isto je to prihvatio i Puniša Račić. I jedan i drugi su ovdje bjesnili i vikali, ***da će tu biti krvi, da nas sve treba poklati da sve dotle neće biti mira, dok glava Stjepana Radića ne padne***. (Žagor među zastupnicima u dvorani).

Pošto se sve to dogodilo za vrijeme trajanja skupštinske sjednice, na očigled predsjednika Skupštine, a napominjem da predsjednik Skupštine nije za to opomenuo ni jednog ni drugog od gospode narodnih zastupnika, a kamo li predložio na isključenje, što bi se sigurno dogodilo daje to tko od gospode sa ove strane učinio. Pošto nije to ušlo u zapisnik, pošto u zapisniku uopće nije konstatirano, daje za vrijeme prozivke bilo kakve buke i kakvog nereda, da je prozivka bila prekinuta, to tražim da se sve to naknadno unese. Jer, gospodo narodni zastupnici, ***mi ovde svi osećamo, da se nalazimo u jednoj teškoj atmosferi, u kojoj se hoće da se stvori psihologija ubistva, i to ubistva*** onih ljudi koji predstavljaju najnapredniji i najjači dio naroda u ovoj državi, a to su g. Stjepan Radić i Svetozar Pribićević. (Burno odobravanje kod zastupnika S. D. K.) I ja molim g.

- - - -

44 Naslou i tekst - Kulundžić, str. 346-347*

45 Netunske konuencije - niz od tridesetjednog ugouora i sporazuma izmedu Kraljeuine SHS i Kraljeuine Italije, koje su bile skolopljene i potpisane 2O.VII. 1925. na štetu Hrvatske, u malom talijanskom kupališnom gradu Nettunu, 61 km južno od Rima, na obali Tirenskoga mora. Na temelju njih, Talijani se masouno naseljavaju na naše otoke.*

192

Predsjednika Narodne skupštine, da tome stane na kraj, jer, ako ***se pusti maha stvaranju takve psihologije***, neka se zna, da će to biti rasulo ove države, jer kad nas ne bude u ovoj državi, biće rasulo.

STVARANJE POGODNE PSIHOZE ZA IZVR.ŠENJE ZLOČINA [46*]

Dok je Maštrović govorio, u salije bio mir, a kad muje odgovarao Ninko Perić kao predsjednik Skupštine, palo je nekoliko upadica sa strane radićevaca koje vrijedi ovdje navesti:

Pernar: "***Svi vi ovako mislite kao Toma Popović***, i svi ovi vaši hlapci!"

Stipe Matijević: "***Velja Vukićević doveo je ubojice u parlament***."

Pošto je skupštinska većina odbila Maštrovićev prijedlog, riječje dobio Toma Popović. ***On je prešao smjesta u napad protiv Stjepana Radića, očito želeći stvoriti pogodnu psihozu za izvršenje zločina***. (...) Takav direktan atak, takav izravan napadaj izazvao je ogorčenje kod opozicije. Pojedini članovi SDK lupali su ogorčeno po klupama i protestirali. Pernar je dobacio Popoviću: "Bezobrazniče jedan!", a Stipe Matijević: "***Ovo je razbojnička špilja!***"

ULOGA PREDSJEDNIKA NARODNE SKUPŠTINE DR. NINKA PERIĆA[47*]

(...) Veći broj opozicionalaca pozivlje predsjednika da "opomene govornika, da ne provocira", ali on i dalje - kako to svjedoči službeni Stenogram - umjesto 'da oduzme riječ Popoviću, ***umiruje opoziciju***, da bi Toma Popović mogao da završi svoj ne govor nego - ***deklaraciju***. I ovaj nastavlja i završava: "G. Stjepan Radić je većinu nazvao stokom, a ja mu kažem, daje on sa svojim nedresiranim i nevaspitanim poslanicima stoka."

Zastupnici Hrvatske seljačke stranke, koji instinktivno osjećaju da se tu radi o njihovim glavama, protestiraju i dalje. Nastaje zaglušna galama, pojačana lupanjem o klupe. Ninko Perić, svakako ocijenivši da je Toma Popović završio svoj govor, daje dao potrebnu ***deklaraciju***, prekida sjednicu na pet minuta i odlazi u ministarsku sobu. Veoma je značajno, kako je to zabilježila tadašnja štampa, da je za njim otišao i ***Puniša Račić***.

- - - -

46 Naslou i tekst - Kulundžić, str. 348-349*

47 Naslou i tekst - Kulundžić, str. 350-351*

193

Nakon pet minuta, čim se predsjednik vratio u dvoranu, prišao mu je Pernar i rekao što se sprema, ali ovaj nije htio ni da primi na znanje. To je zabilježeno u svim tadašnjim novinama, pa i u režimskim zagrebačkim Novostima (XXIII, br. 171, od 22. lipnja):

"Demokratski poslanik zvan Lune - izjavio je teško ranjeni Pernar, vjerujući da se nalazi na samoj ivici groba - prišao mi je prije događaja i rekao: `Ako te ne ubije Puniša Račić, ubit ću te ja.' Toma Popović mi je isto tako rekao: `Ja znam da će Stjepan Radić biti danas ubijen.' Na to sam ja ustao i otišao g. Periću za predsjednički sto i rekao mu: `Gospodine predsjedniče, sada mije Toma Popović rekao, da će danas biti ubijen Stjepan Radić. Ja vam to prijavljujem.' Predsjednik je odgovorio: `Idite na svoje mjesto.'

Prešavši preko te formalne prijave kao da je nije ni čuo, Ninko Perić je, forme radi, kao da se radilo o nekom sasvim beznačajnom incidentu, kaznio pismenom opomenom Tomu Popovića, te suprotno svim pisanim i uobičajenim pravilima parlamentarnog rada i prakse - sam, sva sponte, iz vlastite inicijative, a da ga ovaj zato nije ni zamolio - pozvao Punišu Račića da govori radi `ličnog objašnjenja':

- Ima reč narodni poslanik gospodin Puniša Račić, radi ličnog objašnjenja, pošto je spomenut."

Dr. Ninko Perić bio je profesor na Pravnom fakultetu Beogradskog univerziteta, i već veoma rutinirani, veoma uvježbani predsjednik Narodne skupštine, te je, prema tome, veoma dobro poznavao skupštinski Poslovnik. A taj je Poslovnik dozvoljavao dobijanje riječi "za lično objašnjenje" samo u slučaju da to poslanik, koji se smatrao lično povređenim, formalno i zatraži. I to samo onda ako ga je govornik, koji je govorio neposredno prije njega, u svom govoru spomenuo - što ovdje nije bio slučaj.

Puniša Račić u nastaloj, nepredviđenoj situaciji nije u stanju da ocijeni da li je nastupio planirani najpogodniji momenat za izvršenje zločina, i TO ga zbunjuje. On je, nesumnjivo, u jednom naročitom duševnom stanju, svi su mu živci napeti do krajnjih granica, i on malo zbunjeno dodaje:

"Ja sam tražio reč da stavim primedbu na zapisnik:' Ninko Perić, držeći situaciju čvrsto u svojim rukama, ne da se zbuniti i objašnjava Račiću da je zapisnik primljen i da se o njemu više ne može govoriti. Puniša Račić, shvaćajući to kao Perićevu izjavu da se u zadnji čas ipak mora odustati od nauma, sjeda ponovno u klupu i time daje na znanje da nema što da govori ako više ne može dobiti riječ da stavi primjedbu na zapisnik. Ali Perić, vidjevši kako Račić odustaje od riječi, brzo se snalazi i dodaje: "... ali vaše je ime spomenuto i možete na to da odgovorite." I ne čekajući da vidi da li

194

Puniša Račić želi ili ne želi govoriti radi "ličnog objašnjenja", odmah dodaje: "Imate za to pet minuta vremena."

Račić je govorio s mjesta na kojemje sjedio. U svomje govoru odobravao nastup i riječi svojeg predhodnika Tome Popovića. Zastupnici su glasno negodovali. Kad je Račić prešao u žešći napadaj, nastala je ponovna graja kod opozicije. I opet se najviše razabire glas Ivana Pernara koji viče: "Ovo je drskost, ovo nije dostojno čovjeka!"Ali i njega nadvikuje predsjednik Ninko Perić koji autoritativnim glasom zapovijeda: "Molim, gospodo, za mir. Dozvolite gospodo, ***da govornik završi.***" I onda što je svakako bilo namijenjeno Račiću, on ga podsjeća na vrijeme koje izmiče i dodaje: "A ima ***kratko vrijeme, samo pet minuta***."

To Perićevo podsjećanje Puniše Račića zacijelo je baš tako shvatio jer je smjesta prešao u direktan napadaj koji je još manje nego dasada imao veze s "ličnim objašnjenjem":
"Gospodo, od kako sam se ja umešao u ljude, kad sam postao čovek (smijeh), ja nisam nikada u svojem javnom radu izgubio iz vida ni jedan momenat da čuvam interese srpskog naroda, interese svoje otadžbine. Izjavljujem pred vama svima, da nigda srpski interesi, kad ne pucaju puške i topovi, nisu više bili dovedeni u opasnost nego sada..."

Kod tih Punišinih riječi u sali nastaje - kako to Stenogram bilježi "velika graja", a predsjednik Perić, umjesto da govorniku oduzme riječ u smislujasnih odredaba Poslovnika, zato što ne govori o predmetu zbog koga je uzeo riječ, odnosno zbog koga mu je ***on naturio riječ***, on ga pušta da i dalje harangira i da sam sebe hrabri. I Puniša Račić prelazi ujoš direktniji napadaj:

"I, gospodo, kao Srbin i narodni poslanik, ***kad vidim opasnost prema svojoj naciji i Otadžbini, otvoreno kažem da ću upotrebiti i drugo oružje, koje treba da zaštiti interese srpstva..***."

Kod posljednjih Račićevih riječi nastala je i opet zaglušna galama, iz nje se i opet čuo glas Ivana Pernara koji dobacuje Puniši Račiću: "Opljačkao si begove!"

Iako taj Pernarov uzvik zapravo i nije imao svoj pravi smisao jer kako ćemo kasnije vidjeti - Puniša Račić zapravo nije opljačkao begove, nego državne i manastirske šume i kamenolome, te šiptarsku sirotinju, pa ga je tako krivo formulirana optužba zapravo morala otrijezniti, natjerati na neka logična rezoniranja - on se za taj Pernarov uzvik hvata kao "utopljenik za slamku" i pretvara ga u povod za samo izvršenje zločina. (...)

Račić, koji je već prije toga napustio svoje mjesto u klupi, a da ga dr. Perić nije pozvao da se vrati na njega i koji je ***pored Pernara*** pošao zapravo

195

prema govornici - ocjenjuje da je došao pravi moment i "daje predsjedniku znak" da želi da govori sa govornice i da želi da se čuje šta se kaže." (...)

Na Pernarovu upadicu - svjedoči suradnik lista Trgovački glasnik Račić se strašno uzbuđuje, daje ***rukom znak predsjedniku, prelazi odmah na govornicu***, okreće se k predsjednikovom mjestu, kategorički uzvikuje i ***ne sačekavši odgovor*** g. predsjednika, Puniša Račić ... vadi revolver.

Davši taj "znak" - kome ja pridajem veoma veliko značenje - Račić se penje na govornicu i viče: "Tražim, gospodine predsedniče, da ga kaznite, ***ili ću ja njega da kaznim***." I opet u sali vlada zaglušna galama iz koje se začuje glas Puniše Račića: "***Ko god bude pokušao, da se stavi između mene i Pernara, poginuće!***" Dakle, u tom momentu on već izjavljuje da je zločin neopoziv i da će Pernar biti ubijen. U tom trenutku predsjednik Perić, umjesto da nešto poduzme ne bi li spriječio zločin ili bar Račića moralno razoružao, "u tom času se", kraj desne govornice, "na čudan način", našao "Vojvoda Lune, koji inače nikad nije imao običaj da tamo zalazi i stoji", i to s revolverom u ruci - zabilježio je na sam dan zločina zastupnik SDK i pravoslavni sveštenik dr. Dušan Ivančević. Vojvoda Lune se tu pojavio očito kao tjelohranitelj Račićev, da spriječi bilo koga da ga ometa u akciji - ako je potrebno i revolverom. Ali to nije bilo potrebno jer je nastala takva konsternacija da nitko nije ni pomislio na neku protuakciju.

"Sve se to dešavalo" - izvještava suradnik "Politike" - "filmskom brzinom. Cela skupština stoji zapanjena, ukočena. Niko nije u mogućnosti da spreči katastrofu. G. Miloš Tupanjin, zemljoradnički poslanik, koji je pažljivo motrio gestove Račića - zatrča se da mu otme revolver, ali je već bilo dockan. G. Račić diže revolver okrećući se prema Pernaru i veli mu: `Ustani i izvini se!'."

Ako analiziramo Pernarovo ponašanje, i ako se uživimo u Pernarov položaj u tom trenutku, mora nam biti jasno da je bilo sasvim nemoguće očekivati da će Pernar ustati i ispričati se pred čitavom Skupštinom jer bi - da je tako učinio - to izazvalo buru smijeha. Ali još prije nego što se Pernar mogao snaći, još prije nego što je mogao shvatiti ozbiljnost situacije, odjeknuo je prvi hitac precizno nišanjen u Pernarovo srce. Hitac je pogodio Pernara samo centimetar iznad srca, i on, smrtno problijedjevši, pada pod klupu.

Kasnije se izgradila teorija, a Puniša Račić se tako i branio, da on, kao Crnogorac, nije mogao otrpjeti sramotu koju mu je nanio Pernar svojom upadicom o pljačkanju begova, te je zato potegnuo revolver na Pernara. Dokazati ću kasnije da su Puniši Račiću dobacivane i neusporedivo teže

uvrede, da se o njemu u štampi pisalo kao o "najjačem predstavniku grabeža i nereda" (toje pisao tada najugledniji srpski list "Politika", u svom uvodniku) i kao "društvenom parazitu" koji "razbojnički nasrće na državnu imovinu", daje imao neobično, upravo fenomenalno debelu kožu, daje na takve uvrede bio neosjetljiv, jer nije ostalo zabilježeno da je ikada ma i jednom jedinom rečenicom, jednom jedinom gestom protiv toga reagirao.

Pretpostavimo na trenutak da ga je Pernarova upadica zaista uvrijedila i da nije znao kako bi i na koji način oprao tu ljagu sa sebe. U tom slučaju, on bi kadje vidio kako Pernar pada pod klupu, u svom navodno povrijeđenom ponosu morao biti zadovoljen,jerje dobačenu uvredu, ljagu, "oprao krvlju". Da je to bilo posrijedi, tj. da je on zaista bio pravi junak, prema onom primitivnom, gorštačkom shvaćanju, kako se to kasnije tvrdilo, on bi revolver postavio na govornicu i rekao: "Ja sam ljagu oprao, i tu sam, pa mi sada sudite po zakonu".

Ali on to nije učinio i time je samo dokazao kako se tu uopće nije ni radilo ni o kakvoj nanesenoj uvredi, nego o zadatku koji je preuzeo na sebe, a uvredaje bila samo najobičnija kamuflaža. Umjesto da se zadovolji time što je "oprao ljagu", Puniša Račić se okreće prema Stjepanu Radiću, koji, kao što već znamo, toga dana nije izustio ni jedne jedine riječi, i koji mu, prema tome, nije mogao dati ikakva povoda za to, ali, spazivši Đuru Basaričeka, koji je potrčao prema njemu, svakako u namjeri da spriječi dalje krvoproliće, on jednim majstorski izvedenim hicem obara njega, te ovaj pada pokraj stenografskog stola. Nakon dvanaest minuta, ležeći na skupštinskom podu, izmedu prvih klupa i stenografskog stola, Basariček je izdahnuo. Metak mu je prošao kroz sredinu srca i zadržao se u mesu na leđima.

Radićevac, seljak Ivan Granđa, kojije sjedio lijevo od Stjepana Radića, skočio je i svojim tijelom pokrio predsjednika, ali ga Puniša Račić - kako je to zabilježio izvjestitelj zagrebačkog "Jutarnjeg lista" Zvonimir Golubić, u svom prvom izvještaju - pogada metkom u nadlakticu lijeve ruke, pet centimetara ispod laktanog zgloba, pri čemu su mu slomljene obje podlaktične kosti. Granda, svladan bolom, pada pod klupu, te tako ostavlja nezaštićenog Stjepana Radića. U tom trenutku Puniša Račić ponovno puca u Stjepana Radića, pogada ga u trbuh, te ovaj, jauknuvši, pada pod klupu.

U vezi s ovim, Stjepan Radić je kasnije izjavio[48] : (...)

"Zastupnik Granđa naslonio se na mene cijelim tijelom, i hitac, koji je bio namijenjen meni ravno u srce, zapeo je, kako se je kasnije ustanovilo,

- - - -
48* Sudski iskaz S. Radića o zločinu - Kulundžić, str. 394.

197

na notesu i papirima u njegovom džepu, a pred drugi hitac namijenjen meni onje postavio svoju ruku, dok sam seja nekim čudom okrenuo za devedeset stupnjeva, paje tane, kojeje bilo prostrijelilo Grandinu ruku, mene pogodio u trbuh postrance i prošlo ispod trbušne opne."

Pavao Radić, koji je stajao malo podalje, u lijevom prolazu među klupama, vidjevši što se događa, brzo se snašao i potrčao prema svom stricu Stjepanu Radiću, a Račić; koji je bio malo zastao, kao da traži još nekoga, ugledavši ga, viknuo je: "Ha, tebe baš tražim!", i pucajući mu u leda oborio ga jednim hicem. Metak je Pavlu Radića okrznuo srce i izišao van. Prevezen je automobilom u bolnicu, gdje je, pet minuta nakon dolaska, a pedeset i pet minuta poslije ranjavanja - izdahnuo."

Račić je pucao revolverom "steyer", a ne "parabelum", kako se često navodi u literaturi. Taj je revolver težak oko pola kilograma, dužine 25 centimetara, kalibra 9 milimetara, sa šaržerom kapaciteta 8 metaka. U Kulundžićevoj knjizi na str. 372 objavljena je slika revolvera kojim je u Skupštini pucao P Račić. Ispod slike, uz ostalo, piše:

"U šaržeru se nalaze dva neispaljena metka, štoje dokaz više da Puniša Račić, pucajući, nije mogao biti u afektu jer bi u tom slučaju nekontrolirano pucao do kraja. Taj je revolver, kao precizan i veoma efikasan, mjesec dana prije atentata na Stjepana Radića i drugove, Račićev pobratim Dragan Bojović iznudio od četničkog vojvode Vasilija Trbića i ovaj gaje u momentu atentata ugledao u Račićevoj ruci. Trbić je to kao svjedok izjavio u svom sudskom iskazu, ali je ovo njegovo svakako veoma važno svjedočanstvo na samom suđenju zabašureno. Gdje se danas nalazi taj revolver, dosada mi još nije uspjelo ustanoviti." U istoj knjizi Kulundžić piše i ovo:

"Prvi hitac Račić je ispalio točno u 11,25 sati, a čitava pucnjava nije trajala dulje od jedne minute. Većina očevidaca se slaže u tome daje između hitaca proteklo 5 do 10 sekundi, da su ti razmaci bili veoma pravilni i da je Račić bio savršeni gospodar svojih živaca."

U tijeku atentata, u dvorani Narodne skupštine bilo je 120 do 150 narodnih zastupnika i službenika, koji su obavljali skupštinske poslove u dvorani u tijeku njena rada. Osim njih, na galerijama dvorane bilo je još i druge publike koja je pratila rad Skupštine.

Zagrebački dnevnik `Hrvat' od 25. lipnja 1928. na str. 9. javio je sljedeće: `Puniša Račić zauzeo je takvo mjesto s kojeg je pucao na hrvatske narodne zastupnike, da gaje bilo vrlo teško spriječiti u izvršenju krvoprolića. Sprijeda mu se nitko nije mogao približiti, jer je Račić bio zaštićen govornicom. Pred njim je bio čist prostor. Mogao je gadati u zastupnike i

strijeljati ih kao zečeve. (Kod svakog je pucnja oslanjao ruku o govornicu da bi bio precizniji - tvrde očevici - prema Kulundžiću, nap. pisca). Račić se vrlo promišljeno postavio na to mjesto (ili je sve ranije uvježbao u praznoj dvorani sa članovima zavjereničkoga kluba? - nap. autora), jer, da je pucao s onog mjesta na kojem je stajao u času kad je počeo govoriti, mogao bi pucati samo u Pernara. Toje takoderjedan dokaz daje Račić već unaprijed odlučio pucati ne samo u Pernara, već i na ostale hrvatske zastupnike da ih po mogućnosti što više pobije." (...)

"U toj panici nitko nije ni pomislio da u Račića baci, recimo, neki stolac ili slično, ješ manje da potegne revolver i tako ga onemogući da i dalje sije smrt, iako možemo uzeti kao sigurno da je bar nekoliko poslanika imalo uza se revolver. Kad se završila pucnjava i kad ja Račić pobjegao, pored petorice narodnih zastupnika Hrvatske seljačke stranke, koji su ležali na podu, krvarili i previjali se u bolovima, ili se pak, kao Pavao Radić i Đuro Basariček, grčili u smrtnom hropcu, u sali nije ostao nitko izuzevši četničkog vojvodu Vasilija Trbića ili možda još jednog ili dvojicu poslanika. Tek kad se sve stišalo, nekoliko hrvatskih poslanika, provirivši u salu i vidjevši da je opasnost prošla, oprezno su se vratili i priskočili u pomoć ranjenim i pobijenim hrvatskih zastupnicima. Među njimaje bio i liječnik, musliman dr. Bukvica, koji im je pružio prvu pomoć."

Opisujući te trenutke, ovdje već citirani pravoslavni svećenik prota dr. Dušan Ivančević, u svom je članku napisao:

"A što je za to vreme sa poslanicima? Ko nije nikada u svom veku bio u ovakvoj prilici, taj nikada i nikako ne može shvatiti u kakvom smo duševnom stanju mi bili. Ja sam ispitao veliki broj poslanika, koji su bili u blizini krvavog dogadaja, i vidim da je stanje ogromne većine nas bilo ovako: Kad je ubojica stajao s revolverom u ruci, mi smo imali još toliko snage da zaviknemo od užasa, koji nas je uhvatio iznenada i kome se nikako nismo nadali, pored svih pretnja. Kadje ubica pružio ruku i stao da nišani i strelja, mirno, odmereno i polako, sav gotovo centrum izgubio je u taj čas snagu da učini bilo kakav pokret. Ko je sedeo, ostao je sedeti, ko je stajao, ostaoje stajati. Nem, ukočen, omadijan onom strašnom cevi, iz koje su izleteli smrtonosni kuršumi u ljude, trajala je za vreme prva tri hica. Za to vreme poslanici ispred cevi, nalazili su se u istom stanju u kojem se nalazi i ptica, ispred koje se iznenada pojavi strašni pogled zmije, od koga se ledi krv u žilama i nestaje snage za bežanje."

"Kad je Puniša završio s pucanjem" - piše među ostalim u svojim "Sećanjima" zastupnik i bivši četnički vojvoda Vasilije Trbić - "on je počeo zverati po dvorani, sumnjivo se zagledao u mene koji sam stajao u klupi

199

stalno držeći revolver u ispruženoj ruci, spreman na pucanje, ne govoreći ništa, pođe ka ministarskoj sobi, uđe u nju i povuče vrata za sobom. Tako se završio taj nesrećni slučaj." (...)

"Izišavši na ulicu, Puniša Račić je sjeo s narodnim zastupnikom Draganom Bojovićem u unaprijed spremljeni auto i - nestao."

Nakon pet i pol sati skrivanja, predao se ministru unutrašnjih poslova dr. Antonu Korošecu. Dva su žandara odvela Račića u Upravu grada Beograda. Zločinac je otišao smijući se i pušeći cigaretu.

TKO SU BILE ŽRTVE ATENTATA

STJEPAN RADIĆ (1871-1928). Isključen je iz VII. raz. gimnazije u Zagrebu zbog političkog rada. Godine 1893. isključen je s Pravnog fakulteta u Zagrebu zbog javnog napada na bana Khuena i za to osuđen na 4 mjeseca strogog zatvora. Ponovno je osuđen na 6 mjeseci 1895. godine zbog spaljivanja mađarske zastave za posjeta cara i kralja Franje Josipa I. Zagrebu. Nastavlja pravni studij u Pragu, ali je ubrzo i odatle isključen. Zato odlazi u Peštu ne bi li se smirio na tamošnjem sveučilištu. Njegov je mir i tu kratko trajao, jer su ga i odatle maknuli. Tako mu je onemogućen studij na čitavom prostoru Austro-Ugarske Monarhije.

Zbog toga je morao otići u Pariz, gdje završava Višu političku školu. God. 1904. s bratom Antunom osniva Hrvatsku seljačku pučku stranku, a od 1911. do 1912. ponovno je u zatvoru. U studenome 1918., na sjednici Narodnoga vijeća, odlučnim se govorom suprotstavlja centralističko hegemonističkom načinu ujedinjavanja sa Srbijom. U veljači 1919. obraća se Mirovnoj konferenciji u Parizu Memorandumom, u kojem se zahtijeva da hrvatski narod sam odluči o svojoj sudbini. U ožujku 1919. godine uhapsili su ga Srbi, zlostavljali i mučili. U zatvoru je odležao 21 mjesec. Radić je šutio "kao zaliven" i nikada otvoreno nije pričao o svemu što je u zatvoru doživio. Poslije njegove smrti, to je iznio dr. Momčilo Ivanić, stari radikal i radikalski disident:

"Radića se napadalo da je Beograd zvao cincarskim i batinaškim. To treba da znači kao da je Radić vređao Srbe, a naš veliki pesnik Zmaj Jova Jovanović pevao je o Beogradu kao cincarskom gradu. Kako da Radić ne zove batinaškim Beograd, kad je godine 1919. bio lično tučen od strane organa vlasti. Tukao ga je komesar Sokolović i Miloš Momirović, onda gradski kapetan. Ovaj drugi mi je to lično pripovedao. Rekao mi je da se čudi kako je Radić ostao uopšte živ od batina, jer ga je podnarednik tako

200

Rekonstrukcija zločina od 20. lipnja 1928. u Narodnoj skupštini u Beogradu, izradena prema podacima iz “Politike" od 24.6.1928. i nacrta pravoslavnog svećenika i narodnog zastupnika, samostalca dr. Dušana Ivančevića, objav jenog u beogradskom listu 'Srpsko kolo" od 5. 7.1928. (uzeto iz Kulundžićeve knjige str. 374)

skica skupštine

201

mučio i zlostavljao, da su verovali da neće ostati na životu. Radić je ovo krio, kao da gaje bilo sram, aja sam ćutao dokje on bio živ, štedeći njegovu osetljivost. A evo, to sadajavno kažem da se zna zaštoje Radić ustao protiv batinaša."

Nakon puštanja iz zatvora, Radić putuje u London, Beč i Moskvu, gdje svoju stranku uključuje u Seljačku internacionalu. Po povratku u Zagreb, u siječnju 1925., ponovno je uhapšen i predan sudu. Pušten je tek kad je njegova stranka 23. ožujka 1925. dala iz,javu u beogradskoj Narodnoj skupštini da priznaje monarhiju, centralistički Vidovdanski ustav i postojeći državni poredak.

U studenome 1925. postaje ministrom prosvjete u Kraljevini SHS, a njegov sinovac Pavao Radić (narodni zastupnik HSS-a u Skupštini od 1923.) ministrom agrarne reforme. U veljači 1925. godine Radićeva stranka napušta Vladu i prelazi ponovno u oštru opoziciju protiv centralističkoga velesrpskoga vladajućeg sistema, koji nemilosredno iskorištava, tlači i progoni sve nesrpske narode, a naročito hrvatski. Nepravedna, nesposobna i pokvarena velikosrpska vlast, na čelu s istim takvim kraljem Aleksandrom Karadordevićem, činila je štete i držala u sveopćoj zaostalosti i svoj srpski narod. Stjepan Radić je htio osloboditi čitavu Kraljevinu od toga zla i zaostalosti, te srpskom i svim ostalim narodima omoguć · udio u vlasti u suvremenoj državi Južnih Slavena. Zbog te svoje poštene i nesebične želje, neshvaćen od mnogih, bio je ubijen u aten.tatu koji sam opširno opisao. Kadje 1925. njegova stranka, zajedno s njim, priznala monarhiju, Radićje došao u sukob s hrvatskim manjim oporbenim strankama, koje su "Radićev manevar" protumačile izdajom i prodajom hrvatskog naroda Srbima.

Ipak, možda je najveća Radićeva pogreška bila u tome što je, makar i diskretno, simpatizirao Lenjinov pokret. Time je na sebe navukao ljutnju svih Hrvata koji su odlučno odbijali komunizam. Dakako, Radić nije mogao predvidjeti, uostalom kao ni sam Lenjin, u što će se izroditi borba protiv feudalnog i carskog gospodstva.

Radić je želio Hrvatsku kao repu.bliku. Želio je federativno uredenje nove južnoslavenske države. To je želio zato što je bolje od svih tadašnjih hrvatskih politčara poznavao sve slabosti i preživjelost monarhija. Što su ljudi učeniji i kulturniji, to su veći protivnici kraljeva i careva i njihove vlasti.Ta iz povijesti znamo da su većina carskih i kraljevskih dvorova bila legla mita, korupcije, nemorala i mnogih nevolja za vlastiti narod.

DR. IVAN PERNAR (1890-1967), zagrebački odvjetnik i narodni zastupnik Hrvatske seljačke stranke, kojije pripadao njenom krajnje desnom krilu. Umro je od raka u bolnici Sv. Luke u New Yorku, 2. travnja 1967. godine.

202

IVAN GRANĐA (1879-1953), seljak iz sela Šašinaca u nekadašnjem kotaru Svetom Ivanu Zelini nedaleko od Zagreba. Bio je jedan od prvih i najvjernijih suradnika vode Hrvatske seljačke stranke. Umro je u sedamdeset i četvrtoj godini života, a pokopan je u arkadama na zagrebačkom groblju Mirogoju.

DR. ĐURO BASARIČEK (1884-1928), sudac i kasnije odvjetnik u Zagrebu. Od rane je mladosti bio jedan od prvih i najvjernijih suradnika Stjepana Radića, što je ostao do kraja života. Više od godinu dana prije atentata, Basaričekje u Narodnoj skupštini progovorio o "tamnim silama" koje spremaju diktaturu, a koja je "jednaka opasnost za Hrvate, kao i za Srbe." U momentu atentata spremao se ići na govornicu i govoriti protiv pretjeranog utjecaja stranoga kapitala.

PAVAO RADIĆ (1880-1928). Nakon završene trgovačke škole u Pragu, zaradivao je kruh kao privatni službenik u raznim gradovima Hrvatske. Sinovac je Stjepana Radića i jedan od njegovih najodanijih suradnika. Za narodnog zastupnika izabranje 1923., a potom 1925. i 1927. godine. Poslije sporazuma HSS-a s radikalima, pri čemuje odigraojednu od glavnih uloga kao zamjenik utamničenog vode, bio je odredeno vrijerne ministar agrarne politike.

Tko želi doznati više detalja o atentatu na Stjepana Radića i ostale hrvatske zastupnike, neka pročita Kulundžićevu knjigu "Atentat na Stjepana Radića". Evo nekoliko karakterističnih naslova iz te knjige:

- Deset godina Radićeve ideje o ulasku (sa svojim političkim programom, nap. autora) u srpsko selo.
- Deset godina prijetnji S. Radiću - ubojstvom.
- Mjesec dana prije atentata Puniša Račić traži precizan revolver.
- List predsjednika Vlade poziva na ubistvo Stjepana Radića.
- Nastojanje da se Radić zadrži u parlamentu na dan 20. lipnja 1928.
- Nastojanje grupe radikala da Radića proglase ludim.
- Kralj i Račić moraju biti u Beogradu 20. lipnja 1928.
- Radić je 22 sata ranije objavio da se sprema atentat na njega.
- Račić se hvali da će sutra ubiti Radića.
- Neposredno prije atantata Puniša Račić je bio kod kralja.
- Sudski iskaz S. Radića o zločinu. U tom je iskazu S. Radić, izmedu ostalog, rekao i ovo:

"Čuo samjavno razgovarati nakon čina, da ona 23 zastupnika, koji su potpisali prijedlog, da se ja stavim na motrenje, da su se oni organizirali u klub, koji će obračunati s Hrvatima u parlamentu, pa da su još početkom lipnja bacili kocku, kojaje pala na Punišu Račića time, da svoj zločin izvrši najkasnije do 20. lipnja ili da se sam ubije".

203

- Ubojica bježi kroz ministarsku sobu i kliče: "Živjela Velika Srbija".
- Kralj odreduje suca istražitelja.
- Radićeva porodica i vodstvo HSS odbijaju da sudjeluju na raspravi.
- Sudska lakrdija nazvana "Proces Puniši Račiću".
- Parodija od robije.
- Krvarina iz državne blagajne za izvršen zločin.
- Oslobođenje od robije i smrt Puniše Račića.

Na dan pogreba Pavla Radića i Đure Basaričeka, 23. lipnja 1928., dijelovi Zagreba kojima nije prolazila pogrebna povorka potpuno su opustjeli. Svo gradanstvo bilo je na ispraćaju žrtava podmuklog atentata na njihovu zadnjem putu. Sve priredbe su bile odgodene, trgovci i obrtnici zatvorili su dućane, s kuća su tužno visjeli crni barjaci, a ulicama su krstarili samo žandari s nataknutim bajunetima.[49]*

SMRT STJEPANA RADIĆA [49]*

Nakon atentata, Stjepan Radićje proveo osamnaest dana u beogradskoj bolnici, a potom se - donekle oporavljen - vratio u Zagreb 8. srpnja 1928., gdje gaje svečano dočekalo silno mnoštvo naroda. Dokje bio u bolnici, glavna mu je njegovateljica bilo supruga Marija.

S obzirom na to da je Radić bolovao od šećerne bolesti, a uz to je u vrijeme atentata imao 103 kilograma, štoje doista mnogo za čovjeka niska rasta, sve nade da će preboljeti ranu zadobivenu u atentatu, bile su, zapravo nerealne. Rana koju je Stjepan Radić zadobio u tim okolnostima, bila je za njega neumitno smrtonosna.

Stjepan Radić je umro 8. kolovoza 1928., četrdeset i osam dana nakon atentata, a pokopan je 12. kolovoza u arkadama na zagrebačkom groblju Mirogoju. Pet dana potom, dok sejoš nije pravo ni ohladio u grobu, Narodna skupština u Beogradu prihvatilaje Netunske konvencije. "Možete nas pobiti, ali Netunske konvencije dobiti nećete." - bile su Radićeve riječi.

Obitelj S. Radića i vodstvo HSS-a odbijaju sudjelovati u sudskoj raspravi protiv Puniše Račića, tvrdeći da glavni organizatori i krivci za atentat namjerno nisu obuhvaćeni sudskom istragom: Stoga HSS odlučuje:

"Konstatiravši sve to, vodstvo HSS-a utvrduje, da kaznenom presudom beogradskih sudova neće biti obuhvaćeni svi a naročito ne glavni krivci zločina 20. lipnja, pa zbog toga zaključuje:

- - - -

49 -prema tekstu uz fotografije u Kulundžićevoj knjizi, str.445, 461 i 463.*

1. Da neće niti ono niti članovi zastupničkog kluba HSS-a, niti ma koji od političkih predstavnika hrvatskog naroda sudjelovati u daljem toku procesa uopće, a na glavnoj raspravi napose.
2. Da pozove obitelji umorenih narodnih zastupnika, da ni one ne učestvuju na glavnoj raspravi."

OSUDA I "TAMNOVANJE" PUNIŠE RAČIĆA [50*]

Sudskije proces Puniši Račiću pripreman gotovo godinu dana. U to je vrijeme promijenjen i Kazneni zakonik, koji je dotada za djelo kao što je Račićevo izričito odredivao smrtnu kaznu. Novim Kaznenim zakonikom, objavljenim 27. siječnja 1929., predviden je paragraf 156:

"No, ako je okrivljeni, bez svoje krivice, zlostavljanjem ili velikim uvredama od ubijenog u jarost doveden, delo namah učinio, kazna se može i na zatvor spustiti, koji ne sme biti kraći od dve godine."

Sudenje Račiću bilo je obična lakrdija. I Puniša Račić i dvojica njegovih suučesnika, koji su bili toliko javno kompromitirani da ih se moralo optužiti - Dragutin Jovanović, odnosno "vojvoda Lune", i Toma Popović - glumili su optužene, i u toj tragikomediji bili dobri glumci, a iskazi svjedoka koji su ih teretili, bili su ignorirani. Račić je formalno osuden na 20 godina "robije", a druga su dvojica oslobodeni svake krivnje.

Izdržavanje "kazne" u Kaznenom zavodu u Zabeli kod Požarevca ne može se takoder nazvati nikako drukčije nego parodijom i više nego loše režiranom kazališnom predstavom. U svojoj osionosti i cinizmu vlastodršci su se, zaštićeni sabljetinom Pere Živkovića, osjećali tako sigurnima da nisu ni imali potrebe svoje postupke sakrivati i razmišljati o tome kako će sve to izgledati.

Račić je uživao ugled nacionalnog heroja, pa ga je upravitelj zatvora ponizno dočekao. U svojoj vili u Zabeli, koja je, dakako, izvan kruga kaznionice, a oko koje se prostire krasan park, ustupio mu je čitav prvi kat. Kažnjenici i zatvorsko osoblje često su slušali, do duboko u noć, cilik ciganskih violina i vrsku pijanih žena, koje su s vremena na vrijeme posjećivale vilu, da Punišu i njegove prijatelje razonode orgijama koje su ovi tu priređivali.

Račiću je upravitelj zatvora stavio na raspolaganje i svoj fijaker (tada još nije bilo toliko automobila), a u susjednom Požarevcu unajmio je jednu

- - - -
50 - Tekst premu Kulundžiću, str. 561-567.*

205

lijepu kuću, visoku prizemnicu, kamo je doveo njegovu ženu i djecu, kćerku i dva sina. Budući daje imao slobodan izlaz u svako doba dana i noći i kako uopće nije bio ni pod kakvom paskom, Račić je kad god mu se prohtjelo napuštao apartman u vili i odlazio k svojoj obitelji na dva, tri, pet ili osam dana. Za to ga je u Požarevcu stalno čekao unajmljeni fjaker, a dodijeljena su mu i tri kažnjenika za "ličnu poslugu":jedan za posilnog, drugi za kuhara; a treći za tjelohranitelja - da ga ne bi napali i ubili politički protivnici, robijaši.

U selu Istinićima - tom je selu Puniša Račić oduzeo goleme šume, kao zamjenu za izgubljenu glavu njihova prvaka, kačaka (bjegunca) Selima pronašao sam, u kasnu jesen 1959. godine, siromašnog seljaka Seljmona Braina Sinanaja, koji je takoder u Punišino vrijeme, zbog neke seoske tučnjave, bio zatvoren u Zabeli. Puniša Račić uzeo gaje k sebi, za posilnoga. Kad sam zapitao Sinanaja štoje Račić predstavljao na robiji, onje doslovno odgovorio: "Sve! Ako hoće, može da te pusti na slobodu. Takva tije vlast on bio. Štaje bio upravnik spram njemu? Ništa! Kad on prode, i upravnik i svi činovnici - ima da stoje: mirno! Zort, bre!"

Punišina žena Cana dobivala je na blagajni Ministarstva vanjskih poslova stalnu mjesečnu pomoć od tri tisuće dinara kao nagradu za atentat na Stjepana Radića. Kad joj je bilo potrebno više novaca, dobivala je i više.

POSLJEDNJI DANI PUNIŠE RAČIĆA [61]*

Kad su se 1941. godine nad Jugoslaviju nadvili već pregusti crni oblaci, i kadje postalojasno da će se ratni val prevaljati i preko nje, Punišu Račića uhvatio je nekakav paničan strah od - Vanče Mihajlova. Kakav je on to račun imao s njime, to bi trebalo tek ispitati. Među ostalim, razlog treba tražiti svakako i u onome štoje iznio Dane Krapčev, kratko vrijeme poslije atentata u Narodnoj skupštini, u sofjskoj "Zori", u članku pod naslovom "Ubistvima nema kraja"; "Istom sada otkriva se autor zločinstva u Bosiljgradu... Tri naša oficira, pukovnik Tanev, poručnik Minkov i jedan liječnik, odijeljeni od svoje grupe, zatečeni na spavanju, opljačkani su do bijelih gaća i postrijeljani od samog Puniše Račića."

Uglavnom, prvih dana mjeseca travnja, kad je čuo da se približavaju Nijemci, a za njima i Bugari, Račićjejedne večerijednostavno odšetao iz Zabele, sjeo na vlak i otišao u Beograd, a da se uopće nikome nije javio, jer se zapravo nije ni smatrao robijašem, jer je bio svjestan da tu ulogu samo glumi.

- - - -

*51 * - Prema Kulundžiću, str. 573.*

206

Iako su okupatorske vlasti već prvih dana nakon dolaska proglasom pozvale sve robijaše koji su u vrijeme ratnih operacija pobjegli iz kaznenih zatvora da se smjesta vrate natrag,jer će inače biti strijeljani, Puniša Račić se nije vratio. Okupaciju je proveo u Beogradu pod zaštitom vlade Milana Nedića valjajući se u trulom bogatstvu, razbacujući se zlatom i svojim "zaslugama za srpstvo".

No, idili je došao kraj i u listopadskim danima 1944. godine, kad je uv idio da se na ratištima stvari okreću nekako "kako ne treba" - Račić, da bi se sklonio "prvom kijametu", "prvoj vetrometini", odlazi u svoj mlin pod Avalom, računajući: "Glavno je da se u prvi mah spasi glava. A poslije, kad protutnji prvi nalet -vidjet ćemo! Lako ćemo. Mozak, vidra, kao što samja, uvijek se snašao, pa će se i ovaj put."

Z. Kulundžić je, kako piše, čuo više verzija o Račićevoj smrti, ali je, na osnovi istraživanja, zaključio daje Puniša Račić stvarno zaglavio u poratnim previranjima, poslije oslobodenja Beograda. Još dok su se vodile završne borbe u Beogradu i njegovoj okolici, uhitila gajejedna partizanskajedinica, dva-tri sata nakon štoje oslobodila ulicu u kojoj je stanovao, te ga otpremila u sabirni logor na Banjici da odgovara za svoj zločin. Tuje, uskoro, i zaglavio.

Je li Puniša Račić uistinu tako završio? Ako jest, bio je to, čini mi se, jednostavan kraj za zločinca i ubojicu takve vrste.

TKO JE BIO PUNIŠA RAČIĆ

Puniša Račić roden je 1886. godine u selu Slatini, u andrijevičkom kraju u Crnoj Gori. Godine 1902., kao šesnaestogodišji seoski momak, odlazi u Srbiju, gdje se zaposlio kao dak-služitelj u kući Nikole Pašića, koji ga je s vremenom zavolio i prigrlio kao svoga sina. Još u to vrijeme, kao gimnazijalac, spominje se kaojedan od glavnih organizatora zavjere protiv knjaza Nikole, a kao maturant bioje, navodno, policijski konfident i inicijator Solunskog procesa, u kojem je likvidiran pukovnik Dimitrijević-Apis.

Kasnije se Puniša Račić javlja kao organizator atentata na:

a) bugarskog kralja Ferdinanda,
b) grčkog kralja Konstantina,
c) njemačkog cara Vilima i
d) ponovno na (tada već kralja) crnogorskog kneza Nikolu.

Iz toga kruga koji je spremao sve te atentate, iz kruga vojne i dvorske tajne organizacije "Bela ruka", u kojoj je Puniša Račić bio, ustvari, samo orude u tudim rukama, egzekutor, potekla je i ideja da se 1917. godine atentatom likvidira i Lenjin. O tome je opširnije pisao dr. Vladimir Koščak, i to u dva navrata. Operacijomje rukovodio ruski časnik Lipovac, porijeklom

Crnogorac, sin ruskog generala, a trebali su ju izvesti pripadnici Srpskoga korpusa. Jedan od sudionika u toj akciji pisao je u jednom pismu od 11. srpnja 1917. daje "osnovanjedan klub, komeje zadaća da Lenjina i njegove glavne agitatore, njih dvanaest na broj, zatvori i s ovog svijeta ukloni". Medutim, što jasno proizlazi iz sačuvane i publicirane dokumentacije, iza tih vojnika stajao je i čitavom akcijom rukovodio poslanik na ruskom carskom dvoru dr. Miroslav Spalajković, koji je desetljećima bio jedan od glavnih savjetnika kraljaAleksandra,jedan od idejnih začetnika i kreatora šestojanuarske diktature, a koji je, prema svemu sudeći, imao i duboko umočene prste u atentat na Stjepana Radića.

Iako nikada nije bio četnik, Puniša Račić je kasnije, poslije Prvoga svjetskog rata, napravio blistavu karijeru kao četnik i postao jedan od glavnih pacifikatora Makedonije, tada zvane Južna Srbija, pri čemu su padale na stotine i tisuće glava. Čitavo Račićevo djelovanje obavijeno je velom guste tame, ali se zna da je bio najpovjerljivija osoba Nikole Pašića i kraljaAleksandra, teje kao takav obavljao njihove najtajnije misije i tako postao glavnim egzekutorom dvorske tajne organizacije "Bela ruka".

Za zasluge koje je tako stekao pod firmom "za kralja i otadžbinu" Puniša Račić je - pored svega ostaloga - došao i na fantastičnu ideju da se proglasi nasljednikom prvoga srpskog kralja Stevana Prvovjenčanoga, što mu je i uspjelo,jerje to potvrdeno čak redovitom sudskom procedurom i presudom Suda u Peći. Na osnovi te presude, Račić je prigrabio goleme šumske komplekse manastira Dečana (tu ijest smisao Pernarove upadice: "Opljačkao si begove"). Pored toga, sličnim fantastičnim zloupotrebama, uz pomoć najviših državnih organa i sudova, Puniša Račićje prisvojio tzv. sermenijske šume, mnoga šiptarska irnanja, rudnik Boljetinci i štošta drugo - i tako postaojedan od najvećih spekulanata i pljačkaša u Kraljevini Jugoslaviji.[52]*

ODNOS KRALJA ALEKSANDRA KARAĐORĐEVIĆA PREMA STJEPANU RADIĆU

Dvije stranice iz rukopisa dosad neobjavljenog Dnevnika hrvatskoga bana Matka Laginje, kojije 4. ožujka 1920. zapisao svoj razgovor s regentom Aleksandrom Karađordevićem, što je povijesno svjedočanstvo prvog reda a koje Z. Kulundžić donosi u svojoj knjizi - jasno pokazuje da je kralj Aleksandar još 1920. godine bio načisto s činjenicom da Radića treba likvidirati...

- - - -

52 - Iz Kulundžićeue knjige: bilješke ispod teksta na str. 314 i 315*

208

To je za sada prvi i najvažniji dokument koji jasno govori da je kralj Aleksandar, još na samom početku zajedničke države Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, iz dna duše mrzio Stjepana Radića zbog nj`egova republikanizma - i da mu je već tada počeo raditi o glavi, isto onako kao što je poznatim Solunskim procesom sklonio sebi s puta Dragutina Dimitrijevića - Apisa i njegove drugove. Govorio je banu Matku Laginji, a ban je to zapisao u svoj Dnevnik, da treba red uvesti i ne popuštati ni po koju cijenu kadje posrijedi Radić. Nakon tagaje kralj Aleksandar doslovno rekao:

"Ili moja, ili njegova glava, dok sam ja na odgovornom mestu."

Kao dobar poznavalac jugoslavenskih predratnih političkih prilika, te i sam aktivan političar, pripadnik lijevog krila Davidovićeve Demokratske stranke, profesor Beogradskog univerziteta dr. Dragoslav Smiljanić u svojim memoarima "Sećanja na jednu diktaturu" (Beograd, 1955; drugo izdanje 1961.) kaže:

"Ubistvo Radića i radićevaca u Parlamentu pripremili su i inscenirali oni mračni tipovi, koji su se vrzmali po Dvoru i Parlamentu; oni koji su izbacili parolu, da se država nalazi pred rasulom, zbog čega ju Kralj mora spasavati državnim udarom i diktaturom." (Str. 29.)

Prema istom svjedoku, jedan od lidera radikalne stranke, Miša Trifunović, rekao mujejednom zgodom: "Ono ubistvo u Skupštini, pripremio je on (tj. kralj Aleksandar - op. Z. K.) da bi podesio psihozu za državni udar." (str. 45.)

TKO JE KRALJ
ALEKSANDAR KARAĐORĐEVIĆ

Roden je 17. prosinca 1888. u Cetinju. Sin kralja Petra. Školovao se u Ženevi, Petrogradu i Beogradu, a vojničku je naobrazbu stekao u Srbiji i Rusiji. Natjeravši starijg brata Đorda da se odrekne prava na prijestolje, Aleksandarje 10. travnja 1909. postao prestolonasljednikom. Dana 25. lipnja 1914. dobio je pravo obavljanja kraljevske vlasti. U Prvom svjetskom ratu bio je vrhovni zapovjednik srpske vojske. Vidovdanskim ustavom iz 1921. Aleksandar kao vladar dobio je toliko široke ovlasti u zakonodavstvu i upravi daje stvarna suverenost pripadala njemu, a ne Narodnoj skupštini. Vlade su stvarno ovisile o njemu, a ne o parlamentu, i njemu bile odgovorne. I takvu lažnu demokraciju Aleksandar je ugušio 6. siječnja 1929., ukinuo je Ustav i uveo svoju monarhofašističku diktaturu. U vanjskoj se politici

209

oslanjao uglavnom na Francusku. U rujnu 1931. donio je novi Ustav, koji je nametno bez dogovora sa Skupštinom, a koji je bio izrazito centralistički i antidemokratski.

Bio je autokrat, tvrdoglav i samovoljan, osjetljiv i osvetljiv. Iako mu nije bilo ni punih trideset godina, on je već godinama nametao svoju volju i svoje neopozive odluke o najvažnijim državnim pitanjima, i to starim i iskusnim političarima, pa čak i Nikoli Pašiću, koji je bio više od četrdeset godina stariji od njega. Ističući tu svoju autokratsku narav, on je još prije Ujedinjenja izazvao krajnje nepovjerenje Stjepana Radića, kojije to prenio u najšire hrvatske seljačke mase u obliku borbe za republiku -"Republika, svemu svijetu dika!" - što je stvorilo stanje koje je sličilo na neprekidni prigušeni građanski rat.[53]*

Inspiriranjem i poticanjem atentata na Stjepana Radića i druge hrvatske zastupnike u Skupštini, Aleksandar si je potpisao smrtnu osudu, te poginuo isto tako od atentata 9. listopada 1934. u Marseilleu za službenog posjeta Francuskoj. ***Tako se i nad kraljem Aleksandrom ispunila ona Isusova izreka:***

"Vrati mač svoj u korice, jer svi koji se mača hvataju, od mača će poginuti..." (Mt 26, 52-53).

Kada ćemo mi ljudi Isusa ozbiljno shvatiti?

MOLIM, NE ZAMJERITE

Možda će mi tkogod zamjeriti što sam prenio tridesetak stranica teksta iz Kulundžićeve knjige: "Atentat na Stjepana Radića". Svjesno sam se izložio tom riziku, želeći da čitatelj koji poznaje ovu problematiku potvrdi svoja dosadašnja uvjerenja, a ostali da nauče ono što nisu znali u vezi s nizom povijesnih istina o borbi hrvatskog naroda za slobodu i samostalnost.

Kulundžićeva je knjiga učvrstila i mnoga moja uvjerenja:

- srpski su političari ljudi bez savjesti i bez karaktera. Oni bez ikakva srama krše zadanu riječ, te gaze sve dogovore i dokumente s vlastitim potpisima. Njima se nikada ništa ne smije vjerovati!

- srpski su političari bili, i još su uvijek, tuđi sluge u izvršavanju najprljavijih i najkrvavijih poslova. Političari velikih država na trebaju Srbe

- - - -

53 - Uz sliku kralja Aleksandra u Kulundžićevoj knjizi na str. 53.*

210

kao narod, ali trebaju njihove političare kao lašce, zavodnike i ubojice. Oni svoj narod najprije zavedu lažima, a zatim ga gurnu u rat da gine za njihov privatni i tudi interes. Time i ostale; nedužne narode guraju u more nesreće.

- srpski su vlastodršci, uz podršku većine svog naroda, onda i danas, mnogo ubojica iz svojih redova proglasili nacionalnim herojima. I ne bih im to toliko jako zamjerio da su od njih imali barem neku stvarnu korist.

Primjer toga tipaje njihov "heroj" Puniša Račić, kojije najviše pljačkao upravo svoj, srpski narod. Toliko mu je oteo da su s tim otetim bogatstvom mogle dobro živjeti tisuće obitelji srpske sirotinje.

- u svojoj najnovijoj povijesti, većina Srba slavi kao svoje nacionalne heroje one zločinačke naredbodavce i izvršitelje, koji su 1991. godine i kasnije, razorili i spalilijednu trećinu Hrvatske, i po njoj činili dotada nezapamćene pokolje. Osobito su opustošili Vukovar i njegovu širu okolicu (gdje su uništili sve živo i mrtvo), ali nije mnogo bolje prošao i niz drugih hrvatskih mjesta.

Nažalost, većina Srba takoder slavi kao svoje nacionalne heroje i one svoje zločinačke vode i njihove poslušnike, koji su počinili pokolje u Republici Bosni i Hercegovini 1992. i kasnije. Tko se nije zgrozio nad srpskim pokoljima u Sarajevu i Srebrenici kao i nekim drugim mjestima te države? A tko se nije zgrozio i nad profesionalnim "mirotvorstvom" Europe i ostatka svijeta, koje je svjesno dopustilo ova okrutna masovna i pojedinačna ubijanja? Tako čine narodi radikalno otcijepljeni od Boga koji je Ljubav i Pravda.

- Stjepan Radić je bio iskusan čovjek i velik političar. Iznad svega, bio je poštenjačina izgradene osobnosti. Cijenili su ga i njegovi protivnici. Primjerice, samo osam dana prije atentata, u razgovoru s dr. Dušanom Ivančevićem, ranije spominjanim pravoslavnim protom, Puniša je Račić rekao: "Kad bi imao vlast da uredujem državu, onda bi ovo učinio: ***Za pretsednika Vlade*** postavio bi g. Stjepana Radića, ali bi mu za ***potpretsednika*** dodao g. Acu Stanojevića, koji bi ga uzdržavao od prenagljenih odluka. Sebi bi uzeo Ministarstvo policije, i onda bi u zemlji bio red." (Z. Kulundžić, str. 442).

- Hrvati su, predvodeni Radićem, činili maksimalne ustupke Srbima samo zato da bi se u zajedničkoj državi, Kraljevini SHS uveo politički i gospodarski napredak. Ali Srbima to nije bilo dovoljno. Oni su htjeli veliku Srbiju i zatiranje svih susjednih nesrpskih naroda. To će htjeti sve dok jednom ne budu pokoreni silom. Oni su dobri sluge, ali loši gospodari sebi i drugima.

211

212

ODŽAK I OKOLICA U DRUGOM SVJETSKOM RATU

ZEMLJOPISNI POLOŽAJ ODŽAČKOGA KRAJA

U plodnoj nizini srednje Bosanske posavine, desetak kilometara južno od rijeke Save, podignutje bosanski gradić Odžak.[54]* Udaljenje 15 kilometara jugozapadno od Bosanskog Šamca, grada na ušću rijeke Bosne u Savu. Odžak i njegovih dvadesetak većih i manjih sela smješteni su u trokutu koji sa sjevera omeduje rijeka Sava, sa zapada valoviti i šumoviti brežuljci gore Vučjaka (380 metara nadmorske visine), a trećaje stranica tog trokuta rijeka Bosna, . koja teče od jugozapada prema sjeveroistoku. Ta rijeka sa svojim uskim nizinskim pojasom dijeli brda Vučjaka od planine Trebavca, koja se diže s riječne desne obale prema istoku, sve do Gradačca i rječice Tinje.

Idući od Odžaka cestom prema jugozapadu u smjeru Doboja, nakon šest kilometara, stiže se do tromede putova na rijeci Bosni. Udesno se put nastavlja uzvodno dolinom Bosne prema Doboju, a ulijevo cesta vodi preko mosta na toj rijeci do grada Modriče, koji je od Odžaka udaljen oko sedam kilometara.

Prije Drugoga svjetskog rata i do 1941. godine bioje na prilazu Modriči veliki drveni most. U proljeće te godine vojskaje srušila most po naredenju srpskih zapovjednika ne bi li tako usporila napredovanje njemačkihjedinica. Otada pa sve do kraja rata, i neposredno nakon njega, ljudi, roba i svi drugi tereti prevozili su se s jedne obale na drugu - kompom.[55]*

Od tog prijelaza prema sjeveroistoku do Bosanskog Šamca, kojije odatle udaljen oko 22 kilometra, vode dvije ceste. Jedna uz lijevu obalu rijeke Bosne preko mjesta: Odžak, Novo Selo[56]*, Gornja Dubica i Prud, a druga uz desnu obalu rijeke preko mjesta: Modriča, Garevac, Miloševac i Crkvina. Te ceste povezuju još neka manja mjesta.

Odžačku širu okolicu čine zapadni brdoviti predjeli gore Vučjaka, te nizinski na sjeveru prema rijeci Savi i na istoku prema rijeci Bosni. U brdima su podignuta ova veća sela: Gornji Svilaj, Brusnica Velika, Potočani, Jošavica, Srnava, Gnionica, Dobra Voda, Poćnik, Jakeš, Botajica i Dugo Polje.

- - - -

54 Odžak - turski naziu u BiH za bogatiji stambeni objekt (duorac) koji su posjedovali feudalci u tursko doba.*

55 Kompa (mad.) - plitka lada (skela, splav) za prijeuoz preko rijeke.*

56 Nouo Selo - Balegovac do kraja Drugoga svjetskog rata*

213

Uz ceste: Odžak - Novi Grad, Odžak - Bosanski Šamac i Odžak Modriča smještena su nizinska sela odžačkoga kraja. Na cesti Odžak - Novi Grad legendarno je mjesto Posavska Mahala, koja se u ratu i prije njega zvala Vlaška Mahala. Ona je od Odžaka, prema sjeveru, udaljena samo četiri kilometra.

U tijeku rata u samom gradu Odžaku živjeloje pretežno muslimansko stanovništvo, a u široj okolici gotovo su sva sela bila hrvatska, osim jednog muslimanskog i triju srpskih. Stanovništvo se tu od davnine bavi zemljoradnjom, stočarstvom i voćarstvom. U toj plodnoj nizini i na brdima Vučjaka mnogoje hrastovih i grabrovih šuma, osobito sjeverno od Odžaka, gdje su i poznata državna lovišta.

Taj prirodno bogati odžački i bosanskošamački kraj, široka i vijugava Sava dijeli od velike hrvatske žitnice - ravne Slavonije. Tu su, na lijevoj obali Save, smještena naselja istočnog dijela općine Slavonski Brod.

PRVI DANI NDH

Kraljevinu Jugoslaviju su njemačke i talijanske vojnejedinice praktički pokorile za sedam dana, i to od 6. do 13. travnja 1941. godine. Sve što se dogadalo na tim prostorima do službene kapitulacije kraljevske jugoslavenske vojske 17. travnja 1941., bile su samo formalnosti. No, padomjedne državne administracije, ma kako ona bila loša, i neuspostavljanjem druge, nove, nastaloje vrijeme bezvlada, a ponegdje i pravo rasulo: nasilja, pljačke, te privatni obračuni zavađanih obitelji i pojedinaca.

Pad narodu mrske, u korijenu trule te nepravdom i prijevarom nastale Kraljevine Jugoslavije, posebno je radosno dočekao od Srba potlačeni hrvatski narod. Pavelić je sa svojim ustašama 12 godina u tuđini čekao taj sretni trenutak. Ali je ipak s tugom u srcu ušao u Zagreb, gdje je, u njegovo ime, pukovnik, kasnije i general, Slavko Kvaternik proglasio NDH preko Radio-Zagreba, 10. travnja 1941. godine. S tugom, kako je Pavelić sam priznao Ivanu Meštroviću, jer je skupo platio tu hrvatsku samostalnost. Morao je naime, za to dati Mussoliniju veći dio Dalmacije.

Nije naodmet ovdje istaknuti činjenicu da je Pavelić, s ustašama, sve vrijeme boravka u Italiji bio na iznimno skliskom terenu. Bili su ucijenjeni, a da su Srbi kojim slučajem stvarno prihvatili pristup Trojnom paktu, Mussolini bi ih vjerojatno i pogubio. Usto, Hitler nije volio Pavelića, koji je zbog toga, kao i svi njegovi planovi, ovisio o Mussoliniju i njegovoj dobroj volji da ga zagovara kod Hitlera. U Hrvatskoj je tada Hitleru bio simpatičan

214

samo voda Hrvatske seljačke stranke Vladko Maček. Medutim, treba priznati da se srpskim ubojicama, u to vrijeme,jedini medu Hrvatima znao suprotstaviti iskusni zagrebački odvjetnik dr. Ante Pavelić. On je ujedno sa svojim ustašama nosio sav teret sukoba sa srpskim Dvorom i njegovim agentima na hrvatskom tlu i u inozemstvu. Istodobno je daleko manje radikalni Vladko Maček mirno pokušavao kakav-takav suživot sa Srbima, štiteći tek minimalna prava hrvatskog naroda u umjetnoj versailleskoj tvorevini Kraljevini Jugoslaviji.

Iz svih kasnijih dogadaja može se zaključiti da su Pavelića u Italiji zaokupljala dva glavna zadatka: 1. vojno osposobljavanje sljedbenika, koji su pripremani kao budući zapovjednici hrvatske vojske u domovini, i 2. planiranje rušenja Kraljevine Jugoslavije kako bi se nakon toga Hrvatska iščupala iz srpskog smrtonosnog zagrljaja. U tomje smislu Paveliću išlo na ruku ono srpsko odbijanje pristupa Trojnom ugovoru. Kad je Hitler uvidio, da mora napasti Kraljevinu Jugoslaviju, prvi putje i obilno iskoristio ustaški pokret.

Zbog niza teškoća na koje je nailazio u tijeku priprema za prihvaćanje vlasti u NDH, kao i velike neizvjesnosti u vezi s tim do zadnjeg trenutka, Pavelić, čini se, nije imao ni vremena, a ni mogućnosti razraditi plan postavljanja civilne i vojne vlasti u svim dijelovima hrvatske samostalne države. Tako je narod, nakon kapitulacije Kraljevine Jugoslavije i uspostave NDH, u mnogim gradovima ostao bez civilne uprave, policijske i vojne zaštite. To su najbolje koristili ekstremni i zavedeni Srbi, te počeli najprije sa zastrašujućim lažima koje će u narodu stvoriti strah i paniku. Krajnji im je cilj bio: obezvrijediti i ocrniti novu hrvatsku vlast, te je prikazati terorističkom, osobito u očima Srba. Kad to postignu, Srbi će se polakomiti za oružjem, koje će im donijeti lažnu sigurnost. Odatle nije daleko ni od diverzija i drugih zločina.

Isti su takav scenarij Srbi proveli 1990. godine u Hrvatskoj, kad je na višestranačkim izborima pobijedila Hrvatska demokratska zajednica pod vodstvom dr. Franje Tudmana. Bivšaje Jugoslavenska armija (Čitaj: srpska armija!) oduzela hrvatskoj Civilnoj zaštiti svo oružje, a Srbe u Hrvatskoj naoružala do zuba. Nakon toga je pustila u opticaj razne laži o ugroženosti Srba u Hrvatskoj. Pozivani su Srbi iz Srbije i oni širom svijeta da "priskoče u pomoć" svojim sunarodnjacima. Istodobno su ranije pripremljeni Srbi u Hrvatskoj već pljačkali svoju domovinu i prenosili kapital u Srbiju.

Ne samo onda i sada, ***srpski pakleni plan bit će takav i ubuduće, kad god to Srbima zatreba. Zato, iz opreznosti, hrvatski naraštaji ne smiju više nikada biti s njima ni u kakvu, bilo tijesnu bilo labavu***

215

savezu. Srbi će iznevjeriti danu riječ, uvijek spremni na prijevaru. Njima nije ništa sveto, oni priznaju samo silu. ***Sudili su nam, terorizirali nas i pljačkali usred našega - hrvatskog Zagreba, i to će željeti i dalje dok je ijednog Srbina***. Niti jedan Hrvat pritom ne smije imati iluzija, senti-mentalnosti ili povjerenja: ako želimo biti mirni i slobodni od Srba, onda moramo biti dobro naoružani i organizirani, vojno sposobni i stalno budni uz granicu s njima. ***Više se nikada ne smije dopustiti da se Hrvat u Hrvatskoj boji Srblna i da Hrvat u Hrvatskoj puže pred njegovim lažima i prkjetnjama. Srbi više nikada ne smiju vladati Hrvatskom***. U protivnom se moramo upitati: "Imaju li Hrvati svoj osnovni ljudski ponos? Jesu li Hrvati u svojoj kući bolji tudi sluge ili su bolji sami svoji gospodari?"

DVA SUSRETA
S DOKTOROM PAVELIĆEM

U knjizi "Uspomene na političke ljude i dogadaje", (od str. 321 do 323), Ivan Meštrović piše:

"Nakon ovog Glaiseovog posjeta, došao mi je jedan ustaški agent iz Glavnog ustaškog stana i rekao:

- Poslan sam, da vam saopćim da ste slobodni.
- Jeste li mi donijeli na pismeno?
- Nisam, to nije bio običaj ni u Glavnjači u Beogradu.
- A vi ostvite svoj broj.

To je učinio na jednoj cedulji i otišao.

Nekoliko minuta poslije toga došao mi je Pavelićev tajnik, Lojz Ivanković, i vrlo uljudno saopćio, da ga je poslao Poglavnik da mi javi da sam slobodan.

- Dobro - rekoh - to mi je prije pet minuta bilo saopćeno, navodno iz Glavnog ustaškog stana.

Sutradan mi je došao opet isti čovjek, da ga je poslao Poglavnik, da dodem k njemu, jer da želi sa mnom razgovarati.

- Pa šta imamo razgovarati, razgovarali smo, evo četiri i pol mjeseca - uzvratio sam.

Nato će Ivanković malo zbunjeno:

-Pa nemojte tako, gospodine profesore. Toje bio nesporazum i Poglavnik svakako hoće da govori s vama, a vidite, kakvo je vrijeme, pa je bolje, da podete sa mnom, nego da vas predvedu ... a nema vam nego par koraka.

- Kad je tako, a mi hajdmo - ... i uputismo se do ugla na Markov trg.

U prvom katu, pred Pavelićevim salonom, sjedila su u predsoblju tri ministra, Žanić, Lorković i Kosak. Kad sam prošao, samo su se pogledali, a da se nijedan nijejavio, a i ja sam mimo njih prošao kao da ih ne poznam. Kod ulaza u salon dočekao me je Pavelić s vrlo ljubaznim licem i uljudnošću koja me je podsjećala na onu kralja Aleksandra, da se nije razabiralo, je li iskren ili namješten.

Tek što smo sjeli, počeo je:

- Hvala Bogu, ne izgledate loše - kuckajući prstom o drveni stol - a siguran sam, da ćete razumjeti situaciju i da nećete biti ljuti za ovo, što vam se desilo. Tomu su krivi vaši prijatelji, a osobito onaj jezičavi Kljaković, koji su pričali kako oštro osudujete ovo što smo uradili, a, osim toga, Nijemci su uhvatili šifrirani brzojav ovdašnjeg španjolskog poslanika, iz kojeg se razumjelo da želite pobjeći u Španjolsku i onda ćete razumjeti ... Ako ste htjeli pobjeći k Englezima, trebalo je to diskretnije izvesti i ne povjeravati se nikomu.

- Nisam ja ništa htio, a istina je da bih se rado uklonio od kuće, da ne gledam što se u njoj dogada, gdje ne može čovjek slobodno ni na ulicu. -Ja vas razumijem, da ste i kao Hrvat i kao Dalmatinac bijesni i žalosni radi Dalmacije, al, što sam mogao, kad mi je Mussolini zaprijetio da će uzeti sve do Karlovca. Žalostan sam i bijesan i ja, ali sam stiskao zube i pristao u nevolji, samo da zadržimo i sredimo ovo, a onda ćemo baciti Talijane u more.

Ja sam šutio i smješkao se, kao da sumnjam. Natoje on napravio tiradu od preko jednog sata, na način kao da sam ja sudac, a on krivac. Iznio mi je kako je bilo njegovo živovanje u emigraciji.

- Kad je Mussoliniju izgledalo da se može sporazumjeti sa Srbima, bacio bi me na beton, u samicu. Gonili su me u lancima preko ulica u Napulju i u Milanu, a kad mu se činilo da Aleksandar neće popustiti, stavili bi me u luksuzan stan i tretirali ko gospodina.

Pričao mi je zatim kako mu je Mussolini prijetio ako ne pristane na pripojenje Dalmacije Italiji i na talijanskog princa za kralja Hrvatske, da će je on podijeliti s Madarskom. Pri tom me je pitao, što je mogao uraditi, pogotovo kad je Hitler cijelo naše područje priznao kao talijansku sferu...

- Ja ne znam, ali držim, da niste trebali pristati...

- Znadem, jer ste Mili kazali, da sam se prije trebao ubiti. A to nije gledište. Koji puta čovjek počini stvari koje su mu teže od samoubojstva, ali ih počini zbog važnije stvari. Bolja je ikakva nego nikakva Hrvatska, rekao bi Starčević.

- Ali kakva Hrvatska može postojati bez Dalmacije i bez pučanstva koje se smatra srpskim i koje se trijebi?

217

- Ne idem ja za istrebljenjem tobožnjih Srba, nego srbijanske pete kolone kojom su nas mislili vječno u podredenom položaju držati, kao u svojoj koloniji. Takvih je dosta poginulo, ali više zato, da se drugi uplaše i pobjegnu preko Drine, ili da se smire i postanu lojalni gradani. Ne treba ih siliti da se pokatoliče, kako neki misle. Briga me za Katoličku crkvu. Neka se oni priznadu Hrvatima, pa ću i ja primiti pravoslavlje. Napravit ćemo mi Hrvatsku pravoslavnu crkvu i dokrajčiti nesporazum - završioje Pavelić.

Izlazeći kroz predsoblje, poslije skoro tri sata razgovora, vidio sam njegove ministre gdjejoš čekaju na "audijenciju". Ovaj puta su se, kad sam prolazio, svi digli na noge i poklonili se do zemlje. Ja sam prošao, kao i kad sam ušao, ne obazirući se na njih, a oni su uzviknuli:

- Hvala Bogu, kad su se izmirila dva najveća Hrvata - a ja sam se nasmijao i u sebi tužno kazao: "A bijedni li smo mi Hrvati."

OBITELJ DR. TADIJE ODIĆA I BERTE ROĐENE DUIĆ

Obitelj trgovca i veleposjednika Tadije Odića doselila se u Odžah oko 1850. godine iz katoličke župe Dolac kod Travnika. Odatle se nešto kasnije, takoder u Odžak, doselila i obitelj veletrgovca Ante Duića. Tadija Odić se 1867. oženio Jelom Vrdoljak i s njom imao desetero djece. Šesto imje dijete bio dr. Tadija Odić, roden 1883. godine. Anto Duić se vjenčao Lidvinom Štetić i s njom imao mnogo djece, ali su sva, osim kćeri Berte, rodene 1892. godine, poumirala od španjolske groznice.

Tadija Odić je studiorao pravo na Sveučilištu u Beču i bio najbolji študent svoje generacije. Ondjejejavno polagao ispit znanja medunarodnog prava i položio ga s izvrsnim uspjehom. Doktorirao je na istom sveučilištu kad su mu bile samo dvadeset i dvije godine.

Berta Duić školovala se u Đakovu, u internatu koji su vodile redovnice iz Švicarske. I onaje bila najbolja učenica svoje generacije. Stogaje u tijeku školovanja svake godine išla čestitati rođendan nadbiskupu Strossmayeru. U internat je po nju dolazio nadbiskupov četveropreg, što su redovito pratile i tadašnje novine, pa je o jednom takvom čestitanju opširno izvijestio i "Obzor", te objavio slike četveroprega s djevojčicom Bertom. Pročitavši o tom događaju, bečki se študent Tadija Odić počeo posebno zanimati za Bertu, djevojku kojom se kasnije i oženio.

Vjenčanjem Tadije Odića s Bertom Duić, jedinicom kćerkom Ante Duića, nastala je obitelj poznatog odžačkog odvjetnika Odića, te najveći veleposjed Hrvata - katolika ne samo u Odžaku nego i cijeloj Bosni i Hercegovini.

Bračni par Odić imao je četvero djece. Najprije im se rodio sin Slavko, u vrijeme dok je dr Odić obnašao odvjetničku službu u Bijeljini, no dječak se ondje razbolio i umro. Kasnije, kad su prešli u Odžak, rodio im se 27. ožujka 1913. sin Zdenko-Antun, te 1918. godine i Delimir-Marko, kog su zvali Deleša. Kći Zrinka rodenaje 1924., a umrla 1948. godine od upale pluća. Odžački liječnik dr.Velimir Gojnić nijeje smio liječiti penicilinom, koji bijoj spasio život,jerje taj antibiotik bio čuvan samo za partizanske borce i partijske rukovoditelje.

Gospoda Berta je poklanjala veliku pažnju svojoj djeci. Bila je dobro odgojena i obrazovana žena, izvrsnoje govorila tri stranajezika: njemački, francuski i talijanski, a služila se i španjolskim jezikom. Svoju je djecu odgajala po internatskom uzoru, koji je upoznala kod časnih sestara. Dok su bila malena, prenosila imje svoja znanja, a kad su poodrasla, brinula se da budu uključena u najbolje škole prema svojim sklonostima. Bila je k tomu velikodušna prema svakom čovjeku, štoje posebno izraženo u zadnjim godinama njezina života, kad je bila oslobodena brige za vlastitu obitelj. Tada je napisala mnogo pisama i molbi, osobito njemačkim poslodavcima, kako bi pomogla tamošnjim ljudima koji su željeli zaposlenje u inozemstvu. To joj je čudesno uspijevalo, te su joj i danas za to zahvalni mnogi Posavci. Evo što je u vezi s tim pripovijedao mještanin Gornje Dubice:

"Došao sam u Odžak staroj gospodi Berti Odić i zamolioje da mi napiše pismo njemačkim jezikom radi zaposlenja mog brata. Čini mi se da je to bilo 1971. ili 1972. godine. Kad je učinila što sam je zamolio, porazgovarali smo o teškoj odžačkoj prošlosti. Odjednom se digla, prišla krevetu, podigla jastuk, te uzela sliku ispod njega. Vratila se i pružila mi sliku govoreći:

- Gospodine Ilija, ovo je moj ljubljeni sin Zdenko - nato su joj se oči napunile suzama."

Gospodi Berti Odić smrt je oduzela pet članova obitelji, a komunisti svu pokretnu i nepokretnu imovinu, bacivši je u potpunu bijedu. Usprkos svemu, ona nije jadikovala, nego je sve to podnijela kao velika dama.

Sinjoj je Zdenko gimnaziju završio u Zagrebu. Potom ga obitelj smješta u plemićki internat u Karlsburgu, odakleje odlazio na predavanja Pravnog fakulteta u Beču. Kad je u tijeku njegova studija diploma zagrebačkog Pravnog fakulteta priznata u svijetu, Zdenko je studij prava nastavio u Zagrebu, gdje je diplomirao, a zatim i doktorirao 1935. godine.

Vojsku Kraljevine Jugoslavije služio je u konjičkom puku u Zagrebu. Po kazni mu nije dopušteno služenje vojske u "đačkoj četi",jerje 15. kolovoza 1935. u Odžaku sudjelovao u pobuni naroda protiv nasilnih žandara.

Tog je dana u Odžaku dijelio svetu potvrdu vrhbosanski nadbiskup dr. Ivan Ev. Šarić. Dokje kod obitelji Odić trajao svečani ručak za nadbiskupa

219

i druge uzvanike, vani je, pred crkvom, bilo narodno veselje. Netko je iz mnoštva povikao: "Živio dr. Maček!" Žandari su na to pucali u skupinu, u smjeru iz kojeg je došao onaj povik. Dvoje su ljudi ubili, a jednoga ranili. Razjareni narod krenuoje za njima u grad, te demolirao žandarsku vojarnu, općinsku zgradu i druge javne objekte u gradu. Pred razjarenom ruljom, koju je predvodio fra Domin Ćosić, žandari su pobjgli iz Odžaka.

Pokrenut je tada kazneni postupak protiv sedamdeset seljana. Svi su osudeni i robijali su u
tuzlanskom zatvoru, a optužnicaje bila podignuta i protiv braće dr Zdenka i Delimira Odića. No, oni su na vrijeme napustili grad i živjeli skriveni do izlaska zakona o amnestiji. Doznavši da osudenici u Tuzli žive u gotovo nemogućim uvjetima, dr. Tadija Odić uspio imje pomoći raznim žalbama i zahtjevima: dobili su bolju hranu i smještaj, a bolesnici bolju zdravstvenu njegu.

Kad su njemačke trupe napale Kraljevinu Jugoslaviju u travnju 1941., Zdenkovu su konjičku jedinicu poslali nadomak Koprivnici da ondje zaustavi prodor njemačkih tenkova. U sukobu konjice i tenkova nastala je prava klaonica. Posvud su padali ranjeni i mrtvi ljudi i konji, izginulo je više od pola Zdenkovih suboraca, i tek se pokoji neozlijeden spasio bijegom. Zdenka je pak spasila izvanredna jahačka vještina. Skakao je s pogođenih konja i hvatao one slobodne i neozlijedene i tako se uspio spasiti bijegom.

Nakon povratka iz vojske, želioje otvoriti odvjetnički ured u Zagrebu, što su podržali i njegovi roditelji. Diobom glavnine Odićeva posjeda izmedu braće Zdenka i Delimira, mladi je odvjetnik dobio kapital za kupnju stana i otvaranje odvjetničkog ureda u Zagrebu, ali dobiveni kapital nikad nije potrošio na željenu svrhu. Tim je novcem, kao dodatnom investicijom, uzdržavao vojsku koja je odžački kraj branila od četničkih napada.

Kad je moj sinovac Ivan upitao poznatog zagrebačkog odvjetnika dr. Lava Znidarčića sjeća li se kako je u to vrijeme izgledao Zdenko Odić, gospodin mu je Lav odgovorio, približno ovako:

"Zdenko je od mene bio stariji pet godina i otprilike je toliko ranije doktorirao na Pravnom fakultetu u Zagrebu. Bio je visok, vitak, živahan i razgovorljiv. Uostalom, upoznao si njegova sina Zdenka. Onje vjerna slika svoga pokojnog oca."

Ovako je pak Zdenka opisao njegov brat Delimir Odić, po zanimanju agronom:

"Zdenko je bio dobar učenik, ponos naših roditelja u svakom pogledu. Bio je športaš, visok, neobično jak, gibak i spretan. Imao je tamnu kosu i živahan pogled. Volio je jahanje i bio je izvrstan jahač, što mu je u neravnopravnoj bici kod Koprivnice 1941. godine spasilo život. Volio je prirodu, lov i plivanje. Stalno je mnogo čitao. Osobito je volio povijest."

220

Zdenko se oženio djevojkom Smiljkom, kćerkom Hinka i Ružice Urgjević (Urdević). Smiljkaje s roditeljima, i sa sestrom Marijom, doselila u Zagreb s jadranskog otoka Šipana. Otac joj se tada zaposlio kao profesor na zagrebačkoj gimnaziji. Sa Zdenkom se upoznalajoš u tijeku njegova studija. Poslije očeve smrti u kolovozu 1940., mladi Odić nasljeduje odvjetnički ured u Odžaku, te završava nedovršene odvjetničke poslove dr. Tadije kako bi postupno otvorio svoj ured u Zagrebu. U ovom drugom nikad nije uspio,jer ga je spriječio rat.

Dr. Zdenko Odić poginuo je na Vučjaku, u Dobroj Vodi, na predjelu zvanom Crvena zemlja, 8. ožujka 1943. godine - devetnaest dana prije svoga tridesetog rodendana. Pozvan je u vječnost ne znajući da će mu supruga roditi sina, kog će nazvati njegovim imenom. I pravo je tako, jer ne smije ugasnuti spomen na čovjeka koji se nije štedio i koji je na kraju dao život za obranu mnogih nedužnih ljudi na hrvatskoj rodnoj grudi.

ZDENKO ODIĆ,
ORGANIZATOR NAR,ODNE ZAŠTITE

Kad se Zdenko Odić 1941. s bojišta vratio u Zagreb, već je bila proglašena NDH. Tu se susreo s kolegama odvjetnicima i drugim utjecajnim ljudima nove hrvatske vlasti. Iznijeli su mu trenutačnu situaciju: nedostajalo je podobnih i sposobnih ljudi za uspostavu hrvatske vlasti u svim krajevima države. Zdenku su predložili da prihvati dužnost povjerenika hrvatske Vlade za kotar Gradačac:

- Vi ste čovjek iz onoga kraja. Poznate većinu tamošnjih ljudi i njihov mentalitet. Nisu vam strane njihove navike, a zacijelo ni nepoznata politička opredjeljenja mnogih, pa ćete znati nepogrješivo izabrati i svoje suradnike, s kojim ćete moći uspostaviti mudru hrvatsku vlast.

Uvidjevši ozbiljnost prilika i veliku potrebu, Zdenko je bez oklijevanja prihvatio ponudu i odmah otputovao u Gradačac. Za desetak dana u tom je kotaru proradila razborita hrvatska vlast: bez fanatizma, sukoba i neugodnih drama. Zdenku je cilj bio jasan. Išao je prema njemu jednostavno, pošteno i najkraćim putem. Bio je rođen za rad s ljudima: objašnjavao je, zapovijedao, tražio savjet, popuštao, ispričavao se, ali i ljutio kadje to trebalo. Prijetio je zatvorom, ali i zatvarao u njega i Hrvate, i Srbe i Muslimane, a kad je bilo imalo razloga za to, puštao ih je na slobodu. Ukratko - bio je vlast, ali je s okrivljenima postupao kao otac sa svojom zločestom djecom. Takvog se Zdenka Odića i danas sjećaju stariji ljudi iz srednje i istočne Bosanske posavine. Tu je dužnost u Gradačcu obavljao do svoje pogibije.

221

Iz Gradačca je navratio u Odžak tek potkraj travnja 1941. godine, doznavši da Srbi izmedu Brezova Polja (kod Brčkog) i Doboja pripremaju ustanak protiv NDH. Naime, na tom je prostoru u srpskim selima jugoslavenska vojska ostavila svoje naoružanje i vozila[57]* da se Srbi mogu njima poslužiti ako to požele. U Odžaku je tad saznao i niz drugih vijesti nepovoljnih za onaj kraj i za NDH. Ekstremno orijentirani Srbi iz odžačke i brodske Posavine organizirali su se u četničke odrede i odmetnuli u šumovita brda Vučjaka. Naoružani već od jugoslavenske (srpske) vojske, domogli su se i naoružanja domobranske bojne smještene u školi u selu Botajici. Na taj su način stekli velike količine različitog oružja i streljiva. To ih je činilo najbolje naoružanim četnicima u sjevernoj Bosni. Iz svojih su skrovišta na Vučjaku napadali i pljačkali Bosansku i Slavonsku posavinu. Provalili su i u Đakovačku katedralu i opljačkali je, a kad su iz čista mira počeli ubijati Hrvate, Zdenko Odić je shvatio da ne smije gubiti ni sata. Osim svoje dužnosti u Gradačcu, prihvatio je i dužnost ustaškog logornika u Odžaku, te dobio čin ustaškog natporučnika i odmah počeo ustrojavati Narodnu zaštitu. Uspostavio je sustav seoskih straža i pokretnih jedinica, koje su bile sposobne svakog trena priskočiti u pomoć napadnutima. Odmah je poslao dvadesetak momaka na najnužniju vojnu obuku, koja je kasnije bila obvezatna za sve pripadnike Narodne zaštite.

Nedugo nakon osnutka Narodne zaštite za Odžak i širu okolicu, Zdenko je u svoje postrojbe primio dva sporna čovjeka: Matu Bijelića i Vukašina Tatića. Pripovijedali su mi da se Mato potpisivao Belić da bi mu prezime izgledalo kao srpsko, ali rodbina mu se prezivala Bijelić. Bio je seoski baraba i kavgadžija iz Garevca, krupan, plav, srednjeg rasta. Ubio je nekog Jozića, a potom se sam prijavio žandarima. Osudenje zbog toga na osam godina robije. Navodnoje u zatvoru bio s Mošom Pijadom, koji gaje zarazio komunizmom. U tijeku raspada Kraljevine Jugoslavije uspio je pobjeći iz zatvora, ali se pripovijeda da je s njim pobjegao i Vukašin Tatić, nizak, crn i primitivan čovjek. Pristupili su Narodnoj zaštiti samo zato da bi izbjegli dalje izdržavanje kazne. Kad su se nakon osnutka NDH prilike malo sredile, Bijelić je pozvan da se vrati u zatvor, ali o tome nije obavijestio zapovjednika Odića.

Kad su Bijelić i Tatić s još nekim pripadnicima Narodne zaštite osiguravali prijelaz kompom na Savi u selu Novom Gradu, dogovorili su se da pobiju ostale stražare na spavanju. To su i učinili, a zatim pobjegli četnicima na Vučjak.

Postupak Bijelića i Tatića bio je upozorenje ljudima onoga kraja i težak udarac zapovjedniku Odiću zbog pogibije nedužnih ljudi. Teret krivnje

- - - -

57 Izvori ovih informacija: vojna arhiva i Monografija Modriče.*

222

djelomično je pao i na njega, jer je primio u postrojbe neprovjerene osobe. Otada se u Narodnu zaštitu nisu primali nepoznati dobrovoljci.

Tek što su seoske straže prihvatile svoje odgovorne dužnosti, stražari sela Botajice primijetili su jednoga dana četničku izvidnicu na brdu iznad sela. Kad su tojavili Zdenku, on se istog dana uvečer kriomice uputio tamo sa sedamnaest svojih ljudi iz pokretne jedinice. Četnici su znali da selo čuva malobrojna straža. Bezbrižno su napali, pa ih je to neugodnije iznenadila Zdenkova zasjeda ispred sela. Skriveni su ih strijelci obarali, a oni su se, panično bježeći,još više izlagali braniteljima. Napadači su imali velike gubitke, pa zadugo nisu ponovili takav razbojnički pohod.

Kad je obrana odžačkoga kraja počela učinkovito djelovati, Zdenko Odić je organizirao osposobljavanje mladića u tzv. Pripremnoj bojni, kojoj je bio i zapovjednik, te kao takav dobio čin ustaškog satnika. Ta je bojna uvježbavana u Slavnoskom Brodu, a ujednoje osiguravala željezničku prugu od Broda do Andrijevaca. Sve je ljudstvo, s dočasnicima i časnicima, bilo iz odžačkoga kraja, osim Martina Lešića iz Otoka kod Vinkovaca. Pripremna je bojna sudjelovala i u borbama s partizanima u gori Dilju i postupno se osposobljavala za najteže zadatke.

POGIBIJA DR. ZDENKA ODIĆA

U ožujku 1943. godine valjaloje temeljito pretražiti i obilježiti dio gore Vučjaka od sela Vinske do sela Dobre Vode. U tom pregledavanju i bilježenju u njemačke topografske karte nije smio ostati nepoznat ni djelić tog predjela Vučjaka. Nijemci su tu odlučili napraviti vojni poligon (Truppenubungsplatz) za topničke vježbe, što su i ostvarili. Središte je tog vježbališta bila velika njemačka vojna baza u selu Vinskoj.

Budući da se znalo kako se u Vučjaku skrivaju četnici tog dijela Posavine, njemačke geodete i topografe morale su pratiti vojne snage sastavljene od domaćih ljudi, koji dobro poznaju sva skrovita mjesta tih šumovitih brda.

Za obavljanje tog zadatka odredene su dvije satnije Zdenkove Pripremne bojne pod njegovim zapovjedništvom. Dodana imjejoš njemačka četa, kojoj je zapovijedao časnik Bauer, te dio seoskih straža iz podvučjačkih sela brodske općine, pod zapovjedništvom Rudike Šnura iz sela Velike Brusnice. Zajedno su krenuli u goru sa zapada, prema ranije razrađenom i dogovorenom planu.

223

Jedinice su neometano došle do sela Dobre Vode. U ponedjeljak, 8. ožujka 1943., rano ujutro, bilaje gusta magla, a vojskaje morala nastaviti izvidanje. S malim međusobnim razmacima, vojnici su se šutke kretali frontalno kroz maglu kojaje teško pritiskala šumu. Bili su nadomak predjelu zvanom Crvena zemlja, gdje su se u skrovištima ukopali četnici. Četnici su čuli pucketanje grančica, ali nisu znali potječu li ti šumovi od životinja ili ljudi. Tek kad je dio jedne satnije gotovo nagazio neprijateljske rovove, oglasila se četnička strojnica.

Metak iz prvog rafala pogodio je Zdenka u trbuh. Pao je, no smogao je još toliko snage da se otkotrlja niz padinu Crvene zemlje i makne iz središta boja. Nastala je opća bitka. Četnici su bili u boljem položaju jer su bili ukopani. Odmahje poginulo nekoliko bojovnika iz sela Pruda, te njemački zapovjednik Bauer, pa su se bojovnici na zapovijed tiho povukli. Puni bijesa zahtijevali su nastavak bitke. Zapovjedništvo je preuzeo Rudika Šnur, te u kratkom dogovoru s dočasnicima stvorio plan. U strahovitom napadu bojovnici su četnicima uništili skloništa, mnoge pobili, a preostale otjerali prema rijeci Bosni na potezu Botajica - Majevac. Preživjeli su se sklonili na planinu Trebavac.

U rovovima na Crvenoj zemlji među četnicima su bili i oni iz sela Vinske, Liješća i Dobre Vode. Znaju se čak imena i prezimena najistaknutijih među njima, ali ih ne navodim zbog odsutnosti čovjeka koji o tome ima zapisane sve podatke.

Hrvatska je vojska, nakon te bitke, preuzela svoje ranjene i mrtve, te ih odvezla u Brod na Savi. Medu mrtvimaje bilo i tijelo zapovjednika Zdenka Odića. Nakon liječničkih pregleda, poginuli su opremljeni za pogreb, te riječnom topovnjačom prevezeni Savom u svoja mjesta. Zdenkovo je tijelo rodbini predano u Donjem Svilaju, gdje ga je na obali dočekalo mnoštvo ljudi i ispratilo na groblje u Balegovcu, na kojem obitelj Odić ima. kapelicu i grobnicu ispod nje.

Gospodin Delimir Odić svjedočio je ovako o smrti svoga brata Zdenka:

"Pregledom Zdenkova mrtvog tijela ustanovljeno je da ima dvije rane: prvu na trbuhu, toliko opasnu daje ne bi preživio; i drugu na srcu, nastalu hicem iz neposredne blizine, što potvrduje opeklina na koži. Tko je ispalio taj drugi metak, nismo utvrdili sa sigurnošću. Pripisuje se Mati Bijeliću, što je moguće, no nije dokazana čak ni Bijelićeva prisutnost na Crvenoj zemlji."

Namjerno izostavljam ime čovjeka iz Gornje Dubice kojije pripovijedao o Zdenkovoj smrti sljedeće:

224

"Mislim daje bila 1975. ili 1976. godina kad sam s poznanikom Srbinom, Radovanom Šarčevićem iz Botajice razgovarao o proteklim ratnim vremenima. Ne sjećam se više što nas je dovelo do spomena Zdenka Odića, alije on ustvrdio daje Zdenka Odića ubio Mato Bijelić. Šarčević mije pričao daje kao četnik sudjelovao u borbi na Crvenoj zemlji kadje ranjen Zdenko Odić. Rekao je da su ga četnici našli ranjena, ali ni jedan od njih nije ga htio ubiti.

- Ovo je onaj advokat, njega nećemo - govorili su kad su ga prepoznali. Tada je naišao Mato Bijelić. Pobunio se što Zdenka nećemo dokrajčiti, pa ga je sam ubio."

Nakon Zdenkove pogibije pripadnicima njegove Pripremne bojne počeli su popunjavati druge jedinice. Nakon dva mjeseca, ta je bojna prestala postojati, a najbolje su bojovnike poslali u Travnik, gdje su se herojski borili. Medu njimaje bio i Pero Zečević iz Gornje Dubice, kojije u teškim borbama likvidirao partizanske heroje Šošu i Mećavu.

DOGAĐAJI NAKON SMR,TI ZAPOVJEDNIKA ODIĆA

Pogibijom Zdenka Odića ne samo štoje rasformirana Pripremna bojna, nego su i seoske straže obezglavljene i svedene na puku formalnost, na koju se puk više nije mogao osloniti. I dok je tako većinsko hrvatsko stanovništvo u tom kraju ostalo bez vode i djelotvorne zaštite, dotle su se Srbi i Muslimai nastavili bolje organizirati, naoružavati i međusobno suradivati na štetu hrvatskog naroda.

Odžački su se muslimani odmah nakon Zdenkove smrti počeli vojno organizirati. Najprije u tzv. Hadžiefendićevu legiju, a poslije u Odžačku muslimansku legiju. Dobro su se naoružali, a suradivali su s četnicima i partizanima.

Nekako je usporedo s tim dogadajima i Modriča pala u partizanske ruke. Partizanima je tu zapovijedao neki Begić, koji nije imao zapovijed svoje više komande da prijede rijeku Bosnu i napadne Odžak, pa to nije ni činio. Razlog je bila podjela Posavine na zone utjecaja izmedu četnika i partizana. Vučjački su četnici pod zapovjedništvom Branka Kovačevića, u dogovoru s partizanima, "operirali" područjem Posavine između Broda i rijeke Bosne, a partizani su kao zonu svog utjecaja držali područje Posavine istočno od rijeke Bosne. Medusobno su naveliko suradivali, paje Kovačević sa svojim četnicima za partizane obavljao sve prljave poslove, dopuštao im slobodan prolaz, čak i držanje bolnice na njegovu terenu.

225

Vučjački četnici nisu bili vojska, nego dobro naoružana banda pljačkaša i ubojica. Pljačkali su sve, čak i četnike "bijelaše" iz Crne Gore, za njihova povlačenja na zapad. Ti su Crnogorci bili smješteni na obroncima Vučjaka prema Derventi, od sela Majevca preko Gornjih Božinaca do sela Liješća, a Kovačević je sa svojim četnicima stalno napadao i ubijao njihove manje grupe, čak imje uništio bolnicu, poklavši sve bolesnike i ranjenike. Crnogorci su bili disciplinirani i orgnizirani kao prava vojska. Među njima je bilo i obrazovanih ljudi. Prema Hrvatima su se odnosili prijateljski.

Na planini Trebavcu - na modričkom području preko rijeke Bosne četnici su bili pod vodstvom popa Save Božića. Ti su četnići odnosili dobro prema narodu, bez obzira na to kojoj vjeri pripadao.

U ODŽAČKIM ZBIVANJIMA PRIMIJEĆEN PETAR RAJKOVAČIĆ

Na početku kolovoza 1943. godine odžački je župnik Marijan Ivandić posjetio šefa kotarske ispostave u Odžaku Abdurahmana Abdurahmanovića zbog njegova uvredljivog izražavanja o Hrvatima i katoličkoj vjeri. Ivandić je Abdurahmanoviću rekao da nitko u hrvatskoj državi ne smije vrijedati Hrvate i njihovu katoličku vjeru, a najmanje to smije činiti jedan hrvatski službenik poput njega. Dodao je još da preko toga ne može prijeći i o svemu će napisati pismo ministarstvu, istinito o njegovu vladanju te tražiti da ga pozovu na odgovornost. Abdurahmanović mu je bahato odgovorio:

- Ako ostanete na životu, slobodno pišite kome hoćete!

Taj je Musliman bio oženjen iz obitelji Begić, pa je bio svojta partizanskom zapovjedniku Begiću u Modriči. Nakon odlaska župnika Ivandića iz njegova ureda, Abdurahmanović je odmah pozvao u kuću Ferhata Kapetanovića ove osobe: Mithada Muradbegovića, učitelja i izrazitog komunista, te Arifa i Kasima Džananovića. Sva su trojica iz Odžaka. Dogovorili su da će odmah poslati pismo Begiću u Modriču i zamoliti ga da dode s partizanima u Odžak. Dodali su još da će ga muslimanske jedinice u Odžaku rado prihvatiti, te da su jedinice Odićeve Pripremne bojne rasformirane.

Bez odobrenja svoje više komande, Begićje prekršio dogovor s vučjačkim četnicima o zonama utjecaja i s partizanima ušao u Odžak. Odmah su ubili policajca Jakova Krnića iz sela Botajice i sudskog službenika zvanog Šanika. Potom su, zajedno s muslimanima, opljačkali katoličku crkvu, župni dvor Marijana Ivandića, sve pokretnine obitelji Odić te još štošta u Odžaku, i sav plijen odvukli u Modriču.

226

Kad su odžački Hrvati doznali da su partizani iz Modriče prešli rijeku Bosnu i krenuli u Odžak, hitno su se povukli u zaselak Bijele Bare. Tu su župnik Marijan Ivandić, Milan Čamilović, Mišo Mila i drugi sjeli u hladovinu velikog plasta sijena. Dok su se dogovarali što dalje učiniti, prišao im je Petar Rajkovačić s puškom. Najednom su primijetili da s ceste Odžak Potočani silaze i polako im se približavaju partizani.

Petar je odmah svima rekao da legnu u obližnjijarak, a samje zauzeo položaj strijelca. Kad su partizani, u koloni jedan po jedan, prišli na udaljenost od petsto do šesto metara, Rajkovačićje zapucao. S dvaje metka ubio prvu dvojicu. Partizani su se uskomešali, podigli poginule i počeli se povlačiti. Sa sljedeća dva metka Petar je pogodio još dvojicu. Medu partizanima je nastala panika i bježanje glavom bez obzira.

Čuvši da su partizani ušli u Odžak, četnički je zapovjednik Branko Kovačević odmah dojahao u Odžak i počeo se derati na Begića što je prekršio dogovor i bez njegova znanja ušao u Odžak. U svađi zbog plijena, na koji je polagao pravo samo Kovačević, Begić je tvrdio da je došao ubiti Ivandića kad to već četnici nisu učinili. Partizani su nekako smirili Kovačevića i obećali da će se povući, budu li četnici agilniji na "svom" području u "čišćenju" i pljački. Ogorčeni što nisu uhvatili Ivandića, zatražili su od četničkog vođe da ga što prije likvidira, kao i Petra Rajkovačića i druge koji su bili na partizansko-četničkom popisu. Ovaj im je to rado obećao.

ČETNIČKI TEROR I ODGOVOR PETRA RAJKOVAČIĆA

Nekoliko dana nakon dogadaja, u Bijelim Barama, odžački su kraj preplavile četničke jedinice pljačkajući i uvodeći "reda" pod izgovorom da traže Petra Rajkovačića i njegove.

Narod su zlostavljali na najokrutniji način. Branko Kovačević bi ujahao u selo s velikom četničkom jedinicom i pokupio najuglednije ljude za taoce. Jahao bi kroz selo kasom, a taoci su morali trčati za njim. Kod svake se kuće zaustavio, pitao taoce čija je, pa naređivao da se sve opljačka. Ako bi se domaćin imalo opirao, a žena i djeca glasno plakali, zahtijevao je da odmah ušute. Ako nisu poslušali, ubio bi domaćina. U slučaju oružanog otpora, ubio bi nekog od talaca. Pljačkaje bila temeljita, pa nakon nje ni u kući ni na imanju nije ostajalo ništa vrijedno. Na taj je način pljačkao čitav kraj.

U istoje vrijeme Petar Rajkovačić potajno u selu Prudu skupljao momke za obranu. Kad je okupio dvadesetak hrabrih dobrovoljaca, namjestio je

227

zasjedu četnicima u selu Balegovcu. Iznenađeni su se četnici našli na brisanom prostoru u križnoj vatri. Padali su kao otkosi, a među prvima je poginuo njihov legendarni borac i jedan od voda Mile Božičković iz sela Majevca. Preživjeli su pobjegli glavom bez obzira. Nakon toga poraza, četnici nisu dugo napadali stanovnike odžačkih sela. Petar je to zatišje iskoristio za organizaciju obrane.

PETAR RAJKOVAČIĆ NASLJEĐUJE ZAPOVJEDNIKA ODIĆA

Zaustavljanje partizana u Bijelim Barama u kolovozu 1943. i uništavanje četnika u Balegovcu ubrzo se pročuše onim dijelom Posavine. Taje dvostruka radosna vijest naglo podigla već gotovo klonuli hrvatski puk. Ime Petra Rajkovačića, i njegov nadimak Drlje, najednom postaje korablja za koju se hvatao svaki izmučeni, opljačkani i poniženi hrvatski čovjek toga kraja.

Nije to ime podiglo i ohrabrilo samo tamošnji uplašeni i osiromašeni narod, nego i preostale hrvatske branitelje, koje vojni Stožer još nije rasporedio u druga područja. Petar Rajkovačićje ohrabrio svojim postupcima i uglednog mještanina Ivana Čalušića u Potočanima. Njega je još 1941. Zdenko Odić postavio za zapovjednika Narodne zaštite na području Potočana, Srnave i Jošavice. Nakon Zdenkove pogibije, Čalušić se zabrinuojer su sve seoske straže ostale bez glavnog zapovjednika. A Zdenko je bio više od zapovjednika: znao je bez ikakva kolebanja cilj kojem vodi sve te ljude, a usto ih je uzdržavao svojim novcem. I baš je nakon njegove pogibije nastao nevideni pritisak četnika i partizana na odžački kraj. Čalušić je sa svojom stražom jedva štitio Potočane, a kamoli da drugima priskače u pomoć.

Takve su prilike iznenada izbacile u prvi plan dotad nezapaženog Petra Rajkovačića. Taj je polupismeni momak pet mjeseci strpljivo čekao novog zapovjednika, vjerno izvršavajući zadatak koji mu je za života dao Zdenko Odić. Rajkovačić nije bio u Pripremnoj bojni, već u seoskoj straži koja je bila zadužena da brani Bijele Bare i prilaz Odžaku s te strane. No, prilike su tijekom posljednjih mjeseci postale tako kritične daje Petar bio prisiljen munjevito i dalekosežno sam odlučivati, a u novoj se ulozi izvrsno snalazio.

Kao inteligentan čovjek, rukovodio se logikom zdrava razuma. Izvrsno je poznavao čitav kraj, pa je naprosto pogadao s koje strane može što očekivati. Znao je četničke i partizanske navike, kao i njihovo savezništvo s odžačkim muslimanima. Poznavao je i ogorčenost hrvatskog naroda, ali i to da ni od koga ne može očekivati pomoć. Hrvati su morali pomoći sami sebi: dogovorom, slogom i dobrom organizacijom.

Stoga je Rajkovačić potkraj 1943. godine pozvao na razgovor najsposobnije ljude iz hrvatskih sela oko Odžaka. Nastupio je jednostavno i jasno: "Zajednički smo nepobjedivi. Ako se ne dogovorimo sada, uskoro ćemo biti svi likvidirani. Znam što valja uraditi da bismo bili jači od svih. Zovem vas da mi se priključite. Tko neće, može odmah otići. Živjet ću za onoga koji mi sada pristupi, ali i on mora biti vjeran meni. Onome tko prevari, neće biti oprošteno,jerje rat. Tko ne može plesati, neka se u kolo ne hvata! Muslimani su protiv nas, ali ih nećemo progoniti nego budno motriti. U borbi se mora ubijati ako se želi ostati živ Ubojstva izvan borbe neću nikome oprostiti. Ovdje moramo odrediti imena zapovjednika obrambenih snaga za svaki pedalj ovdašnje hrvatske zemlje, a oni će sami odrediti svoje zamjenike i ostale suradnike. Zatim ćemo obilježiti položaj rovova i iskopati ih pod vodstvom iskusnoga austro-ugarskog inženjerca i bojovnika Ive Oroza."

Kad je Petar Rajkovačić zašutio, prisutni su odobravali njegove i iznosili svoje prijedloge. Na kraju su prihvatili dva zapovjedništva koja moraju medusobno suradivati: prvo zapovjedništvo predvodeno Petrom Rajkovačićem sa sjedištem u Vlaškoj Mahali, i drugo, neovisno o prvom, vodeno Ivanom Čalušićem sa sjedištem u Potočanima. Dogovorili su se da Čalušić sa svojom vojskom kontrolira sam grad Odžak, te sela Srnavu, Jošavicu, Potočane, Vrbovac i Svilaj, a sve ostalo područje u odžačkoj okolici Petar Rajkovačić sa svojom vojskom.

Obranu južnog krila odžačkoga kraja Petar je povjerio svom bratu i velikom bojovniku Ivi Rajkovačiću, čije je zapovjedništvo smješteno u Pećniku. On je nadgledao područje od rijeke Bosne preko Jakeša, Pećnika i Gnionice do Srnave. Istočno je krilo Petar povjerio dvojici istaknutih bojovnika: Peji Ilaku, sa sjedištem u Gornjoj Dubici, i Martinoviću sa sjedištem u Balegovcu. Vrsni je ratnik Martinović bio jedan od Petrovih zamjenika. Samje Petar s najpokretljivijim i specijalnimjedinicama štitio sjeverno krilo od Svilaja uz rijeku Savu do rijeke Bosne.

Petar je zapovijedao bojnom, a svi ostali satnijama. U Balegovcu su izgradili vježbalište, gdje se obučavala Novačka satnija (mladi vojnici), koja je prema potrebi obuke mijenjala zapovjednike.

KAKVU SU NARODU PRIPADALI VOĐE PETAR I IVAN

Hrvatskom rimokatoličkom narodu u Bosni i Hercegovini, kojem su pripadali Petar Rajkovačić i Ivan Čalušić, moralje i opću duhovnu kulturu nastojala oblikovati Katolička Crkva. Bio je to u velikoj većini nepismeni seljački puk, koji je više živio pod vedrim nebom negoli pod krovom. Taj je narod rastao radeći na

229

polju i u šumi, čuvajući stoku na pašnjacima nizina i brda, i samo su ga noći i zime prisiljavale da se vrati kući. Predvidao je kiše i oluje, mrazove i snježne mećave, a na smrt gledao kao na sastvni dio života, kao na nešto što se mora jednom dogoditi.

Bilo je u tom puku i praznovjerja (vračanja, čaranja, gatanja...) i svakovrsne zaostalosti. Školovani su se ljudi borili s nepismenošću i primitivizmom pa je i kultura polako, ali sigurno; prodirala medu narod, posebno preko službenika Crkve: svećenika i redovnica (časnih sestara).

Dječaci su se već od najranije mladosti penjali po drveću, skakali preko potoka i močvara, bavili se lovom, ribolovom, plivanjem, skakanjem u vodu sa stabala uz rijeku.

Kao pastiri, natjecali su se u hrvanju, skoku s visine i skoku u dalj, u gadanju praćkom i strelicom. Igrali su nogomet krpenom loptom do iznemoglosti i bili su sretni.

Njihove mlade noge nisu znale za obuću. Ubijali su zmije, lisice i vukove, jahali su konje. To je bio narod prirode: tvrd tijelom, tvrd duhom. Nisu se mnogo brinuli i nisu bili razmaženi. Sunce ih je peklo u polju, a zima im grizla uši i prste dok su sjekli stabla u šumi. Bili su vični borbi, vješti u rukovanju hladnim oružjem: nožem, kolcem i kamenom. Velika većina nije znala za strah i poraz u životu.

Eto takvi su momci prilazili družini Petra Rajkovačića i Ivana Čalušića. Posebno Petru, čovjeku žestoke naravi, čovjeku koji je dobro razumio duh svoga naroda, čovjeku koji je među svoje ljude unio zanos, oduševljenje i odlučnost - samo preko njih mrtvih mogu četnici, partizani i svi drugi pustošiti njihov kraj.

Kad sam upitaojednog pripovjedača, koji se znao prisjećati tih događaja, o ratnoj taktici Rajkovačića i njegovih zapovjednika, on se samo osmjehnuo i odgovorio protupitanjem:
- Kakva bi bila vaša taktika da ste u kući, a lopov vam provaljuje vrata?

Malo sam se zbunio i zamislio, a onda ipak odgovorio:
- Pa, u tom trenutku bio bih zaokupljen samojednomjediriom misli...
- Kojom? - prekinuo me nestrpljivo sugovornik.
- Kako napadača onesposobiti.
- Tako je! - nasmijao se Odžačanin, i nastavio:
- A biste li mislili na povlačenje?
- Ne bih, jer se nemam kamo povući iz svoje kuće - odgovorio sam.

230

- Mogu li vas još nešto pitati? - zamoli pripovjedač.
- Tko je u pravu u ovom našem konkretnom slučaju, vi ili napadač?
- Pa ja, koji se branim. Obrana je spontana reakcija. Naravno!
- A tko je u prednosti, vi ili napadač?
- Ja, jer sam na svom bunjištu! - odgovorio sam sve bolje shvaćajući što mi sugovornik želi reći.
- Zar je u toj situaciji bilo važno kako se odžačka obrana zvala: domobrani ili ustaše, križri ili redarstvo? Važno je da su bili u pravu pred Bogom i narodom i, naravno, za nas najvažnije, da je ta obrana bila djelotvorna i nije dopustila da zavlada nepravda.

Obojica smo se zamislili nad tim njegovim riječima. Ja sam razmišljao o sadašnjoj srbijanskoj i komunističkoj osvajačkoj pomami i zaključio da će tomu sam Bog stati na kraj, ako ni zbog čega, a ono radi pobjede pravde i pobjede dobra nad zlom. Zlo nikada nije imalo, a niti će imati, dobar svršetak. To bi trebala biti konačna utjeha onima koji trpe...

- Eto vidite - nastavio je moj pripovjedač - Rajkovačić i naša obrana bili su na svome pragu, u svojoj kući, pa i onda kada su bili na svome polju, u svojim šumama i na svojim bregovima. Oni su branili svoje! Imali su iza sebe svoje obitelji, svoju stoku, svoje domove, usjeve i pašnjake. Kako će se povlačiti s onoga što je Božje i njihovo? Mi smo srasli s onom zemljom, s onim rijekama i šumama. Tamo su se rodili djedovi naših djedova i očevi naših očeva. Tamo smo se rodili i mi i naši roditelj. Umrijeti u borbi za obranu "stare slave djedovine", to nam je bila čast, i za nas su najveći oni koji su dali svoj život za obranu naše odžačke okolice.

Da, u onom valu povlačenja i obezglavljenosti, mnogi su krenuli na zapad nehotice, nesvjesno, kao u nekom bunilu. Čelnike Nezavisne Države Hrvatske kao daje iznenadio ishod Drugoga svjetskog rata. Nisu bili spremni na poraz, pa nisu ni razmišljali o uputama hrvatskom puku kako da se vlada ako komunizam pobijedi u našim krajevima. Taje uputa nedostajala svim Hrvatima, pa i ratnicima kakvi su bili Rajkovačić i Čalušić. Rajkovačić se odlučio na povlačenje (izgleda, sasvim svejedno da li na vrijeme ili prekasno) sa svojim herojima. Od samog im se početka činilo da čine nešto neprirodno. Što su dalje odmicali od Odžaka, sve su sporije koračali. Kao da je svaki djelić njihova tijela očekivao pravu odluku:

- Braćo, vratimo se svi k svojima i umrimo herojski na svome!

231

TKO SU BILA BRAĆA RAJKOVAČIĆ

Veliki hrvatski bojovnici, braća Petar i Ivan, sinovi su siromašnih odžačkih zemljoradnika, katolika, Franje Rajkovačića i Mare rod. Kikić, koji su sa svoje desetero djece živjeli u selu Bijelim Barama, sa sjevera gotovo prislonjenim na Odžak. Imali su pet sinova i pet kćeri. Četvero im je djece umrlo u dobi do dvije godine, a peto, sin Anto, umire kao sedamnaestogodišnjak, 1939. godine. Početak Drugoga svjetskog rata kod nas, 1941. godine, dočekalo je samo petero njihove djece. Najstariji im sin Ivan (Ivo) Rajkovačić, rođen je i kršten 10. ožujka 1916., drugorođeni sin Petar Rajkovačić, rodenje i kršten 9. svibnja 1919., te tri kćeri: Lucija (Luca), peto dijete po starosti, rođena 11. prosinca 1924., Jela, sedmo dijete, rodena 1928., te Ivka, osmo dijete, rodena 1931. godine.

U crkvene matične knjige odžačke rimokatoličke župe, bračni par Franjo i Mara, te njihovo desetero djece, upisani su prezimenom Rajkovačić, a ne Rajkovac ili Rajkovčić. Dvojbe vezane uz prezime te obitelji riješioje odžački župnik u izbjeglištvu, gospodin Nikola Pranjić, kojije prelistao stare župne matične knjige, te ovdje navedene podatke brzoglasom priopćio mojem sinovcu Ivanu u petek, 25. veljače 1994. godine.

Spomenuti je župnik još u izbjeglištvu, jer od lipnja 1991. traje hrvatsko-srpski rat, izazvan srpskim napadom na hrvatki narod i njegove zemljopisne prostore. Odžačku su župu Srbi okupirali prijevarom, te u njoj, kao i u Rajkovačićevo doba, uništili sve štoje hrvatsko. I ovaj su put srpskom širenju pridonijeli muslimanski vode, pokušavši svojom starom neuspješnom mudrolijom ostati po strani sukoba. Srbi su to opet iskoristili, te pobili ne samo mnoge i mnoge muslimane, nego i mnoge Hrvate. Tako .se muslimanima krvavo osvećuje odbijanje savezništva s Hrvatima, ali i svaka izdaja hrvatskog naroda. Nažalost, tu nepromišljenost muslimanskih voda platili su potom u medusobnom sukobu i mnogi Hrvati i mnogi Muslimani. Ratna nesreća koju su izazvali Muslimani u Bosni i Hercegovini ponavlja poruku da Hrvati i muslimani Bošnjaci mogu opstati na tim prostorima samo pod uvjetom da budu u savezu i slozi, jer će Srbi inače i jedne i druge sasvim uništiti. Nitko ne traži da se Hrvati i Muslimani vole, ali se moraju medusobno podnositi iz prevelike nužde. Svaki i najmanji sukob tih dvaju naroda iskorištava njihov zajednički neprijatelj ugrožavajući time i njihov pojedinačni opstanak.

Poput velike većine ljudi u onom kraju, obitelj Franje Rajkovačića bila je siromašna. Stariji pripovijedaju da su Rajkovačići bili uglavnom žestoke naravi, ali pošteni i pravedni. Voljeli su svoje, a poštivali tude. Kažu da su bili strogi prema sebi, ali i prema drugima. Bili su vjerni prijatelji ljudima

232

u nevolji. Franjo je umro 1943., a supruga Mara 1958. godine. Prema obavijestima koje imam, ta je obitelj hrvatskom narodu dala tri heroja: Petra, Ivana i Luciju.

PETAR RAJKOVAČIĆ je bio osoba izrazito upadljiva izgleda: visok, mršav, malo većeg i povijenog nosa, mirna pogleda, tih i šutljiv. U njemu se utjelovila strogost, odlučnost i pravednost. Ljudi su ga gledali gotovo kao genijalnog vojskovodu.

U vrijeme Kraljevine Jugoslavije Petarje pozvan na odsluženje vojnog roka u Maribor, u artiljerijski puk, alije nakon određenog vremena, otpušten kao nesposoban. Ljudi pripovijedaju daje od rodenja imaojednu nogu kraću, te je zbog toga malo šepao.

Petar nije imao djece. S prvom je ženom živio nevjenčano i brzo se s njom rastao. Potkraj 1944. ženi se Ljubicom Jurendić iz Pećnika, priprema veliku svadbu, ali prema mojim informacijama, ni tada ne sklapa brak. Takav njegov nezakoniti bračni život oštro je i javno osudivao katolički svećenik i ondašnji odžački župnik g. Marijan Ivandić.

S drugom ženom, Petar stanuje u roditeljskoj kući do veljače 1945. godine. Potom se oboje sele u Vlašku Mahalu i stanuju u školi, u kojoj je bio smješten i bojni štab Petra Rajkovačića i njegovih ratnih savjetnika, te glavni prehrambeni centar Rajkovačićevih obrambenih vojnih postrojbi.

Koga god sam pitao što se dogodilo s Petrom Rajkovačićem i njegovom ženom nakon pada odžačkoga kraja u partizanske ruke potkraj svibnja 1945., nije mi znao reći ništa pouzdano. Zna se samo da je bio ranjen u zrakoplovnom napadu, neki su pripovijedali da je nakon toga hodao na štakama, te da su te štake kasnije i nadene, ali Petra Rajkovačića živa ili mrtva, nitko nikada više nije vidio.

Kao vojskovoda, Petar je sa svojim zamjenicima uveo među vojnike čeličnu stegu. Tko god bi namjerno prekršio dogovorena pravila vladanja, prijetila mu je smrtna kazna. Prema vojsci je bio krut i neobziran. Nije podnosio laž, kukavičko i podmuklo vladanje, neposlušnost i neodgovornost. Nitko mu nije smio reći "neću" i nije priznavao "ne mogu". U borbi je bio hladnokrvan i munjevit, nenadmašiv i nemilosrdan. Nije poznavao strah i nije mislio na smrt. Često je ponavljao borcima: "U borbi se ubija. Ako to ne uradiš, protivnik će ubiti tebe. Nemoj se zavaravati kad su u pitanju četnici i komunisti. Kod njih nema milosrđa i poštenja. Da ima, ne bi nas napadali na našim pragovima. I ovo svi dobro zapamtite: u koje god selo udete, mirnim Srbima, i Muslimanima i svima ostalima, koje god narodnosti ili vjere bili, ne smijete učiniti ništa nažao. Oni su hrvatski gradani, a mi

233

im svojim vladanjem moramo dokazati svoje poštenje. Tko namjerno prekrši ovu zapovijed, bit će ubijen." Svaki je slušatelj iz iskustva znao da baja Petar misli ozbiljno. Njegovo je obećanje svakom bilo svetinja.

U Bijelim Barama, Petrovome rodnom mjestu, biloje pet srpskih obitelji. Svaka je stanovala u svojoj kući i sve su se prezivale Milošević. Nikada Petar, a niti njegove ustaše, tim Srbima nisu rekli lošu riječ, a kamoli im nešto loše učinili. Ali su i ti Miloševići bili pametni Srbi, pa su NDH bez ikakva protivljenja prihvatili kao svoju državu.

Hrvatskije vitez od svojih ljudi tražio mnogo, a sam imje davao najviše. Svi su ga voljeli i svi su ga se bojali. Bio je tvrd, opasan, često neumoljiv. Bio je čovjek velike volje, čvrste šake i brzog prsta na obaraču. Ali, bio je i rat: opasan, neumoljiv, često nemoguće težak i tvrd. Ljudi su ginuli, gorjela su gospodarstva i svaki se dan gledalo smrti u oči. Zato je Bog dao takvu opasnu vremenu i takva opasna čovjeka. Veliki vojskovoda, koji je ujedno borac na bojištu i ne može biti drukčiji.

Rajkovačićevi su se borci međusobno oslovljavali riječju "baja", npr. baja Petre, baja Ivane..., što je protuteža nazivu "druže" kod komunista pa su ih i mještani onoga kraja zvali "Rajkovačićevim bajama". Kasnijeje zbog toga, u komunističkoj Jugoslaviji, bilo opasno u onom kraju izgovoriti riječ baja.

Jednom je odžačka obrana u zasjedi uhvatila dva partizanska diverzanta. Petarje naredio svom borcu iz Garevca da te partizane odvede u šumu i tamo ih strijelja. Garevčanin je bio visok i jak, fizički snažniji od Rajkovačića. Primaknuo se, vojnički stao pred svog zapovjednika, i rekao:

- Baja Petre, nemojte se ljutiti, ali ja ne mogu te ljude strijeljati. Ne odbijam zapovijed, nego jednostavno to ne mogu učiniti...

Kad je govornik ušutio, munjevito je izletjela Rajkovačićeva desnica i borca pogodila pod bradu. Ovaj se, kao pokošen, našao na zemlji... Glavni Stožer hrvatske vojskeje proglasio Petra Rajkovačića 1945. godine Sedmim vitezom u NDH.

IVAN (IVO) RAJKOVAČIĆ bijaše zgodan, plav čovjek, krupniji, ali niži od brata Petra i, kažu, eksplozivniji i opasnije naravi. Bio je borac, heroj, ratnik kakva malo tko ima. Prije nego što se priključio bratu u obrani Odžaka, služioje redovitu hrvatsku vojsku izvan onoga kraja. Bioje oženjen djevojkom Andom Iličević i s njom dotada imao dvoje djece.

Potkraj rata, u početku svibnja 1945., tri su časnika odžačke obrane obilazila svoje isturene položaje: Jakov Pušelja, Ivica Knežević Rodin i Ivo

234

Rajkovačić. Upali su u partizansku zasjedu na njivi Andrićki u Žabarima, te tu ostali mitraljezom pokošeni. Kad im je pristigla pomoć, još je samo jedan od palih heroja bio živ. Ivo je Rajkovačić, naime, jednom rukom pridržavao svoja ispala crijeva, a drugom je pucao. Nažalost, i njemu je pomoć stigla prekasno. Umroje na rukama svojh suboraca s porukom: "Sve vas volim, a najviše svoga brata Petra!"

Nakon bratove pogibije, Petarje postao razdraženi lav Kažu daje tražio od svakog zarobljenog partizana da se prekriži, bilo na katolički ili pravoslavni način. Koji to nije znao, narod pripovijeda, bio je ubijen.

LUCIJA (LUCA) RAJKOVAČIĆ je u posljednjoj bici u svibnju 1945. bila teško ranjena u nogu. Tako ranjena uspjela se dovući u svoju kuću u Bijelim Barama. Partizani su ubrzo došli za njom i počeli je izazivački ispitivati:

- Drugarice, kako se zoveš?

- Ja za tebe nisam drugarica! I sve dok me budeš tako vrijeđao, neću ti odgovoriti - rekla je Luca oštro.

- Dobro, imamo mi i druge načine! - odgovorio je partizanski vođa podrugljivo.

- Da, čuli smo mi i vidjeli na djelu vaše zločinačke komunističke metode! - Luca mu nije ostajala dužna.

Partizan je zapovijedio da Lucu bace na tlo i naredio dajoj gaze ranjenu nogu. Kad se od bolova onesvijestila, ubili su je pred nazočnim ukućanima. Tako je umrla velika sestra još veće braće Petra i Ivana Rajkovačića.

ČETNIČKI NAPAD NA POTOČANE

Nakon kapitulacije Italije 8. rujna 1943., gotovo i nije bilo dvojbe tko će pobijediti u Drugome svjetskom ratu. S tim u vezi, naslućivao se i pad NDH, kojaje nastala podrškom Italije. Stoga su se muslimani naglo okrenuli protiv Hrvata i postali četnički i partizanski saveznici. Hrvate su izdavali, optuživali, pljačkali i ubijali, jednako kao i svi ostali razbojnici u Odžaku i široj okolici.

U tim teškim vremenima, u svakom je narodu bilo iznimaka. I među muslimanima je bilo divnih primjera dosljednog i nepokolebljivog prijateljstva prema hrvatskom narodu. Ta velika je većina muslimana rodena od pradjedova hrvatske narodnosti. To su povijesne činjenice, priznali to oni ili ne.

235

Branko Kovačević, s nekoliko svojih četnika, došao je u siječnju 1944. godine neočekivano u kuću uglednog Hrvata Ive Čurčića u Odžaku. U istu kuću uskoro je ušlo i nekoliko najutjecajnijih odžačkih muslimana. Svi su bili naoružani automatima i pištoljima. Kad su sjeli za stol, gospodi Čurčić nije preostalo drugo nego da ih poslužijelom i pićem. Domaćini su tijekom te večeri zaključili da su žrtve ranijeg muslimansko-četničkog dogovora da se tajno sastanu i donesu važne zajedničke sporazume upravo u njihovoj kući. Zašto baš tu, možemo samo nagadati, alije sigurno da domaćini nisu smjeli otkazati to neželjeno gostoprimstvo.

Na tom je sastanku Musliman Rizah Čatić izabran za četničkog povjerenika u Odžaku. Zahtijevao je da četnici odmah napadnu hrvatsku obranu kojoj zapovijedaju Petar Rajkovačić i Ivan Čalušić. Tomu se usprotiviojedan od najboljih tadašnjih četničkih boraca, Zdravko Danilović, zvani Šepo, zamjenik Branka Kovačevića. Priznao je da četnici ne znaju ratovati u ravnici, tvrdio je da bi im takav rat nanio velike gubitke, a što je najvažnije, nije bio siguran da će uspjeti. Usprkos Danilovićevu protivljenju i jakim dokazima, nakon duljeg pregovaranja, Kovačević je popustio pred muslimanskim primamljivim ustupcima. Obećao je uskoro napasti Čalušića u Potočanima, uvjeren daje na tom dijelu hrvatska obrana najslabija.

Isturena je Čalušićeva straža kod Potočana 2. veljače 1944. primijetila dolazak četnika i to odmah javila svom zapovjedniku. Potočani su odmah, po već ustaljenoj praksi, o svemu obaviješteni i puk se brzo povukao u šumska skloništa, a branitelji zauzeli svoja mjesta. Najviše ih je bilo u dubokim, dobro maskiranim rovovima. Čalušićje naredio da nitko ne smije ispaliti ni metka dok se četnici ne primaknu na stotinjak metara...

Petru Rajkovačićuje dojavljeno da se iz Potočana čuje žestoka pucnjava. Svojoj je elitnoj jedinici odmah naredio da s njim krene u tom smjeru. Žurno su pretrčali više od pet kilometara, primaknuli se selu, pritajili i osmotrili što se tamo zbiva. Četnici su već dospjeli do prvih kuća. Petarje naredio da napadače zaobidu i udare s leđa. Sve se zbilo munjevito: razbojnici su potučeni, imali su mnogo ranjenih i devet mrtvih, a medu njima je bio i Zdravko Danilović. Četnici su se morali povlačiti. Vukli su se kao teški tifusari, ni nalik onoj objesnoj četničkoj bandi. Bježeći su naišli na umno zaostalog siromaha Ivana Tolića zvanog Budalica. Ubili su ga, a skriveni svjedoci kažu da je Budalica hrabro umro, psujući četnike i njihova razbojstva.

236

POTPUNI PORAZ ČETNIKA U ODŽAČKOJ I ŠAMAČKOJ POSAVINI

Četnici s Vučjaka i Trebavca, pridošli četnici Draže Mihailovića iz Srbije, partizani u Modriči i njenoj okolici, Srbi u Posavini i oni južno od Odžaka prema Doboju, te Muslimani u Odžaku i oko njega - svi su oni vidjeli već većinsko hrvatsko stanovništvo odžačke Posavine na koljenima, uvjereni kako će ih Hrvati u svojoj domovini moliti za milost. Srbi su se pakosno veselili misleći da će Hrvati ponovno pasti pod utjecaj nezajažljivih srpskih apetita i nevidene pljačke.

Brzo se pokazalo da su "pravili ražanj dok je zec skakao po šumi" ili, kako još naš narod kaže, "radili su račun bez krčmara". Hrvatski narod može mnogo trpjeti, ali kad muje dosta, postaje opasan i nepobjediv Dokazali su to i Hrvati odžačke Posavine, vodeni vitezom Petrom Rajkovačićem, njegovim bratom Ivom, te Ivanom Čalušićem i drugim satnicima hrvatske obrane u onom kraju. Pokazali su kako se Hrvati bore na svojoj rodnoj grudi protiv izdajica i hordi pljačkaša. U tom su se kraju pučkom krvlju pisale najsvjetlije stranice hrvatske povijesti.

Prije nego što su četnici napali Potočane, jedan se njihov bataljun utvrdio u srpskom selu Novom Gradu. Tu su se nastojali toliko omasoviti da mogu napasti južna hrvatska sela. Zapovijedao im je Jefto Kovačević, brat Branka Kovačevića. No, te revne hrvatske ubojice Rajkovačićeve su postrojbe odatle potjerale u njihove brloge na Vučjaku. Borbe su bile oštre i nemilosrdne, a četnici su, uz velike gubitke, ponovno osjetili neslomljivu odlučnost hrvatskih branitelja.

Kad su se hrvatski borci odmorili, Petar ihje poveo preko rijeke Bosne, istjerao partizane iz Modriče i okolice, te pomogao Djedu Augustinu da učvrsti hrvatsku vlast u Gradačcu. Očistio je od četnika i čitav kraj na desnoj obali Bosne od Modriče do Bosanskog Šamca, te Karčiki (Karolju Dragi) Vargi omogućio da učvrsti hrvatsku vlast u Garevcu i široj okolici.

Borbe su nakon toga utihnule, a vojska je zatišje iskoristila za učvršćenje svojih položaja i ostale pripreme za nastavak rata. Petru Rajkovačiću i Ivanu Čalušiću stalno su pristizali novi vojnici, oružje i streljivo. Bila je, naime, javna tajna da u domobranskom časničkom vrhu Dervente ijoš nekih mjesta, vlada izdaja u korist partizana. Domobranski su časnici - izdajnici - naredivali hrvatskoj vojsci da se priključi partizanima. Domobrani koji to nisu htjeli, bježali su k Petru i Ivanu, te u njihovim postrojbama bili izvrsni borci. Čovjek koji je vidio posljednju isplatnu listu Rajkovačićevih i Čalušićevih vojnih jedinica kaže da je na

237

njoj bilo ispisano 4.400 imena izvježbanih ratnika. U taj popis nisu unesena imena ni jednoga seoskog stražara, a bilo ih je mnogo.

Obrambena je vojska odžačke Posavine na kapama imala oznaku "V". To je prvo slovo riječi "victoria" (pobjeda). U studenome 1944. godine na kape stavljaju slovo "U", što znači ustaša (ustao je - dignuo se protiv nekoga). Rajkovačićeve postrojbe pristupaju Ustaškom stožeru da bi se lakše opskrbljivale oružjem i streljivom, te stekle ostale povlastice koje ima regularna vojska. Vrhovni ustaški stožer dodjeljuje im i dva savjetnika: natporučnika Gorjanca i dočasnika Vuglača.

U Hrvatsku posavinu stižu u to vrijeme i četnici Draže Mihailovića iz Srbije i postupaju tu razbojnički, poput onih na Vučjaku. Kad je Petrov brat Ivan Rajkovačić doznao da im je poglavnik dr. Ante Pavelić odobrio povlačenje na zapad preko Hrvatske, naredio je da se sve Poglavnikove slike u Pećniku skinu sa zidova i bace na jedno veliko dvorište. Tu je puk po njima skakao i plesao kako bi ih što više uništio...

U početku 1945. Petar Rajkovačić je u dogovoru sa svojim satnicima odlučio napasti Dražine četnike i zauvijek ih istjerati iz Posavine. Tu se bila skupila, naime, većina četnika Draže Mihailovića, odnosno njihove elitne jedinice, tada pomagane i Angloamerikancima.

U duljim teškim borbama Petar Rajkovačićje potpuno porazio četnike. I partizani su to priznali, ovim riječima:

"Nakon onog poraza od Rajkovačićevih ustaša, Mihailovićevi četnici nikad više nisu predstavljali značajniju vojnu snagu. U završnim smo ih borbama lako razbili."

Petrovi su pak bojovnici tvrdili da im se ni jedan četnik nije mogao sakritijer su toliko smrdjeli da ihje taj smrad odavao ma gdje bili. Takoder su pripovijedali da su četnici panično bježali čuvši povik: "Ide Petrova satnija!", te ih ni jedna zapovijed nije mogla prisiliti da se bore. Bježali su do Doboja i tu se zaustavili,jer ih Petar nije htio dalje goniti. Bio je zadovoljan što mu je Posavina slobodna s obje strane rijeke Bosne.

Već sam napomenuo da su se odžački muslimani bili naoružali i organizirali u Odžačku muslimansku legiju. Budući da su imali partizansku i četničku podršku, često su izazivali Petrove bojovnike. No, muslimani za Hrvate nisu predstavljali vojnu silu, pa Petar nije nikada dopustio da te čarke predu u rat. Kad su partizani ušli u Modriču, Petar je sa svojom vojskom ušao u Odžak ne ispalivši ni metka na muslimane. Kako bi Odžačku muslimansku legiju stavila pod svoj nadzor, hrvatska joj je vlast poslala za zapovjednika provjerenog Hrvata - muslimana, proslavljenog bojovnika Derviša Ljucu.

Na partizanski nagovor, muslimani su na Ljucu organizirali atentat i ubili ga. Za uzvrat su im Srbi u Bosni obećali autonomiju. I to pokazuje kolika je naivnost muslimanskih čelnika i pokvarenost srpskih voda.

NAPAD VUČJAČKIH ČETNIKA NA PEĆNIK

Pećnik i njegovu okolicu uspješnoje osiguravao Ivo Rajkovačić sa svojom vojskom. Zbog njihove čvrstine i izvanredne ratne sposobnosti, puk ihje od milja nazivao `krečari'.

Kad je Petar sa svojom vojskom prešao rijeku Bosnu i poveo ofenzivu protiv Mihailovićevih četnika u modričkom kraju, priključio mu se i brat Ivo iz Pećnika sa svojom vojskom. U Pećniku je ostavio samo uobičajene seoske straže. Muslimani su iz sela Jakeša javili Branku Kovačeviću na Vučjaku da je Pećnik bez obrane. Ovaj je već sljedeći dan krvavo kaznio pogrešku Ive Rajkovačića. Došao je s jakom četničkom jedinicom u Pećnik i pobio sve živo što se nije uspjelo sakriti. Nakon toga su selo temeljito opljačkali, te se opet povukli u svoja skloništa na Vučjaku. Zvjerski su tada ubili i tamošnjeg župnika, katoličkgo svećenika Ljubomira Roju.

Prema tvrdnji Srbina iz Novoga Grada, Ljube Bogdanovića, ubojica svećenika Rojeje vučjački četnik kojije kasnije u JNA bio aktivni kapetan. Bogdanovićevu pismenu izjavu posjeduje povjerljivi čovjek iz Odžaka. U toj su izjavi iznesene sve pojedinosti okrutnog zločina, te datum i ime učinitelja.

ODŽAČKI KRAJ - UTOČIŠTE MNOGIM IZBJEGLICAMA

Potkraj ožujka 1945. pod Rajkovačićevu se zaštitu sklonilo mnogo hrvatskih izbjeglica, koji su bježali pred partizanima i četnicima, što su nastupali pod istim barjakom. Iz Gradačca je došao Djed Augustin sa svojim bojovnicima i izbjeglicama, a iz Garevca i okolice Dragutin Varga, s bojnom od oko 450 ljudi i garevačkim izbjeglicama. Kod Petra se nakratko zaustavio i legendarni branitelj Gračanice i utvrde Sokol - vitez Ibrahim Pjanić, s oko 1000 vrsnih boraca. Taj se Musliman osjećao Hrvatom, te prvi obavijestio Petra Rajkovačića da su obojica proglašeni hrvatskim vitezovima. Ibrahim je kod Petra popunio svoje zalihe, odmorio se i sa svojom vojskom otišao u Njemačku. Odatle se poslije redovito javljao, ali uvijek s potpisom "vitez". Pouzdano se zna da su Pjanića i Rajkovačića i sami partizani nazivali vitezovima!

Mnogo je hrvatskog naroda i vojske došlo tada pod Petrovu zaštitu. No, u odžačkom se kraju vać čula tutnjava žestokih borbi između Vinkovaca i Broda na Savi. Petar je svakoga primio, smjestio i nahranio. Vojsku je rasporedio u satnije i zapovijedio da kopa nove rovove i gradi nove utvrde. Odžačka je kotlina vrila od pridošlih civila, zaprežnih kola i silne vojske koja je pristizala sa svih strana...

PETRU JE NAREĐENO POVLAČENJE DO SLAVONSKE POŽEGE

U travnju 1945. Glavni stožer hrvatske vojske nareduje Rajkovačiću da se sa svojim snagama povuče na nove položaje kod Slavonske Požege. Petru se ta naredba činila pametnom: ako partizani udu u odžačku Posavinu bez borbi, neće imati razloga osvećivati se civilima, a povlačenjem će spasiti i živote svojih boraca. Nakon kraćeg dogovora sa savjetnicima, naredio je povlačenje. Kolona vojske i zaprežnih vozila, duga nekoliko kilometara, krenula je prema Bosanskom Brodu kako bi prešla Savu prije nego što Slavonski Brod padne u partizanske ruke.

Kad je kolona došla na brdo Kadar, pod zaprežna kola počele su se bacati žene i djeca, grčevito plačući i zahtijevajući da se vojska ne povlači i da ih ne ostavlja na milost i nemilost neprijatelju. Petar je naredio bratu Ivi Rajkovačiću da "krečari" silom maknu civile i omoguće nastavak povlačenja. Zbog toga je nastala još veća žalost, pa je Ivo predložio Petru da on nastavi povlačenje s vojskom, a sam će se s "krečarima" vratiti i ostati s narodom.

Petar je opet pozvao na dogovor sve zapovjednike. Vijećali su na kadarskom proplanku, okruženi mnoštvom bojovnika. Petar je tada, uz ostalo, rekao:

"Toliko smo snažni da se protiv sve ruske vojske možemo boriti četiri dana. S partizanima možemo ratovatijoš dva mjeseca. Na kraju bismo ipak bili poraženi, jer ne vidim način pribavljanja streljiva i najnužnijih potrepština. Ako pak odemo iz ovoga kraja bez borbe, sigurno će biti manja osveta nad našim narodom, a mi nećemo uzalud ginuti. Zato predlažem povlačenje na nove položaje prema rasporedu Glavnog stožera."

Petrov je prijedlogjednoglasno odbijen. Svi su htjeli ostati s narodom, kao što je predložio Petrov brat Ivo, koji je ovako obrazložio svoj stav:

"Svjestan sam da idemo u borbu koju ćemo izgubiti i u kojoj ćemo vjerojatno svi izginuti. No, bit će to i naša najsnažnija poruka budućim

240

naraštajima i svjedočanstvo kako se Hrvat katolik bori za svoj opstanak na vlastitoj rodnoj grudi. Usprkos ovoj našoj naizgled uzaludnoj žrtvi, uvjeren sam da će naša dornovina Hrvatska jednom biti slobodna. Kad ne bi bilo tako, onda bi pravda na zemlji bila zauvijek mrtva."

Održani su i sastanci po satnijama s istom temom: "Povlačiti se ili ostati?" Rezultati su bilijednaki. Svi su bojovnicijednoglasno odlučili: ostat ćemo s narodom i boriti se do smrti!

Pripovjedač je siguran da je tada na Kadru s vojskom bilo i najmanje pet svećenika. Predvođeni dvojicom od njih, Mirom Petrovićem i Marijanom Ivandićem, odmah su organizirali ispovijedanje i pričešćivanje vojnika. Od toga trenutka ti su časni svećenici - naši duhovni vitezovi - bili s vojnicima stalno u rovovima: ispovijedali su ih, pričešćivali i davali im posljednju pomast. Na tom su poslu trojica poginula, a narod ihje pokopao na groblju u Bijelim Barama.

Svi bi Hrvati trebali znati za tu herojsku odluku svojih sunarodnjaka iz odžačke Posavine, koji su se borili do smrti braneći svoj narod. Žrtvovali su se za djecu, žene i starce, da se ne osjećaju napušteni i nemoćni pred komunističkim nasiljem. Odžački su Hrvati tada ginuli za slobodu hrvatskog naroda u nekom budućem vremenu. Ginuli su vjerujući da to ne čine uzalud.

PETROV POVRATAK
I NAPAD PAftTIZANA NA SVILAJ

U Odžaku je već bila uspostavljena partizanska vlast kad je katolički svećenik iz Gornje Dubice, fra Vitomir Zekić, došao javiti da se vratio Petar s vojskom. Hrvatski je vitez sa svojim postrojbama zauzeo položaje ispred samog Odžaka, te obroncima Vučjaka do Save. Ivan Čalušićje pak sa svojom bojnom kontrolirao Potočane i selo Svilaj. Budući da su partizani redovito dolazili iz istočne Bosne, Čalušić nije očekivao da bi sada mogli napasti od Bosanskog Broda. Zato je u Svilaju ostavio samo pojačane seoske straže, a on se s ostalima usredotočio na sprečavanje partizanskog proboja s rijeke Bosne. Ipak, partizani su napali iz neočekivanog, zapadnog smjera. Bile su to zapravo četničke snage Branka Kovačevića, koje su mještani dobro poznavali, te 16. muslimanska partizanska brigada. Upali su u Svilaj i pobili doslovce sve živo što se kretalo: i ljude i životinje.

Petar je saznao za napad i hitno sa svojom vojskom krenuo na ubojice. Najprije im je odsjekao odstupnicu prema Bosanskom Brodu, a onda ih stisnuo uza Savu. Mnogi su partizani izginuli, a preživjeli su skakali u rijeku. Manje od polovice muslimanske brigade

241

uspjelo je preplivati Savu, svi su ostali ili poginuli ili se utopili. Hrvatska je vojska zatekla tada na ulicama Svilaja, osim mrtvih životinja, šezdeset tijela svilajskih Hrvata: staraca, žena i djece.

Spomenuo sam položaje Petrove vojske nakon povratka s Kadra. Nasuprot njima ukopali su se i partizani. Tako je nastala mrtva situacija s čarkama i prepucavanjima. Petrovoj vojsci, a ni njenim zapovjednicima "nije išlo pod kapu" da im netko u njihovim poljima oduzima slobodu. Još im se manje svidalo da im neki strani banditi izazovno mašu ispred nosa. Zbog toga je Rajkovačić naredio da njegova dva voda napadnu ukopanog neprijatelja. Tada se razvila prava borba i .hrvatska je vojska partizane istjerala iz Odžaka i ravničarskog kraja, te ih odbacila na istok preko rijeke Bosne.

Očistivši odžački kraj, Hrvati su se utvrđivali sa sjevera: na obali rijeke Save od Svilaja do ušća rijeke Bosne; sjugoistoka: na obali rijeke Bosne od ušća u Savu do sela Botajice najugu; sa zapada: od Botajice preko Pećnika i Gnionice, te na sjeveru sve do Svilaja. Pripremajući se za posljednji odlučni boj na život i smrt, vojska je stalno poboljšavala svoje utvrde navaljujući na rovove u nizini i komade stabala kako bi unutrašnjost zaštitila od udara granata. Podsjećam daje s odžačkom obranom bilo mnogo hrvatskih vojnika iz Gradačca, Modriče, Garevca te drugih mjesta istočno od toka rijeke Bosne. Mnogi su tu bili i s kompletnim obiteljima. Svi su rasporedeni na položaje, a Petar je stalno provjeravao sa svojim časnicima čvrstinu obrane. Tražili su slabe točke, spremni za posljednji boj koji može dugo potrajati.

POSLJEDNJE VELIKE BITKE I PAD OBRANE ODŽAKA

Partizanski su vode dugo smišljali kako će slomiti obranu Odžaka i okolice. Najprije su taj kraj opkoljavali dovlačeći ratnu tehniku i vojne postrojbe. Nakon toga su pokušavali proboje, sad ovdje, sad ondje, ne bi li ispitali čvrstoću branitelja. Na kraju su otkrili da će najprije prodrijeti na uskoj ravnici kod Doborgrada, južno od sela Jakeša, u čemu će im pomoći i tamošnji Muslimani. To su i ostvarili uz goleme žrtve. Kasnije su branitelje počeli potiskivati i sa zapada bombardirajući ih tisućama granata iz topova i minobacača. Potisnuli su ih iz Potočana i okolice prema Vlaškoj Mahali. S istoka su partizani prešli rijeku Bosnu te prodrli na potezu Balegovac Dubica. Tako se na malom prostoru oko Vlaške Mahale i u njoj našlo mnoštvo branitelja i izbjeglica sa stokom i zapregama.

242

Nakon umora i velikih gubitaka, usprkos stalnom pristizanju novih pojačanja, partizani su se odlučili za kraći odmor. Potom su odlučilijednim silnim udarom dotući branitelje u Vlaškoj Mahali i okolici. Predahje Petar znalački iskoristio, te s malim dobro sastavljenim udarnim grupama krenuo u protuofenzivu. Toje neprijatelja iznenadilo,jerje mislio da su branitelji praktički već slomljeni. U tom protuudaru branitelji su istjerali partizane iz Odžaka i očistili svu ravnicu do rijeke Bosne uz lijevu obalu preko Balegovca i Dubice sve do mjesta Pruda na Savi. Na zapadu su se partizani zaustavili u Gnionici, Potočanima i Vrbovcu. Evo što mi je o tome pripovijedao jedan Odžačanin:

"Petrovi su borci, nakon povratka s Kadra,još dva mjeseca odolijevali silovitim partizanskim napadima. Otimali su im čitave baterije topova i dovodili do ludila sve partizanske stratege. Jednogje dana izdana zapovijed svim partizanskim jedinicama da, bez obzira na žrtve, moraju Titu za rodendan 25. svibnja pokloniti pobjedu nad Hrvatima koje predvodi njihov vitez Petar Rajkovačić. Iako su navaljivali svim svojim snagama, iako su u borbu uveli svu svoju raspoloživu ratnu tehniku, iako su stalno dovodili svježe borce i zamjenjivali one umorne, iako su upotrijebili dalekometno teško topništvo i zrakoplove, prave su borbe u odžačkoj dolini počele slabiti tek 27. svibnja 1945. godine. Taj su hrvatski teritoriji doslovno preorali granatama i bombama, ali u zemlju ukopani branitelji i dalje su davali otpor."

Evo što o tome kaže Zoran Dujak u svojoj knjizi "Berlin pa Odžak", objavljenoj u Švicarskoj 1993. godine (strana 54-55):

"Direktiva je uz puno okolišanja i obilaženja upućena u Beograd da generalštabni oficiri odluče kako krenuti dalje. U izuzetno brzo donesenoj odluci, generali četiriju armija Jugoslavenske vojske: Koča Popović, Ivan Gošnjak, Peko Dapčević i Kosta Nad, odlučili su da na Odžak pošalju i zrakoplove. (...) Od engleskih karavela i njemačkih zarobljenih Messerschmidta sastavljene su dvije eskadrile koje su iz Beograda upučene u Odžak. Ti su zrakoplovi bojno djelovali na prostoru odžačke doline 23. i 24. svibnja 1945. godine.

Svoje su smrtonosne terete istresali na Odžak, Adu, Balegovac, Dubicu, Prud, Vojskovu i Osječak, alije glavni cilj i meta napada bila Vlaška Mahala. U tom zračnom napadu vlaškomahalski je bunker totalno uništen kao i vlaškomahalska škola, gdje je bilo smješteno zapovjedništvo Petra Rajkovačića. Osim vojnih ciljeva, zrakoplovi su gadali sve što bi bilo eventualna opasnost partizanskoj vojsci na samom terenu. Sinhroniziranom zračnom napadu na Vlašku Mahalu priključila se u tih par dana i

243

dalekometna partizanska artiljerija koja je bila locirana na lijevoj strani rijeke Save u Svilaju, Oprisavcima, Jarugama i Slavonskom Šamcu.

Zbog koncentracije velikog broja izbjeglica na tako malom prostoru, u tom sektoru su najviše stradali civili. Same obrambene postrojbe Odžaka nisu bile značajnije uzdrmane, ali je pojava zrakoplova imala strahovite psihološke posljedice. Nenaviknute i nespremne za borbu sa zrakoplovima, postrojbe jednostavno nisu znale što bi trebalo poduzeti."

Usprkos panici koju su izazvali partizanski zrakoplovi, u Rajkovačićevu se obrambenom štabu i dalje planiralo. Odlučili su se na proboj neprijateljskog obruča iz Vlaške Mahale prema zapadu i prema istoku. Ta završna zbivanja Zoran Dujak vrlo iscrpno opisuje u knjizi "Berlin pa Odžak" na stranici 56:

"Pod okriljem noći krenut će dvije formirane grupe u proboj partizanskih obruča, i to jedna grupa prema brdovitom dijelu općine a druga u pravcu Pruda, tražeći spas u mogućnosti probijanja u pozadinu bojišta negdje u Hrvatsku. U Vlaškoj Mahali ostaje par desetina hrvatskih vojnika, i to uglavnom oko Nuića štale, gdje je bilo i posljednje uporište obrane. Grupa koja se probila iz Vlaške Mahale u pravcu Potočana i Lipa, u svom žestokom protuudaru razbilaje 19. birćansku brigadu u području Prnjavora i probila se k željenom cilju, smještajući se u području oko Lipe i Plandišća. Više od 700 ljudi pod oružjem se u toj grupi izvuklo iz partizanskog obruča!

Druga grupa koja se probijala u pravcu Pruda, nije imala takovih mogućnosti: probivši se skroz do ušća Bosne u Savu, našli su se ponovo u obruču odakle nije bilo izlaza.

U Vlaškoj Mahali partizani su pristupili čišćenju terena i slamanju otpora obrane kod Nuića štala. Nakon mnogih partizanskihjuriša, branitelji toga područja će izginuti do posljednjega, i tako će u partizanske ruke pasti bolnica obrambenih snaga i veliki broj civila.

Odmazdu su partizani izvršili na licu mjesta bez ikakvoga objašnjenja ili ispitivanja. Partizani su u svojoj bestijalnosti pobili sve ranjenike i civile koje su tu našli. Odmah do Nuića štala nalazi se i bašča, te će u tu bašču biti pokopani svi pobijeni. Na takav način nastalo je groblje, kod ljudi odžačkoga kraja poznato podjednostavnim nazivom Nuića bašta. To groblje buduća boljševička država neće nikada službeno priznati, neovisno o tome što je u njemu pokopano ponajviše civilno pučanstvo. Razlog je u tome što upravo Nuića bašta oslikava svu težinu posljedica dolaska partizanske `slobode' na područje odžačke regije."

244

PARTIZANI SE PREOBUKLI U SLAVONSKE SELJAKE

Nakon pada Vlaške Mahale, još nije bilo sve gotovo. Velike su grupe naoružanih hrvatskih branitelja bile u raznim dijelovima odžačkog područja. Jedni su bili u brdima, drugi u nizinama uz rijeke Savu i Bosnu. Novačka satnija i velik dio Čalušićevih vojnika skrivali su se uza Savu da ne izazovu napad komunističkih zrakoplova.

U nedjelju 27. svibnja 1945. partizani su, preobučeni u slavonske seljake, pozvali hrvatske vojnike da prijeđu Savu, pa će im na slavonskoj strani omogućiti da se spase. "Seljaci" su uvjeravali vojnike da ih žele spasiti zato što znaju da im nedostaje streljiva i stoga imaju male izglede za opstanak. Vojnici su se dali nagovoriti i, kad su postupno prešli Savu, na hrvatskoj su se strani našli u klopci. Tu im nije preostalo drugo nego da ih se oko 1200 - preda neprijatelju.

Odmah su odvedeni u Bosanski Šamac i u jednoj noći svi pobijeni na utoku rijeke Bosne u Savu, nedaleko od sela Pruda. I danas tamo postoje grobovi iz kojih izviru kosti mučenika. Ubijanje zarobljenika naredili su predsjednik "Sreskog" narodnog odbora Bosanski Šamac Panta Nikolić, komandant Ozne Mehmed Mujbegović i komandir milicije Stojan Mičić četnici iz sela Slatine. Taj je Mičić bio u četnicima do 1943., ali su mu četnikovanje priznali u partizanski staž, pa je iz rata 1945. izišao kao partizanski prvoborac. Najokrutniji izvršitelji tog pokolja hrvatskih vojnika bili su Slavko Kovačević, brat Branka Kovačevića, i Vlado Bundalo. Osim njih, zarobljenike su ubijali pripadnici Ozne i milicije, većinom Srbi i Muslimani. Čovjek koji je to pričao tvrdi da su mu poznata sva zvjerstva učinjena te noći na utoku Bosne u Savu, o kojima mu je kazivao slučajno preživjeli vojnik. '

OSTALI DOGAĐAJI,
TE PROGON I LIKVIDACIJA HRVATA

Poslije 27. svibnja 1945. borbe su slabile, ali su ipak potrajalejoš sljedeća dva mjeseca. Sve do 1948., pojedine su se skupine iz Rajkovačićeve obrane, kao i pojedinci, odupirale komunističkoj vlasti na ovom području. Mnogi su poginuli, a mnogi su se i sami ubili vidjevši da će biti zarobljeni. Ivo je Rajkovačić poginuo u borbi. Petar je bio ranjen u napadu zrakoplova, ali se ne zna što je s njim bilo nakon toga. Ivan Čalušić se uspio povući u brda Vučjaka, gdje je djelovao sa svojom gerilskom skupinom, obolio od tifusa,

245

vratio se kući i tu potajno liječio. Izdajom je uhvaćen i 1947. osuden na smrt te pogubljen u Tuzli. O tome će kasnije i podrobnije biti riječi.

Nakon ulaska u Odžak 27. svibnja 1945., partizanske sujedinice dobile dopuštenje da u tom gradu sedam dana rade što hoće. Partizani su se iživljavali na starcima, ženama i djeci: pljačkali, silovali i ubijali. Primjenjivali su boljševičku metodu totalnog ratovanja kojem je etničko čišćenje osnovni zadatak. Činili su upravo ono što u hrvatsko-srpskom ratu od 1991. do 1995. godine čine srpski četnici. Nije im bio cilj samo ubiti, nego i mučiti, unakaziti, masakrirati...

Mato Bijelić nije odmah došao u Odžak. Ali čimje došao, postavljenje za načelnika Ozne, a poslije Udbe[58*]. Prvi je "nastup" imao u Balegovcu: naredio je da se za jednog ubijenog partizana pogubi jedanaest mještana, naočigled nasilu okupljenih seljana. Slijediojejošjedan od mnogih njegovih zločina: u Gornjoj Dubici naredio je preživjelim mještanima da dodu na most i postroje se ledima okrenuti lijevoj i desnoj ogradi. Zatražio je da se svakomu dade kolac, te objasnio: "Sada će izmedu vas trčati neprijatelj, a vi ga morate kolcima udarati sve dok ga ne ubijete." Potom bi medu njima odabrao žrtvu koja će trčati... Žrtve su se redale, a seljaci iznova bili prisiljeni ubijati svoje rodake i susjede.

U ubojstvima i pljačkama u odžačkom kraju sudjelovali su tada i odžački Muslimani, jednako okrutno kao i četnici i partizani. U tim su pokoljima Hasan Džananović, Nazif Omerbašić i Mustafa Kosovac predvodili dvedeset i dvojicu muslimanskih ubojica, koji su pljačkali i ubijali sve što su mogli i kako god su htjeli.

Prema matičnim knjigama odžačkih župa, tada je poginulo oko 2500 ljudi koji su živjeli na prostorima što ihje branila Rajkovačićeva i Čalušićeva vojska. Imajući na umu da je pod Petrovu zaštitu došlo mnoštvo naroda sa svojim bojovnicima iz modričkoga, gradačačkoga i bosanskošamačkoga kraja te Bosanskog Broda, jasno je da je broj poginulih Hrvata i znatno veći, te se procjenjuje na 7000 žrtava. Partizanski su i četnički gubici bili neusporedivo veći. Vjerojatno ih je poginulo više od 20.000, a partizani su sami priznali da je oko Odžaka poginulo tisuću i sto njihovih prvoboraca.

Većje bio završen Drugi svjetski rat u Europi i većje na stotine tisuća Hrvata pobijeno u Bleiburgu, Kočevskom Rogu i drugimjamama na austrijsko jugoslavenskoj granici i po Sloveniji, a Titov je komunističko-srpski režim lovio Hrvate po Hrvatskoj, ubijao ih i njihovim leševima punio nove velike, poznate jame.

- - - -

58 UDB-a - Uprava državne bezbednosti.*

246

Slomljenaje, istina, nešto kasnije, ali ipak slomljena, i hrvatska obrana Odžaka i okolice. Muslimani i Srbi su sada, pod partizanskom kapom, masovno ubijali Hrvate starije od 15 godina, ali i djecu. Nalazila bi se tu i tamo pojarcima i ubijena djeca, po dvoje ili troje svezano zajedno. Evo što mi je o pokoljima u to vrijeme pripovijedao sada već pokojni Ante Kaurinović-Marijanov, roden 1931. u Tetimi kraj Odžaka:

"Sjećam se daje naša obrana slomljena u petak oko 10 sati prije podne. Mislim da se to dogodilo 25. svibnja 1945. godine. Bio je to Veliki petak za sve Hrvate u odžačkom kraju - dan užasa, koji se nastavljao i u mnogim kasnijim danima. Svaki put mi je teško kad se toga sjetim.

Bio sam toga petka oko podne u kući Ive Marića u Novom Selu. Tada se u njihovu kuću dovukao teško ranjeni susjed Jovušić, inače Rajkovačićev borac. Pružio je svoj pištolj Andi Marićevoj i, stenjući, rekao:

-Anđo, evo ti moj pištolj. Pripazi malo, pa mijavi ako naidu partizani. Tada ćeš mi dodati pištolj da se ubijem.

Partizani su banuli iznenada u kuću i zarobili ranjenog Jovušića, a da se Anda nije uspjela ni snaći. Naredili su da Jovušića stavimo u neki pokrivač i prisilili nas šestoricu, što starijih muškaraca što dječaka, da ga nosimo do kuće Pave Arambašića u Tetimi, gdje im je bila komanda. Pješačili smo četiri kilometra u pratnji dvojice naoružanih partizana. Nakon pola sata hoda, naišli smo na druga dva partizanska stražara, koji su nam naredili da ranjenika spustimo na zemlju.

- Drugovi, ostavite nam ovog ranjenog ustašu da se malo zabavljamo dok smo na dužnosti. Polit ćemo ga benzinom i zapaliti. Razveselit će nas njegova "pjesma" - rekli su našim pratiteljima.

- Naredeno nam je da ga živa sprovedemo u komandu, pa moramo obaviti svoju dužnost, kao i vi svoju. Imate li što protiv? - upitao ih je povišenim glasom stariji partizan iz naše pratnje opasno primaknuvši svoju desnicu "golom" pištolju zataknutom o pojas.

- Nemamo! - odgovoriše uglas ona dvojica.

- E, kad je tako, onda zdravo, drugovi! - reče im naš pratilac, pa rukom mahne da krenemo dalje s ranjenikom.

Stigli smo tako i u veliko šljunčano dvorište Arambašićeve kuće. Tu je bilo oko 300 većinom vezanih muškaraca, civila, od dječaka do starijih ljudi. Ranjenika smo unijeli u neku prostoriju, a nas su priključili ostalima u dvorištu. Tu sam zapazio dvojicu zajedno vezanih ustaša. Jedan je bolovao od trbušnog tifusa, sva muje kosa opala s glave, a obojica su izgledalijadno i iscrpljeno. Neka im je partizanka naredila da pjevaju, a ako to ne učine - uvući će im žičanu alku u nos i vući ih do glavne komande u Modriči! Odgovorili su joj

247

da ne mogu pjevati jer su gladni. Ona je na to svakomu podrugljivo ugurala komadić kruha u usta i natjerala ih da ipak pjevaju.

Naredili su nam da golim koljenima kleknemo na oštar šljunak. Obilazili su nas i udarali nogama govoreći da nismo dobro izvršili naredbu. Dugo smo tako klečali, a onda su naredili pokret. Svi smo se pitali kamo nas vode ... Istjerali su nas na cestu i poredali dvojicu po dvojicu, a Matiji Jelikiću naredili da ponese veliku hrpu pušaka. Sam nije mogao toliko ponijeti, pa su mu za pomoćnika dodijelili Boru Arambašića. Mene su na ulici oslobodili, oštro mi naredivši:

- Mali, ti se gubi kući!

U strahu da se ne predomisle, dao sam se u panični trk.

Dugu su kolonu uhapšenih civila tjerali preko Bijelih Bara u Potočane. Tamo su oslobodili dječaka Peru Studenovića, a sve ostale potjerali prema brdu Samaru. No, zaustavili su ih na Ćorića-brijegu i sve ih tamo pobili.

VOJSKOVOĐA IVAN ČALUŠIĆ I NJEGOVA SUDBINA

Vojskovoda Ivan Čalušić i fra Marko Čalušić (krsno mu je ime Mirko) sinovi su imućnih roditelja Ilije Čalušića iz Potočana i Mande, rodene Kovačević iz Balegovca. Osim njih, Ilija i Manda su imalijoš djece, no sudbina te dvojice njihovih sinova slična je sudbini cjelokupnog hrvatskog naroda i stoga, čini mi se, vrijedna da se zabilježi i pamti.

O fra Marku znam, nažalost, malo. No i to govori mnogo o svećeničkom životu u onim ratnim vremenima. Fra Marko je svećenik redovničke zajednice bosanskih franjevaca, a bio je sve do 1944. godine župnik u Sivši - bosanskoj katoličkoj župi jugozapadno od Doboja. Znao je da bi po njega mogli doći partizani, pa se nije brijao ni šišao. Usto je obukao prosjačko odijelo, te glumio župnikova slugu. Jedne su večeri došli partizani i našli tako preobučenog fra Marka kako radi nešto u dvorištu. Upitali su ga:

- Druže, tko si ti?
- Sluga sam kod fra Marka.
- Gdje je on? - upitali su partizani.
- Otišao je malo prije tu dolje k nekomu u selo.
- Idi ga potraži i reci mu da odmah dođe, a mi ćemo ga čekati u kući.
- Evo, odmah idem! - rekao je fra Marko, te poslušno požurio u selo.

Partizani su dugo čekali, ali te noći kući nije došao ni župnik fra Marko, a ni "njegov sluga". Sutradan je fra Marko Čalušić napustio Sivšu. Mnogo godina nakon toga javio se svojoj braći - iz Perua u Južnoj Americi.

248

Vojskovođa Ivan Čalušić i njegova supruga Manda dadoše svome sinu rođenom 1935. godine fra Markovo krsno ime - Mirko.

Vojskovođa Čalušićje rođen 7. ožujka 1910. u Potočanima. Vjenčao se s djevojkom Mandom, rođenom Đogaš, 9. studenog 1932. u istome mjestu i s njom imao sedmero djece. Dvoje im je djece umrlo u ratu, a sin Vjekoslav poginuo u prometnoj nesreći u studenome 1983. godine. U godini 1994. živjelo im je četvero djece: kći Ivka rođena 1933.; sin Mirko rođen 1935.; kći Jela rođena 1937. i kćerka Vera, 1939. godište.

Ivan Čalušić je bio zgodan čovjek srednjeg rasta, smeđe kose, lijepo razvijen, vitalan i zdrav. Nije pio, a niti pušio. Mnogo je polagao na svoj izgled. Po prirodije bio promišljen i pribran čovjek, s kojim se dalo dogovoriti. Svi koji nisu voljeli strogost i zapaljivost Petra Rajkovačića, odlazili su u postrojbe Ivana Čalušića. Neki tamošnji ljudi pripovijedaju da je zbog te velike razlike u naravi odžačkih voda Čalušić određeno vrijeme imao i veći broj domaćih boraca.

Povjerenik hrvatske Vlade i ustaški logornik dr. Zdenko Odić još je 1941. imenovao Ivana Čalušića zapovjednikom seoskih straža u Potočanima i široj okolici. Dakle, Čalušićje od početka imao legitimitet hrvatskog vojnog zapovjednika, za razliku od Petra Rajkovačića, kojije taj legitimitet stekao kasnije. Ako se pažljivo analiziraju Ivan i Petar kao ljudi, i obitelji iz kojih potječu, onda će svakomu biti jasno zašto se nisu htjeli jedan drugome podrediti. Moglo bi se reći da je Čalušić sa svojom vojskom bio humaniji prema neprijatelju. Zato ga se neprijatelj i manje bojao. Ivanove kvalitete - sređenost, uravnoteženost i iskustvo - bile su ponekad zapravo slabost u sukobu s krvoločnim neprijateljem poput braće četnika: Branka, Jefte i Slavka Kovačevića, četničkih voda, a kasnije i partizanskih prvoboraca.

Petar Rajkovačić, tih i nenametljiv, iskreno je volio svog pokojnog zapovjednika Zdenka Odića i u njemu vidio svoj veliki uzor. Gotovo nije znao kamo bi sa sobom kad je ostao bez onoga kojemu se divio. Sve što je mogao u prvo vrijeme, bilo je da ostane vjeran, kao pompejski stražar, Zdenkovoj zapovijedi te čuva svoje Bijele Bare. A kad su se nesreće hrvatskog naroda u onom kraju počele umnažati filmskom brzinom, nitko Hrvatima nije pritekao u pomoć, dok se iz muka nedužnoga puka, gotovo slomljena pod teretom svoga križa, nije uzdignuo veliki spontani vođa, čovjek po mjeri tih teških ratnih vremena - Petar Rajkovačić. Na spomen njegova imena, zločinci su gubili volju za svoj krvavi zanat. Tako su u Čalušiću i braći Rajkovačić tamošnji Hrvati Posavci dobili viteško bojno vodstvo.

Ivan Čalušić je redoviti vojni rok u Kraljevini Jugoslaviji služio u Virovitici, a u vrijeme NDH stalno je bio u svojim rodnim Potočanima.

249

U Čalušićevim je vojnim postrojbama služio pisar Mirko Matić. Partizanske su ga vlasti 1945. oslobodile svake krivnje, ali su ga ubili Srbi iz Lipika ujesen 1947. godine. Čelušićevi su časnici bili, uz ostale, i Marko Čalušić, Mato Rašić, Marko Božić, zapovjednikov rodak Ivan Čalušić, te Pavao Čalušić, zapovjednikov brat.

U proljeće 1945. Čalušićevi su ustaše uhitili partizanske špijune u Odžaku: mladog partizana i partizanku. Doveli su ih u Komandu grada (bivši hotel Tadije Odića) na preslušavanje Ivana Čalušića. Kad ih je ovaj ispitao, partizani su ga zamolili da ih ne muče prije strijeljanja već odmah izvrše smrtnu kaznu. Zapovjednik Čalušić im je odgovorio: "Moja će vas vojska otpratiti do skele prema Modriči i tamo osloboditi. Ako se ponovno vratite u Odžak kao špijuni, bit ćete strijeljani."

Ivan Čalušić je bio u onim vojnim snagama koje su probile partizanski obruč oko Vlaške Mahale i povukle su u šume Vučjaka. Tuje Čalušić obolio od tifusa, pa su ga njegovi bojovnici donijeli u rujnu 1945. kući u Potočane, gdje se skrivao po dvorišnim zgradama svog oca Ilije. Ukućani su molili odžačkog liječnika Velimira Gojnića da mu pomogne, ali ovaj se tome protivio bojeći se izdaje. Ipak je popustio upornim molbama, te bolesnika posjetio najmanje tri puta i pomogao da se izvuče iz najveće krize.

Zima 1946. nije obilovala snijegom u onom kraju, štoje olakšalo život i skrivanje hrvatskoj vojsci. Ivan je u proljeće te godine otišao u šumu k svojima na dogovor o daljem povlačenju. No opet se morao vrtiti kući, jer nije bio do kraja izliječen. Promijenioje sklonište i sakrio se u pecaru župnog stana, oko 300 metara od crkve u Potočanima, gdje su mu ukućani napravili ležaj u velikoj kaci. U toj kaci Ivan je boravio danonoćno, ali ipak je bio otkriven. U pecari su ga zatekli susjedi, muž i žena koji su u blizini imali zemlju, i prijavili ga komunističkoj vojsci, smještenoj u Potočanima kod škole, kao nekada hrvatska vojska. Zapovjednici su smjesta naredili vojsci da opkoli pecaru i bjegunca pozove na predaju:

- Druže Čalušiću, znamo da si unutra. Opkoljen si i nemaš nikakvu mogućnost za bijeg.

- Što hoćete od mene? - čuo se iznutra Ivanov glas.

- Mirno se predaj! Ako to učiniš, narodna će ti vlast pošteno suditi.

- Prihvaćam! Neka netko dode po mene,jer zbog bolesti ne mogu hodati - odgovorio im je Čalušić gorko.

- U redu! Evo dolazi tvoj bivši prijatelj Ago Salihović zvani Lisica s još trojicom vojnika. Daješ li svoju riječ da ih nećeš pobiti?

- Već sam vam je dao! Zar mislite da sam kukavni lažac i vjerolomnik kao što ste vi komunisti? Neka slobodno udu - odvratio je Ivan.

250

Na vratima se bojažljivo pojavio Ago, a iza njega su čekali ostali.

- Udi, Ago, i ne boj se! - hrabrio ga je Ivan.

Ago je ušao teško koračajući u smjeru iz kojeg je dopirao Ivanom glas. Kad gaje ugledao u kaci, staoje kao općinjen. Nije mogao progovoriti ni riječi.

- Ago, ne boj se! Ja sam još uvijek tvoj prijatelj - govorio mu je Ivan Čalušić, gledajući ga uporno.

Ago je pognuo glavu, polako se okrenuo prema izlazu te pozvao ostale:

- Pomozite mu da izade i podržavajte ga u hodu - naredio je Musliman, zaista bivši Čalušićev prijatelj.

Lisicu će kasnije proglasiti herojem koji je uhapsio Ivana Čalušića, svoga prijatelja, a on će tu titulu ponosno nositi, bez imalo srama.

Izveli su blijedog i mršavog hrvatskoga heroja, iznijeli i njegovo oružje, odvezli ga najprije u Modriču, odatle u Basanski Šamac, a za kratko vrijeme u Tuzlu, u poznati zatvor Štok.

U Tuzlije Ivan Čalušić osuđen na 12 godina robije. Na tu su se presudu žalili Srbi iz Lipika i Kadra. Medu njima su se posebno isticali lažnim svjedočenjima: Ljuba Lešić, te Rosa i Saja Mršić, svi iz Lipika, te Mirko Perušić iz Kadra. Na ponovnom su sudenju Čalušića teretili i neki Muslimani, medu kojima i stanoviti poreznik Medo Okić. Nakon gomile laži Srba i Muslimana, sud gaje osudio na smrt. Žalbe nisu pomogle i Ivan Čalušić je pogubljen u srpnju 1947. godine u tuzlanskom zatvoru Štok. Njegova obitelj nikada nije dobila mrtvo tijelo velikoga hrvatskoga bojovnika, zapovjednika i mučenika.

Dva ili tri dana nakon otkrivanja Čalušićeva skloništa u župnoj pecari, ostatak je Čalušićeve vojske napravio veliki popis za likvidaciju svih Hrvata u Potočanima, koji su na bilo koji način dobrovoljno surađivali s partizanima. Prvije na tom popisu bio onaj izdajnički bračni par seljana koji su pronašli Ivana u kaci, a zatim ga prijavili komunističkoj vojsci. Iz šumskih skrovišta došli su hrvatski gerilci noću u Potočane, te pobili prvih devetnaest muškaraca i žena s popisa. Posjetili su te noći i obitelj svoga vode, ispričali što su učinili i što još slijedi. Tada je pred njih izišao jedanaestogodišnji Ivanov sin Mirko, te ih molio da više ne ubijaju. Isto ih je molila i Ivanova supruga, uvjeravajući ih da ubijanja više nikome ne koriste. Pažljivo proučivši popis, bojovnici su odvojili tri imena i odgovorili: "Prihvaćamo vašu molbu. Sve ćemo ovdje popisane poštedjeti, osim ove trojice. Nitko nas ne može spriječiti da im naplatimo sve ono što su nam zajmili."

Deset dana poslije toga pročulo se da su u Potočanima ubijena još tri Hrvata, komunistički suradnici i hrvatski Jude izdajnici. Tako su u tom

251

selu, svega pet kilometara udaljenom od Odžaka, u proljeće 1946. pale još dvadeset i dvije hrvatske glave. Ovaj put zato što su izdali svoga vodu i branitelja Ivana Čalušića i svoju domovinu Hrvatsku, otvoreno surađujući sa grobarima hrvatskog naroda. Žrtava bi medu Hrvatima u tom mjestu tijekom te godine bilo i više da se za njih nije zauzela katolička obitelj Ivana Čalušića.

U Odžak su 1948. došli mladi partizan, tada već major, i mlada partizanka, te se s velikim zanimanjem raspitivali za bivšeg glavnog ustaškog zapovjednika u Odžaku Ivana Čalušića. Željeli su mu, naime, zahvaliti što ih u proljeće 1945., nakon zarobljavanja, nije pogubio. Ne samo to, nego ih je čak oslobodio, naredivši svojim ustašama da ih otprate do partizanskog teritorija.

Doznavši sudbinu pogubljenog hrvatskog heroja, javno su ustvrdili i preko novina obznanili daje tom čovjeku i njegovoj obitelji učinjena velika nepravda. To su potkrijepili izjavom da su bili zarobljenici, da ih je on ispitivao, te prema njima i on i njegova vojska ljudski postupali. Svjedočili su i o tome kako su ih ustaše oslobodili, osiguravši im prijelaz kompom preko rijeke Bosne u smjeru Modriče. Ali što to vrijedi kad su Čalušićevi susjedi, Srbi, drukčije mislili.

Humanost Ivana Čalušića resilajejoš mnoge hrvatske vojnike: ustaše i domobrane, ali su usprkos tome mučeni i ubijani kao najgori ratni zločinci. ***Stoga se hrvatski čovjek često s ogorčenjem pita: Ima h smisla biti human prema bestijalnim napadačima, pljačkašima i ubojicama s Istoka? Jer, oni hrvatsku humanost i mirotuorstvo proglašavaju hrvatskom slabošću i nesposobnošću.***

POGIBIJA MATE KESEDŽIĆA

Iz okolnih ogromnih šuma odžačkoga kraja, raspršeni su Rajkovačićevi borci još oko dva mjeseca pokušavali omesti komunistički poredak koji se nastojao učvrstiti u tom kraju. Takvu, narodu mrsku vlast, čuvalaje brojna i dobro opremljena partizanska vojska. Kakoje vrijeme odmicalo, smanjivali su se i sukobi. Baje su odlazili iz toga kraja na različite ilegalne načine i nikad se poslije za njih nije čulo. Neki su u tim šumama ostali još preko dvije godine i ginuli jedan po jedan.

Pripovijedao mi je Ante Kaurinović - Marijanov da je medu zadnjima od njih poginuo Mato Kesedžić. Bila je zima sa snijegom. Mato se došao obrijati i ošišati

252

kod Mike Studenovića. Mikinu je kuću opkolila milicija i zatražila da se Mato preda. On je odbio predaju i skočio kroz prozor u dvorište. Nastala je obostrana pucnjava u kojoj je Mato poginuo.

Sutradan je osvanulo još jedno zimsko jutro u Odžaku. Kod Kazine kuće snijegje pokrio veliku količinu složenih metarskih drva u cjepanicama za potrebe škole. Na ta drva "drugovi" su stavili mrtvo tijelo mučenika i hrvatskog viteza Mate Kesedžića "na izložbu" gradanima, a posebno školskoj djeci. Naredili su svim učiteljima u školi da razredna odjeljenja vode do tih drva i da djeci moraju ispripovijedati približno ovakve laži:

- Djeco, ovo je posljednji zločinac - ustaša i fašist, koji se više od dvije godine krio u ovom kraju. Prošleje noći pronaden i ubijen. Sadaje konačno čitav ovaj kraj slobodan.

Na to su mnoga djeca mrko gledala predase,jer su im ove riječi nanovo otvorile bolne rane koje su počele zacjeljivati. Ta su djeca, naime, prije dvije godine ovako gledala svoje ubijene očeve, braću i stričeve. Koga to komunističke vlasti žele uvjeriti da je ovaj čovjek bio fašist i zločinac? Rajkovačićevi su se baje borili i umirali za očuvanje svoje NDH, a da nikada nisu čuli za riječ "fašizam", a kamoli da su znali što ta riječ znači. Hrvati su umirali u Drugom svjetskom ratu kao domoljubi, a ne kao fašisti. Za ovo postoje i danas mnogi živi dokazi medu hrvatskim narodom.

Otada se pripovijeda u Rajkovačićevu zavičaju da je Matu Kesedžića izdao Mika Studenović (to nije nikada dokazano), a Srbin je Savo Kureš, pijanac i propalica, stalno isticao da je njegova grupa te zimske noći ubila posljednjeg baju iz ustaške bande Petra Rajkovačića. I ovdje se uklapa narodna poslovica: "Čega se pametan stidi, tinie se budala ponosi!"

PREDAJA I TRAGEDIJA GAREVAČKE BOJNE

Mjesto Garevac i njegovu širu okolicu, na modričkom području, branila je garevačka bojna, sastavljena od domaćih ljudi pod zapovjedništvom Karčike (Karolj, Drago) Varge. Potkraj ožujka 1945. ta je vojna jedinica pod partizanskim pritiskom morala napustiti svoje područje i priključiti se snagama Petra Rajkovačića. Kad je počelo zrakoplavno bombardiranje odžačke obrane, zapovijednik Varga, kažu nije bio sa svojim vojnicima. Budući da su bili ukopani na lijevoj obali rijeke Bosne nasuprot Garevcu, partizani su ih s one strane rijeke stalno nagovarali da se predaju. Da bi ti nagovori bili uvjerljiviji, partizansko se rukovodstvo poslužilo malobrojnim Hrvatima u svojim redovima. Ti su Hrvati na sve moguće načine nagovarali

253

Vargine vojnike da se predaju, a oni im jamče zaštitu života, a poslije i slobodu. Uvjeravali su ih: "Uzalud ginete! Nemate nikakve mogućnosti za uspjeh! Zašto da ubijate druge, a drugi vas, kad sve to može završiti časnom predajom i okončanjem toga besmislenog, za vas beznadnog rata."

Ta su stalna nagovaranja i časna obećanja Hrvata-partizana, a poslije i panika zbog napada zrakoplova, pokolebali garevačke borce. U četvrtak 24. svibnja 1945. oko 16 sati, jedan je petnaestogodišnji dječak iz Gornje Dubice vidio kako je partizan, Hrvat, Mato Perić iz Garevca, u žaru nagovaranja svojih susjeda i poznanika da se predaju partizanima, zagazio u rijeku Bosnu na garevačkoj strani, te pošao na odžačku stranu prema Karčikinoj vojsci. Ustaše su mu dobacili da im ne prilazi, jer se još moraju medusobno dogovoriti. Tadaje Perić izišao iz vode i vratio se k partizanima. Ubrzo potom garevačka se bojna odlučila predati pod tako časnim uvjetima, a činilo ju je oko 450 boraca.[59]*

Kad su odložili oružje, bojovnici su otjerani u Garevac i tamo zatvoreni u veliku zidanu štalu seljaka Pere Burića. U toj pretrpanoj štali žedali su i gladovali četiri - pet dana, točnije do sloma većine Rajkovačićevih snaga. Straža je samo ponekad dopustila seljacima da im dostave nešto hrane i vode.

Jednogje dana tako došla žena po imenu Janja[60]* s velikom košarom hrane i punom kantom vode za zatvorenike. Straža ju je uputila k svom komandiru, koji je podalje sjedio u hladovini. Bio je grub, ali se Janja nije dala zbuniti. Rekla mu je tiho, ali odlučno:

- Druže, ova košara i ova voda samo je izgovor za moj dolazak k tebi. Nudim ti dobru zaradu.

Komandir se napravio gluh, te pozvao jednog od stražara i rekao: Pregledaj košaru i, ako je unutra samo hrana, daj to zatvorenicima zajedno s vodom.

Kad je stražar otišao, "drug" se obratio Janji znatiželjno:

- Kakva je zarada u pitanju?

-Unutra je zatvoren moj šesnaestogodišnji sin. Ako ga oslobodiš, dobit ćeš tri zlatna dukata i bogat si čovjek! - rekla je žena, promatrajući ga ispod oka.

- Odmakni se pa čekaj košaru i kantu, a ja ću razmisliti.

- - - -

*59*Nakon rata napisao je suećenik Krunoslau Draganović suoj prikaz događaja u Garevcu s naslouom "Bleiburg u Garevcu", ali ne znam gdje se taj zapis može naći.*

60 Janja - izmišljeno ime, jer pravo nisam uspio doznati.*

254

Mudra se Janja u sebi smješkala i Bogu zahvaljivala što joj je dao tu ideju i što je uspjela baciti mamac na pravo mjesto.

Zapovjednik je nestrpljivo hodao, kao da ga muči Janjina ponuda. Povremeno je pogledavao štalu i stražara koji je upravo vraćao Janji praznu kantu i košaru. Onda ga iz misli trže ženin glas:

- Druže, mogu li donijeti jadnim ljudima još vode i hrane?

- Možeš! - odgovori on mehanički i nastavi se mučiti zbog ona tri zlatna dukata.

Žena je sva sretna trčeći nestala iza prvih kuća. Nakon pola sata vratila se s još jednom ženom. Obje su nosile po tešku košaru i svaka po kantu vode za piće s lončićima. Zapovjednik se tobože ljutio što su sada došle dvije, ali je ipak dopustio stražaru da zajedno s drugom ženom odnese sve zatvorenicima. Kad su ostali sami, zapovjednik straže reče Janji:

- Ne smijem pustiti samo tvog sina! Svima bi bilo jasno da si me potplatila. Nego, ovako ćeš uraditi: ja ću sutra u ovo vrijeme ponovno biti zapovjednik straže. Ti ćeš mi donijeti tri zlatna dukata, ali obvezno donesi i hranu i vodu za zatvorenike, kao izgovor za tvoj ponovni dolazak. Na papir ćeš velikim štampanim slovima napisati imena svih dječaka koji su s tvojim sinom a stari kao ton ili mlađi. Papir i dukate ćeš mi dati neopazice."

Sutradan je Janja došla s još dvije žene. Sve tri su nosile košare s hranom i kante s vodom. Stražari ih nisu pustili blizu, nego su pozvali komandira. Kadje ovaj vidio tri žene, tobože sejako naljutio i rekao da mu se Janja više ne pojavljuje na oči,jer iskorištava njegovu dobrotu i organizira kolektivnu prehranu zatvorenika. Zadnji putjoj to dopušta, pa stržari neka pregledaju košare i odnesu ih sa ženama k zatvorenicima. Janjaje znalački malo zaostala i gurnula mu u ruku 3 dukata i papir, te brzo krenula za ostalima prema štali. I "drug" je naglo negdje otišao. Vjerojatno tamo gdje će nasamo zadovoljno gledati kako mu se na dlanu žute dukati, koje dotada možda nikada nije ni vidio.

Kad su žene otišle i sve se smirilo, komandir je važno šetao ispred štele i proučavao neki papir. Učio je čitati imena i prezimena dječaka. Kad je to dobro svladao, pozvaoje stražu da se spremi na ubijanje, prišao vratima štale i glasno progovorio:

- Slušajte me dobro, vi unutra! Smirite se da svi dobro čujete. Došla je zapovijed iz glavne komande u Modriči da se odmah puste na slobodu svi dječaci mlacii od 16 godina. Glasno ću pročitati njihova imena i prezimena, a vi ih bez gužve propustite do vrata.

Sporo, ali razgovjetno i glasno prozvao je deset dječaka, Kad je bio gotov, pažljivo je osluškivao žamor i pomicanje ljudi, kad se sve smirilo, partizan je upitao:

255

- Jesu li svi prozvani došli do vrata?
- Jesu! - uzviknulo je iznutra nekoliko glasova.
- I vi ćete ostali biti pušteni, ali treba pričekati kraj istrage, pa budite strpljivi.

Onda se obratio dječacima:

- Sad ćemo otvoriti vrata, a vi ćete izlaziti polako, jedan po jedan, s objema rukama na glavi. Mora biti potpuna tišina, jer samo jedna neopreznost s vaše strane može biti krivo protumačena i mitraljezi će mecima zasuti izlaz.

Jedan je stražar otvorio vrata i hitro se maknuo u stranu. Komandir je rekao mirno: "Jedan po jedan, polako izađite!" Dječaci su izišli s rukama na glavi. Kad su se odmaknuli nekoliko metara od izlaza, komandir je stražaru rukom dao znak da štalu dobro zatvori.

Dječacima je naredeno da se postroje dva po dva. Zapovjednik ih je pažljivo prebrojio i začudeno uzviknuo: "Dvanaest! Kako to?"

Dva dječaka izidu iz stroja, a jedan reče:

- Druže, nas nisi prozvao, a mlađi smo od 16 godina. Vaša je komanda zaboravila upisati naša imena.
- Dobro, ja ću im to javiti naknadno, a sada možete svaki svojoj kući. Dječaci su, onako gladni i iscrpljeni, zahvalili partizanu i hitro nestali.

Sutradan je došla naredba da se pobiju svi ustaše u Burićevoj štali.
Izveli su prvih četrdeset bojovnika, odveli ih u šumu Garevac, i jednog po jednog ubijali maljem. U tom "poslu" omela ih je velika oluja, pa su na brzinu plitko zakopali tijela mučenika i pobjegli. Narod pripovijeda da je na tom mjestu zemlja "disala" još sedam dana. Ostale borce iz Burićeve štale pobili su sljedeći dan u gustim šumarcima na obalama Save i Bosne.

Tako završavaju srpska i komunistička "časna obećanja". Ako su partizani Hrvati i htjeli održati riječ, drukčije su planirali uvijek vjerolomni Srbi i komunisti. Povukli se ili ne povukli na druge položaje, predali se ili ne predali partizanima, Hrvatima su Srbi namijenili - smrt.

Zato je i bila najbolja odluka Rajkovačićevih bojovnika: borba do smrti. Time su bili prisiljeni smaknuti veliki broj onih koji bi poslije rata svojim ubijanjem umnožili ionako veliku nesreću hrvatskog naroda.

BOLNA SLIKA PARTIZANSKIH ZLOČINA NAD CIVILIMA

Svega dva mjeseca prije sloma Rajkovačićevih baja, Srbi i Muslimani iz Odžaka i okolice, koji se dotada nisu priključili ni jednoj strani, najednom su masovno prilazili partizanima. Već ta činjenica sama po sebi govori koliko su ti ljudi "voljeli" komunizam i koliko su lovili u mutnom i svih proteklih ratnih godina. Dok su Hrvati ginuli braneći svoje i njihove domove, oni su se bezbrižno bavili svojim gospodarstvom. Nije im bilo nimalo neugodno zbog toga kukavičkog držanja. Dapače, osjećali su se vrlo pametni i nadmoćni čekajući povoljnu priliku da se na samom kraju svih tudih stradanja priključe sigurnim pobjednicima. Kruna njihove pokvarenosti očitovala se kada su prihvatili, uime pobjednika, ulogu nepravednih sudaca i okrutnih krvnika hrvatskog puka, napaćenog u dvogodišnjoj obrani toga kraja. No, povijest čovječanstva potvrduje nizom dogadaja da Bog nikada nije bio na strani takvih cincara i mudrijaša u najpokvarenijem obličju.

Nakon završetka Drugoga svjetskog rata, u odžačkomje kraju, u tijeku 1945. do 1949. godine, pobijeno oko 2.500 Hrvata, pretežno civila. Kad mi je to rekao jedan stariji Odžačanin, otvoreno sam posumnjao u tu brojku. Pitao sam ga koliko je uopće stanovnika imalo, u to vrijeme, područje koje su branile Rajkovačićeve i Čalušićeve hrvatske snage?

- Ne znam! - odgovorio je, i dodao:

- Ipak, znam nešto drugo. U to je vrijeme kod nas svaka hrvatska obitelj imala u prosjeku četiri do pet muških članova. Znam također da je svaku od tih obitelji barem dvaput pohodila smrt. Napominjem da u spomenute dvije i pol tisuće pobijenih ne ubrajam pobijene Hrvate istočno od rijeke Bosne: one u Modriči, Garevcu i svim ostalim tamošnjim mjestima koja nije branio Rajkovačić.

Tada mije taj čovjek nabrojio partizanske zločine 1945., samo u nekim hrvatskim obiteljima koje on poznaje. A koliko se tek dogodilo takvih zala koja njemu nisu znana? Evo konkretnih imena obitelji koje su najviše stradale u njegovu susjedstvu i bližoj okolici:

- U obitelji Blaža Arambašića u Tetimi, mjestu koje se nastavlja na Odžak, ubijeno je 6 (šest) sinova, a nijedan nije bio pripadnik vojske Petra Rajkovačića.

- U obitelji Marka Arambašića, takoder iz Tetime, ubijena su 3 (tri) sina.

- U obitelji Ilije Arambašića iz Tetime ubijena su 4 (četiri) člana: sam Ilija i njegova tri sina.

257

- U obitelji pokojnog Blaža Kaurinovića iz Žabara kod Odžaka ubijena su njegova četiri sina i maloumni unuk. I u toj je obitelji ubijeno 5 (pet) članova.

- Obitelj Jure Jurića u selu Prnjavoru kod Odžaka izgubila je 5 (pet) sinova. Ubijeni su tako što su ih zajedno svezali, položili na zemlji i po njima gazili konjima. Ta su braća bili Rajkovačićevi borci, branili su svoje rodno ognjište i zato su morali umrijeti mučeničkom smrću.

- U obitelji Marka Ilaka u Gornjoj Dubici ubijeni su Markovi sinovi Ćiril i Anto, te Ćirilovi sinovi Ivica i Stipo. Kad je to vidio stari Marko Ilak, umro je od žalosti taj isti dan. Ta je obitelj izgubila 5 (pet) članova.

- U obitelji Peje Ilaka u Gornjoj Dubici ubijena su dva sina, Pejin brat Juro i sam Pejo. I tu su ubijena 4 (četiri) člana.

- U obitelji Luke Ilaka, takoder iz Gornjoj Dubici, ubijen je Lukin sin Pero, te Lukina braća: Jakov, Ivica i Marko. I tu su ubijena 4 (četiri) člana obitelji.

U Gornjoj Dubici je samo u jednom zaseoku ubijeno 36 ljudi. To je mjsto onda imalo oko 300 obitelji. U prosjeku su u svakoj obitelji ubijena po dva člana.

-U obitelji Bože Božića u Potočanima ubijenoje 5 (pet) njegovih sinova.

- U obitelji Ivana Šimića, također u Potočanima, ubijena su 3 (tri) sina.

- U obitelji Mate Bilušića u Potočanima ubijena su 3 (tri) sina.

-U obitelji Ilije Čalušića u Potočanima ubijena su dva sina i sam Ilija. Dakle, i tu su poginula 3 (tri) člana.

- U Balegovcu, na polju kraj šume, skriveni su baje ubili jednog partizana, koji je sa svojim borcima "čistio" šumu od ustaša. Partizani su radi odmazde ispraznili cijelo selo, narod dotjerali na mjesto pogibije njihova druga, izdvojili iz mase 11 (jedanaest) muškaraca i strijeljali ih pred očima sviju, uz napomenu da će za sljedećeg ubijenog partizana biti pogubljeno tri puta više prisutnih seljana.

Idući po selima, partizani su prisiljavali sve obitelji da okupe i potjeraju svu svoju stoku (svinje, goveda, konje, ovce) na odredeno mjesto u Modriču. Tko godje iz obitelji otjerao stoku na rečeno mjesto, taj se više nikada nije vratio kući.

Kad ni takav teror nije bio dovoljan, išli su od kuće do kuće "na čišćenje" terena od ustaša. Naglo su se razilazili opkoljenim selom, ulazili u kuće i štale pretražujući svaki kutak i uzimali sve što im se svidjelo, uz prijetnje ukućanima.

258

Žena iz Balegovca koja je onda imala 17 godina pričala mi je sljedeće: "U našu su kuću ušla dva partizana, jedan je bio Musliman, a drugi Srbin iz Srbije. Musliman je uhvatio moga desetogodišnjeg brata, pokazao ga Srbijancu, i s mržnjom rekao: `Ovakvi su najopasniji! Treba ga likvidirati!' Kad je to Srbin čuo, okrenuo se prema Muslimanu, polako prišao, stao između njega i djeteta, pa začudeno rekao:

- Hakija, bre, pusti dete na miru. More, kako ti tako derište može biti opasno?

Dobronamjerni postupak toga Srbina spasio je život mome bratu."

ODŽAK JE BIO KAŽNJEN 30 GODINA

Kad je oblikovana komunistička Jugoslavija 1945. godine, pričaju tamošnji ljudi, da su hrvatski grad Odžak i njegova šira okolica "udareni" kaznom dugom 30 godina. Kažnjen je hrvatski narod toga kraja zbog herojske obrane svoje slobode i svoje državnosti pod znalačkim zapovjedništvom hrvatskog viteza i baje Petra Rajkovačića.

Svrha te kazne je bila: produljiti primitivizam naroda i njegovu nepismenost; produljiti njegovu gospodarsku, kulturnu i duhovnu zaostalost u sljedećih 30 godina. Taj je kraj trebao ostati zabit, zaboravljen i isključen iz svih jugoslavenskih tijekova. U skladu s takvom tajnom odlukom nisu se gradile nove prometnice, niti znatnije obnavljale stare. Nisu se gradile nove škole, pošte, ambulante i bolnice. Nisu se osnivala nova poduzeća, banke, a niti trgovačke kuće. Nisu se smjeli graditi društveni stanovi, a kamoli vodovod, kanalizacija, elektrane i drugi prijeko potrebni komunalni objekti.

Hrvati su bili stegnuti sa svih strana. Medu njima su se kretali izdajice, potkazivači i provokatori raznih vrsta. Nitko nije smio izgovoriti riječ "baja" ni slučajno, jer bi bio proglašen ustašom, a to bi ga odvelo na robiju. Tako pritisnuti, Hrvati su odlazili zaradivati u inozemstvo - najviše u Njemačku.

Da bi Hrvate što više ponizili, a sve druge pomogli, oduzetje Katoličkoj Crkvi dio zemljišta na kojem već stotinama godina stoji sagrađena velika crkva. Na tom su oduzetom crkvenom zemljištu sagradili kuću Srbinu Miloradu Đuriću, milicajcu kojije tu došao iz Podnovlja. Takoje ta katolička crkva stavljena pod djelotvornu kontrolu Srba postavljanjem danonoćnog "anđela čuvara" Milorada. Time se pojačao i psihološki pritisak na sve one

koji su dolazili u crkvu, a posebno na one koji su to činili bojeći se mučkih progona. To je ujedno bila poruka braći Srbima da se što više doseljavaju u taj prirodno bogati bosanski grad.

Narod toga kraja također priča da se Odžak sa svojom okolicom počeo naglo gospodarski razvijati kad muje 1975. godine skinuta nametnuta kazna i da je gospodarski gotovo nadoknadio onaj veliki zaostatak. Vjerujem da se taj kraj ipak počeo naglo razvijati zaslugom njemačkih maraka koje su Hrvati donijeli svojoj rodnoj grudi. Uvijekje sigurno da Bog svoje ne ostavlja. Hvala mu za to!

SJEĆANJE NA ANTU KAURINOVIĆA - MAR.IJANOVOG

U četvrtak, 29. prosinca 1994. oko 12 sati, umro je u Donjoj Lomnici kod Zagreba, izbjegli Ante Kaurinović - Marijanov. Tog je dana bio u posjetu svojoj prijateljskoj, takoder od Odžaka izbjegloj obitelji Brezonjić, koja je stanovala u novom dijelu Deverićeve ulice u Donjoj Lomnici.

Na povratku kući, u društveni dom u Donjoj Lomnici, tek što je ušao u Dugu ulicu, srušio se na cesti ispred kućnog broja 60. Upravo je tada nailazio sa svojim autom Pero Sudar iz Deverićeve ulice u istom mjestu, a kraj njegaje sjedio suvozač Pero Radić. Gospodin Sudarje stao i uz pomoć gospodina Radića unio na zadnje sjedalo onesviještenogAntu Kaurinovića. Uz njegaje sjeo Radić i pridržavao ga, a Pero Sudarje žurno povezao auto na Hitnu medicinsku pomoć u Veliku Goricu. Prije nego su stigli na odredište, Ante Kaurinovićje preminuo. Dotle Ante nije izgovorio nijednujedinu riječ.

Ispred Hitne pomoći su stali, umrlog unijeli, a ondaje medicinska sestra pozvala dva liječnika koji su konstatirali smrt. Potom su pozvali policiju, a u meduvremenuje došao i Ilija Brezonjić iz čijeje kuće izišao A. Kaurinović neposredno prije smrti. Iliju su mještani zabunom obavijestili daje na cesti pao njegov otac. Budući da je oca našao gdje hoda dvorištem, on je shvatio tko bi to mogao biti, te se požurio u Veliku Goricu na Hitnu pomoć. Tamo je policija identificirala umrloga uz pomoć Ilije i osobnih dokumenata pokojnika, te javila njegovoj djeci preko, takoder izbjegle, gospode Marice Vidak.

Ante Kaurinović - Marijanov, roden je 1931. godine u Odžaku predgrađe Tetima, Republika BiH. U proljeće godine 1992. napadom Srbije na BiH, Kaurinovićje, kao i mnogi tadašnji Hrvati izbjegao i došao u Zagreb na njegovu periferiju i to u župu Donja Lomnica koja je teritorijalno u sastavu općine Velika Gorica. Pred bijeg iz Odžaka, stanovao je na adresi: "Titova ulica br. 186."

260

Ante je bio visok, mršav i sijed čovjek. Prebolio je dva srčana infarkta, a treći gaje na ulici do kraja pokosio. Kao dječakje mnogo prepatio u Drugom svjetskom ratu, upravo kao i svi Hrvati iz Odžaka i njegove okolice pa sve gore do Save. Svega se dobro sjećao i pripovijedao mladima mnoge dogadaje iz tog razdoblja tragične hrvatske povijesti. Teško gaje pogodila ova srpska agresija, alije sačuvao svoju prisebnost i strpljivo podnosio teške izbjegličke dane. Bioje osobiti prijatelj sjednim povjerenikom župskog Caritasa u Donjoj Lomnici. Jednom mu je, kao slučajno, rekao:

- Ivane, bolan,ja sam bolestan i star čovjek. Za mene nije ova konzervirana hrana iz humanitarne pomoći. Ja je ne smijem, a niti mogu jesti.

- Vjerujem ti, Ante. Nažalost, taj teški križ sada nose mnogi prognanici i izbjeglice - odgovorio mu je sućutno.

Ante je bio smiren, razborit i pametan čovjek. Iako samo s dva razreda završene pučke škole, bio je prirodno nadaren zapažanjem i inteligentnim pripovijedanjem. Gotovo su mu sva djeca, njih petero živih (a bilo ihje šestero u njegovu braku s Janjom), završila više ili visoke škole. Sa suprugom se razveo 1975. godine, ali su njihova djeca ostala vjerna i ocu i majci. U njihovoj bračnoj nesreći to im je oboma bila velika utjeha. Eto, to je sve što znamo o njegovu privatnom životu o kojem nije nikada ništa govorio.

Zbog njegovog realnog gledanja na zbivanja oko sebe i pametnih zaključaka, poštivali su ga svi koji su ga bolje poznavali: i mještani i izbjeglice kao i prognanici u župi Donja Lomnica. Neka mu dragi Bog bude nagrada za patnje i dobra djela, a milostiv neka mu bude zbog njegovih slabosti, koje svi mi imamo. Izuzetno mije drago da sam poznavao tako vrlog čovjeka, a još mi je draže da sam s njim prijateljevao. Dolazio sam k njemu u Donju Lomnicu i s radošću slušao njegovo pripovijedanje o viteškim podvizima odžačkih Hrvata u obrani svojih ognjišta tijekom Drugog svjetskog rata. Zbog toga sam zavolio te ljude i taj kraj. Jednom sam mu rekao:

- Ante, kad se vratiš u svoj Odžak, doći ću te posjetiti i tako učvrstiti naše prijateljstvo.

On se na to nasmijao i uvjerljivo dodao:

- Dođi, Ivane, i rado ću te dočekati kao brata. Ali, pravo da ti kažem, ne vjerujem da ću to živ dočekati.

Taj su razgovor slušali i drugi prognanici iz Bosne okupljeni u župnom Caritasu radi dodjele humanitarne pomoći. I svi su oni s tugom mislili kao i Ante. No, Bog drukčije planira. On svoje ne ostavlja. Bog patnju pravednih nagrađuje!

261

U to se vrijeme nalazio na prvoj crti bojišnice kod Orašja, Marko Kaurinović,Antin sin. Kažu daje on organizirao očev pogreb te ga sahranio kod Velike Kopanice na groblju u Beravcima u Slavoniji - općina Slavonski Brod.

Godine 1997., djeca i supruga Ante Kaurinovića, prenijeli su njegovo tjelo iz Beravaca i sahranili ga u Odžaku na groblju u Bijelim Barama. Time su učinili veliko djelo ljubavi prema svom pokojniku čija je duša to sigurno i željela. Tako se njegovo tjelo konačno smirilo na hrvatskoj grudi u Bosni za koju je toliko trpio i zbog toga ju i mnogo volio.

Ante Kaurinović - Marijanov je uzorni sin hrvatskoga naroda iz bosanske Posavine, pa stoga se njime trebaju ponositi u prvom redu njegova djeca i supruga Janja, ali i sav njegov hrvatski narod onoga kraja. Hvala ti, Ante, za tvoju odanost i ljubav prema Hrvatskoj Katoličkoj Crkvi, a potom za ljubav prema našoj domovini Hrvatskoj. Hvala ti i za tvoju odanost i ljubav prema hrvatskoj Posavini srednje Bosne, te za ljubav prema odžačkom kraju s kojim si srastao dušom i tijelom. Neka ti ta hrvatska zemlja bude laka. Počivaj u miru Božjem. Amen!

HRVATI SU NEPOBJEDIVI KAD RATUJU ZA SEBE

Odžački su nas Hrvati svojim herojstvom u Drugom svjetskom ratu podsjetili na našu zaboravljenu hrvatsku ratničku povijest. Ako se okrenemo unazad i proučimo tu povijest, onda ćemo uvidjeti (kako kaže dr. Antun Radić - Stjepanov brat) da su Hrvati stotinama godina ratovali za druge i u tim se ratovima pokazali vjerni saveznici i nenadmašivi borci.
Mnogi su vladari u povijesti željeli da Hrvati, kao ratnici, budu na njihovoj strani, a drugi su se opet, oni pametniji, bojali Hrvata kao svojih ratnih protivnika.

Bizantski car Konstantin VII. Porfirogenet (samostalno vladao od 945. do 959.) tvrdi ujednom svom spisu da je njegov davni prethodnik bizantski car Heraklije I. (610. - 641.) u početku 7. stoljeća pozvao Hrvate (iz njihove stare postojbine, s one strane današnje Bavarske, gdje su danas Bjelohrvati) da mu pomognu u borbi protiv Avara. Hrvati su tada pobijedili Avare i ostali u svojoj današnjoj domovini, uglavnom izmedu rijeke Drave i Jadranskog mora.

Poznajući dobro Hrvate kao borce, jednom je Napoleon I. Bonaparte (1769. - 1821.) uzviknuo: "Dajte mi 100 tisuća Hrvata i osvojit ću svijet!" (spomenuto i u dokumentarnoj emisiji HRTV ZAGREB "Stare slave djedovino", emitiranoj 30. svibnja 1993. u 20.25 sati).

U vezi s prostorom koji su naselili Hrvati potiskujući Avare, doktorica povijesnih znanosti Agneza Szabo u razgovoru za "Večernji list" od 16. listopada 1992. reklaje, uz ostalo, i ovo - prepričano: U nacionalnoj povijesti, hrvatski čovjek treba prepoznati svoju osobnu povijest. Iz te povijesti i svoje izdržljivosti kroz stoljeća, možemo crpsti i danas snagu i lijek za ovaj rat (misli se na rat koji je započeo agresijom Srbije na Hrvatsku 1991. godine) i za budućnost. Hrvatski je narod na takvom zemljopisno-političkom prostoru da je uvijek morao trpjeti. Njegovi su vladari često bili u tako dramatičnoj situaciji da za njezino rješenje nije bio dobar ni jedan mogući izbor, pa su tražili onaj koji je manje loš.

Povijest se ponavlja! Zato svako i najveće zlo treba imenovati. Treba ga smjestiti u odgovarajući kontekst, a ne prešućivati. Prešućivanje zla pogoduju njegovu širenju.

Hvala gospodi Agnezi za ovako mudre misli. Da, slažem se! Svako zlo treba imenovati. Stoga i pišem ovu knjigu.

264

PONAŠANJE PREČANSKIH SRBA U NEZAVISNOJ DRŽAVI HRVATSKOJ

UVOD

Sva su srpska sredstva javnog priopćavanja od prvog dana postojanja NDH širila laži protiv ustaša i cjelokupne hrvatske vlasti. Tvrdili su da će hrvatska vlast sve Srbe maknuti iz NDH istjerivanjem ili likvidacijom kako bi se država etnički očistila. Usporedo s tim lažima, srpski su ekstremisti bunili Srbe i započinjali nasilja nad Hrvatima. Najprije su to činili zaplašivanjem i prijetnjama, zatim paležem, zasjedama, te ubijanjem hrvatskih vojnika i civila. Zbog svega je toga nastala panika i medu miroljubivim Srbima koji su mimo svoje volje postajali žrtve lažne promidžbe, te se stavljali u službu onih koji su potkopavali ustrojstvo NDH. Prečanske[61]* su Srbe posebno bunili ubačeni četnici Draže Mihailovića iz Srbije i Crne Gore, zbog čega se raspaljivao gnjev Hrvata na Srbe općenito.

Ovdje navodim nekoliko događaja iz svakodnevnog života u to doba, koji zorno pokazuju kako je to izgledalo. Imena većine sudionika ovih dogadaja namjerno nisam iznosio,jer sujoš uvijek živi ili su im živa djeca, koju ne želim kompromitirati. Kasnije su vlastodršci komunističke Jugoslavije, pod pritiskom tajne velikosrpske politike, prihvatili većinu srpskih laži protiv ustaša i drugih Hrvata, te ih uvrstili u školske i povijesne knjige.

ISTINA O GUDOVAČKIM ŽRTVAMA

U školskim se udžbenicima komunističke Jugoslavije tvrdi da su četnička nasilja nad Hrvatima odgovor na ustaške represalije nad Srbima. U takve laži više ne vjeruju ni naša školska djeca. Svi učeniji ljudi svijeta znaju da su glavni nasilnici, začetnici nereda, organizatori atentata i ubojice, te začetnici ratova bili Srbi. Sva kasnija ubojstva i progoni srpskog življa u oba svjetska rata i nakon njih, pa i danas - dio su ogorčene borbe za nacionalni opstanak, ali ponekad i osveta Hrvata, Makedonaca, Albanaca, Bugara, Nijemaca i drugih za teška zla učinjena njihovim sunarodnjacima.

Srbi su izvršili atentat u Sarajevu, čime su Prvi svjetski rat doveli na Balkan, gurnuvši tako svoj narod i sve susjedne narode u neizmjernu patnju.

- - - -

*61 * Prečanski Srbi - naziv za Srbe nastanjene zapadno od Dunava i Drine*

265

Kad su se hrvatski seljaci 1920. godine pobunili protiv žigosanja stoke i njezina odvoza u Srbiju, srpska je vojska tu pobunu ugušila u vatri i krvi, te time zauvijek uvjerila hrvatskog seljaka da im od Srba dolazi samo nesreća. Godine 1919. srpski su žandari u zatvoru nasmrt pretukli hrvatskog političkog vodu Stjepana Radića. Kad se Srbi u beogradskoj Skupštini 1928. nisu mogli politički suprotstaviti pravednim hrvatskim zahtjevima, pobili su Hrvate kao zečeve misleći da su tim riješili problem. Ta su ubojstva stvorila Pavelića onakvim kakav je bio, kao i njegove ustaše, koji su organizirali atentat na vodećeg Srbina - kralja Aleksandra - 1934. u Marseilleu. Srbi su 1941. prihvatili i potpisali pristup Trojnom paktu, a za dva dana sve obećano i potpisano pogazili. Posljedica togaje bila njemačko bombardiranje Beograda, u kojem su poginule tisuće nedužnih ljudi. Upravo je to izigravanje pristupa Trojnom paktu i dovelo Drugi svjetski rat na Balkan.

U školskim je knjigama komunističke Jugoslavije pisalo: "Koliko se zna, prva akcija čišćenja i masovnog ubijanja desila se u selu Gudovcu kod Bjelovara, gdjeje 29. aprila 1941. ubijeno oko 150 srpskih seljaka."[62]* Istina je da se to dogodilo, ali ih nije ubijeno toliko, jer su takve brojke Srbi i komunisti sustavno višestruko uvećavali. No vrijednoje razjasniti tu "akciju čišćenja" u Gudovcu i okolici.

Da bismo bolje razumijeli podvalu navedenog citata, poslužit ćemo se općenitim primjerom: Ako mi kažete da ste jučer vidjeli kako dva čovjeka nemilosrdno tuku trećega, a okupljeni prolaznici to ravnodušno gledaju, u meni se budi revolt. Odakle toj dvojici hrabrost i takva drskost da pred toliko svjedoka tuku togjadnika? U meni sejavlja bijes i zato što nitko od rulje nije priskočio u pomoć pretučenom! Vjerujem da se u takvu slučaju ista pitanja nameću svakom pravdoljubivom čovjeku. Ali ako mi naknadno kažete daje taj prebijeni čovjek okorjeli zlikovac, onda se moj stav, ali sigurno i vaš, prema tom dogadaju potpuno mijenja. To se može usporediti i s dogadajima u Gudovcu i okolici. Uzroci se prešućuju, a posljedice se već pedeset i više godina udaraju na sva zvona.

Sjećam se što mi je 1985. godine pričao jedan čovjek iz gudovačkoga kraja o tim žrtvama:

"U Gudovcu i okolnim selima živio je tada priličan broj Srba. Kad je 10. travnja 1941. proglašena NDH, oni kao da su poludjeli: noću su organizirano vikali, prijetili Hrvatima, psovali njih i njihovu vlast, pucali,

- - - -

62* Mijo Haramina, "Čovjek u svom vremenu'; povijesna čitanka za VIII. raz. OŠ, Školska knjiga, Zagreb, 1988, str. 98. To je dio ulomka iz knjige Milana Baste "Rat je završio sedam dana kasnije'; a unesen je u spomenutu čitanku. Taj je Milan Basta jedan od glaunih srpskih zapovjednika pokolja nad Hrvatima u Bleiburgu.

266

podmetali požare, lupali po vratima i prozorima svojih susjeda Hrvata. Danju je bio mir,jer su se zločinci morali odmoriti. Već sljedeće noći nastavljali su svoje paklene orgije. Taj ljudski soj nije mogao podnijeti činjenicu da su oni - Srbi - izgubili svoju Kraljevinu Jugoslaviju, a da su Hrvati istodobno dobili svoju samostalnu državu na prostoru koji im povijesno pripada. Nisu mogli zamisliti nešto tako `strašno': oni `koji su tobože rodeni da vladaju Hrvatima', najednom su Hrvatima samo ravnopravni. Većinije to bilo ravno propasti njihova srpstva. Tim primitivnim i drskim ljudima nije bilojasno kakvo je poniženje za sav hrvatski narod što se oni - Srbi - tako bezobrazno ponašaju u hrvatskoj kući, gdje su došljaci i velika manjina.

Delegacije su Hrvata iz gudovačkoga kraja više puta odlazile u Bjelovar i molile hrvatske vlasti da ih zaštite. Mnoge su obitelji danima ubacivale posteljinu i ogrtače u zaprežna kola i navečer odlazile od svojih kuća, te spavale u tuđim dvorištima nadomak gradu Bjelovaru, da bi se ujutro vratile svojim kućama. To su činile u strahu pred srpskim prijetnjama.

Dana 27. travnja 1941. godine bjelovarska je Narodna zaštita (NZ) uhvatila nekog četnika u razbojstvu. Uhićenika su sprovodila dvojica pripadnika Zaštite: sluga bjelovarskog mesara Ružića, i neki Miketić iz sela Tuka kod Rovišća. Obojica su bila u civilnih odijelima, a svaki je imao na rukavu žutu traku, s istaknutim slovima "NZ". Dakako, bili su naoružani puškama, a četnika su vodili u Bjelovar Gudovačkom cestom. Kad su bili u Velikim Sredicama blizu groblja, upali su u srpsku zasjedu kod kuće obitelji Raptavi. Miketić je bio teško ranjen u prsa, a sluga je pobjegao. Iz svog je dvorišta s puškom neoprezno izišao Đuro Raptavi, roden 1918. Pogoden srpskim metkom u glavu, odmah je umro. Četnik je iskoristio tu pucnjavu i potrčao u polje. Vidjevši ga u bijegu, netko ga je jednim hicem pogodio u potiljak i ubio. Vjerojtnoje tako precizno pucao sam Miketić ~:ojije sutradan umro u bolnici.

Tako su spomenute večeri u sumrak gudovački Srbi ugasili tri života, a pričalo se da su sudjelovali i u likvidaciji još tridesetak Hrvata u Mostima kod Kapele. Taj je dogadaj u Velikim Sredicama `prelio čašu hrvatskog strpljenja', pa je vojska rano ujutro 29. travnja 1941. opkolila čitav onaj kraj, te uhitila Srbe za kojeje držala da su mogući počinitelji nereda i zločina. Nakon tih nesreća i zala, ne samo za Srbe nego jednako tako i za Hrvate, u onom je kraju zavladao mir."

Uoči Božića, 1993. godine doznao sam za staru ženu kojaje bila očevidac tih nemilih dogadaja 1941. u Gudovcu i okolici. Pitao sam je čega se sjeća. - Još se sjećam onoga velikog straha koji su nam Srbi utjerali u kosti svojim prijetnjama, noćnom vikom i pucnjavom. Kad su hapšeni, svejedno mi ih je bilo žao,jer možda nisu bili svi krivi - odgovorilaje žena sa žalošću u glasu.

267

Nemojmo zaboraviti da se ova gudovačka tragedija dogodila u tijeku strašnog svjetskog rata kad su u svim zaraćenim državama za takve zločine sudili Prijeki ratni sudovi. Nije bilo vremena za vodenje duge i detaljne istrage. Da su se gudovački Srbi tako ponašali 1941. u bilo kojoj državi sadašnjeg demokratskog zapada, sigurno ne bi bolje prošli. Dapače, bili bi još gore kažnjeni. Kao dokaz za to navodim postupak službe Državne sigurnosti SAD-a prema američkim Japancima u vrijeme japanskog napada potkraj 1941. na Pearl Harbour (Perl Harbur). Tada su u Americi uhićeni svi Japanci i strpani u koncentracij ske logore. Što bi tek Amerikanci uradili tim Japancima da su oni po Americi otimali materijalna dobra, palili kuće i ubijali ljude, kao što su Srbi, baš u to vrijeme činili diljem Nezavisne Države Hrvatske?

Srbi su Hrvatima nanijeli mnogo više zla, nego Japanci Amerikancima. Svejedno su ti "demokratični i čovječni"Amerikanci na Japan bacili atomske bombe. Zato, kadje riječ o humanosti, Hrvatima su Amerikanci loš primjer.

UBIJENI JE MLADIĆ
JEDINO DIJETE SVOJIH RODITELJA

Pričao mi je prije desetak godina isti taj čovjek iz okolice Gudovca još jednu žalosnu pripovijest, ali sam zaboravio točno mjesto i vrijeme dogadaja. (Marinko je izmišljeno ime.)

Marinkovi su roditelji sjedili u kuhinji kad je on ušao. Majka je primijetila da joj je sin uznemiren i zamišljen, te mu se obrati:

-Sine, što se to s tobom dogada? Ne možeš se smiriti najednome mjestu. Jučer i danas samo gledaš kroz prozor i šutiš. Reci što te muči?

- Sigurno je to primijetio i tata - okrene se mladić prema ocu.

- Baš smo o tome malo prije razgovarali. Ta nismo slijepi! Što se s tobom događa?

- Imate pravo! - odgovori im sin neodlučno, pa se opet zagleda kroz prozor nekamo daleko, u polje.

Nastala je šutnja. Roditelji su gledali u sina, i bojali se istine koju krije. Otac ipak odlučno reče:

- I nas, kao i tebe, grize ta neizvjesnost. Reci nam sve, pa što Bog dade. Jedinac si nam i priznajem da se oboje pribojavamo onoga što ćeš nam reći.

Među njih se opet uvukla šutnja. Malo kasnije, mladić se okrene, pogleda majku, zatim oca i polako počne govoriti:

- Vi znate da su svi moji vršnjaci i najbolji prijatelji dobrovoljno otišli u vojsku - u ustaše. Samo sam ja kukavica u selu.

- Toga smo se i bojali, moj Marinko - reče mu majka slomljena glasa. - Nisi ti kukavica, nego još nije došlo vrijeme tvoga odlaska u vojsku. Još nemaš ni 19 godina - primijetio je otac naizgled mirno.

- Prekjučer mi je rekao pijani Nikola da su svi pravi muškarci pod oružjem, osim nas dvojice. Još je rekao: "Dobro, ja sam pijanac i svi me preziru, a što ti čekaš? Nemoj biti kukavica!"

Marinkovi su se roditelji značajno pogledali, a otac mu reče:

- Ne osvrći se na riječi tog jadnika. On trpi zato što je takav. Tvoj je slučaj drukčiji.

- Onje u pijanstvu rekao istinu, a ostali naši seljani sigurno isto misle, ali mudro šute. Zato vas molim, pustite me, da ne patim kao jučer i danas. Nikola si ne može pomoći jer je pijanac, a ja ću si pomoći ako odem kamo su otišli i svi moji prijatelji.

Roditelji su ga bezuspješno odgovarali od tog nauma, potkrepljujući svoj otpor raznim primjerima. Konačno su ga pustili, ali teška srca. Obukao je uniformu i bio ustaša dva dana kada je njegovoj jedinici zapovjedeno da sljedeće noći obide jedno srpsko selo kao vojna patrola.

U lijepoj vedroj noći mjesečinaje obasjavala srpske kuće i staje. Nigdje svjetla, grobna tišina, kao da nikog živog u blizini nema. Patrola je prošla kroz selo, te se vraćala istim putem. Sve je bilo mirno i u najboljem redu. Kad su izišli iz sela i odmicali već od posljednjih kuća, iza njih opali puška, a metak pogodi najmladeg ustašu. Bio je zadnji u koloni. Pogodak je bio toliko precizan da je Marinko pao na mjestu mrtav. U žalosti za nedužnim mladićem, ustaše su se toliko razbjesnili da su se kao razjareni lavovi vratili u selo i do temelja ga spalili. Tko je za to kriv?

NIJE IM PRVI PUT . . .

(Na glavi "titovka" - u ruksaku četnička šubara)

U "Večernjem listu" od 30. srpnja 1993. na stranici 45. Josip Grbelja u 3. nastavku svoga podlistka iznosi tajne arhivske dokumente o urotama Srba u Hrvatskoj. Uz gore navedeni naslov i podnaslov piše da su Srbi usred Zagreba još 1908. godine načinili akciju "Srbi na okupu", kojom su, u prvom redu, propagirali pripajanje Hrvatske Srbiji. Tom je prilikom podignuta optužnica državnog odvjetništva s datumom 12. siječnja 1908. protiv 53 Srbina, s Adamom Pribićevićem na čelu, a zbog zločina veleizdaje.

Taj je postupak Srba (koje je Hrvatska rodila, othranila i sve im dala kao svojoj rođenoj djeci da bi joj na kraju zabili nož u leđa) ogorčio svu hrvatsku javnost. Dakle, hrvatski se izdajice rađaju i rastu u hrvatskom srcu u obliku ljudi koji se nazivaju Srbi.

UROTA I MEĐU PARTIZANIMA

Josip Grbelja dalje piše:

"Da ništa nije slučajno i odjednom, kad su u pitanju odnosi Srbije i Srba prema samostalnoj Hrvatskoj i Hrvatima, nego organizirano i s ukorijenjenim animozitetom, svjedoče i zapisnici sa saslušanja partizana-pobunjenika srpske nacionalnosti (vojnika i časnika, pozadinaca i partijskih organizatora) koji su se 1944. pobunili protiv stvaranja ZAVNOH-a[63]* i Narodne Republike Hrvatske, želeći da ostanu pod okriljem Beograda i Srbije.

Ti zapisnici, koje je kod sebe čuvao Čiča Janko, odnosno Moša Pijade, a koji su u Hrvatskom državnom arhivu čuvani kao najstroža tajna ili kao tajni spis br. 1, doista su potresan dokaz o brutalnostima što su ih Srbi partizani i Srbi pozadinci na Baniji i Kordunu 1944. trebali učiniti Andriji Hebrangu, Veci Holjevcu i svima ostalima zavnohovcima.

Predvođeni Jocom Eremićem, Stevom Kosanovićem-Jabučarom, Milanom Bastom, Milanom Momčilovićem, Dušanom Balčinom, Ljubom Martinovićem, Markom Mrkićem, Jovanom Balčinom, Milićem Napijalom, Ljubom Vujičićem, Dragićem Bunčićem, Veljkom Koraćem, Milanom Napijalom, Ilijom Žegarcem i desetinama komandanata, komandira, komesara, agitpropovaca ili partijaca, oni su smislili da se povežu s banijsko-kordunaško-ličkim četnicima, te s Nijemcima u Karlovcu.

IZNUTRA PARTIZANI SRBI, IZVANA ČETNICI

S prvima - da im podignu moral i dogovore pod kojom zastavom i lozinkom će napasti zgradu u Topuskom u kojoj bude zasjedanje ZAVNOH-a (partizani Srbi iznutra, četnici jurišanjem izvana), kako bi pobili što više s.udionika (Hrvata i Srba koji su ih podržavali), s drugima - da ih Nijemci

- - - -

63* ZAVNOH - Zemaljsko antifašističko uijeće narodnog oslobodenja Hrvatske.

270

što bolje naoružaju, da u danom trenutku, kada ti pobunjenici dadu signal za napad, njemački piloti bombardiraju Topusko i zgradu u kojoj je trebalo biti zasjedanje ZAVNOH-a, te da im Nijemci ustupe neka `ustaška' mjesta u Gorskom kotaru.

Kad je pobuna otkrivena, rijetki su uhapšeni i saslušavani, a većina ih je pobjegla u četnike i ratovala do kraja rata pod kokardom, nakon čega su izbjegli u Ameriku (npr. Eremić i Jabučar), a neki su se sakrili kod njemačke obavještajne službe u Brinju i Karlovcu (npr Milan Basta), zatim se do kraja rata stvorili na visokim partizanskim položajima, te u poraću, uglavnom kao generali ili pukovnici, vedrili i oblačili u Hrvatskoj, zapravo sve donedavno, do 1990. godine, kad su se Srbi ponovo pobunili.

Evo nekih zanimljivosti:
Dok je ZAVNOH-ov tajni dokument br. 1 pod naslovom `Dosje Kordun-Banija'još stajao u sefu, beogradski novinar Milo Gligorijevićje u feljtonu `Srbija na Zapadu' (NIN, lipanj-kolovoz 1990.) napisao: "Vojvoda Momčilo Djujić mora biti pomenut i u priči koja sledi, a koju pričaju Stevo Kosanović, u američkom gradu Detroitu, i Joco Eremić u kanadskom Vindzoru. I jedan i drugi proveli su gotovo ceo rat pod partizanskom uniformom, a na kraju 1944. obreli se među četnicima. Sa gledišta zvanične jugoslovenske istoriografije oni su izdajnici. Po sopstvenom ubeđenju oni su begunci od partizanske `pravde'.

Milo Gligorijević nije neuk, ili novinarski početnik, da ne bi znao tko su Stevo Kosanović~Tabučar i Joco Eremić, osobito nakon što su mu oni sami ispričali tu `pomenutu priču', ali on se pravio toliko Englezom koliko muje u feljtonu bilo potrebno da raspali - sadašnje četnike protiv Hrvatske." - završava Josip Grbelja treći nastavak feljtona u "Večernjem listu".

271

KOMUNISTIČKO-ČETNIČKI ZLOČINI
1941. DO 1945. GODINE
(Napisao MILE KRAJINA, hrvatski guslar iz Osijeka,
23. kolovoza 1992.)

1

Dvadeseto krvavo stoljeće,
Narod nikad zaboravit neće.
Komunizam zauzeo maha,
Europa umire od straha.
Rat je svjetski, Europa gori,
Hrvatska se za slobodu bori.
Od velikosrpske kraljevine
Četrdeset i prve godine
Rodena je hrvatska država
Ko za vrijeme kralja Tomislava.
Minulo je osamsto godina
Do ovoga svečanoga čina.

2

Četničke je bande napadaju
Kolju, pale, narod ubijaju.
Kod Srba je mržnja urodena
Protiv svakog hrvatskog imena.
Četnici nas kolju na sve strane
Ustaše se s domobranim brane.
Tragedija za svakoga rata,
Kada Hrvat ubija Hrvata.
Komunisti odoše u gore,
Protiv svoje Hrvatske se bore.
Za zločin su komunisti krivi,
Oni mrtvi i današnji živi,
Jer su na vlast doveli četnike
Podle borce Srbije velike.

3

Na Neretvi ginu partizani,
A četnici na drugoj su strani.
Pet tisuća zarobe četnika,
Okorjelih bradatih krvnika.
Primiše ih sve u partizane,
Da Hrvate legalno tamane.
Pod parolom bratstva i jedinstva
Vršili su svirepa ubistva.
Komunisti i s njima četnici
To su ratni najveći zločinci.
Stotine su napunili jama,
A zločine pripisuju nama.

4

Komunisti srpski generali
Naredenje za pokolj su dali.
Sjetimo se blajburških žrtava,
Tu Hrvata pol miljuna spava,
Kada su ih Englezi izdali
I zlikovcim partizanskim dali.
Žene, djeca s vojskom su bježali,
Zločinci im život okončali.
Teški zločin u Kočevskom
Rogu Zaboravit Hrvati ne mogu.
Kurbegova i Husina jama,
O zločinu narod priča nama.
Pogubiše mnoge svećenike,
Širokoga Briga mučenike.

272

5

Rama moja oplakuje žrtve,
Što su pale od četnika mrtve.
Oko Foče muslimane naše
Četrdeset tisuća poklaše.
Hrvatski su grobovi rasuti
Narod više o tome ne šuti.
Od Jazovke do Jadranskog mora
Krv hrvatska istražit se mora.
Umiranje na križnome putu,
Ljuta trava za ranu je ljutu.
Krvoločno ubijaju ljude
Za Partiju i svoje zablude.

6

Diktatura proletarijata,
Uperena protivu Hrvata.
Branili su Sovjetsku Rusiju,
Da ostvare veliku Srbiju.
Protiv svoje hrvatske države
Za tudina gubili su glave.
Tako ginu hrvatski ratnici,
Vlast Srbima, njima spomenici

7

Imali su državu i vladu,
Što joj nisu pomogli u radu.
Zagrizli su Evinu jabuku
Na Hrvatsku podigli su ruku.
Istjerani iz zemaljskog raja
Srpski zločin danas nema kraja
Znajte dobro, komunisti stari
Ratni zločin nikad ne zastari
Nećemo vas ubijat, ni klati,
Nit u jame bezdanke bacati,
Kao što ste vi radili nami,
Pokoljenje nek se vaše srami.

8

Pružimo vam ruke pomirnice,
Obuzdajmo srpske ubojice.
Sad hrvatske zovem domobrane,
Sve ustaše i sve partizane.
Složno, braćo, protivu četnika
I velikosrpskih razbojnika,
U obranu domovine bratske
Nezavisne Države Hrvatske!

KAKO JE TVOJ BRAT
PRETRESAO MOJU KUĆU, TAKO ĆU I JA TVOJU

Pripovijedao mije moj pokojni brat Karlo što mu se dogodilo u siječnju 1943. god. Njegovaje kuća bila na osami u podnožju šumovita brijega. Usred bijela dana na njegovu se dvorištu pojavi skupina četnika zastrašujućeg izgleda vodena Teodorom Milinčićem iz Velike Ilove. Bili su naoružani noževima, redenicima streljiva, bombama o pojasu, te puškama i puškomitraljezima. Dugu imje kosu na glavi pokrivala šubara s kokardom. Neki su od njih imali duge neuredne brade. Nekoliko ihje ušlo u kuću, dok su se ostali razišli po dvorištu ili pregledavali štalu. U kući se zatekao Karlo sa suprugom i malom djecom. Čim su ušli, zapovjednik Milinčić naredi:

- Pretresite kuću od temelja do krova!

Četnici se lagano, s noge na nogu, razidoše, a voda strogo upita Karla: - Kako se ti zoveš?

- Teodore, nemoj se praviti lud. Govoriš kao da se ne poznamo - odgovori mu Karlo.

Teodor još jednom odmjeri Karla pogledom od glave do pete i lagano se osmjehne. Zatim reče svojim ljudima:

- Prekinite pretres!

A njegovi ljudi nisu ništa ni dirali u kući. Samo su se pogledima uvjeravali da su u siromašnoj kući, kakvihje u ono vrijeme bilo na pretek. Okupili su se u kuhinji, a njihov zapovjednik nastavi:

- Karlo, tvoj je brat Marko kao domobranski narednik vodio vojsku koja je pretresala srpske kuće u našem selu. On se ponio ljudski prema svima nama i nije dopustio loše postupke sa Srbima. Sada mu uzvraćamo istim načinom.

- Teodore, hvala ti! Čestitam ti što sve to nisi zaboravio.

- Ne, Karlo! Želim biti pošten kao što je bio pošten i tvoj brat. Ne mogu dopustiti da on bude bolji od mene - te je riječi popratio podrugljivim smijehom, koji su i ostali prihvatili.

-Marija, donesi nam rakiju da se počastimo kadje pretres ovako završio - rekao je Karlo svojoj ženi.

Svi su popili po čašicu s nogu i izišli. Nakon nekoliko koraka, Teodor se okrenuo:

- Pozdravite mi Marka! - reče dižući ruku na pozdrav.

- Hoćemo! Nek' ste nam i vi živi i zdravi! - odvratila mu je Karlova žena, milujući po kosi maloga Iku.

HRVATI NISU HTJELI UBITI ČETNIKA

U borbama za Knin 1944. godine, četnici su se zajedno s Nijemcima borili protiv partizana. Tadaje Mile Borduljak, Hrvat, bio desetar ujednoj partizanskoj jedinici. Pripovijedao je svom susjedu Anti ovaj događaj:

"U jednoj smo borbi za Knin, u mjestu Topolju, zarobili četnika kojeg je moja desetina otprije poznavala. Naš je komesar naredio četniku da si iskopa grob. Kad je ovaj to učinio, isti je komesar meni i mojoj desetini naredio da ga strijeljamo. Nikomu od nas to nije bilo pravo, jer nam se činilo da čovjek nije ništa kriv On se morao boriti protiv partizana kao i mnogi drugi ljudi. No, što je - tu je, zapovijed smo morali izvršiti.

Komesar je doveo četnika na rub jame. Nas je postavio na odredenu udaljenost i komandirao:
- Puške na gotovs!

Svi smo dignuli puške, repetirali i nanišanili u nesretnog čovjeka. Zatim je slijedila druga komesarova naredba:
- Pali!
Puške su zastrašujuće `progovorile', ali je četnik na rubu jame ostao neozlijeden. Svatkoje od nas mislio: `Ne želim pucati u čovjeka koji vjerojatno ni za što nije kriv.'
I svi smo pucali iznad njegove glave.
Kad je komesar to vidio, bijesno je zaurlao: - Morate ga ubiti! Puške na gotovs!

Izbacili smo prazne čahure, ponovno ubacili metak u cijev i nišanili u čovjeka koji mi se tada činio najusamljenijim čovjekom na svijetu, ali je hrabro gledao u uperene cijevi.
- Pali! - ponovno je zapovijedio komesar.
Sve su puške opalile, ali je četnik opet ostao stajati, neozlijeden. Tada je razjareni komesar priskočio čovjeku, izvadio pištolj i ubio ga. Ljudi iz moje desetine ija napeto smo pratili komesarove pokrete. Bojali smo se da će zapucati i prema nama, pa smo se pripremili na obranu od te razjarene zvijeri u ljudskom obličju. U mojoj su desetini svi borci bili Hrvati, jer smo zajedno iz domobrana prebjegli u partizane.

DOŠLI IZ DOMOBRANA U PARTIZANE, A SRBIN IH SVE POBIO

Bivši partizan, Hrvat iz Vrlike, Petar Božinović, pričao je svom susjedu Anti sljedeće:

"Bio sam u artiljerijskoj jedinici. Zarobili smo razno topničko naoružanje, kojim uglavnom nismo znali rukovati. Trebali smo čovjeka koji će nas za to osposobiti. I, jednog nam se dana pružila prilika.

Odmarali smo se u mjestu Ripaču 1944. godine, poslije jedne bitke za Bihać, kad evo k nama iz kukuruza pet domobrana, ruku podignutih iznad glava, što je značilo da se žele predati. Svi su na nogama imali čizme, a to je govorilo da su artiljerci. Zadovoljno smo se smješkali i radoznalo ih promatrali. Bili smo uvjereni da ćemo konačno uz njihovu pomoć upotrijebiti i svu onu artiljeriju.

Prema dokumentima koje smo našli kod svakoga od njih, čini se da su bili odnekud iz Hrvatskog zagorja. Predali su nam se smišljeno, jer smo pripadali istom rodu vojske, a vjerojatno su na osnovi izvidanja zaključili da su nam potrebni i kao stručnjaci. Odlučili su učiniti taj korak i zato što su prema našim imenima i govoru zaključili da smo svi Hrvati. Ta svoj svoga neće ubiti, bar ne sada kad smo svi postali svjesni da nitko od nas nije dobrovoljno pošao u rat.

Naš je desetar bio neki Luka. Kad su nam domobrani prilazili, Luka je skočio kao opečen i grubo im naredio da se postroje. Poslušali su naredbu, a on je munjevito izvukao pištolj i svakome od njih ispalio metak u glavu. Svi smo se ukočili iznenadeni strahotom koju smo vidjeli, pa nitko nije ni pomislio bilo kako reagirati.

Čuvši pucnjavu, k nama je odmah dotrčao naš vodnik. Kad je vidio gomilu mrtvih ljudi, zaprepašteno je upitao:

- Luka, što se to dogodilo?

- Pobio sam ove ustaške pse koji su nam se malo prije predali! uzviknuo je ovaj zluradim glasom.

- To nisu ustaše, a ni psi, nego ljudi - artiljerci koje trebamo kao suho zlato! Ali, tko ti je dopustio da ubiješ one koji su nam dobrovoljno došli? - Zar ću tebe da pitam, ti majku ustašku! I tebi ću da sudim isto tako!

- izdere se desetar na vodnika i potegne pištolj. No, vodnik je bio brži. Pogođen metkom, Luka se srušio bez glasa kao i oni nedužni mučenici - domobrani.

Spremajući pištolj, naš je vodnik, kao za sebe, rekao:

- Luka je bio Srbin. Ne znam što smo mu mi Hrvati krivi? Je li moguće da nas je toliko mrzio?

Žalosno je bilo što smo na taj način doznali da je Luka bio Srbin. Vodnikje tužnim pogledom prešao preko naših lica, pa preko šestorice ubijenih. Poslije kraće šutnje, čuli smo njegov prigušeni promukli glas:

- Skinite s njih dobru odjeću i obuću, pa ih dostojno pokopajte."

FRA PETAR PAVIŠA, ŽUPNIK I MUČENIK

(Iz "Glasa Koncila" od 9. siječnja 1994.)

Franjo Paviša, redovničko ime Petar, roden je 29. listopada 1904. u Hrvacama kod Sinja, a bioje franjevac provincije Presvetog Otkupitelja sa sjedištem u Splitu. Stupio je u Franjevački red 30. kolovoza 1923. na Visovcu promijenivši krsno ime Franjo u redovničko fra Petar. Za svećenika je zareden 21. srpnja 1929., a Mladu je misu slavio 4. kolovoza 1929. u

276

Hrvacama. Zadnja mu je svećenička služba bila: župni vikar župe Bast-Baška Voda u Makarskom primorju od 1934. do 1943. godine.

"Kao župnik svoje jedine župe istaknuo se pastirskim marom, savjesnošću i osobito lijepim propovijedanjem. Kad bi u Crkvi sv. Nikole u Baškoj Vodi držao propovijed bilo koji vanjski svećenik-gost, župljani bi obično rekli svoju ocjenu: `Lipo i ovi predika, ali nema do našega!'

Uzoran svećenik, marljiv vjeroučitelj i svjestan hrvatski rodoljub, fra Petarje bio na crnoj listi makarsko-primorskih komunista. Kad se koncem 1943. vraćao s putovanja po sjevernoj Hrvatskoj, gdjeje u Zemunu posjetio brata Duju, časnika u službi Hrvatskog ratnog zrakoplovstva, na putu u Makarsku ustavio se je u Metkoviću čekajući sigurnu vezu k cilju. Na dan Bezgrešne, 8. prosinca, vlakom dode u Ploče, gdje se navečer ukrca na brod Hrvatske mornarice `Jadro' smatrajući ga sigurnim, jer je na njemu bilo pedesetak hrvatskih domobrana. Medutim, kapetan je imao tajni dogovor s partizanima da će iste noći brod njima predati. U noći, dakle, između 8. i 9. prosinca 1943. na morskoj pučini izmedu Sućuraja i Drvenika partizani su sa svoja dva mala broda `napali' velik brod `Jadro', koji se izdajom kapetana bez ikakva otpora predade. Neke su zarobljenike partizani poubijali već na Sućuraju, dok su druge doveli do Hvara, gdje su ih kod ispitivanja psihički i fizički mučili, a osobito fra Petra, koga su kasnije internirali u zaselak `Milnu' jugoistočno od grada Hvara.

Prema kazivanju svjedoka, fra Petrovje slučaj, ipak, rješavao neki vojni sud pri štabu XXVI. divizije NOV u Hvaru. Suduje predsjedao sudac Josip Carević, kojije hrabro izjavio da nema dovoljno razloga za izricanje smrtne presude. Tada se umiješao komesar (ili komandant?) divizije Pero Radović, Crnogorac, koji se sucu zaprijetio riječima: `Ako li ti ne osudiš njega, mi ćemo tebe!' Tada je sudac, prisiljen pilatovskim strahom morao potpisati smrtnu osudu.

Prema izjavi svjedoka, osuda je izvršena 28. prosinca 1943. navečer na gradskome groblju u Hvaru, koje se nalazi na brežuljku s kapelom Gospe od Sedam žalosti. Prije samoga strijeljanja fra Petar je zamolio glavnog od trojice izvršitelja da ga puste dvije minute u kapelu da se pomoli. `Glavni' mu je to dopustio, pa se naš mučenik u svojoj zadnjoj i najtoplijoj molitvi zadržao i dulje. Kad je izišao van, rekao je: `Sada činite, što hoćete!' Tako je fra Petar pripravan hrabro položio život za Onoga komeje cijeloga života vjerno služio.

Pokopanje izvan groblja u zemlju ispod grobnog ogradnog zida prema moru. Kada je poslije 34 godine, tj. 28. svibnja 1977. u društvu s pokojnim mješteninom dr. fra Jurom Radićem (1920-1990) dr. Karlo Jurišić posjetio

277

mjesto fra Petrove pogibije, ustanovilo se daje na mjestu fra Petrova ničim označenog groba i okolo njega (gdje je prema kazivanju pokopano više osuđenika) narasla čitava borova šuma.

Nakon što je fra Petar pogubljen, jedan je partizan uzeo fra Petrov veliki zimski plašt, donio ga jednoj ženi iz Makarske, koja se tada našla u zbjegu na Hvar, i zamolio je da mu od toga fratarskog plašta napravi hlače. Uto dode i drugi partizan i reče: `Ima tu dosta robe, pa učini i za mene!' Ona je učinila po njihovoj želji. Kao što su Pilatovi vojnici, nakon što su razapeli Isusa na križ, izmedu sebe kockom razdijelili njegove haljine, tako su i Titovi vojnici, nakon što su pogubili Kristova sljedbenika fra Petra Pavišu, uzeli njegov redovnički plašt i od njega napravili sebi dvoje hlače. Tako se još jednom u povijesti Kristove mučeničke Crkve obistiniše riječi Svetog pisma: `I razdijeliše medu sobom haljine moje!'"

ŽIVO DIJETE ZAKOPAO U STAJSKO ĐUBRE

U selu Garjaku kod Vrlike živjelaje obitelj Bože Krilića: njegovi roditelji, dvije mlade sestre i njegova supruga. Sestra mun je Marta imala deset godina, a druga samo sedam. Božo je bio hrvatski vojnik - domobran. Vojska mu je dala dopust da posjeti svoju ženu koja je bila trudna. Da se ne bi vraćao nazad i tako služio redoviti vojni rok daleko od kuće, pristupio je mjesnim ustašama.

Nešto prije Božinog dolaska kući, partizani su napali Knin, koji su branili njemački vojnici potpomognuti četnicima. Borbe su trajale šest tjedana. Partizani su u početku studenoga 1944. godine zauzeli Vrliku, a zatim i sva okolna sela, među kojima i Garjak. Božo se nije povukao sa svojom vojskom, nego je ostao u selu skrivajući se na više mjesta da ne padne u ruke partizanima.

Božini su roditelji povremeno ponavljali svojim malim kćerima:

- Djeco, dok se igrate u selu sa svojim vršnjacima, uvijek pazite prilaze li neki strani ljudi našoj kući. Ako ih opazite, odmah dođite obavijestiti našeg Božu da se bolje sakrije. Partizani ga žele uhvatiti i ubiti. Ako vas budu pitali gdje vam je brat Božo, vi samo recite da ne znate.

Djeca su to razumijela i vrlo ozbiljno shvatila. Bila su pouzdani suradnici. Gotovo su svaki dan dolazili bliži i dalji susjedi Srbi, pripadnici partizanske vojske, te tražili Božu Krilića. Po kući su odmicali namještaj, dizali pod, kopali zemlju u štali, verali se na tavan da ga nadu, ali uvijek bez uspjeha.

U početku ožujka 1945. Božin je otac orao s volovima na polju. Pogledavši ujednom trenutku prema kući, primijetioje dajoj se približava nekoliko partizana. Ispregao je volove i pustio ih, a on se sakrio u obližnje grmlje. Volovi su se vratili kući, gdje su ih djevojčice dočekale i svezale u štali. Partizani su opet pretražili sve imanje, ali Božu opet nisu našli. Razbješnjeni neuspjehom, uhitili su mu majku i ženu pred porodom, otjerali ih u zatvor, te ih ondje zlostavljali ne bi li otkrile Božino sklonište.

Evo što je o tom dogadaju ispričala Božina sestra Marta, koja je tada bila desetogodišnja djevojčica:

"Kad su majku i nevistu otjerali u Vrliku, u našoj su kući s nama, dvjema sestrama ostala dva partizana: naš susjed Stevan Škrbić i jedan Boško bez oka iz okolice Drniša - obojica Srbi. Dok je Stevan tražio Božu po kući i oko nje, jednooki je Boško odlučio po svaku cijenu iz mene izvući tajnu bratova skloništa. Najprije me ispitivao o koječemu, da bi me potom upitao:
- Kada si zadnji put vidjela brata Božu? - Nisam ga već dugo vidjela.
- Kako to da ga nisi dugo vidjela? Gdje je on? - Ne znam!

Tada me odveo do zida štale, skinuo remen, svezao mi ruke na leda, te naredio da se naslonim na zid. Kad sam to učinila, zapovijedio mi je:
- Zini!

Kad sam zinula, u usta mi je stavio cijev pištolja i prijeteći rekao: -Ako ne želiš umrijeti, reci gdje ti je brat? - rekao je, pa maknuo cijev pištolja da bih mogla odgovoriti:
- Rekla sam ti da ne znam - ustrajala sam.

Nato se jednooki nasilnik osvrne oko sebe i ugleda jamu u stajskom đubru, iz koje se vadilo zrelo gnojivo za vrt, a uz jamu zabodene vile. Skinuo mi je remen s ruku, ugurao me u tu jamu i na mene vilama nabacao hrpu đubra. Upravo kad je završio svoj zločinački posao, Stevan mu je donio vijest da su našli mog brata. Izdao gaje naš poznanik F. K., Hrvat, kako bi se dodvorio mjesnim Srbima koji su u našem kraju zaveli strahovladu.

Iz susjedne je kuće Ruža, zvali smo je Ruja - kći mog strica - kriomice promatrala sve što mije činio krvnik Boško. Čim su ova dvojica otišla, skočila je iz kuće i rukama razgrnula ono dubre i izvukla me van. Bila sam bez svijesti i ležela na zemlji onako zgurena kao u jami. Pomislila je da sam mrtva, ali kad mi je vodom oprala glavu i lice, osvijestila sam se. Noge su mi i ruke utrnule, nisam se mogla ni kretati ni govoriti zbog obamrlosti i

straha. Ruja me odnijela k susjedu Edvardu, gdje su me pažljivo okupali i obukli u čisto ruho. Petnaest dana nisam mogla hodati i brinuti se o sebi. Vjerojatno su mi zbog nedostatka zraka i zbog otrovnih tvari stradali živci.

Brata su odveli u vrlički zatvor i stavili ga u ćeliju pored one u kojoj je bila zatvorena naša mati. Onaje čula i njegove krikove dok su ga mučili. Imao je dugu kosu i bradu, jer se zbog skrivanja nije mogao šišati i brijati. Bradu su mu najprije čupali, a zatimje zapalili. Najviše gaje mučio Hrvat Ilija zvani Ile kako bi se dodvorio tamošnjim Srbima i napredovao u službi. Božu su u zatvoru mučili i na druge načine, a zatim ga ubili, navodno iznad Vrlike u nekoj uvali, kraj potoka."

Nakon kratke stanke, obrisavši suzne oči i lice, Marta je ogorčeno dodala:

- Onaj moj jednooki krvnik Boško Nedić (mislim da se tako zvao ili tome slično) i danas, 1993. godine, nesmetano živi u Zagrebu i koristi se svim hrvatskim materijalnim dobrima. Dakako, znamja i prezimena ostalih gadova koje sam spomenula pripovijedajući ove žalosne događaje.

HRVATI U "NDH"
NADNIČE KOD SRPSKOG GAZDE ĐEKIĆA

U selu Polju kod Dervente živio je Srbin Đekić, jedan od najimućnijih ljudi u tom kraju. Čini mi se da mu je ime bilo Stevo, a njegovoj ženi Stepanija. Uz ostalo je imao veliku šumu i dobre konje, poznate nadaleko. Šumu je sjekao, pa švercao drva u Brod.

U prosincu 1944. godine radila su kod njega na sječi drva i moja braća: Karlo, Stipo i Ivan Vukoja. Na 10 kubičnih metara posječenih, na metar izrezanih i složenih drva, dobivali su jedan kubik za sebe. Ta je pogodba čak i danas nepovoljna za drvosječe, uza sve motorne pile i traktore. A kakva je bila tek onda kad su svi radili ručnim pilama i sjekirama? No, moja su braća bila prisiljena i na takvu pogodbu, jer to je bila jedina mogućnost da im se obitelji zimi griju. Taj su teški i opasni posao radili više gladni nego siti.

Gazdu Đekićaje posebno štitio ustaški tabornik Petar Vuleta iz Polja. Nakon pada NDH, tog su Vuletu uhitili Titovi "oslobodilački partizani" i osudili ga na 16 godina robije. Odležao je u zatvoru punih 12 godina. Za njegovo izbavljenje nije ništa učinio gazda Stevo Đekić.

SMRTNA PRESUDA I POGUBLJENJE MOJE NEVJESTE MARIJE

STRIJELJANJE PETNAEST ZAROBLJENIH DOMOBRANA

U Prnjavoru, iako je bilo zimsko doba, 21. siječnja 1944. godine, nije bilo snijega. Zemlja se noću smrzavala, a danju je bivalo malo toplije. Već tri dana vodile su se ondje žestoke borbe između domobrana - branitelja grada, i komunističkih partizana, koji su napadali sa svih strana. Kad je braniteljima ponestalo streljiva, kapitulacija je bila neminovna. Neki su domobrani zarobljeni, a neki su se predali povjerovavši partizanskim obećanjima da će im poštedjeti život. No, većina domobrana i skupina domaćih ustaša nije vjerovala komunistima i Srbima, nego se povlačila prema Derventi braneći nadljudskom snagom sebe, svoje ranjenike, te žene i djecu koji su se s njima povlačili. Nažalost, preživjelo je malo civila, a borci su izginuli svi do jednoga.

Kad su borbe prestale, slijedila je redovita procedura: domobrani su odlagali oružje, partizani ih opkoljavali, naredivali im da se postroje, te skinu obuću i odjeću. Zatim bi ih dvojicu po dvojicu vezali žicom i odvodili na strijeljanje u šumske zabiti i potoke.

U noći 22. siječnja moj je brat Karlo sa suprugom Marijom čuo rafalnu pucnjavu u našoj šumi nedaleko od kuće. Oko pola sata nakon toga, njihov je pas Garo počeo žestoko lajati i navaljivati. Neki se čovjek polako primicao njihovu dvorištu. Karloje izišao iz kuće, te dozvao i umirio psa. Onaj čovjek se jedva držao na nogama.

- Ima li tko živ da mi pomogne? - teško je izgovorio došljak.

- Ima! - javio se Karlo i prihvatio iznemogla čovjeka. Bio je snažan i povisok muškarac, bez kape, odijela i obuće. Donje rublje, a posebno košulja, poderani i krvavi, a na desnoj ruci, zahvaćenoj rafalom, visio muje odvaljen rameni mišić. Prsni muje koš bio probijen s boka, a meci su ozlijedili rebra. Ranjena mu je bila i šaka desne ruke. Brat i nevjesta tek su u kući vidjeli koliko su rane teške. Dali su čovjeku rakije i previli ga, a on imje ispričao:

"Partizani su nas petnaestoricu doveli na strijeljanje gore u onu šumu. Vezali su žicom dvojicu po dvojicu zajedno, zapešće desne ruke jednoga sa zapešćem lijeve ruke drugoga. Tako su nas sve povezali, a onoga zadnjega, koji nije imao partnera, priključili su najbližoj dvojici. Kad smo zašli u šumu, dvojica su se nekako odvezala i uspjela pobjeći iako su za njima pucali. Nas su trinaestoricu postrojili i strojnicama nam zapucali u leđa. Čim su počeli pucati, ja sam namjerno pao, a preko mene drug s kojim sam bio

281

vezan. U zaglušujućoj pucnjavi, šumom su odjekivali jauci, proklinjanja i glasna stenjanja. Kadje pucnjava prestala, moji su suborci umirali u grču. Jedan se u mojoj blizini strašno mučio. Jezivo stenjući, zgrčenimje prstima kopao zemlju oko sebe. Neki je partizan upitao:

- Treba li još tko metak?

-Trebamja! - s mukomje progovorio patnik. Partizanje prišao i hicem iz pištolja skratio mu muke.

Ja sam cijelo vrijeme nepomočno ležao glumeći da sam mrtav Kad su naši krvnici otišli i kad je oko mene nastala tišina, počeo sam se s mukom izvlačiti."

Sutradan je moj brat Karlo s Andrijom Zihom pokopao strijeljane domobrane na mjestu njihove pogibije. Kodjednogje našao u donjem rublju skrivenu sliku žene i djeteta, a na poledini slike je pisalo da se prezivaju Tomašević i da žive u selu Sredancima blizu Slavonskog Broda. Vjerojatno je i većina ostalih pobijenih domobrana bila iz toga kraja Slavonije.

Zamolio sam sinovca Ivana, Karlova sina, da mi napiše sve što zna o ubojstvu tih domobrana. Takoder sam ga zamolio da mi opiše i sve znane mu detalje ubojstva njegove majke, a moje nevjeste Marije. Ivan mi je napisao ovo:

"Možda ću Vas razočarati nepoznavanjem glavnih podataka o tom dogadaju. Žalosno je, a možda i moja sramota, što nisam bio zainteresiran za detalje tog zla, a niti za detalje, ljud~;ki gledano, te naše velike obiteljske nesreće. Nisam htio o tome razmišljati, a kamoli po tome kopati. Bojao sam se da bih time ozlijedio rane kojejoš uvijek nisu sasvim zarasle. Osim toga, a možda je ovo bilo i presudno, nisam vjerovao da ću te podatke ikada zatrebati. Mislio sam da nikada nikome neću smjeti pričati, a kamolijavno pisati o zlodjelima koja su nam partizani učinili. Otada je prošlo 50 i više godina. Gledano s ove vremenske udaljenosti, bilo je to davno, prije pola stoljeća. U vrtlogu života, a ponekad i u životnoj borbi za opstanak od danas do sutra, mnogo sam toga zaboravio, a mnogo toga nikada nisam ni znao, jer sam tada bio sedmogodišnje dijete.

Bez obzira na sve, rado ću Vam napisati ono štojoš o svemu tome znam. Dok Vam ovo pišem, prisjećam se što mi je o tim dogadajima pričao moj pokojni otac Karlo, ali i drugi naši rodaci. Nekih se detalja sjećam, iako mali, ja sam ipak bio živi svjedok.

Onda mi se, udaljenost od moje rodne kuće do šume u kojoj su pobijeni oni domobrani činila velika, jer sam bio dijete malih koraka. Sada znam da je ta udaljenost bila manja od kilometra. Domobrani su pokopani u šumi, petnaestak metara od kolskog puta koji je vodio kraj bakina vinograda, pa

gore na našu krčevinu. Na njihovuje grobu postavljen grubo izraden drveni križ. Kad god smo mi djeca onuda prolazili tjerajući krave na pašu, uvijek smo se križali i sa strahopoštovanjem gledali na onu stranu, jer se tamo dogodilo nešto strašno. Još se nerado sjećam čuvanja krava na krčevini. Sumrak bi padao, a moji nisu dolazili po mene. Plašio me mrak, ali samo zato što sam na povratku opet morao proći kraj onog mjesta što ga obilježava križ" - završava Ivan u uvodu pisma.

NAŠA UVALA - DOLINSKI ODVOJAK

U našu sam uvalu došao ja, autor knjige kao petogodišnji dječak 1926. godine sa svojima iz Rakitna. K nama se skretalo ulijevo s glavnog puta Prnjavor - Doline, i to putem koji ćemo zvati Dolinski odvojak. Stotinjak metara prema unutra diže se oko dva metra uvis kamena krnja piramida iz čijeg podnožja izvire kvalitetna voda. Taj se izvor od davnine naziva Dobra voda, a poznata je cijelom Prnjavoru i okolici. Budući da je po strani i relativno skrivena ljudskom oku, iz malog se kamenog korita, koje puni i prelijeva voda iz cijevi, napajaju sva živa bića: ljudi i stoka, ptice i zvijeri. Napajaju se neprekidno: ljeti za najvećih suša i zimi za najžešćih hladnoća, i svima je ta voda dobra - najbolja, i svima znači život. Izvor nikada ne presuši, niti se ikada voda u cijevi snirzne. Bog ju je dao svima, jednako kao i sunce, i nikad je nitko nije uništio. Blagoslovljen Bog, zbog silnih djela svojih i zbog beskrajne veličine svoje!

Na samom početku tog odvojka s desne strane, pod brijegom, nekada je stajala kuća Mare Mrdalice, kao zli stražar koji danonoćno motri na ulaz u našu uvalu i njezine žitelje.

Uvala je duga oko 500, široka oko 150, da bi se na kraju suzila na oko 80 metara. Šezdesetih je godina u toj uvali podignuta velika farma fazana, paje i pola Dolinskog odvojka, od ulaza prema zapadu, bilo dobro održavano.

*****

Sada tamo više nema te farme - nastavio mi je Ivan pisati u svom pismu - nego je na čitavom tom prostoru lijevo od Dolinskog odvojka posađena kanadska topola, sve do mjesta gdje je bila naša kuća. Zapušten je i onaj prvi dio puta nekad dobro održavan, dok je ostatak prema našim kućama zarastao grmljem te potkopan i isprekidan bujicama. Na kraju se Dolinskog odvojka uzdiže brijeg, na kojemje nekada bila, nama uvijek draga, bakina kuća s velikom obitelji.

283

Zadnji sam put bio u dolini svoga najranijeg djetinjstva u rujnu 1988. S nostalgijom sam gledao sve to i najradije bih tamo ostao i živio kao Robinzon. Uostalom to nije pusti otok. Tamo su moji prijatelji, onaj rašljasti hrast pokraj kojegje bila naša štala. Tuje i moja stara znanica Dobra voda, koju sam pio prvih sedam godina svog života. Tu su i bregovi koje sam zimi gledao s prozora i po njima se sanjkao. Na kraju, tu je i zajednički grob dvanaest strijeljanih domobrana, kojeg se sada ne bih bojao.

Oni su mi brežuljci i grmljem obrasli putovi i staze, zapuštena stabla voćaka i onaj gotovo zarušeni bunar - pecara, govorili da su tu nekada živjele hrvatske obitelji s mnogo članova. Istina teško, zbog zabačenosti, ali mirno i plodno. Danas tih obitelji nema. Nekadašnja su njihova kućišta prazna. U dolini se ne čuje vriska djece i mukanje goveda kao nekada.

Te su hrvatske obitelji, kao i stotine drugih, istjerane iz Prnjavora ili su same iselile pod pritiskom komunista - Srba, nakon Drugog svjetskog rata. Tako je taj dio Bosne, nekada s mnogo Hercegovaca - Hrvata, postao gotovo etnički čist, u korist Srba. To je čišćenje počelo odmah nakon pada Prnjavora u partizanske ruke. Hrvatske su obitelji progonjene kao neprijatelji novoga komunističkog režima i nazivane fašistima. Zbog toga je moj otac pobjegao k hrvatskoj vojsci odmah iza pokopa strijeljanih domobrana. Majka je ostala kod kuće s nama djecom i teškim ranjenikom.

Kuća nam je bila u podnožju šumovita brijega, na osami. Stoga su nas posjećivale, ne izlažući se opasnostima, partizanske i četničke patrole dok je Prnjavor bio u hrvatskim rukama. Nakon ulaska partizana u grad, dolazili su k nama, povremeno, samo četnici. Majka im je onoga domobrana predstavljala kao svog teško ranjenog muža.

Ostao je u našoj kući nekoliko dana, a majka mu je pomagala koliko je najviše mogla. U meduvremenu sujoj prijateljijavljali da su u opasnosti i vojnikov i njezin život:

- Marija, partizani ti mogu svakog trena doći na prag. Tada će dokrajčiti jadnog čovjeka, a ni tebi neće bili lako. Otpremi ga kamo god znadeš, samo da bude na sigurnom.

Majka je bila pritisnuta velikom odgovornošću. Znala je: kako god postupi, neće biti dobro,jer ranjenik se još nije oporavio. Molila se Bogu da je barem očuva od velike pogreške koja bi mogla imati pogubne posljedice. Usput je domobrana obavještavala o svemu što se događa u gradu i okolini, te o svemu što narod priča. Vijesti su ga potaknule da sam odluči otići. Najprije je majka otišla nekud od kuće i dugo je nije bilo.

284

Kasnije se pripovijedalo da je ranjeni čovjek, brižno povijenih rana i obučen u staru odjeću, pješke otišao u neko selo kamo ga je mama preporučila, a odatleje sjošjednim ranjenikom, zaprežnim kolima prevezen u Derventu. Pripovijedali su stariji da se u derventskoj bolnici dobro oporavio, ali daje nakon 6 mjeseci umro od upale pluća. Štoje istina u vezi s njegovom sudbinom, to nažalost nikada nismo saznali.

Tko je zapravo bio taj časni hrvatski branitelj i mučenik, to će vjerojatno ostati tajna. Očeva sestra Mara udana Hansdorfer, koja živi u Njemačkoj, imala je 1944. sedamnaest godina i vidjela je ranjenog hrvatskog vojnika u našoj kući. Ona tvrdi da mu je bilo ime Josip i da je s područja Vrpolja, Đakova ili Vinkovaca,jerje odatle bila s njime većina pobijenih domobrana.

ZBOG HUMANOSTI OSUĐENA NA SMRT

U našem je susjedstvu živjela Srpkinja Mara s nadimkom Mrdalica, udana za Muslimana Šaćira. Ne sjećam se njihova prezimena, ali znam da nisu imali djece. O njima mi je jedna žena pripovijedala:

- Bili su potkazivači (doušnici, optužitelji, cinkeri) i ljudi na zlu glasu. Mnogo su ljudi strpali u zatvor i mnogima teško naudili.

Mara Mrdalica je javila partizanskim vlastima u Prnjavoru daje moja majka Marija Vukoja u svojoj kući liječila ranjenog neprijatelja naroda. Znajući kakvaje bila, možemo pretpostaviti daje Mara Mrdalica tome dodala i druge laži. Zla je optužba ubrzo proizvela slijed tragičnih dogadaja. O njima moja tetka Mara pripovijeda:

`Bijaše 12. lipnj a 1944. godine, uoči blagdana svetog Ante Padovanskog. Tog sunčanog dana, u rano poslijepodne, Karlovaje Marija kod nas na brijegu brala trešnje kad su je od kuće pozvala djeca da odmah dođe dolje. Žurno je sišla, a majka i ja pošle smo komad puta za njom da bolje vidimo što se ondje zbiva. Neugodno smo se iznenadile vidjevši da Mariju na prilazu kući čekaju dva naoružana partizana. Tada nismo ni slutile, a sigurno nije ni ona, da joj je to posljednji put što je sa svojom djecom, u kući koju je mukotrpno gradila sa svojim mužem Karlom. Nekoliko koraka dalje, djeca su stišćući se jedno uz drugo, s nepovjerenjem i strahom promatrala pridošlice. Dok im je Marija prilazila, čule smo riječi jednog od tih vojnika:

- Zdravo, drugarice!
- Dobar dan! - odgovorila je Marija.
- Jesi li ti Vukoja Marija?
- Jesam! Što trebate? - upitala je uzimajući u naručje malog Antu, koji joj je posrćući pritrčao.

285

- Moraš odmah s nama poći u Komandu na saslušanje!

- Zbog čega? - upitala je zdvojno Marija.

- Mi to ne znamo! Uvijek izvršavamo samo ono što nam je naredeno - odgovorio je isti partizan nehajno.

Marija se htjela bolje obući, ali joj "drugovi" to nisu dopustili:

- Ne trebaš se uredivati. Podi takva! Doći ćeš kući odmah nakon preslušanja.

Shvativši da se mora pokoriti, krenula je s njima noseći malog Antu u naručju.

Ostaloj je djeci rekla da odu k baki Luci i dajoj kažu sve što se dogodilo. - Drugarice, požuri i ostavi dijete! - naredio je jedan od njih.

- Moram dijete ponijeti sa sobom, jer ga još hranim svojim mlijekom -reklaje odlučno, te pošla pred njim čvršće privijajući dijete k sebi, kao da se bojala da će joj ga oteti' - sjeća se moja tetka Mara.

Išli su tako dio puta. Partizani su se medusobno nešto dogovarali. Kad su došli do kuće moga krsnoga kuma Ivana (Ikice) Petrovića, naredili su majci da stane i da dijete preda `tim komšijama'. A što se dalje dogodilo, pričala mi je kumova kćerka Kata Petrović, koja je tada imala 21 godinu.

`S roditeljima sam okopavala lubenice' - priča kumova kći Kata - `u vrtu kraj naše kuće na brijegu iznad puta. Tu su nas ugledali partizani i baš mene pozvali da dodem dolje k njima i Mariji, kojaje u naručju držala dijete. Kad sam došla, naredili su mi da maloga uzmem k sebi. Marija mije kriomice dala znak da dijete ne primam, a sama ga je štipala da još više plače i tako izazove sažaljenje ili smetenost mladića, ne bi li ga ostavili kod nje.

- Drugovi, i sama imam dvoje djece koja me opterećuju u teškim seljačkim poslovima. Kud bihjoš s trećim djetetom kojejejoš dojenče? Kako i čime ću ga hraniti? - objašnjavala sam im teška srca.

Jedan se od njih naglo okrenuo prema Mariji, trgnuo šmajser s ramena, usmjerio ga u njezina prsa, pa bijesno i otegnuto procijedio kroza zube:

- Odmah joj predaj maloga! Ako nećeš, ovog ću momenta ubiti i tebe i njega!

Marija je ocijenila da bi taj pobješnjeli pas mogao vrlo lako ostvariti svoju prijetnju. Činilo se da ubijanje shvaća kao svoju dužnost. Zato mi je Antu predala bez ikakva daljeg otpora. Ona i mali su grozno plakali, kao i ja i moji roditelji, koji su odozgor, iz vrta, sve to gledali. Međutim, partizanska su mlada srca bila kao od kamena. Gurnuli su Mariju naprijed u znak pokreta. Pošla je pogrbljena, kao da je najednom ostarjela. Gledala sam za njom i u njezinom čestom okretanju prepoznala ženu i majku slomljena srca.

Malog sam odnijela i predala kumi, baki Luci. Tarno sam našla i ostalu djecu. Jadna je baka takoder plakala. Predosjećala je svu težinu toga dogadaja, koji ćejoš više opteretiti njezin, već ionako pretežak život,' dodala je kuma Kata.

Partizani su moju majku Mariju otjerali u prnjavorski zatvor, tada smješten u Pajića-kući, gdje je nekad bila prodavaonica željezne robe željeznarija. Nikad se više nije vratila kući i svojoj djeci. Nije, iako je onaj `drug' partizan kazao da će se `vratiti nazad za dva sata', Uostalom, zna se tko su bili komunistički partizani i koliko su poštivali svoju riječ i obećanja.

U izobličenom i opako vodenom tzv. sudskom postupku, punom laži i zastršivanja, majku je osudio na smrt `sudac', Musliman Teufik Kadenić, zvani Cinkara. To mi je nekoliko godina nakon majčine smrti pripovijedao moj otac Karlo, ali je to ponavljao i kasnije više puta. Nikada nismo točno doznali na kojemje mjestu ubijena iako za to postoji nekoliko pretpostavki. Pogubljena je u noći izmedu 28. i 29. lipnja 1944. godine u nekoj šumi u prnjavorskoj okolici.

U istom je zatvoru tada bila i znanica moje rodbine Staza Šimić. Ona je pripovijedala daje kroz zid čula kako su tukli našu majku Mariju. Druga mlada žena kojaje s njom bila u istoj zatvorskoj ćeliji sjeća se daje s njima bila zatvorena i učiteljica Katica iz Prnjavora. Bilaje visoka, mlada, lijepa udana žena. Kadenić joj je otvoreno predložio intimne odnose, a kad je ona to odlučno odbila, osudio ju je na smrt, pa je pogubljena s mojom majkom. Ljudi takoder znaju da je taj Cinkara bio intimni prijatelj Mare Mrdalice, te da je ta srpsko-muslimanska paklena sprega na području Prnjavora nemilice smicala nedužne Hrvate i druge koji su bili na hrvatskoj strani. I na kraju, evo tko je bio taj bijedni `sudac' Cinkara:

Sarajevsko `Oslobođenje' od 3. svibnja 1985. obavještava da je `Tridesetog aprila 1985. godine u Splitu u 71. godini umro

TEUFIK KADENIĆ

nosilac Partizanske spomenice 1941. i član Savjeta Republike BiH. Smrću druga Teufika Kadenića socijalistička samoupravna zajednica i Savez komunista Jugoslavije izgubili su istaknutog revolucionara i hrabrog borca, odanog komunistu i pregaoca u izgradnji nove socijalističke društvene zajednice. Sahrana posmrtnih ostataka obavit će se u petak, 03. maja 1985. godine u 17.00 časova u Banjaluci.

Savjet Republike BiH'

287

Na toj osmrtnici, u gornjem lijevom uglu, objavljena je i Cinkarina slika - slika ubojice moje majke i ubojica mnogih nedužnih ljudi. Novinski izrezak te osmrtnice još je kod mene.

MOJA MAJKA
MARIJA VUKOJA, ROĐENA ANTUNOVIĆ

Moja je majka Marija rođena 10. lipnja 1909. godine u Klobuku, općin Ljubuški u Hercegovini, od oca Mate (Maće) Antunovića i majke Matije, rod. Madunović, koju su zvali Madunuša. Otac joj se dvaput ženio. Prvi put djevojkom iz obitelji Artuković, s kojom je imao dva sina: Jozu i Miju, kojeg su kasnije prozvali Baraba. Kadje ostao udovac, oženio se djevojkom Matijom Madunović i s njom imao sina Ljubu i kćeri: Slavku, Andru i Mariju - moju majku.

Čuo sam od ljudi u Klobuku, koji su dobro poznavali moju majku, da je bila osoba vesele naravi. Dok je čuvala ovce po klobučkom kamenjaru, čitavimje krajem odzvanjala njezina pjesma. Imalaje čvrst karakter: štovala je danu riječ, te bila vjeran i pouzdan prijatelj. Jedna mi je žena rekla da je bila `oštra' - stroga, ali pravedna. Promišljajući o njezinu prijedenu putu, stječe se dojam da je bila odluena i hrabra žena. U vrijeme rata kriomice je odlazila s drugim ženama kroz šume, preko polja i brda, zaobilazeći četničke i partizanske straže, kako bi od hrvatske vojske dobila sol i lijekove potrebne obitelji i rodbini.

Ne sjećam se njezina lika, a nitko od nas nema njezinu sliku. No pričali su mi da je bila srednjeg rasta, da je imala crne oči i tamnu dugu kosu do pojasa, koju smo mi djeca voljeli češljati dokje nešto krpala ili plela. Sjećam se tog češljanja majčine kose ljeti, u hladovini na dvorištu izmedu naše kuće i štale.

Od jedne sam žene doznao da je moja majka bila pobožna žena, da je redovito išla u crkvu i u crkvi lijepo pjevala. Opisala ju je ovim riječima:

- Bila je to lijepa mlada žena, ugodan i kulturan sugovornik s dobrom dušom.

I ja se sjećam zimskih noći 1944. godine kad sam s njom, kao sedmogodišnji dječak, molio Gospinu krunicu. Sasvim mali Anto i petogodišnja sestra Emilija tada bi spavali, a naš je stariji brat Mijo privremeno boravio kod bakinih prijatelja obitelji Hajek u Maćinu Brdu.

Kao djevojka je bila kućna pomoćnica kod gospode Mare Kučere u mjestu Janjini najadranskom poluotoku Pelješcu. Ta ju je gospoda naučila čitati i pisati. Poslije je tu svoju pismenost proširila i učvrstila radeći kod

288

časnih sestara u Sarajevu na "Betaniji" kao peračica i glačateljica rublja. Kod tihje redovnica dobila i osnovna znanja kršćanske katoličke duhovnosti, te se učlanila u Marijinu kongregaciju.

Zanimljivo je napomenuti da nitko od nas njezine četvero djece, a niti naš otac dokje bio živ, nije imao bilo kakvu uspomenu na našu majku Mariju, osim njezine diplome iz Marijine kongregacije. Baš ništa drugo, samo to!

Naša je obitelj, onda relativno mlada, imala šest članova: roditelje i nas četvero djece. Istina, živjeli smo siromašno, a naši su roditelji usto i naporno krčili grmlje da bi dobili što više obradive zemlje. No, ipak nam je u slozi bilo lijepo. Najednom nas je pogodila oluja zločinačke mržnje. Majčinom smrću obitelj se sasvim razbila, i razletjeli smo se na onoliko strana koliko je u obitelji bilo članova. I svi smo jedni za drugima tugovali. Sve namje uništeno tijekom Drugoga svjetskog rata: obiteljsko zajedništvo, unutrnji i vanjski mir svakog našeg člana, sve materijalno i ljepa naša domovina. Ostalo nam je samo ono u čemu smo se tada zatekli odjeveni.

Nevjerojatno je što se tada s nama našla i ta jedna jedina uspomena na našu dragu mamu, njezina diploma Marijine kongregacije, koja se i danas brižljivo čuva u obitelji moga brata Mije u Slavonskom Brodu.

Sliku uokviruje drveni okvir, veličine 33x20 (cm). Gore, u sredini, stoji naslov ispisan velikim tiskanim slovima: DIPLOMA MARIJINE KONGREGACIJE. Ispod naslovaje lijepa slika (sada već ostarjela, pomalo izblijedjela i na mjestima požutjela) stojeće Blažene Djevice Marije u boji. Iz priložene fotografije čitatelj će i sam najbolje vidjeti o čemu je riječ.

* * *

Moj je otac Karlo Vukoja roden 2. veljače 1902. godine u selu Rakitnu, u zaseoku Koritima, općine Posušje u Hercegovini. Dio obitelji Vukoja doselio se u Prnjavor, u Dolinski odvojak, l5.ožujka 1925. godine, gdje su sve pripremili za dolazak ostalih, koji su stigli tu 15. lipnja 1926. godine.

Kao djevojka, moja je majka posjećivala svoga strica Jozu Antunovića u Maćinu Brdu, općina Prnjavor, i tu upoznala Karla,-mog oca. Vjenčali su se 1932. godine. Živjeli su u početku s očevim roditeljima, Mijom i Lucom, i ostalom djecom u zajedničkoj obitelji. Kasnije su se odvojili, podignuli dvosobnu kućicu na malom uzvišenju obližnjeg podnožja šumovitog brijega, ali na državnom zemljištu, pa je otac bio dva puta i u zatvoru po deset dana, jer nije imao čime platiti globu.

289

Roditelji su živjeli u uspjelom braku. Otacje znao poštivati, uvažavati majčinu kulturu, pismenost, poduzetnost i napredan način razmišljanja. Majkaje pak bila sretna štoje on bio iznimno radin i obitelji privržen muž, spreman podnijeti sve terete za dobrobit svoje supruge i djece.

Od nas četvero djece najstariji Mijo, roden 1933. godine, zatim sam se 1937. rodioja, Ivan, potom Emilija 1939., a zadnjije rodenAnto 1943. godine. Kad su nam je zauvijek oteli, majci je bilo samo 35 godina. Partizani su ubili i njezina brata Ljubu Antunovića u Ljubuškom 15. veljače 1945.

Kao hranitelj svoje četvero djece, i s navršenih 40 godina, otac nije bio aktivni hrvatski vojnik. Uzdržavao je obitelj baveći se zemljoradnjom, a usput je bio pripadnik hrvatske Narodne zaštite.

* * *

U zatvoru je majka bila izložena, kao i svi ostali s njom, raznim pritiscima ne bi li potpisala optužnicu koja je vodi u smrt. A kad to nije htjela, Cinkara se poslužio prisilnim svjedocima:

-Jel'de, Kate, daje Vukoja Marija potajno spašavala fašističke vojnike i pružala im svaku moguću pomoć?

- Kata je drhtala od straha, kimnula potvrdno glavom i mucajući, kao da joj tko steže grlo rukama, izgovorila: - Da!

- Jel'de, Kate, da je Vukoja Marija ogorčeni neprijatelj narodnooslobodilačke vojske i da je neprijatelju odavala njene položaje u Prnjavoru? Kata se tresla kao u groznici i opet promucala: - Da!

Jadna Kata (ime je izmišljeno, ali je događaj istinit) nije bila neprijatelj mojoj majci, ali nije bila ni budala koja ne bi razumjela kamo vodi takvo ispitivanje. Žena se sama zgražala nad otvorenom prišilom (tko zna čime su joj sve prijetili prije dolaska na sud?) i pokvarenošću `suca', ali se bojala za svoju vlastitu glavu, te u panici i strahu potvrđivala sve što je sudac htio. Tako su radili i ostali `svjedoci'. Njih treba razumjeti, i mi ih ne osuđujemo. Onda se gubila glava samo za jednu nesmotreno izgovorenu riječ.

Nakon svega, sudac je `slavodobitno' upitao: - Drugarice, što kažeš na optužbe svjedoka koji te poznaju? Hoćeš li sada tvrditi da nisi kriva?

Prema pričanju žene kojaje s majkom tamnovala, onaje sucu odgovorila približno ovako:

- Nisam mogla ne pomoći teško ranjenom čovjeku. Dok sam ga uvodila u svoju kuću, nisam znalaje li četnik, domobran ili partizan. To sam doznala tek kad je ranjenik došao k sebi i ispričao svoju žalosnu priču. Tko god bio

290

u tako teškom stanju, ja bih mu pomogla, a to bi učinio i svaki pošteni čovjek. Sutradan sam odmah otišla k odborniku u Narodnooslobodilački odbor i prijavila da liječim teškog ranjenika. To lako možete provjeriti. Dakle, nisarn ništa radila tajno i loše. Sve druge optužbe odbijam,jer su lažne i od svjedoka iznudene zastrašivanjem.

Naravno, njezina izjava nije ušla u zapisnik. Onaje morala biti osudena na smrt, jer je to željela njezina susjeda Mara Mrdalica sa svojim prijateljima.

Baka Luca, strina Albina i tetka Mara priređivale bi mami hranu i naizmjenice joj nosile u zatvor. Svaki put bi s njima pošao i netko od nas djece. Bilo je dana kada nam nisu dopuštali da je vidimo i predamo hranu.

Sada kada sam i sam otac, lakše se mogu uživjeti i u položaj u kojem je moja majka bila tada u zatvoru. Često se sjetim jedne bolne scene:

Došao sam s nekim od odraslih posjetiti majku. Vrata tamnice bila su na sunčanoj strani. Stražar ih je otključao, a u dovratku su se, na granici svjetla i tame, pojavile dvije žene. Jedna je od njih bila moja majka. Ona nije smjela van, alije stražar dopustio daja udem unutra. Neodlučno sam i bojažljivo krenuo u onaj mrak. Kad sam pod bosim nogama osjetio vlagu i hladnoću, činilo mi se da stojim na hladnoj zmiji. Stražar je iza mene pritvorio vrata, unutraje nastao potpun mrak, aja sam panično ustuknuo i htio pobjeći van. Majkaje to primijetila, zgrabila me za ruku i umirivala. Čvrsto me zagrlila i kroz plač mahnito ljubila. Ja sam joj se otimao i htio pobjeći, to više što sam čuo da i ona druga žena plače. Taj sam plač, protumačio kao opasnost za sebe i njih. Mislio sam da moram ostati s njima i da nas sve troje vreba neko zlo iz onoga mraka.

I nisam se mnogo prevario. Mislim da je majka već onda znala da me posljednji put drži u naručju. Znalaje sigurno štoje čeka, ali znalaje takoder da nas djecu bez nje očekuje dugi hod kroz hladnoću i tamu ovozemaljskog života. Ja to, naravno, nisam mogao znati, ali sam slutio da je tu negdje, u blizini, smrt...

* * *

Zato, draga mama; želim da znaš kako sam od učenih ljudi čuo da čovjek umire od trenutka kad sazna daje osuđen na skoru smrt. Sada znam: ti si umirala dok si me onako grlila u zatvoru. Oni su i onakvi tvoji poljupci bili oproštaj od mene, ali ujedno i oproštaj od sve tvoje djece. Znam, ja to nisam smio znati, a niti bih vjerojatno to mogao shvatiti. Umjesto da i ja

291

tebe ljubim onako grčevito i ludo, umjesto da te ne dam nikome, a hladnoj smrti najmanje, ja sam se od tebe otimao i vjerojatno ti time nanio novu bol. Žao mi je, strašno mi je žao, mama!

* * *

I moj brat Mijo sjeća se svoga tužnog susreta s majkom u zatvoru:

U posjetje došao zajedno sa strinom Albinom. Kao i obično, donijeli su majci hranu. Stražar je otključao i otvorio vrata, mama je došla do izlaza, primila hranu, izmijenila s njima nekoliko uobičajenih rečenica pred stražarom, i time je posjet bio završen. Kad su Mijo i Albina zaobilazili zgradu odlazeći kući, majka je zovnula Miju kroz neki prozorčić. Prišao je, a ona mu je rekla:

- Mijo, molim te, otidi k odborniku Petru Domskom i zamoli ga da ode k sucu i potvrdi kako sam mu prijavila liječenje ranjenog domobrana u našoj kući. Otidi odmah i nemoj to zaboraviti.

Mijo je obećao da će to učiniti, ali odborniku nije prenio majčinu poruku: Bojao se tog čovjeka,jer se u ono vrijeme oko "narodnooslobodilačih odbora" šuljala smrt. Na koga su oni pokazali prstom, taj je ubrzo bio kraći za glavu. Uostalom, od koga je Mara Mrdalica saznala da je domobran u našoj kući ako ne od njega?

Kad je Mijo odrastao, a pogotovo otkadje i sam roditelj, to ga neispunjeno obećanje progoni. On misli da bi time možda barem malo majci pomogao. A ja mislim da ne bi! Jer, sudac je znao gdje je odbornik. Zašto ga nije pozvao na sud kao svjedoka? Ili, zašto nije sam odbornik otišao k sucu i rekao mu svu istinu? Možda se i on bojao ili su svi zajedno puhali u istu tikvu.

S majkom je u zatvoru bila i mlada žena rodom iz Maćina Brda kod Prnjavora. I sad je živa, pa joj ne želim spominjati ime. Mijo je s njom opširno razgovarao o tim žalosnim događajima u zatvoru. Žena je i sama trebala biti ubijena, ali je stjecajem niza različitih okolnosti ostala živa i kasnije puštena. Ona je 4. veljače 1993. godine mome bratu Miji (a godinama prije i našem ocu Karlu) pričala sljedeće:

`Na ispitivanja su nas vodili gore na kat, ali uvijek noću. Tvoja je majka bila optužena, koliko se još toga sjećam, za pomaganje neprijatelju, za liječenje i prebacivanje neprijatelja na teritorij Nezavisne Države Hrvatske.

Odvedena je na gubilište s još petero osoba vezanih žicom. Došli su u našu tamnicu jedne noći pred zoru i počeli prozivati zatvorenike. Među prvima su prozvali tvoju majku. Čini mi se da je ona tada uzviknula:

292

`Za ime Isusovo, a mojih četvero djece!?', ili nešto slično.

Sve prozvane su odveli, a mi smo preostali mislili da ih odvode, kao i obično, na ispitivanje gore na kat. Svi smo se `pretvorili u uho' i iščekivali razvoj događaja. Po koracima smo zaključili da ih vode u podrum zgrade, ispod naše prostorije. Kroz neki smo otvor u podu uspjeli vidjeti da ih vežu žicom.

Tada nam je svima postalo jasno da ih vode na strijeljanje. U tome smo mi, zatvorenici, dobro znali sve njihove navike. Na kola bi natovarili svezane žrtve i alat kojim su osuđenici sami sebi kopali grobove. Ne znam gdje su ih pobili, ali mi se stalno vraća sjećanje na brdo Babovac.

Sve nasje bila potresla reakcija tvoje majke kad su ih odvodili iz ćelije. Znali smo daje predosjećala smrt. Njezino nas je pogubljenje posebno teško pogodilo, jer smo bili svjedoci njezine velike patnje za vama, djecom. Osim toga, vidjeli smo vas malene dok ste joj dolazili u posjet, a vidjeli smo i njezine teške rastanke s vama. Iako smo bili mladi roditelji, naslućivali smo da je njezino breme iznimno teško. A što smo drugo mogli nego s njom samo suosjećati? S druge strane, svatko je za sebe bio zabrinut, pa nismo uspijevali naći pravu riječ utjehe za drugoga.'

* * *

Jednog smo dana, Emilija i ja, htjeli posjetiti majku u zatvoru pa nam je baka pripremila paketić lijepih velikih crvenih trešanja, koje smo zvali `hruštevi'. Kad smo došli pred vrata zatvora, stražar nam je rekao da se vratimo kući jer majka nije više tamo - `otišla je u diviziju', rekao je. Iako sam tada imao samo sedam i pol godina, iz priča starijih u obitelji, shvatio sam da nam je stražar, drugim riječima, rekao:

- Djeco, jutros rano ubili su vam majku. Zauvijek se maknite s ovoga strašnog mjesta. Idite odavde, ako uopće više imate kamo poći.

Prihvatile su nas baka Luca i tetka Mara, koje su u to vrijeme živjele u kući obitelji Vukoja na susjednom brijegu. S njima je bila moja strina Albina sa četrnaestomjesečnim sinčićem Vladom, ali njihje, nakon majčine smrti, jedne noći stric Marko kriomice, kraj svih četničkih i partizanskih straža, izveo sretno na slobodni hrvatski teritorij.

Tako su u nekada prepunoj obiteljskoj kući sada ostale samo baka Luca i tetka Mara, a u našoj kući od šest članova samo nas troje najmlađih. Stariji je brat Mijo već ranije otišao privremeno k roditeljima naše strine Albine, koji su ga uzeli da bi rasteretili naše siromaštvo. Nas ostalu Karlovu i Marijinu djecu, trajno je preuzela na brigu naša dobra baka Luca. Iako

293

desetkovane, naše su obitelji pokušale živjeti normalnim životom. Baka je uzdržavala oba gospodarstva. Upravo je to seljacima najteže: mnogo i premnogo posla, a nema ga tko obavljati. Mi smo djeca morali naglo odrasti.

Baka i tetka su se silno žrtvovale i pokušale nam nadoknaditi i oca i majku. To se osobito vidjelo kad smo prognani iz Dolinskog odvojka. Da njih nije bilo, tko zna što bi bilo s nama?

Usprkos njihovoj brizi, mojoj petogodišnjoj sestri Emiliji i meni nedostajale su one bezbrižne svakodnevne dječje navike: nismo se ujutro budili u našoj kući, nije nas nakon ustajanja dočekivala mamina topla riječ i nije nitko tako s nama molio kao ona. Kod nje smo znali što smijemo, a što ne. Znali smo da nas voli, ali smo znali i kad će na nas galamiti. Ona je bila naš zakon, ali i naša nenadoknadiva ljubav. Sjećam se kako smo Mijo i ja s bakinog brijega, od jednoga velikog duda, napali Cigane suhim grudama zemlje. Da nesreća bude veća, upravo se tim putem odnekud vraćala naša majka. Začudila se grudama zemlje koje su padale blizu kuća i pitala što se to dogada. Ljudi su joj rekli da to bacaju njezini sinovi. Kad smo čuli majčin glas, pretrnuli smo od straha, pobjegli kući i s velikom strepnjom očekivali njezin dolazak. Tatinih se kazni nitko od nas ne sjeća. On je zapravo bio više izvan kuće, nego u njoj. Morao je zaradivati za uzdržavanje svih nas, radio je često na sječi šume u Motajici i druge teške terenske poslove. Tako je za nas i naš odgoj majka uvijek bila alfa i omega.

S nama više nije bio Mijo, koji je bio naš kućni dječji vođa. Oca odavno nismo vidjeli. Oko nas su naglo nestajali toliko poznati ljudi. Nije bilo više ni našega crnoga psa Gare, kojeg smo toliko voljeli, s kojim smo se osjećali sigurni i u šumi i na paši... Ostale su nam samo krave, ali one ne znaju govoriti. I kuće šute kad u njima nema ljudi. Šute voćke, šuti drveće i trava. Najednom smo osjećali pustoš oko sebe, a prije je sve bilo tako živo, puno pjesme, radosti i sunca. Imali smo sve što namje trebalo. Barem smo tako mislili i osjećali.

Malije Anto često plakao, nije više bilo majčina mlijeka, majčina naručja i njezinih radosnih riječi. I ja bih po cijeli dan radio s tetkom na polju, Emilijaje umjesto mene bila s kravama na paši, a on bi ostao sam s bakom.

Tako smo mi djeca malo po malo gubili tlo pod nogama. Ulazili smo često u našu praznu kuću i pokušavali se, nesvjesno, tješiti uspomenama. Posebno smo tražili uspomene na majku, kojaje donedavno bila u svakom kutku te kuće, na dvorištu, u štali, na polju, na krčevini... Ali, sve je bilo prazno, u svemu smo osjećali samo dah svojih roditelja, posebno majčin glas i njezinu pojavu, ali nje više nije bilo. Možda nas je milovao njezin duh dok smo spavali, ali mi to nismo znali, vidjeli ni osjetili.

294

Nedugo nakon majčine smrti, došli su po nas partizani, iznenada kao što su iznenada odveli majku. Rekli su baki da sve mora ostaviti i poći s nama, djecom, u progonstvo. Morali smo napustiti svoje kuće, zemlju, stoku, šume i onaj divlji, nama nenadoknadivi, rodni kraj. Bili smo dio te božanske prirode, ali su nas zli ljudi odatle iščupali kao korov i osudili na stalna lutanja ovom suznom dolinom.

Mara Mrdalica i njezini prijatelji odmah krenuše u pljačku. Sve su medusobno razdijelili i odnijeli. Mara je još godinama nosila majčin lijepi zimski kaput s krznenim ovratnikom. Nimalo joj nije smetalo što su ljudi znali da je ubila kako bi se domogla tog kaputa i sve ostale imovine mučki ubijene Marije Vukoja.

Godine su prolazile, a leda su se Mare Mrdalice sve više svijala. Na kraju je hodala tako zgrbljena da je i tlo pod nogama glavom gotovo dodirivala. Dok se ona tako savijala, Marijina su djeca rasla i razvijala se praćena Božjim blagoslovom po Milosrdu Božjem i po zagovoru njihove majke mučenice. Odrasla su u poštene i vrijedne ljude i sinove svoje domovine Hrvatske za koju su i podnijela tolike žrtve.

Najmlađi je Anto postao katolički svećenik - redovnik Družbe Isusove. Emilija je katolička redovnica redovničke zajednice Klanjateljice Krvi Kristove. Ta ju je redovnička zajednica školovala, pa je 1971. godine diplomirala na Filozofskom fakultetu u Zagrebu hrvatski i njemački jezik. Redovničko joj je ime sestra Ancilla. Mijo i ja, Ivan, imamo svoje obitelji."

Tako je Ivan završio meni poslano pismo, a ja dodajem:

A Isus im odvrati: "Došaoje čas da bude proslavljen Sin Božji. Zaista, zaista, kažem vam, ako pšenično zrno ne padne u zemlju i ne umre, ostaje samo samcato. Ako li umre, rodi mnogo roda... (Iv 12, 23-25)

295

296

ODNOS SRPSKOGA PRAVOSLAVNOGA KLERA PREMA HRVATIMA I KATOLIČKOJ CRKVI U HRVATA

UVOD

Iz navednih će se primjera vidjeti daje srpski pravoslavni kler načelno i nasljedno orijentiran protuhrvatski i protukatolički. Ta je njegova netolerancija toliko duboko ukorijenjena da se stječe dojam kako Srpska Pravoslavna Crkva svoj podmladak i podmladak srpskog naroda sustavno odgaja u toj odbojnosti i zavisti. A ne znam zašto su nam toliko zavidni i zašto nas toliko bezrazložno mrze?

I u našim se hrvatskim katoličkim obiteljima i drugim zajednicama osjeća trag komunističkoga, liberalnog i materijalističkog odgoja. Popustila je u njima vjerska i moralna disciplina. Propast komunističkog svjetonazora u javnom životu Hrvatske zbio se u posljednji čas, jer ni medu praktičnim vjernicima više nema onakva altruizma kakav je nekad bio. Zarazio nas je lagodan život, pa smo prihvatili liniju manjeg otpora. Sada je potrebno, umjesto toga krivog nazora na život i svijet, mladima ponuditi prave vrijednosti. Trebamo svjedoke vjere, nesebičnosti i svjedoke istinske ljudske brige za one koji dolaze na mjesta onih koji su na zalazu. Zar su nam na toj situaciji Srpska Pravoslavna Crkva i srpski narod toliko zavidni?

PAROH MARKO IZ DOBROVIĆA GLUMI NAIVCA

Glavna je godišnja svetkovina crnačke župe 24. lipnja, na blagdan svetog Ivana Krstitelja. Narod te moje župe, kao i ostali Slavonci, kažu da je tog dana kod njih kirvaj.[64]* Našu crkvu tada pohode i župljani drugih župa. Obitelji moje župe na taj blagdan ugošćuju svoje prijatelje i poznanike s raznih strana. Peku se odojci, prireduju se športska natjecanja - ukratko: sve je svečano, sve je drukčije i ljepše nego inače.

Godine 1961., dakle gotovo godinu i pol dana nakon smrti našega blagopokojnoga, a sada blaženog kardinala Stepinca,[65]* bio je lijep ljetni dan. U crkvi i oko nje biloje mnogo naroda, a u župi mnogo gostiju. Ija sam

- - - -

64 kirvaj, kirbaj, njem. Kirchweih - crkueni god, proštenje*
65 hrvatski blaženik, kardinal Alojzije Stepinac umro je 10. ueljače 1960. godine*

297

u župnoj kući imao pune ruke posla. Uz brojne moje goste svećenike, gost mi je bio i srpski pravoslavni paroh iz Dobrovića, gospodin Marko Solar, rodom iz Pčelića kod Suhopolja. Došaoje sa svojom suprugom-popadijom, primaljom (babicom) po zanimanju. Dovezao ihje bukovački župnikAlojzije Stanek svojim autom.

Prvije njihov uvredljivi izazov bila popadijina, za taj posjet, nedolična odjeća. Imalaje na sebi haljinu s izrazito dubokim izrezom na prsima. Stoga sam bio prisiljen upitati popa Marka što znači takvo odijevanje njegove supruge za ovu prigodu. On je, kao u šali, odgovorio:
- Što ćete, oče Božo, mlado-ludo! Što joj ja mogu?

Nisam htio zaoštravati raspravu o toj drskosti, nego sam se posvetio dužnostima sa svojim kolegama svećenicima. Misno je slavlje proteklo u svečanom raspoloženju i u najboljem redu. Jednakoje protekao i naš svečani ručak u župnoj kući.
Nakon ručka je popadija otišla na kirvaj razgledati prodajna mjesta sa svojim ženskim društvom. Pop Marko se dotle malo ponapio, ohrabrio se i oraspoložio za novi izazov, za nove čarke i uvrede.

Osim nas dvojice, u blagavaonici su sjedili orahovački župnik Franjo Gavran i feričanečki župnik Drago Lesjak. U jednom trenutku me paroh Marko Solar, "kao s nokta", upita:
- Oče Božo, je li istina da se pri hapšenju u Stepinčevu stolu našlo iskopanih srpskih očiju?

Bio sam zgranut. Osjećao sam se kao čovjek koji je doživio nešto nevjerojatno, neshvatljivo, neprotumačivo, loše. Zatim mije kroz glavu prošla misao: ovaj čovjek ilije poludio ili glumi budalu. Ilije silno naivan ili dokraja pokvaren. Dok sam o tome munjevito razmišljao, popustio je i prvi nalet srdžbe, koji me silio da nekontrolirano planem. Prividno miran, upitao sam paroha Marka Solara:
- Oče Marko, tko vam je to rekao?
- To sam čitao još u partizanima u biltenu koji je kružio medu nama - odgovorio je paroh zaplićući jezikom.
- Kakvu ste dužnost imali u partizanima?
- Bio sam potporučnik.
- I vjerovali ste tom biltenu? - pitao sam ga malo oštrije.
- Ne znam šta da kažem, ali znam da su ljudi verovali.

Tada me obuzeo već uskipjeli bijes, te sam počeo nervozno hodati, a zatim sam se zaustavio pred njim i britko izgovorio:
- Gospodine Marko, sad me dobro slušajte! Moj nekadašnji nadbiskup, kardinal Alojzije Stepinac, svetac je i mučenik. Bio je čovjek svjetskog formata i jedan je od najčasnijih

velikana hrvatskoga naroda. Postoje neoboriva svjedočanstva i pisani dokumenti daje spasio tisuće ljudi: Židova, Roma, Srba i komunista kojima je prijetila smrt. Dakle, veći je od svih vaših dosadašnjih i budućih patrijarha zajedno! Ako vi svećenici ove strašne laži i paklenske izmišljotine držite istinom, onda vi namjerno zavodite svoj neobaviješteni narod. I ranije sam čuo da su neke srpske novine objavljivale laž nad lažima prema kojoj je kardinal Stepinac imao krunicu od srpskih očiju. Poznajući komunistički odnos prema Stepincu, nisam se tome čudio. No, zgranut sam što te sotonske laži zlurado raznose upravo srpski pravoslavni svećenici poput vas.

Nakon ovih riječi, prišao sam vratima, otvorio ih i odrešito zapovjedio:

- Pope Marko, van iz moje kuće! I to odmah! - ovo sam naredenje popratio oštrom kretnjom desne ruke i ispruženim kažiprstom. Marko je uzeo svoje stvari i bez riječi izišao. Potom se umiješao župnik Lesjak:

- Božo, nisi trebao tako oštro, i baš ga istjerati.

- Znači li to da ga štitiš? Umukni, slovenski pametnjakoviću, jer ću i tebe najuriti! - ogorčeno sam zaurlao, na što se Drago mudro povukao.

Vidjevši što se sve dogodilo, tešku je atmosferu ublažio naš kolega Franjo Gavran, uplevši se na neobičan način: pljesnuo je dlanom o dlan, grohotom se nasmijao, zgrabio litru vina i veselo uzviknuo:

- Dodi, Božo, da ti nazdravim i čestitam za principijelno držanje. Dokazao si da nismo laka roba tim lopovima.

Sva trojica smo se nasmijali, oraspoložili i vedro ispili natočeno piće.

Od te 1961. godine nikad pravoslavni svećenik nije prekoračio moj prag, osim dvojice, i to pijanih: prvi put 1976. godine pop Milan iz Obradovaca s molbom da mu posudim 300 tisuća dinara, što je onda bio velik novac i drugi put, kad je mladi pup Miladin iz Dobrovića tražio pomoć za gradnju pravoslavne crkve u Novoj Bukovici.

Niti sam prvom pozajmio novac, a niti drugom dao novčanu pomoć,jer sam i sam bio u gradnji i velikoj novčanoj oskudici. Istini za volju, ni meni nitko od pravoslavnih svećenika nije ničim pomagao dok sam i sam gradio.

SASTANAK PRAVOSLAVNIH SVEĆENIKA NA ZVEČEVU

Pravoslavni su se svećenici sastali 10. rujna 1971. godine na Zvečevu. Na sastanku je bio i ondašnji republički predsjednik Komisije za odnose s vjerskim zajednicama u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj - Zlatko Frid, te katolički svećenik Kosanović, župnik iz Skenderovaca, koji mi je o tome opširno pričao. Uz ostalo, Kosanović mi je rekao:

"Pozvan sam na taj sastanak kao promatrač, pa sam samo šutio, slušao i gledao što se događa. Bio je to skup agresivnih popova koji su otvoreno iznosili svoja mišljenja, kao:

- Braćo, mi se moramo naoružati!

Posebno su bili agresivni popovi iz Kninske krajine. Napadali su Hrvate i Maticu hrvatsku, te zagrebačkog nadbiskupa A. Stepinca.

Pri kraju sastanka jedan je pop pred svima iznio svoj problem:

- Braćo, ja sam se oženio Hrvaticom. Prvo srno se vreme našeg braka voleli i zajedno rodili dvoje dece. U zadnje je vreme medu nas ušla velika nesloga, pa se staino svadamo. U svadi ona meni psuje majku četničku, a ja njoj majku ustašku. Recite mi što da radim?

Nije se dugo čekalo izricanje bratskog savjeta ugroženom kolegi. Javi se neki paroh pa jednostavno reče:

- ***Zakolji ženu i decu***, i rešio si svoj problem!

Nakon toga nisam više mogao šutjeti - reče župnik Kosanović uzrujano, pa nastavi: - Kad su mi dopustili da govorim, rekao sam im sljedeće:

- Bio sam na mnogim skupovima, čitao novine i razne izvještaje s komunističkih sastanaka, ali nigdje nisam pročitao, a niti čuo da je itko tako teško i žestoko napadao pokojnoga kardinala Stepinica. Braćo, on je bio iznimno human čovjek i svećenik sveta života, pa ničim ne zaslužuje takve ocjene i pogrde. Čudim se otkuda toliko mržnje prema njemu? A u vezi s obiteljskim problemom vašega kolege i odgovorom kojije dobio, molim brata u Hristu, koji dade onaj savjet, da mi kaže: U čijem to Jevandelju piše da se porodični problemi rješavaju ubijanjem žene i djece, i to najkrvavijim načinom - klanjem?! - rekao sam i sjeo ogorčen.

Nastao je tajac, ali ni onda ni kasnije nitko nije odgovorio na moje pitanje. Ako je takva logika pravoslavnog klera, kakva može biti logika običnoga srpskog puka?"

No, ovakvi učitelji imaju mnogo izvrsnih učenika u srpskom narodu, koji "uspješno rješavaju obiteljske probleme" hrvatskog i muslimanskog naroda - četničkom kamom.

Od 1988. godine u pravoslavnoj crkvi na Preradovićevom trgu u Zagrebu prodavane su kasete na kojima su snimljene velikosrpske ratoborne i osvajačke pjesme. One pjevaju o Srbiji koja se, za njihove autore, proteže sve do Karlovca i Rijeke. Usto veličaju nasilje i srpsko junaštvo.

Naslovje kasete "Povodom šest vekova kosovske bitke", a snimljena je u studiju AR-TON u Beogradu. Izdavač je "Glas Crkve", Karađordeva 3, Šabac - Izdavačka ustanova sveštenika Šabačko-valjevske eparhije. Glavni je i odgovorni urednik izdanja Ljubomir Ranković.

300

Ne bi to ni bilo čudno da te pjesme nisu nastale u srpskom pravoslavnom manastiru i da ih ne pjevaju - srpski pravoslavni klerici.

Bilo je časnih Srba i još ih ima

Otkad se zna za Srbe u Hrvatskoj, bili su neprekidno bundžije protiv hrvatske legalne vlasti. Ti su prečanski Srbi uvijek bili i ostaju produljena ruka srpskih političara iz Srbije. Ugrožavali su hrvatski red i mir na različite načine s ciljem da hrvatsku zemlju i hrvatsko Jadransko more pripoje Srbiji. Zbog toga ih hrvatski narod ne žali u svojoj sredini, bez obzira koliko moćnici svijeta vršili pritisak na nas. Kako bi bilo tim moćnicima da mi, Hrvati, guramo u njihova dvorišta ljude koji će ih, prije ili poslije, iz tih njihovih dvorišta istjerati?

Kolika je razlika, na primjer, izmedu hrvatskih Srba koji su digli "balvan revoluciju"[66]* 1990. protiv hrvatskoga naroda i Hrvatske Države, i časnih hrvatskih Srba kao što su bili: Nikola Tesla, Petar Preradović, Branko Radičević i Josip Runjanin? Prvi su bili izdajice svoje domovine Hrvatske, a drugi su voljeli svoju domovinu Hrvatsku isto toliko koliko i svoj srpski narod. Nikola Tesla, fizičar i veliki izumitelj na polju elektrotehnike i radio-tehnike, rođen je u hrvatskoj Lici 1856. Kao dvadesetosmogodišnji mladić, točnije 1884. odlazi u SAD kao mnogi ljudi iz hrvatskih krajeva u to vrijeme, te tamo ostaje do svoje smrti l943. godine.

Početkom Drugoga svjetskog rata na području Kraljevine Jugoslavije, razišli su se po svijetu velikosrpski politički trgovci nastojeći Srbe u dijaspori pridobiti za svoje mračne ciljeve protiv Hrvatske i hrvatskoga naroda. Časni Srbin Nikola Tesla nije im se htio priključiti. Umjesto političkog nadmudrivanja s njima, izrekao je rečenicu koja je trajno ostala zapisana kao potvrda njegove političke lojalnosti zemlji iz koje je ponikao. Ta rečenica glasi: "Ponosim se svojim srpskim rodom i hrvatskom domovinom."

Hrvatsku himnu "Lijepa naša domovino" uglazbio je hrvatski Srbin Josip Runjanin. Ako nizašto drugo, hrvatski bi Srbi tu himnu trebali voljeti

- - - -

66* "Balvan reuolucija" - ironični naziv za bezrazložnu pobunu hrvatskih Srba u Šibensko-Kninskoj županiji, protiv Hrvatske u kolovozu 1990. Oni su rušili stabla na ceste i željezničke pruge; minama izazivali odrone stijena na sve prometne pravce, te tako odvojili južnu od sjeverne Hrvatske.

301

baš zbog toga. A da lije vole? Znam da za komunističke Jugoslavije, Hrvati nisu smjeli javno pjevati svoju službenu himnu. Zašto? Zato što je u ondašnjem Ustavu bilo napisano štošta radi svijeta, a s Hrvatima se postupalo onako kako su htjeli velikosrbi i onako kako je htjela velika većina zavedenog srpskog naroda. Svemu, svemu dođe kraj! Hvala Bogu za to!

SRBI NIJEČU POSTOJANJE HRVATSKOGA NARODA

(usporedi članak: August Šenoa - srpski književnik? u reviji "Marulić 2" od 1989. god. na str 235, 236 i 239)

U eri kad se izvjesni krugovi određene sredirie često i nekažnjeno nabacuju blatom na čast i dostojanstvo hrvatskoga naroda, došao nam je u ruke dokaz slične rabote s kraja XIX. stoljeća i mi ga, evo, objavljujemo.

Radi se o sljedećem:

Godine 1892. tiskanje u Beogradu (ćirilicom), nakladom knjižare D.M. Đorića, Šenoin roman "Zlatarovo zlato". Predgovor je napisao Mita Đorić niječući opstojnost Hrvata i proglašavajući istaknutog hrvatskoga književnika i rodoljuba Augusta Šenou Srbinom. Donosimo ga (latiničkim prijepisom) u cjelosti. Da bi se pak vidjelo štoje u navedenom beogradskom izdanju učinjeno s tekstom romana, navodimo početak Prvog poglavlja Šenoinog originalnog teksta i srpskog prijevoda radi usporedbe. Iz "Marulića" prepisujem samo najbitniji dio toga predgovira.

Predgovor beogradskom izdanju Šenoina

"Zlatarova zlata" iz 1892. godine

(Piše Beograđanin Mita Đorić)

Pružajući čitalačkoj publici ovo remek-delo darovitog pisca Avgusta Šenoa, smatram za potrebno, da progovorim nekoliko reči o životu i radu ovoga književnoga velikana naše braće Srba katoličke vere. Da mnogobrojni i lukavi neprijatelji Srpstva nisu u svoje vreme bacili seme razdora među braću, da nije bilo usijanih i zanesenih glava, pa možda i prodanih duša, koje su to seme tako revnosno negovale, ne bi danas bilo potrebno, da prikazujemo našoj publici Avgusta Šenoa; on bi i kod nas bio znan i poštovan, kao što je znan i poštovan u naše braće Srba katoličke vere - takozvanih Hrvata. Neprijateljima našim išlo je u račun da raskomadaju Srpstvo, pa ako je moguće i da izbrišu ime "Srbin". Jedan deo Srba pokatoličiše, drugi poturčiše, treći pounijatiše. Jednima dadoše ime: "Hrvati", drugima rekoše

302

da su "Dalmate", muhamedancima kazaše da su Turci, ma da ni do danas ne naučiše ni reči Turski a što predoše iz Srbije u Austriju, nazvaše Rascijanima-Racima. Početkom ovoga veka pak umeša se u to nezvano kumovanje i Napoleon I. pa nazva sve Ilirima. Kršćavani tako raznim imenima, gonjeni raznim neprijateljima, ljudi se pometoše, ne znadoše gotovo ni sami što su, ili, ako i znadoše, ne smedoše reći, nego se počeše nazivati imenom svojih oblasti. Tako ponikoše Hrvati, .Bošnjaci, Dalmatinci, Servijanci, Banaćani, Sremci itd. Poče medusobno određivanje: katolicima behu pravoslavni "Vlasi" a pravoslavni nazivahu katolike Šokcima i nastupi mržnja, koju neprijatelji potpirivahu sve više i više. A da bi medusobno otudivanje bilo što potpunije, onima što primiše latinsku veru naturiše i latinsko pismo, kako bi taj, nekadajedan narod i docnije, kad dode do svesti, kad se i kod njega razvije književnost, ostao pocepan. Ukoliko je koja oblast imala više plitkoumnih, zanesenih glava, utoliko se više otudivala od svoje braće; ali ni jedna se oblast nije odlikovala u tome toliko kao Hrvatska. Nekoliko bezumnika iz te oblasti, zavedeni lukavim neprijateljima Srpstva, odrekoše se imena srpskog i rešiše se, da svoje oblasno ime nametnu celom srpskom narodu. Neprijatelji naši tojedva dočekaše, pa ih uzeše pomagati u tom izdajničkom poslu. Oni stvoriše, izmisliše i napisaše istoriju nekakvog hrvatskog naroda, hrvatske države, hrvatskih careva i kraljeva, hrvatskih junaka... I Stevan Nemanja i car Dušan i knez Lazar i Obilić i Kraljević Marko - sve se to za noć pohrvati. Srba nestade kao da ih nikad nije ni bilo, samo ostade "neki vlaški nakot, kojega valja istrebiti, da mu ne bude traga u velikoj hrvatskoj državi". Sreća što tih izroda srpskih nema mnogo i što se uporedo sa njima javljaju istinske patriote, velike duhom i umom, te svetle kao sjajno sunce i svojom svetlošću bacaju u zasenak sve one zabludele sinove, sve one svesne i nesvesne sluge naših opštih neprijatelja i zlotvora. Jedan od tih velikana, jedan od tih istinskih patriota je i pisac ovog romana, neumrli pesnik i književnik Avgust Šenoa, koga hoću da prikažem poštovanim čitateljima.(...)

Početak I. poglavlja"Zlatarova zlata"

(lijevo originalan Šenoin tekst, desno beogradska prerada)

Na domaku šesnaestog vijeka,
za kraljevanja Makse drugoga, a
banovanja biskupa Đure Draško-
vića, nizahu se oko župne crkve sv.
Marka oniske daščare gdje su kra

Na izmaku šesnestoga veka, za
kraljevanja Maksimilijana II. a
banovanja vladike Đorda Draško-
vića nizahu se oko crkve sv Marka
oniske daščare, u kojima su sitničari

303

mari i piljarice obzirnim gradanom plemenitog varoša na "grčkih goricah" tržile lojanica, ulja, pogača i druge sitne robe za sitnu porabu i uz malen novac.

Stari Zagrepčani, premda u vječnoj zavadi s prečasnom kaptolskom gospodom, bijahu ljudi dosta pobožni, pohvališe se dapačejedanput pred kraljevskom svjetlošću da, hvala budi Bogu, u njihovu gradu toliko popova i fratara koliko i gradana ima.

i piljarice razboritim gradanima plemenite varoši na "grčkoj gorici" prodavali lojanice, ulje, pogače i druge sitnice.

Stari zagrepčani, ma da behu u večitoj zavadi sa prečasnom gospodom kaluđerima, behu ipak ljudi dosta pobožni. Jedan put se šta više i pohvališe pred kraljevskom svetlošću, kako hvala bogu i njihovom gradu, imaju toliko popova i kaluđera, koliko i građana.

Osvrt na predgovor beogradskom izdanju "Zlatarova zlata"

Sve nečasno što Srbi čine susjednim narodima, srpski političari i intelektualci okrenu obratno, pa tvrde da to susjedni narodi čine njima Srbima. Upravo to čini i ovaj famozni Mita Đorić 1892. godine u svom predgovoru beogradskom izdanju "Zlatarova zlata". Zamislite, to čini samo sedam godina nakon srpške oružane agresije na Bugarsku. Evo o čemu se radi.

Godine 1880. u Srbiji je aktualna borba za prevlast izmedu dinastije Obrenovića, koju je podržavala Austro-Ugarska, i dinastije Karadordevića koju je podržavala Rusija. Tih je godina Srbijom vladao knez, a ubrzo i kralj Milan Obrenović. Da bi učvrstio svoj utjecaj i autoritet medu srpskim narodom, onje htio okupirati Bugarsku i Srbiji prokrčiti izlaz na Crno more. Zbog toga je godine 1885. oružanom vojnom silom napao Bugarsku. Taj je rat završio katastrofalnim porazom srpske vojske kod Slivnice.

Tako se vladaju tzv. "ugroženi Srbi" koje "mnogobrojni i lukavi neprijatelji srpstva žele da unište".Zašto nam gospodin Đorić ne imenuje te "neprijatelje"? Kako će ih imenovati kad ihje izmislio kao što se izmišlja djeci priča za laku noć.

304

Ovako strašne laži srpskih intelektualaca, ne samo da navode srpski narod na krivi kolosijek, nego u njemu raspaljuju bezrazložnu mržnju prema susjednim narodima. Ti tobožnji intelektualci ne znaju da ta mržnja najviše razara one koji je nose u svojim srcima. Mržnja nagriza čovjeka kao jaka kemikalija i postupno ga razara.

Ovakvim nastupima i pisanjima, srpski su narodni čelnici do sada izazvali 6 medunarodnih ratova. Ovo što sam napisao, dokazujem najsvježijim primjerom u vezi sa srpskim intelektualcem doktorom Jovanom Raškovićem. On je u Beogradu objavio knjigu pod nazivom "Luda zemlja" u kojoj opisuje kako je svijesno i hotimično manipulirao srpskim "narodnim masama" u Hrvatskoj da bi postigao pobunu 1991. godine. I to patološku pobunu, koja se nije temeljila na traženju pravde, nego na mržnji i mitološkom načinu razmišljanja i nerazumnim akcijama. Rašković za sebe kaže daje zaslužan za izbijanje rata u bivšoj Jugoslaviji (od 1991. do 1995.), jerje svjesno i namjerno budio nacionalnu mržnju kod svojih sunarodnjaka Srba protiv hrvatskoga naroda i ostalih nesrba. Dakle, ratni se zločinac hvali svojim djelima. Zar je srpski narod toliko slijep, da ne vidi kakvi ga političari vode?

305

306

MASONI PROTIV KATOLIČKE CRKVE I PROTIV HRVATA

RAZMIŠLJAM I MNOGO SE TOGA POKLAPA

U zadnje sam vrijeme u takvoj situaciji da slušam vijesti, čitam, pišem i razmišljam. Slušam o uništavanju Hrvata u Bosni te gospodarskom i psihičkom iscrpljivanju Hrvata u Hrvatskoj: granatiranjem njihovih gradova, paljenjem šuma i svega što može izgorjeti, pljačkama hrvatskog bogatstva, te klevetama i bezočnim lažima. Slušam i čitam kako se masoni trude - služeći se Srbima, Ujedinjenim narodima i drugim sredstvima sve više produbiti i proširiti sukobe izmedu Muslimana i Hrvata. Slušam i čitam kako se iste paklene sile trude posvadati i razdvojiti Hrvate u domovini i njihove sunarodnjake u dijaspori. Sve više pišu i razglašavaju kako su Hrvati širom svijeta razočarani novom hrvatskom državom u staroj domovini. Nezasitni su u svojim spletkama i ne ostaju samo na tome. Oni žele podijeliti Hrvate u Bosni i Hercegovini na Bosance i Hercegovce, i među njih baciti kost smutnje.

U novinama piše da Englezi i Francuzi ne vole Hrvate. Podvlačim - to . je laž i pogrešno je tako govoriti. Za tu netrpeljivost ne postoji razlog. Istina je da Hrvate ne vole neki engleski i francuski državni čelnici zbog interesa tajnih društava, kojih su oni članovi. Njihovi narodi sigurno imaju osjećaj za pravdu, i srce za male ugrožene narode, ako su ispravno obaviješteni o njihovim ratnim stradanjima.

Televizija prikazuje kako čelnici UN-a sustavno čine pritisak na Hrvate i malo pomalo im otimaju pradjedovsku zemlju, ne samo u Bosni, nego i u Hrvatskoj - stvarnoj članici UN-a. Razmišljam kako ta organizacija istodobno blagonaklono gleda svakodnevno ubijanje Hrvata - genocid, i svojoj članici, državi Hrvatskoj, verbalno priznaje pravo na samostalnost i slobodu, a praktički je otvoreno porobljava služeći se Srbima i Muslimanima. A Hrvati su prihvatili vojsku UN-a kao čuvare pravde i mira?! Koja ironija!!!

Novine izvješćuju kako tajna masonska organizacija nastoji uništiti Katoličku Crkvu i Hrvatsku. Razmišljam, i mnogo se toga poklapa. Prisjećam se da su oba svjetska rata dobile iste države, isti prebogati i presiti ljudi Zapada. Srcu su Europe nametnuli neprirodne podjele i stvorili u njemu umjetne države. Istoku su Europe i Aziji ostavili masonski proizvod koji se zove komunizam i koji je, poput otrovnoga krpelja, većini čovječanstva 80 godina trovao i sisao krv. Kažem 80, jer sam uvjeren da će do kraja ovoga stoljeća Bog konačno uništiti tu masonsku neman i sve njezine paklene proizvode. Iako su masoni dobili prva dva svjetska rata, na vjerujem da će dobiti i treći!

307

MASONSKI PROGRAM ZA HRVATSKU

Informativni vjerski list "Naša ognjišta" u svom broju od svibnja 1994. na stranici 13. donosi članak iz pera Ive Bagarića pod naslovom "Oni što su ubili Boga u vlastitom srcu, ubijaju Boga u drugim ljudima". Najzanimljiviji dio članka prepisujem za svoje čitatelje:

"Na tom podmuklom majstorski skrivenom, ali izvrsno isplaniranom razaranju kršćanstva u dušama hrvatskog naroda, od početka našeg stoljeća do dolaska na vlast krvavoga komunizma isticali su se i hrvatski masoni - slobodni zidari. Organizirani u tajna, zaplotnjačka društva - lože. U Službi velikosrpseke osvajačke jugopolitike, osvajali su vlast i novac: ministarske stolice i direktorska mjesta u privredi, u upravi, u prosvjeti. S novcem i vlasti u rukama imali su odlučujući utjecaj najavno mišljenje. Usmjeravali su i odredivali politiku, privredu, školstvo i kulturu, moralno oblikovanje duha i života na prostorima Jugokraljevine. Sve u ime `bratstva i jedinstva', slobode i oslobođenja čovjeka i naroda, u ime napretka čovječanstva. Lijepe riječi za prljav posao zidali su ponajviše na račun hrvatskog naroda, u korist svoje beogradske masonske braće i za vlastito carstvo novca, vlasti i uživanja.

Kako ne bi bili obilježeni pogrdnim imenom `bezbožnici', za sebe su tvrdili da vjeruju u `Arhitekta svemira'. Medutim svoga Arhitekta ostavili su daleko u svemiru, da on samo promatra kako oni grade i ureduju svoj masonski svijet u kojemu za njega nema posla. Onda nikakvo iznenadenje što su bili zagriženi neprijatelji katoličkog kršćanstva i svjetonazora. Za njih je njihov najveći neprijatelj bio upravitelj naše Crkve: Sveti otac papa. Njihov poklič bio je `Kidaj s Rimom', i `Što dalje od Rima!' Bila je to `neman' što je dugo i ustrajno grickala tijelo naše Crkve, kako obilno potvrduje njihov više puta ponovljeni program.

Tko su, što su i kakvi su bili ti neprijatelji našega Boga, jasno kažu načela njihova programa što ih posebno izdvajamo:

1) Hrvatska politika - slavenska politika.
2) Hrvati i Srbi - jedan narod.
3) Sva crkvena imanja treba Crkvi oduzeti.
4) Sve redovničke zajednice treba dokinuti.
5) Isusovce protjerati!
6) Sve katoličke škole dokinuti, zabraniti.
7) Truditi se da se osnuje `Narodna katolička Crkva'.
8) Uvesti obvezan građanski brak.

308

Što su masoni i poluotpali slobodoumni kršćani planirali, komunisti i otpali kršćeni ostvarili su gotovo u potpunosti: krvavo, razbojnički, `Ognjem i mačem'. O grabežu i otimačini, o rušenju i uništavanju svega što je nosilo pečat kršćanstva, o stotinama ubijenih, mučenih i zatvaranih katoličkih svećenika, o stotinama tisuća pobijenih katolika, o Križnom putu i mukama, o progonima, izgonima iz domovine, neka govori povijest, a živi neka ne zaboravljaju. I još jedno: Ne smije se prešutjeti ni to da su u krvničkom poslu uništavanja naše Crkve i naroda, ne malu krvavu ulogu odigrali i hrvatski komunisti. U službi tuđih uništavali su vlastiti narod, svoju domovinu i njezinu povijest i budućnost, vjeru i moral, obiteljski i društveni život. Sve to odviše nam je blizu i poznato. To su zaboravili samo oni koji su spremni za svoju lisnicu, za svoj trbuh, i dušu prodati davlu. Na nesreću, takvih nije bio mali broj, niti je taj rod s komunizmom otišao u nepovrat."

UZALUD IM NADSVIJET

U povodu "letka" B. A. Presičeka čelnicima oporbenih stranaka u Hrvatskoj, pod gore navedenim naslovom, Marija S. Bodrožić iz Slavonskog Broda piše u "Večernjem listu" od petka, 20. kolovoza sljedeće: "Iz Amerike stiže `letak' izvjesnog gospodina Branka A: Presičeka, razaslan na adresu šesnaest čelnika oporbenih stranaka države Hrvatske. Ništa čudno nema u cijeloj priči kad se dobro zna da upravo masoni svijeta ruše države, carstva, isto kao što ih upravo oni i stvaraju. Na onom što oni poruše stvaraju svoja nova, ustoličuju svoje ljude, ali ih tada stavljaju i pod svoju kontrolu. Tako bi i gospodin Presiček, iz neke svoje masonske lože, rušio sadašnju vlast, predsjednika, Sabor... i doveo na vlast, zajedno sa snagama koje su u Hrvatskoj prisutne, ponovo neke nove ljude koje hrvatski narod nije izabrao, poništio bi sve ono što smo mi na izborima rekli, i tako baš kao što su 1918. godine u Versaillesu upravo masoni stvorili Jugoslaviju, ponovo bi ugurali Hrvate tamo gdje to oni sami ne žele.

Dakle, ne prvi put u povijesti, stupaju masonske lože cijelog svijeta na scenu. Od lože `Veliki orijent', do `Velike lože Jugoslavija', sa sjedištem u Beogradu, opet bi Francuzi i Srbi, uz pomoć neosviještenih Hrvata koji tako dobro žive po Americi, Švicarskoj, Njemačkoj, trokutom i šestarom prekrajali Hrvatsku, razjedinili narod i ponovo ga `ujedinili', s bilo kim, samo neka ono malo Hrvata nikad ne bude zajedno na svomu.

Masonske lože rade od pamtivijeka uvijek isto. Kao sotone kada vide križ, tako i oni, uvijek tamo gdje vide pobožni narod, navaljuju, pljujući i rigajući otrovni plamen pakla. Pokojni kardinal A. Stepinac dobro je znao njihovu rabotu,

309

pa je to i javno govorio. Svi ti `slobodni zidari', `zidali' su neki svoj `nadsvijet', ali imje sve bilo uzalud. Zadnji `veliki meštar' Sionskog priorata bio je Jean Cocteau, koji poklanja križ na komu nije vidljivo od pasa na gore tko na njemu visi raspet. U jednom kutu ruža, a u drugom osobno on, leđima okrenut raspelu. Zar i za običnog čovjeka ne govori dovoljno već samo to?

Zato, gospodine Presiček, morate znati kako i mi mali ljudi odavna znamo da se na ovom prostoru vodi borba između dobra i zla, Božje pravde i sotonskog zla. Zlo koje vi predstavljate odavno je svijetu poznato, samo ovaj put računica vaše lože i svih ostalih loža svijeta preračunala se, jer kako god vaš šestar i trokut izračunali, ostaje da su dva i dva - četiri, ma kako vi vukli poteze kao biste dokazali da to nije tako. Manite se ćorava sotonskog posla, odmaknite se od nas Hrvata i Hrvatske, odmaknite se od našeg križa koji mi sami i nosimo.

Poručite `vašoj braći', koji rade na istom `poslu', da Hrvati nisu ono za što ih vi i vama slični drže. Poručite im da vaš nakan ovaj put nije naišao na plodno tlo, jer gdje je Bog umiješao svoje prste, i sotona ostaje opečen. U potrazi za `Grallom', svaki narod imao je svoju ulogu, a mi Hrvati znamo za nj, i ljubomorno ga čuvamo, a onaj tko njega ima - ima snagu i moć.

Mi imamo i jedno i drugo. Ako ga vi budete ovdje tražili, nećete ga naći. On se sam čuva od takvih kao što ste vi. Nas smo se dvoje, nadam se, dobro razumjeli. Prihvaćam sve vaše odgovore, aja baš kao i cijeli moj narod, vama neću šutjeti.

Ono što vaši pomračeni umovi ne mogu shvatiti, jest naše uvjerenje i vjera da jesmo bili i da ćemo uvijek biti i ostati, uz Božju pomoć - narod hrvatski; ovo gdje mi oduvijek jesmo, jest Hrvatska, jest Croatia."

PODVALA PAKLENE DRUŽBE

Pod naslovom "Podvala paklene družbe" magistar Jakov Marić iz Zagreba, u "Večernjem listu" od petka, 24. kolovoza 1993., o zavjeri masona protiv Hrvatske piše sljedeće:

Zagrebački biskup Alojzije Stepinac (30. svibnja 1934.):

- U Jugoslaviji vlada danas masonerija. Nažalost, i u srcu hrvatskoga naroda ugnijezdila se ta paklena družba, leglo nemorala, korupcije i svakog nepoštenja, zakleti neprijatelj Crkve katoličke i hrvatskog naroda. Bez znanja masonerije ne može nitko doći na kakav uticajni položaj.

310

Nadbiskup Bauer (Hrvatska straža, V/1933.):

- Braća od čekića pak hoće da svima nature svoje svjetlo `koje čovjeka oslobađa tmine i ropstva' i u oholosti svojoj drže da oni već jesu, a. zovu. i sve ostale da postanu novi savršeni tip čovjeka.

Gospodine Presiček, ime slobodnih zidara, kojima tako vjerno služite, itekako se može upotrijebiti, i to kao sinonim za sve zlo koje je snašlo ovaj narod u obje Jugoslavije.

- Najaviti vijesti, ne znači imati pravo unakaziti ih. -Ta vaša rečenica kojom tako nekome nešto imputirate, zapravo govori o Vama i Vašoj braći. Ta, tko je od Hrvata stvorio najgenocidniji narod na kugli zemaljskoj? Tko danas `miksa' vijesti o Hrvatskoj i Hrvatima? Braća od čekića koja dobro paze tko i kako stvara javno mnijenje.

Što se, pak, tiče `hrvatskih velikana' koji su pripadali slobodnomu zidarstvu, oni su uvijek radili za svoj osobni interes, a protiv interesa hrvatskog naroda. Odatle i stalne priče o hrvatskoj nesposobnosti da živi sc mostalno zbog tobožnjeg nejedinstva, što je još jedna sjajna masonska podvala.

Prava je istina o tome da masoni vještim spletkama neprekidno održavaju to `nejedinstvo'; stalno gurajući Hrvata na Hrvata. Hrvatski slobodni zidari u službi srpske, francuske i britanske masonerije ovaj su narod ugurali u obje Jugoslavije.

Što se, pak, Tita tiče, nemojte ga se odricati - on je Vaš, samo mnogo viši po masonskoj hijerarhiji od Vas, g. Presiček. Njega su aktivirali britanski slobodni zidari i posredstvom svojih tajnih službi stavili na čelo partizanskog pokreta, i to onog trenutka kad su odlučili prestati pomagati četnike Draže Mihailovića. Tada Srbi masovno prelaze u partizane.

Bitka na Neretvi prikazanaje kao poraz četnika, od kojeg se više nisu oporavili do konca rata. To su priče za malu djecu iz vaših udžbenika i filmova. Posao je trebalo završiti micanjem pravih partizanskih voda poput Hebranga, i put Titu i novoj Jugoslaviji bio je čist.

Sjetite se malo sprovoda u Beogradu, pravi masonski ritual. Ni dan danas ga četnici ne mogu izbaciti iz Beograda. Znate li zašto?

Na kraju balade, prijetite nekakvom demokracijom i međunarodnim sudom. Taj pravni poredak koji su ustrojili slobodni zidari danas je na djelu u svom punom sjaju, preko UN i ostalih medunarodnih `institucija' u ex-Jugoslaviji. Nama je zlo od te vaše pravice, a vi o njoj još uvijek uporno pričate. Sigurno je da za braću pravda postoji i istjeruje se vrlo revno. Ali za ostale ...? Barem se to trulo bratstvo raspalo s Jugoslavijom. Valjda Hrvati neće više biti guske u magli.

311

Molio bih g. BrankaAlojzija Presičeka do odgovori: Zašto su masonska društva tajna, ako su im namjere čiste?

- (...) Vi ste sada u kolu ljudi koji se svud osećaju, ali se nigde ne pokazuju. Vi ćete doznati za dela koja su svršena, ali nikada nećete saznati odakleje pošla inicijativa da se to delo svrši i kojije taj, štoje to delo završio. U tome i leži ta velika naša moć da vladamo svetom . . . - (Iz govora brata besednika Vojislava Kujundžića kod primanja novaka 17. siječnja 1928. godine)."

MASONI SU ZAROBLJENICI ZLA I LAŽNE MOĆI

Odgoj djeteta u prvih 10 godina života presudan je za čitavu njegovu budućnost. Najbolje je - dapače, idealno - da se taj odgoj provodi u psihofizički i moralno zdravoj obitelji, uz majku, oca i djetetovu braću. Vjerski i moralni odgoj u sklopu Crkve i škole, pomoć je obiteljima i nadogradnja na obiteljski odgoj.

Teškoće u odgoju djece potječu iz dva izvora: 1. naslijeđene loše osobine pradjedova; 2. negativan utjecaj djetetove obitelji i okoline u kojoj se dijete neprekidno kreće. Ako su roditelji nepoučeni i slabo odgojeni, ako društvena zajednica u kojoj djeca žive zanemaruje vjerski i moralni odgoj podmlatka, ta su djeca, a kasnije mladi ljudi, lak plijen raznih tajnih organizacija koje se bave svim vrstama kriminala.

Ako vjerski i moralno nepoučena djeca i mladi, zbog svojih, izvrsnih prirodnih sposobnosti, uspiju završiti visoke škole i zauzeti utjecajne položaje, odnosno ako i bez veće škole po svojim talentima postanu poznati ljudi, onda su upravo takvi lak plijen masonske i drugih tajnih organizacija. One za svoje interese, a na opću štetu čovječanstva, iskorištavaju njihove sposobnosti, društveni utjecaj i manjak njihova vjerskog i moralnog odgoja.

Masonskoj su organizaciji najzanimljiviji ljudi na visokim društvenim položajima, jer preko njih učinkovitije djeluje protiv ljudi i protiv sveukupnog dobra na zemlji. Masonima su zanimljivi i pojedinci iznimsnih sposobnosti ako i nisu osobito utjecajni po svom položaju: vrhunski znanstvenici, umjetnici, političari, športaši, viši crkveni službenici i sl. Oni žele zarobiti inteligenciju i stvaralački duh čovječanstva da bi "plesao kako masonski šefovi sviraju". Organiziranom se zlu treba organizirano suprotstaviti i te zakulisrie mešetare zauvijek onesposobiti.

312

U njihovu zamku redovito padaju: pohlepni za čašću, vlašću i materijalnim bogatstvom, te loše obaviješteni idealisti. Bez obzira na njihov visok društveni položaj, eventualno visoke škole i velike sposobnosti, to su ljudi većinom bolesnih ambicija, bolesnog egoizma, ali medu njima ima i lakovjernih intelektualaca. ***I ne smije se zaboraviti: ti su ljudi, sUjesno ili ne, zaratili protiv Boga i svakog dobra, te se tako dali u službu sotoni.***

Nažalost, masoni posebno vješto iskorištavaju neosviještene i ubilački raspoložene neobarbarske narode, medu kojima su i naši susjedi Srbi. Slobodno zidarstvo (masonerija) Engleske i Francuske zastupa najprije svoje interese, pa interese svojih zemalja, ***a srpske lože[67]* gledaju svoje interese, upropaštavajući vlastiti narod***. One su instrument engleskih i francuskih velikih loža koje se cijelo 20. stoljeće koriste srpskim masonima i srpskim narodom za obavljanje najprljavijih zadataka u skladu s njihovim nemoralnim icljevima. za nagradu im obećavaju, ne svoje nego tude teritorije, koje Srbi trebaju osvojiti "ognjem i mačem", uz pomoć svakovrsnoga diplomatskog mešetarenja francuskih, engleskih i inih političara-masona. Pritom se ne mari za krvava stradanja stotina tisuća nedužnih ljudi, baš kao ni za stradanja golemog broja srpskih zločinaca.

Bez obzira na to što masonska organizacija lovi najveće uglednike, i bez obzira na to što se često služi i samom inteligencijom davla, ona je tipično ljudska kriminalna tvorevina kojoj mnogošto ne uspijeva. Ta, sam Duh Sveti - Sila Božja, predvodi snage Dobra i zato će dobro pobijediti. ***Dužnost je nas, katoličkih vjernika, kao i svih ujernika drugih ujera, da vjerskim i moralnim odgojem što više ljudi usmjerimo prema Bogu, koji je jedan jedini za sve stanovnike Zemlje[68]****. On je najmoćniji i najveće Dobro u čitavom svemiru. Pred njim strepi i najveće zlo. Zato se isplati uvijek biti uz Njega i na Njegovoj strani. "Gospodin je pastir moj; zla se ne bojim, jer On je sa mnom!"

Da bi se Crkva i ostatak poštenog čovječanstva uspjeli djelotvorno oduprijeti zlu tajnih organizacija, potrebno je da se mnogo više nego dosad zauzimaju za evangelizaciju i humanizaciju - kvalitetan odgoj maldih naraštaja. To mogu ostvariti pronalaženjem, osposobljavanjem i uključivanjem pozitivnih, povjerljivih i nadarenih osoba, uglednih zbog svojih stvarnih vrijednost. Takve osobe bez predrasuda treba tražiti u najširim slojevima kršćanskog puka.

- - - -

67 loža (franc.) - organizacijska jedinica masonskog udruženja 68* Istaknuo autor*

313

ČITATI ZNAKOVITE PODUDARNOSTI

Pročitao sam u glasilu mladih "Mi" od svibnja 1993. članak pod naslovom "Sotonizam u politici". U tom članku dotične mjesečne novine katoličke mladeži prenose izlaganje književnika Mire Glavurtića na tribini HKZ (Hrvatskoga književnoga zbora) "Mi" i "Dođi". Tribina je održana l. travnja 1993. u Zagrebu. Zadnji podnaslov toga velikog članka glasi: "Čitati znakovite podudarnosti". U tom odlomku piše sljedeće:

"Imao sam priliku, otprilike prije godinu dana, ovdje, u hotelu `Dubrovnik', susresti jednog bivšeg oficira JNA. On je pod utjecajem nekih mojih tekstova počeo proučavati Apokalipsus9*. Rekao mi je: - Otvorio sam poslije tvojih tekstova Apokalipsu i ostao zaprepašten. Jer u Apokalipsi stoji ujednom tekstu izvješće `izići iz bezdana'. A upravoje tada iz Bezdana na Dunavu počeo prvi sukob izmedu Srba i Hrvata. - Možda koincidencija.

Pa eto, kad smo kod koincidencija, koje su drage misticima, jedna je Černobilj, crno bilje, gorko bilje, ruski izraz za pelin, koji se spominje u Apokalipsi.

Apokalipsa kaže da ćemo na kraju vremena biti označeni znakom Antikrista. Američki Indijanci vole reći: - Kraj vremena će biti onda kada se medvjeđa šapa pojavi posvuda. - Ta već sada se nastoji da u najskorije vrijeme svi artikli moraju imati isti znak, ali će se takoder nastojati da se umjesto kreditnih kartica i novca, na čovjekovu čelu ili na ruci, utisne taj znak Zvijeri, naravno, nevidljivim laserskim postupkom. I neće čovjek moći kupiti ni prodavati, kako kaže Apokalipsa, ako se ne pokori Zvijeri. Središnje računalo u Bruxellesu, koje može skupiti sve informacije o svakom artiklu ili o svakom čovjeku, zove se Zvijer. I to je koincidencija?

- - - -

69 Apokalipsa (grč.) - otkrivam, objavljujem. Biblija se još drukčije zoue Sueto pismo, a napisano je u 73 (sedamdeset tri) knjige. To je, dakle, jedna manja knjižnica knjiga koja se još može nazvati: Zakon, Proroci, Psalmi, Riječ Božja... i sve će se obistiniti što u tome piše. Isus je došao da ga ispuni, usavrši i protumači. U svom se propovijedanju na nj pozivao.*

Sveto pismo (SP) se dijeli na Stari i Novi zavjet. SP Novog zavjeta sačinjava 27 (dvadeset sedam) knjiga od kojih se posljednja zove Otkrivenje svetoga Ivana apostola ili Apokalipsa.

Apokalipsa je jedina proročka knjiga Novoga zavjeta, a pisana je 94. ili 95. godine poslije Krista na grčkom otoku Patmosu, gdje je sv. Ivan apostol bio u progonstvu.

Bog je u Apokalipsi otkrio Ivanu mnoge pojedinosti koje se tiču sadašnjosti i budućnosti čovječanstva, te mu zapovjedio da to napiše. Otkrivenje ili Apokalipsa je knjiga trajne utjehe. Sve je predvideno Božjim planom i ništa se ne može dogoditi mimo toga. Ma kako bile jake podzemne davolske sile, one su već osudene na propast. Gospodin ima poslijednju, pobjedničku i sudačku riječ.

Teškoje razlikovati duhove, kaže sveti Ignacije Loyolski, teškoje znati dolazi li što od anđela ili sotone. Moramo biti osjetljivi na te poruke, moramo znati razlučiti duhove.

Mi smo vjerojatno u tom posljednjem vremenu. Ono što se događa u Bosni, što se dogodilo u Hrvatskoj, tojejedan veliki trenutak, koji će mislim, označavati vododjelnicu: duhovi će se razdvajati. Mislim da će se poslije ovoga dogadati vrlo burna razdioba duhova. To je ono razdoblje u povijesti kada će se razlučiti dobro i zlo. Toje zaista posljednji rat, toje zaista mistični rat. Pa ako je Crkvi zajamčeno da je paklena vrata neće uništiti, onda će zaista ta garancija trajati u ovo vrijeme i dalje. Kaže se da će se upravo u ovo vrijeme pojaviti istinski kršćanski vitezovi, a Marija će skršiti Moć-Zlo. Nogom će, lijepo se vidi u našim crkvama, smrskati glavu zmiji. Što bosa noga simbolizira? Najponizniji članovi zajednice, najmanji članovi zajednice, oni najmanji ljudi, oni će biti nositelji najveće oporbe protiv prividno najveće moći, Sotone.

Bit će pobijeden riječju, kaže Apokalipsa, Mačevi će biti riječi. Dobro formuliranje riječi bit će kao mač. To je dakle, alternativa, to je poruka:'

ŠTO NAM DONOSI SVJETSKA ZDRAVSTVENA ORGANIZACIJA

Pod naslovom "Što nam donosi Svjetska zdravstvena organizacija" doktor medicine Antun Lisec piše u "Glasu Koncila" od 23. siječnja 1994., o tome na koji način svijet brine ojednom malom narodu kao štoje hrvatski. Na takav su način mnogi svjetski moćnici tijekom hrvatske povijesti vodili sličnu brigu o Hrvatima, koji su bili i ostaju predzicie kršćanstva i zapadne kulture. Postoji li uopće katolički svijet? Zar svi mogu biti solidarni, samo katolici ne mogu? Zar će katolički svijet dopustiti da se hrvatski narod zatre pod pritiskom srpske i muslimanske agresije? Dokle će kršćanski i drugi humani svijet tolerirati da svjetsku politiku nataliteta vode sinovi zla i smrti? Evo što u vezi s tim piše gospodin Lisec:

"Šlušam 6. siječnja 1994. na vijestima Prvoga programa Radija Zagreb u 15 sati izjavu ministra zdravstva Republike Hrvatske dr. Hebranga, u kojoj otvoreno kaže da Svjetska zdravstvena organizacija (SZO) pomaže u izradi Zakona o zdravstvu u Hrvatskoj.

Dakle, SZO vrši pritisak na hrvatsku državu i na njezine medicinske radnike što će oni raditi i na ono što oni neće raditi.

315

Kada smo prije dvije godine, nas nekoliko članova tadašnjeg Vijeća za pastoral zdravstvenog osoblja pri Biskupskoj konferenciji, predvodeni predsjednikom toga Vijeća preuzvišenim gospodinom biskupom Bogetićem, posjetili Ministarstvo zdravstva i razgovarali s ministrom Hebrangom, tražili smo, izmedu ostalog, da se on zauzme za zabranu ubijanja nerodene djece. Tada nam je gospodin ministar rekao da je on pitao SZO što oni misle, i da su mu oni sugerirali neka se u Hrvatskoj ne zabrani pobačaj. Čak nam je rekao da je u vezi s tim od njih dobio neke dokumente. Zamolio sam ga neka nam pokaže te `dokumente' koje je dobio, i on nam je to fotokopirao.

Isti dan sam to pročitao i vidio da se radi o zaključcima donesenim na protuživotnoj konferenciji u glavnom gradu Gruzije, Tbilisiju, iz 1990. Kosponzori te konferencije bili su SZO i IPPF (International Planned Parenthood Federation). IPPF je jedna od najopasnijih organizacija u svijetu, sa sjedištem u Londonu, koja se zauzima za usmrćivanje nerodene djece i za brojna druga zla. U tim zaključcima opisuje se u detalje što će raditi kroz školstvo,javna glasila, medicinu, zakonodavstvo itd. kako bi na svijetu bilo što više pobačaja. Čak najednom mjestu govore da će nastojati u svakoj zemlji naćijednu osobu koja će pratiti stanje ujavnosti, i odmah se zalagati za smrt nerodene djece, čim se netko bude zauzimao za njihov život. Na svakoj stranici toga teksta nalazi se simbol crne ruže.

Podsjetimo se da je SZO jedan od organa Ujedinjenih naroda. Jedan drugi organ Ujedinjenih narodaje UNPROFOR o čijim aktivnostima znamo više nego o SZO. SZO ima vrlo zvučni naziv: `svjetska' i još `zdravstvena', kako bi si preko imena stvori autoritet (izrada fasade). U biti, programi SZO su često izrazito protukršćanski, protuživotni i protuzdravstveni.

Malo je zemalja na svijetu koje imaju 80% ili više gradana katolika, kao štoje to Hrvatska. Agresija na Hrvatsku i Hrvate povećalaje kod ljudi i kod zdravstvenih radnika osjećaj ugroženosti i potrebu zaštite života nerođene djece. SZO i druge organizacije u svijetu koje su za smrt djece, svjesne su da je Hrvatska zemlja u kojoj će se najlakše zabraniti pobačaj. Upravo u tome vidim njihovu zainteresiranost da budu prisutne sa svojim protuživotnim nastojanjima u toj maloj, četirimilijunskoj zemljici. Zabrana pobačaja u Hrvatskoj sigurno bi potakla i druge zemlje na zabranu.

Bivši direktor SZO Halfdan Mahler postao je nedavno generalni sekretar IPPF-a u Londonu. On se bavi misionarenjem smrti po svijetu. Prošlog ljeta posjetio sam tzv. Centar zdravlja u Kijevu, glavnom gradu Ukrajine, zajedno s katoličkim svećenikom, direktorom Human Life International iz Amerike prof. Paulom Marksom. U tom Centru zdravlja kreira se zdravstvena politika Ukrajine. Upozorili smo njihova direktora na

316

organizacije u svijetu koje se zalažu za smrt nerodene djece, i spomenuli izmedu ostalog i IPPF i njihova generalnog sekretara Mahlera. Na to nam je direktor Centra zdravlja rekao da gaje prije dva mjeseca osobno posjetio upravo taj gospodin Mahler sa svojim protuživotnim porukama.

Časopis britanske sekcije Svjetske federacije liječnika koji poštuju ljudski život u broju 53, od jeseni 1993. na str. 4, pod naslovom `SZO je bolesna', donosi sljedeće podatke:

Navodi se da je, unatoč protivljenjima, za direktora SZO izabran general R. Sakawa, japanski bilijuner. `The Sunday Telegraph' od 16. 9. 1993. donosi daje on bio osudeni ratni zločinac. Medutim, u posljednjih 11 godina, onje godišnje davao pet milijuna dolara Svjetskoj zdravstvenoj organizaciji.

Promatrajući broj ubijene nerodene djece, vidi se da Hrvatska `medicina' danas ubija više ljudi nego što im spasi život. Upravo je takva `medicina' odgovorna za demografski krah Hrvatske, pa i za okupaciju odredenih teritorija koji je iz toga rezultirao. Nama nije potrebna SZO za stvaranje Zakona o zdravstvu!

Tražim da se hrvatska medicina, a s tim i zakonodavstvo, ponaša u skladu s općeljudskom etikom, a nju zapravo naučava Katolička Crkva. Umjesto da se konzultira i prihvaća `pomoć' u stvaranju zakona o zdravstvu od strane SZO, neka se uzme u obzir ono što stoji napisano u crkvenom dokumentu Donum vitae, koji je potpisao Sveti Otac. Osobito mislim na poglavlje toga dokumenta `Moral i građanski zakon'.

`Glas Koncila' je nedavno prenio riječi uzoritog gospodina kardinala Kuharića, kojije rekao dajoš uvijek nije dobio odgovore na već tri zahtjeva protiv pobačaja upućena Hrvatskom saboru. I, dok se hrvatske katoličke biskupe ignorira, Svjetskoj zdravstvenoj organizaciji, koja provodi protukršćanske aktivnosti, otvaraju se vrata."

OKUPATOR ZAŠTIĆEN OD UN

U "Glasu koncila" od 6. veljače 1994. godine pročitao sam članak pod naslovom "Okupator zaštićen od UN". Zbog njegove iznimne vrijednosti za hrvatsku povijest, citiram ga u cijelosti:

Poznati njemački političar (i bivši njemački ministar vanjskih poslova - nap. autor) Hans-Dietrich Genscher izjavio je u razgovoru za tjednik "Danas": Ujedinjeni narodi moraju voditi brigu o tomu da održe svoja obećanja. Slažem se da je čudno što je agresor još uvijek na hrvatskom

317

teritoriju, a više se nitko zbog toga ne uzrujava. Nema ni jednoga jedinoga hrvatskoga, slovenskoga niti bosanskoga vojnika u Srbiji, na srpskom teritoriju. Naprotiv, ima mnogo srpskih, agresorskih snaga u Hrvatskoj. I to pod zaštitom Ujedinjenih naroda! Obećanje da će te snage biti razoružane nije održano. To se nije ostvarilo, a prvoje što se mora ostvariti ako UN želi spasiti kakvu-takvu vjerodostojnost. Takoder nije ispunjeno obećanje da će se prognani Hrvati vratiti u svoje domove. Molim, to je ispit savjesti čovječanstva... Zabrinjava me okolijevanje medunarodne zajednice i Vijeća sigurnosti da konzekventno provedu sankcije protiv Srbije. Provedba embarga mora se kontrolirati na kopnenim, zračnim i pomorskim putovima, ne smiju se dopustiti nikakve iznimke. To je moj, dobro poznati stav. To što Ujedinjeni narodi oklijevaju u provedbi, to bi srbijanskog agresora moglo ohrabriti da ide dalje - na Kosovo. To bi, dakako, utjecalo na stanje u Makedoniji. Američki prijedlog rješenja tamošnje situacije sadržavaoje vrlo jasnu kvalifikaciju agresora, koji je nazvan imenom - Srbija. Taj prijedlog treba podržati,jer sadrži i njemački zahtjev za sveobuhvatni embargo, koji bi se strogo provodio... sveobuhvatni embargo na ukupni dotok energenata. Trenutačno postoji kontrola na Jadranu, ali ona Dunavom i cestovnim putem nije dostatna. Naprotiv, ima znakova da embargo krše i oni od kojih bi se to najmanje očekivalo. Kad bi dotok energenata bio prekinut, vojna bi mašinerija bila zaustavljena.

318

RUSIJI NEODOLJIVI BALKAN

Stalna na tom
svijetu samo mijena
jest - ako se iz
vanjske politike
izuzme geografija

(S nadnaslovom "Rusiji neodoljivi Balkan" i naslovom "Vi na Zapadu teško griješite" "Večernji list" od subote, 9. siječnja 1993. donosi tekst istaknutoga njemačkog novinara i političara dr. Carla Gustafa Strohma, gosta-komentatora "Večernjeg lista" u Zagrebu).

VI NA ZAPADU TEŠKO GRIJEŠITE

"Vi na Zapadu griješite teško, možda čak sudbonosno. Mislite da je Rusija nakon sloma komunizma i raspada Sovjetskog Saveza zauvijek napustila istočnoeuropski prostor, pogotovu Balkan. Ali se varate. Rusi će se ovamo vratiti bez crvene zastave, bez Marxa i Lenjina, ali kao branitelji slavenskih naroda i pravoslavlja." Ovako me je već 1991. opomenuo jedan član vlade u Bugarskoj.

Isti mi bugarski sugovornik reče da je vrlo zabrinut što taj problem uopće nisu shvatili - ni SAD i zapadni saveznici Velika Britanija i Francuska, niti Nijemci koji su uz Ruse u Bugarskoj već po tradiciji imali osobitu poziciju.

Je li Bugarin pretjerao? Nije li možda budućnost vidio precrno? Nekoliko mjeseci poslije stigao sam u grad Ufu, na Uralu. na službenom dočeku u gradskoj vladi slučajno sam se porazgovorio s čovjekom kojije imao vodeću ulogu i u politici. Zapitah ga kako to zamišlja budućnost Rusije, a on odgovori:

- Znate, samo su tri mogućnosti. Da počnem s dvije najnevjerojatnije varijante. Prvo, vi na Zapadu mogli biste cijelu ovu zemlju jednostavno kupiti i onda preuzeti ekonomski i politički menedžment. Ali vi to nećete učiniti. Druga mogućnost: Tu u Ruskoj federaciji nama pođe za rukom podjela vlasti, o demokraciji neću ni slova, između centralne vlade i pojedinih teritorija. Rusija bi onda mogla doživjeti stabilan razvitak, nalik na Njemačku nakon Drugoga svjetskog rata. Ali ja i to smatram jedva vjerojatnim.

319

NEIZBRISIVI IVAN, PETAR I JOSIF

- Na žalost - nadoveže moj sugovornik s dalekog Urala, ima i treća mogućnost, ona najvjerojatnija. Vidite, Rusi su u svojoj povijesti dali trojicu doista značajnih političkih voda. Bili su to carevi Ivan Grozni i Petar Veliki. I Josif Visarionović Džugašvili Staljin.

Pošto sam ga pogledao začuđeno i upitno, čovjek iz Ufe nastavi: - Ona su trojica živjela u sasvim različitim vremenima, karakteri su im bili potpuno različiti i zastupali su sasvim različite ideološke stavove. Ali zajedničko im je bilojedno, to što su sva trojica ruskome narodu govorila: "Vi Rusi, doduše, daleko zaostajete za Zapadom. Živite u bijedi. Drugi su mnogo bogatiji i uspješniji od vas. Ali ima načina da im stanete rame uz rame: Ako se organizirate, Rusija može, unatoč vašoj bijedi postati strah i trepet za cijeli svijet. Nitko vas onda više neće ismijavati. Svi će vas se bojati."

Moj suguvornik zaključi kako ne vjeruje da će Rusijajošjednom ojačati toliko da bi posegnula za vlašću nad svijetom ali da bi opet mogla postaviti zahtjeve u povijesnim sferama svojih interesa, od Baltika do Balkana i, naravno, unutar granica staroga ruskog carstva. On doslovce reče: "Ako ekonomske reforme promaše, što treba očekivati, ruski će narod u svom bezizglednom položaju isčekivati novoga Ivana ili novoga Petra".

Te mi se riječi vraćaju u svijest kad bosanske oružane snage javljaju da su zarobile već deset ruskih dobrovoljaca koji su se tamo borili na srpskoj strani. Pada mi na um i jedan intervju Bjeljajeva, člana peterburškoga Gradskog vijeća. On je nedavno označio rat u Bosni kao "početak Trećega svjetskog rata".

"Naši momci", dakle Rusi, "već sudjeluju u borbama, tako brane prvenstveno Rusiju, a tek po drugoj liniji Srbiju. Bosansko ratište služi tim Rusima kao vježbalište za gradanski rat koji predstoji unutar Rusije." Peterburški deputat proglasio je političkim ciljem "ponovnu uspostavu ruskoga carstva od Baltika do Pacifika".

Na upit, što bi na to rekli baltički narodi, on smatra kako Baltima jedino preostaje da se pokore, ili Nijemcima ili Rusima, a da im je bolja ruska vlast.

320

HRVATSKA: SIMPTOMATIČNI `POLKOVNIK'

Dakako, možda je ovo ekstreman stav, nikako reprezentativan za sadašnju vanjsku politiku Jeljcina ili njegova ministra vanjskih poslova Kozirjeva. No ipak me sve to podsjeća najednu izreku pruskoga i njemačkoga kancelara Otta von Bismarcka, kojije već u XIX. stoljeću rekao: Geografija je jedini konstantni faktor svake vanjske politike.

Kao što su ruski (a i mnogi neruski) komunisti iz Kremlja vodili, ili možda čak morali voditi velikorusku politiku, tako su i ruski reformatori i demokrati podložni tome zakonu geografije. Jedino tako može se objasniti, u prvi mah naoko čudnovato, ponašanje Moskve za vrijeme rata u Bosni ili prije toga u Hrvatskoj. Tako postaju vjerodostojne hrvatske pritužbe čak na čudnovato držanje ruskoga kontingenta za UNPROFOR, recimo, nadaleko već poznatog pukovnika Hromčenka.

Ima i na Zapadu kojekakvih političara koji srpskoj strani grade jedan zlatni most za drugim. Motivi su im dijelom politički, djelomice povijesni, ali i oportunistički, No težak politički i vojni poraz Srbije nikako ne želi jedna sila, a ta se sila zove Rusija, bez obzira na to da li su tamo na vlasti komunisti ili antikomunisti.

Ovu bi činjenicu trebalo prihvatiti nesentimentalna i objektivno, kao što liječnik postavlja dijagnozu. Moralno zgražavanje ne vodi nikamo. Slom komunizma pokazao je jedno: Pod "crvenim" premazom marksističko-lenjinističke, ali i titovske ideologije, konzervirali su se gotovo svi problemi XIX. stoljeća. Ništa nije riješeno. Pojedinačno to znači: Rusija će - svejedno pod kojim oblikom vladavine - nadalje biti težak partner (ili protivnik) Zapadne Europe.

DA JE SRBIJA - ŠVICARSKA . . .

Obuzdanaje opasnost velikoga nuklearnog rata izmedu svjetskih sila, SAD i Sovjetskog Saveza, od kojeg su mnogi strepilijoš i osamdesetih godina. Ali umjesto toga nemamo svjetski mir nego velik broj regionalnih sukoba, gdje se na oružanotehnički "niskoj" razini zbivaju grozote - vidi Bosnu.

Ta svaka je ekspanzivna politika ujedno znak izvjesne unutrašnje slabosti, kako god to zvučalo paradoksalno. Kada bi Srbija imala životni standard kakav ima Švicarska, ne bi vodila osvajački rat. Ima za ovo zanimljiv primjer:

Kada se pokrajina Vorarlberg, koja pripada Austriji, htjela nakon

321

Prvoga svjetskog rata odvojiti od Beča, ujedno od poražene i osiromašene domovine, jer htjela se priključiti Švicarskoj - Švicarci su to odbili. Stanovnici Vorarlberga morali su protiv svoje volje ostati u tadašnjoj siromašnoj Austriji. Bila je to, ako baš hoćemo, neka vrst "negativnog imperijalizma": Švicarci koji nisu ratovali, pa su zato bili bogati, htjeli su ostati medu sobom. Nije ih zanimalo što su im ljudi Vorarlberga vrlo slični po rodu i govoru.

Što se, pak, tiče rata u Bosni (i možda budućih sukoba na Kosovu i u Makedoniji),jednoje nedvojbeno: ako bi Rusija sa SAD i zapadnoeuropskim silama izvršila na Srbiju odlučan pritisak, srbijansku bi se"stranku rata" moglo silom urazumiti. No ratu nema kraja, budući da Jeljcin ovo nije kadar učiniti već zbog unutrašnjopolitičkih razloga - jer mora uvažiti svoje ultranacionalističke protivnike - a i Zapad, bar dosad, nema volje za brzo rješenje.

SRASTI SA ZAPADOM

Za hrvatsku je važno da se nalazi na "zapadnoj" strani, to znači da se hrvatske želje i interesi u cjelini podudaraju s interesima zapadnih sila. U tomeje sadržan solidni učinak hrvatske vanjske politike kroz dvije minule godine.

Bude li se Hrvatska u najbližoj budućnosti uspjela ekonomski i institucionalno čvrsto spojiti sa Zapadom, država će opstati - unatoč prilično nemirnim prilikama u svojem istočnom i južnom susjedstvu.

Uostalom, unatoč opisanom ruskom ponašanju, Hrvatima nikako ne bi trebalo savjetovati da traže kavgu s Rusijom. Naprotiv! Ali što se tiče Rusije, u Zagrebu se ne bi trebalo zanosti iluzijama.

STALNA OPASNOST S ISTOKA (PISMO IZ ŠVICARSKE)

Toma Podrug, "Stalna opasnost s Istoka"Uzeto iz časopisa Hrvatske matice iseljenika "Nova Matica" br. 7, str. 26-27, Zagreb, 1992

Putujući Švicarskom u vrijeme bivše Jugoslavije, i to baš u doba tzv. antibirokratske revolucije u Srbiji, zatekoh se u ciriškom stanu svoga švicarskoga znanca, u čijem sam obiteljskom krugu gledao vijesti njihove TV, i to baš izvješće nekoga stranoga novinara sa slavljenja šestote obljetnice srpskoga poraza na Gazimestanu. Vidjevši ikonomaniju mitingaša, na

bradatim glavama šubare i šajkače usred ljetne žege, boce rakije koje se dodaju od usta do usta vikača, dizanje tri prsta .uvis, crna zastava s lubanjama i prekriženim kostima, ikonostase srpskih vladara i svetaca, čuvši urlike mase: "Hoćemo oružje!", i uzvike ubiti ovoga, ubiti onoga, a uza sve to i prijetnje njihovog vođe da će voditi bitke, moj me znanac Švicarac sav preneražen upita:

"Kojem vremenu, kojoj kulturi i čijoj civilizaciji pripada taj narod?" Poznavajući povijest srpskog naroda, jer smo je u obje Jugoslavije učili opširnije nego vlastitu hrvatsku, pokušao sam mu objasniti takvo ponašanje.

Od toga našeg susreta prošloje nekoliko godina i evo što mije nedavno moj znanac Švicarac napisao:

"Vidjevši na televiziji, čuvši preko radija, pročitavši brojne članke u našim novinama kojima donekle vjerujem, jer kako je god Švicarska neutralna zemlja, mislim da su i njezini mediji priopćavanja neutralni, sjetih se vaših riječi, a saznvaši preko naših medija koliko se zla dogodilo u Hrvatskoj, a sada i u BiH, posegnuh i ja za knjigama srpske povijesti ne bih li doznao nešto više o političkoj, kulturnoj, duhovnoj i društvenoj svijesti naroda koji sada u izmirenoj i gotovo pastoralnoj Europi umjesto političkih razgovora i pregovora posegnu za takvom brutalnom agresijom, kao da im je cilj biti na vrhu koljačkoga, rušilačkoga i bestijalnoga bezumlja kakvog Europa ne upamti u svojoj povijesti. Je li to na srpski način srpsko ulaženje u Europu, ili srpski prilog europskoj civilizaciji?

Takvo me ponašanje ponukalo da proučavam povijest tog naroda, a čujem da to čine još neki ne bi li odgonetnuli ovo što sada taj narod priušćuje europskoj zbilji. Ipak sam, kao i vi, došao do zaključka da se ta srpska državna usmjerenost i nije mogla drukčije završiti nego u zlu i zločinu. Zašto?

Zato što je već od samog svog osnutka srpska država vršila kolonizaciju svoga življa prema susjednim zemljama kako bi širila državu i utjecaj svoga pravoslavlja (pravovjerja) koje je sveti Sava učinio srpskom državnom religijom, svojim posebnim srpskim kršćanstvom, udaljenim od svog izvora Krista i Evandelja. Podržavao je velikosrpstvom sve u pojedincu i narodu, paje ta Srpska Pravoslavna Crkva inicirala sva kasnija ekspanzionistička usmjerenja srpske države radi širenja srpskog pravoslavlja. Stoga su mu sva osvajačka sredstva (laži, ubojstva, masakriranja, rušenja tudih svetišta, paljenja...) nevina, ako im je cilj stvaranje velike Srbije.

Ta je imperijalistička politika u XIV stoljeću doživjela za cara Dušana, zahvaljujući raspadu bizantijskoga carstva, svoju najvišu teritorijalnu rasprostranjenost, kojaje, iako je trajala svega desetak godina, ušla u svijest

323

srpskoga čovjeka tako duboko zato što je neprestana nostalgija za takvim carstvom opsjedala kako Srpsku pravoslavnu Crkvu zbog njezine ekspanzije, tako i sve buduće srpske vladare, učenjake, povjesničare, političare, narodne tribune, pisce, a u najnovije vrijeme i akademike Srpske akademije nauka i umetnosti, zbog širenja Srbije. Toje opsjednuće velikom Srbijom najveća pokretačka sila srpskih masa koja ih tjera da ubijanjem i ponižavanjem nesrpskoga pučanstva spašavaju svoju ropsku dušu kojaje čamila punih pet stoljeća pod osmanlijskom okupacijom, a koje ihje ropstvo toliko frustriralo da im je nabilo golemi destruktivni naboj u njihovu ropsku dušu, koji se evo sada želi do kraja iživjeti na Hrvatima i Muslimanima. Ujedno imje to petstoljetno ropstvo oduzelo mogućnost da njihova društvena, politička, kulturna, duhovna svijest evoluira, već je doživjela fosilizaciju srednjovjekovljem, pa nas ne čudi štoje i način njihova ratovanja srednjovjekovni: okružuju gradove i naselja, tuku ih iz daljine topovima, iscrpljuju ih gladu i žedu, ubijaju i sakate sunarodnjake opkoljenih kako bi ih bestijalnošću ustrašili i prisilili na bijeg ili predaju. Uz to su ti srpski "ratnici"potomci onih "strvinara" (Clemenceau) iza I. svjetskog rata i one "najprljavije" vojske u II. svjetskom ratu (Churchill). ustvari, ta je politika sve upregla kako bi osvojila tude zemlje i očistila prostore od nesrpskoga življa uz najmanje moguće srpske žrtve, kakoje nedavno u Srpskoj akademiji nauka i umetnosti izjavio sadašnji predsjednik najsuženije Jugoslavije Dobrica Ćosić, koji je ujedno jako zadovoljan već učinjenim. A uza sve to srpska propaganda svim srpskim žrtvama želi nametnuti krivnju što se brane od srpskih "oslobodítelja", koju krivnju neki krugovi u inozemstvu žele pridodati i žrtvi...

Proučavajući srpsku povijest, uvidjeh da su Srbi iskorištavali za širenje svoje Srbije svako raspadanje pojedinih carstva. To su već, kako rekoh, učinili u 14. stoljeću propadanjem bizantijskoga carstva, zatim propadanjem turskog, uzrokujući zbog svog posizanja za tudim zemljama nekoliko balkanskih ratova i I. svjetski, pa austro-ugarskoga, starojugoslavenskoga, pa evo i sada propašću novojugoslavenskoga, izazvavši najbestijalniji rat u povijesti Europe. Je li ta želja za posjedovanjem tudega samo pokušaj da se poput Osmanlija hrane osvojenim i pokorenim kao što su to radili u obje Jugoslavije, jer su petstoljetnim življenjem pod osmanlijskim zakonom uveliko usvojili mentalitet svojih okupatora?

A kad samjoš pročitaojedan nevjerojatan dokument što gaje o povijesti srpskih dinastija napisao srpski radikalni prvak Aca Stanojević, postade mi posve jasno s kakvom vam je mračnom državom graničiti na istoku. S takvim krvoločnim rodoslovnim stablom medusobnih obračuna srpskih vladara ne može se podičiti ni jedna država na svijetu, u što ćete se i sami uvjeriti kada pročitate taj skraćeni uvid u tu krvavu kronologiju:

324

Nemanja abdicira 25. III. 1196. u korist Stevana i umire u Hilandaru, pa Stevana Prvovenčanoga obara mladi brat Vladislav, a njega obara Uroš, a Uroša obara njegov sin Dragutin, protiv koga diže ustanak njegov mladi brat Milutin i obara ga 1289. Protiv Milutina diže se njegov sin Stevan, ali otac svladava urotu i oslepljuje sina. Nakon novih ubojstava Stevan Slepi ubija Konstantina i udara na Vladislava kaznu progonstva. Dušan obara svoga oca 8. IX. 1331.

Svrgnuvši ga s prestolja, ubija ga u tamnici da bi se 1346. proglasio carem u Skoplju... "i sve tako do" 13. VII. 1817. kada po nalogu kneza Miloša Obrenovića bi pogubljen Karadorde; kao dokaz Miloševe vernosti, Karadordevaje glava poslana sultanu. Miletina buna 1835. protiv Miloševe samovlade, 1839. abdikacija Miloševa u korist Milana, koji umire posle nekoliko dana. Preuzima vlast Mihajlo mladi. Godine 1842. Vučić obara Mihajla. Iste godine, 02. septembra, Vučića obara Aleksandar Karadordević; 1845. zbačen Aleksandar i ustoličen Miloš, koji umire dve godine kasnije; 1860. ustoličen Mihajlo, koji pada 9. V 1868. kao žrtva zavere, ubijen u vreme šetnje Košutnjakom. Godine 1872. abdicira Milan, 1889. borba oca i sina Aleksandra i Milana, 1899. atentat i 1903. pogibija, zaverenici Crne ruke kroz prozor dvorca bacili mrtvog Aleksandra Obrenovića i njegovu ženu Dragu.

Zbog toga zadnjeg ubojstva, sve su europske kraljevske države prekinule diplomatske odnose sa Srbijom, ajoš kad su 1928. ubijeni hrvatski zastupnici u beogradskoj Skupštini, cijeli je svijet doznao za ubilački mentalitet te male balkanske zemlje. I zamislite, gotovo sve te srpske srednjovjekovne vladare koji su jedan drugoga ubijali, sakatili, osljepljivali i slali u progonstva, Srpska je Pravoslavna Crkva proglasila svecima koje sada na ikonostasima nose po mitinzima srpske mase.

Proučivši srpsku povijest, shvatih da je hrvatski narod, svojom najnovijom odlukom da bude svoj i na svome i da se odvoji od te bizantsko-svetosavsko-osmanlijske svijesti i mitomanskoga mentaliteta, učinio svoj presudni korak da se vrati u svoj zapadnoeuropski civilizacijski krug, kojemu je pripadao sve do prije 70 godina. Kako će vas ta "srpska sveštena istorija"još dugo ugrožavati svojim terorističkim specijalitetima, vi ćete morati stvoriti prema tom svom istočnom susjedu čvrstu i dobro branjenu granicu,jer ćete u protivnom biti neprestano ugrožavani srpskim ekspanzionističkim naletima. Stogaje najvažnija ovodobna zadaća EZ, UN i USA, te ostalih demokratskih snaga svijeta da urazume silom taj iracionalni srpski hegemonistički mentalitet, jer će on, uz pomoć goleme količine oružja kojega su na svoju strahotu kupovali svi narodi bivše Jugoslavije, a koje je sada ugrabila Srbija, biti neprestana opasnost za

325

susjedne narode, ne samo na Balkanu već i u Europi! Krajnje je vrijeme da se ti srpski osvajački, rušilački i pljačkaški pohodi s istoka zavazda zaustave!"

Budući da ovom pismu nemam što oduzeti, iako bih mu mogao mnogo toga dodati, potpisujem ga u cijelosti.

DESET POVIJESNIH ISTINA

koje svaki Hrvat, Srbin i Musliman treba znati o Bosni. Nažalost, diplomati iz Geneve, New Yorka, Londona, Pariza i Moskve o ovim istinama pojma nemaju.[70]*

l.

Bosna je uvijek u povijesti bila sastavni dio i srce hrvatskog etničkog prostora. Kad su Hrvati u 7. stoljeću došli na tlo današnje Hrvatske, oni su jednako i u isto vrijeme naselili i Bosnu, Hercegovinu, Srijem, Boku Kotorsku, itd. Toje bio ***jedan narod ijedan teritorij - hrvatski povijesni prostor.***

2.

Svi vladari srednjovjekovne Bosne, svi bosanski banovi i svi kraljevi Bosne su govorili hrvatskimjezikom i u njimaje tekla hrvatska krv. Svi su oni bili Hrvati i nastavak hrvatskog kraljevstva. Nijedan srednjovjekovni vladar Bosne nije bio ni Musliman, ni Srbin! Stoga je posljednji kralj hrvatske krvi u stvari Stjepan Tomašević (ubijen od Osmanlija 1463.), ili blažena kraljica Katarina Kotromanić (umrla u Rimu kao prognanica 1487.).

3.

U Bosni prije dolaska Osmanlija (1463.) nema Srba, niti ima jedne jedine srpske pravoslavne crkve niti srpskog manastira, niti postoji pravoslavni vladika na tlu Bosne.

Srednjovjekovana Bosna ne zna ni za muslimane. Muslimani u Bosni ne postoje prije najezde Osmanlija. Turci su "ognjem i mačem" stotine tisuća bosanskih katolika Hrvata i bosanskih "kristijana" (bogumila) silom i prijetnjom: "smrt ili islam" preveli na islam.

- - - -

70* Ovaj je tekst napisao don Anto Bakouić, uoditelj Hrvatskog populacijskog pokreta, Apostolata života "Jedno dijete više" i Apostolata ljubavi "Jedna obitelj uiše" sa sjedištem u Zagrebu.

326

4.

Današnji Muslimani u Bosni i Hercegovini su potomci starih kršćana Hrvata koji su na silu prevedeni na islam i kojima je nametnut u novoj vjeri njima potpuno tudi i strani arapskijezik. Nijedan današnji Musliman nije potomak Srba iz dva razloga:jer Srba nije bilo, ijer Turci nisu progonili Srbe.

5.

Srpska pravoslavna crkvena vlast u Bosni postoji tek od 1709. god. To je Dabrobosanska eparhija. Prije toga nema srpske crkvene vlasti u Bosni. Zato se godina 1709. može uzeti kao godina službenog prisustva pravoslavaca u Bosni. Pravoslavce su u Bosnu doveli Turci na opustjela hrvatska ognjišta.

6.

Današnji Muslimani u Bosni, zaraženi i otrovani fundamentalizmom (islamska država, islamski sud, islamsko školstvo itd.) ginu za islam, a ne znaju povijesnu istinu da su njihovi daleki preci u 15. stoljeću s tugom i suzama i s kletvom na usnama prihvaćali stranu im islamsku vjeru, a morali se odricati vjere svojih otaca.

7.

Za vrijeme Drugoga svjetskog rata i poraća (1941-1945: i dalje!) najviše je u Bosni stradao hrvatski narod. Hrvati su ubijani bez suda sve do 1953.! Grubi je falsifikat povijesti da je u Bosni za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske bilo genocida nad Srbima. Istina je da su u Bosni Srbi - četnici činili genocid nad Hrvatima i Muslimanima. Krajem rata 1945. i nekoliko godina iza rata komunisti, uglavnom Srbi i Muslimani, okrutno su ubijali Hrvate. U Bosnije bilo hrvatskih sela 1945. u kojima nije bilo muškog Hrvata od 16 do 60 godina. Sve je poubijano!
Istina, biloje u nekim mjestima 1941/42. zločina nad nedužnim Srbima, ali uglavnom od ustaša - muslimana (koji su kasnije prešli u partizane!) a "račune" za njihove zločine su 1945. plaćali ustaše - katolici Hrvati!

8.

Za cijelo vrijeme komunizma (1945-1990) Hrvati u Bosni su bilijedini narod koji je morao poput tihe rijeke stalno seliti i napuštati Bosnu zbog terora komunista, uglavnom Srba i Muslimana. Oni su 1945. masovno otišli u Komunističku partiju i kroz 45 godina u ime "bratstva i jedinstva" čistili

327

Bosnu od Hrvata. Bosanski Hrvati nisu ušli u Partiju, držali su se Katoličke Crkve i zato Hrvat u Bosni nije mogao dobiti stan, ni posao, a ni položaj. Zbog ovog tihoga etničkog čišćenja od 1945. do 1990., iz Bosne se iselilo oko 750.000 Hrvata.

9.

Muslimanska nacija ne postoji, ona je paradoks i povijesni besmisao. Muslimansku naciju su izmislili srbokomunisti, kao što su bošnjačku naciju izmislili austrougarski okupatori. Takoderje besmisao govoriti o bošnjačkom i muslimanskom jeziku.

10.

Najveće poniženje, u 14 stoljeća prisustva Hrvata u Bosni, doživjeli su tamošnji Hrvati kojima veliki i "pravedni" dodjeljuju, poput kakve milostinje, djeliće hrvatske zemlje Bosne. Tjeraju ih sa stoljetnih ognjišta i govore im o nekom "humanom preseljenju" što je ravno etničkom čišćenju. Ovoga puta to čišćenje provode Ujedinjeni narodi i korumpirani diplomati Londona i Pariza.

328

NAZIVI I OSOBINE VOJNIH I PARAVOJNIH ***FORMACIJA U DRUGOM SVJETSKOM RAT U NA TLU NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE***

DOMOBRANI

Domobrani su regularna hrvatska vojska, u kojoj su redovitu vojnu obvezu služili zdravi i punoljetni mladi hrvatski državljani. Prvi se put domobranstvo pojavilo u Hrvatskoj poslije Austro-ugarske nagodbe 1867., zajedno s hrvatskim službenimjezikom. I neke druge zemlje svoju redovitu vojsku nazivaju domobranima.

U tijeku postojanja NDH od 1941. do 1945. godine, hrvatska se redovita vojska takoder nazivala domobranima. U domobranskim se vojnim postrojbama obično služilo izvan svog mjesta boravka. Iz domobrana se moglo prijeći u dobrovoljačku hrvatsku vojsku koja se zvala ustaše. Ako su se mladići prijavili u ustaše prije odlaska na služenje vojnog roka, nisu bili dužni služiti domobranskim vojnim postrojbama.

Hrvatski su domobrani, osobito časnički kadar, u tijeku Drugoga svjetskog rata bili izloženi nasrtajima komunističkih ideja koje su obećavale "raj na zemlji". Zavedeni su ljudi povjerovali, te manje više uspješno tim trikom zavodili i druge. Na taj je način u mnogim domobranskim jedinicama cvala izdaja NDH, osobito u tijeku 1944. godine pa do kraja rata. Neki su se domobranski časnici s kompletnimjedinicama priključivali partizanima, a neki su tjerali svoje vojnike da to čine pojedinačno. Domobrani koji to nisu htjeli, bježali su k ustašama. Nasuprot tome, bilo je mnogo divnih primjera domobranske lojalnosti hrvatskoj državi te primjera borbe do posljednjeg čovjeka u obrani Hrvatske.

USTAŠE

Ustaše su najprije bili pripadnici hrvatskoga oslobodilačkog pokreta koji je nastao 1929. godine u emigraciji pod vodstvom dr. Ante Pavelića. Ustaše su nastali kao odgovor na velikosrpski teror i genocid nad hrvatskim narodom. Neposredan povod za početak Pavelićeve borbe protiv velikosrba bio je atentat u beogradskoj Skupštini na hrvatske stranačke prvake i uvodenje srpske diktature nad Hrvatima preko kraljevske vlasti u siječnju 1929. godine. Dakle, Srbi su stvorili Pavelića i ustaše, kao i sve zločine koje Srbi kasnije pripisuju njima.

329

U vrijeme NDH, ustaše su hrvatska dobrovoljačka elitna vojska koju je velikosrpski režim u Beogradu a priđri proglasio terorističkom i genocidnom. No, ustaše nisu ubijali iz čista mira, nego nakon srpsko-komunističkih krvavih izazova, nakon kojih bi i svetac poludio. Nisam za ubijanja i ne opravdavam ih, ma od koga dolazila, ali se tek sada, nakon tolikih srpskih zločina iz čista mira, bolje mogu razumjeti i Pavelić i ustaše. A kad poludi, onda i pošten čovjek može napraviti zločin.

U tijeku vladavine NDH, ustaše su se u svojoj državi branili, a usto su branili i svoj hrvatski narod. Dakle, bili su napadnuti u svojoj zemlji, pa kako se onda mogu nazivati teroristima? I kao što tada nisu dopustili da se učvrsti, osovi na svoje noge i postane pravna država NDH od 1941. do 1945., tako ni sada Srbi i komunisti, ne dopuštaju da se učvrsti današnja Hrvatska, te postane u pravom smislu pravna država za sve svoje državljane, Uzalud im trud! Stalno nevino prolijevana krv pred Bogom vapi gotovo 80 godina. Nadamo se da je konačno došao kraj i tom srbijansko-komunističkom haranju i onima koji njihove zločine podržavaju., Isto se tako nadamo da su se mnogi, zavedeni velikosrpskim i komunističkim obećanjima, konačno opametili. Pa čak kad bi i pobijedili takvi demagozi, oni bi sjeli na vlast, a ne oni jadnici koji su svoju krv prolijevali za njihovo gospodstvo i njihove laži.

Hrvatskije narod s pravom ogorčen na Srbe i komuniste,jer su ga uza sve ostalo, izjednačili s ustašama. A te ustaše, kad bi i bili upravo onakvi kakvima su ih prikazali u svojoj krivotvorenoj povijesti, opet bi bili manji ubojice i od četnika i od komunističkih partizana. Četnik i partizan Milan Basta i mnogi poput njega, pobili su samo za nekoliko dana na stotine tisuća Hrvata u svibnju 1945. godine na austrijsko-slovenskoj granici. Njihovim mučeničkim tijelima napuniše mnogejame od Triglava do Gevgelije. Ustaše su prema takvim zločincima - tek zločesta djeca.

Velika većina ustaša u NDH bili su pošteni ljudi koji nisu namjerno drugome učinili nikakvo zlo. Naravno, to nikada neće priznati oni koji ustašom nazivaju rimskoga Papu i hrvatske svece koji su umrli prije nego što su ustaše osnovani. Ovdje treba napomenuti da su više zločina učinili tzv. "divlji ustaše", koji su samovoljno uzimali vlast u svoje ruke, te uime regularnih ustaša činili zla. Ti su divlji ustaše otpad hrvatskoga naroda, pa je zbog njih i sam Pavelić imao mnogo teškoća. I medu regularnim je ustašama bilo zločinaca, kao što ihje bilo i u nekim obiteljima. Zar obitelji žele radati zločince? Tek se u ratu opazi kakav je tko, ali je velika razlika da li zločin čine pojedinci ili ga organizirano čine čitave vojnejedinice zajedno sa svojim zapovjednicima.

330

Ustaše su bili domoljubni prodržauni pokret

(Zagrebački "Vjesnik" od 28. svibnja 1995. godine na str. 10. donosi razgovor s prof. dr Andrijom Hebrangom.)

Na pitanje: Je li za Vas ustaški pokret bio a priori negativan? - ministar dr. Andrija Hebrang odgovara:

- Ni govora! Izvorno, ustaštvo nije fašistički pokret. Taj je pokret nastao kao odgovor na najgoru genocidnu politiku koju povijet može zamisliti, a to je politika Srbije prema Hrvatskoj u staroj Jugoslaviji. Srpski su žandari tukli i prebijali Hrvate, oni su nestajali, ili su bježali, što je slučaj s mojim ocem, u komuniste. Jedina obrana i odgovor na srpsku agresiju ustaše su vidjeli u - ustanku kojim bi došli do vlastite hrvatske države. Bio je to čisti domoljubni prodržavni pokret. Na vjetrometini povijesnih zbivanja, na početku rata, našli su se u situaciji da se, onako slabi kakvi su već bili, bez snažne države, bez oružja, bez vojske, priklone snažnoj strani koja je obećavala. Nema rata u kojem jedna država nema zalede neke druge! Pogledajte, tako je i danas.

Možemo sada raspravljati jesu li onda ustaše dobro procijenili, ali u onom trenutku nisu ni imali izbora. Mogli su se vezati ili uz crvenu Rusiju, što nisu htjeli, jer znali su istinu o njoj, ili uz jaku, ali fašističku Njemačku. Učinili su ovo drugo, i postali gubitnici. I zato ih se već pedeset i više godina drži na stupu srama. Makar devedeset posto ustaša nije bilo genocidno, nisu drugima željeli smrt, niti ih tjerali u patnje. Samo su htjeli svoju državu. U isto vrijeme talijanskom, njemačkom i japanskom narodu, koji su izvorno fašistički, nitko ništa više ne predbacuje! Ne broje oni više mrtvei Zašto bismo mi? I jedan ubijeni, previše je. Ostavimo da povijest utvrdi koji je fašizam, Hitlerov ili komunistički, ubio više ljudi. Ja mislim da je komunistički, uključimo li i Staljinov i Brozov Ali, dosta vaganja, oba su crna!

ČETNICI

Naziv "četnik" potječe od riječi "četa", a nastao je u vrijeme borbe za konačno oslobođenje Srbije od turske vlasti. To je u biti srpska nacionalistička organizacija koju je osnovao beogradski liječnik Milorad Godevac 1903. g. u Beogradu. Tuje organizaciju od 1918. do 1941. vodio Kosta Pećanac kao krajnje desnu. Od ljeta 1941. u Srbiji se organiziraju četnički odredi pod vodstvom pukovnika vojske Kraljevine Jugoslavije Dragoljuba (Draže) Mihailovića. Onje bio predstavnik kraljevske izbjegličke vlade u Londonu, s uputama da posebno jača četnički pokret u Hrvatskoj kako bi se nakon rata i na te prostore protegnula velika Srbija. Četničkaje taktika bila: dobro

331

se organizirati i naoružati, ali izbjegavati otvorene sukobe s bilo kim da se izbjegnu srpski gubici. Kad godje moguće nanijeti što više gubitaka i štete Hrvatima da što više oslabe. Partizanima prepustiti teret sukoba s Nijemcima, kako bi na kraju (bilo da se vrati kralj iz Londona, bilo da pobijedi Tito) Srbi opet bili glavni u svim porama života na ovim južnoslavenskim prostorima. Da bi to ostvarili, glavno imje oružje bilo: laž, intrige, podvale, cinkarenja i slično. Uvijek su druge gurali u vatru, a oni su iz pozadine vukli konce i planirali atentate. Za te su rabote iskorištavali, u prvom redu, tudi kapital, a tek onda svoj, ako drugog izbora nisu imali. Glavna im je"krava muzara" bila hrvatska zemlja i kapital hrvatskog naroda.

I Crnogorci su imali svoje četnike istih navika i istih ciljeva kakvi su bili i oni srpski. Činili su stravične pokolje nad Hrvatima i Muslimanima u tijeku Drugoga svjetskog rata.

JUGOSLAVENSKI PARTIZANI

Kad je riječ o partizanima, potrebno je naglasiti `jugoslavenski", jer su još neke okupirane zemlje imale svoje partizane. Pojam "partizani"potječe iz Francuske, a odnosi se na pripadnike oružanih neregularnih odreda koji sudjeluju u gerilskom ratovanju, protiv nadmoćnijeg neprijatelja. Naziv "partizani", prihvatilo je 4. srpnja 1941. komunističko vodstvo na tlu bivše Jugoslavije, kao naziv za svoje naoružane "antifašističke" borce organizirane u odrede.

Budući da su partizanski vođe bili španjolski borci i fanatični komunisti lenjinskog tipa, partizani su tako zastrašujuće indoktrinirani (impregnirani komunističkim idejama) pa su mnogi od njih postali totalni borci, ne samo protiv fašizma, nego i protiv najvećih ljudskih svetinja kao što su: Bog, vjera, pravo na život (ubijali su ranjenike, zarobljenike, svećenike, liječnike i civile, a sve bez dokazane krivnje), pravo na privatno vlasništvo i sl. Uništavali su sakralne objekte, a na raskrižjima kolcima razbijali križeve i kipove raspetog Krista. O konkretnim primjerima njihovih zločina, opširnije je riječ u tekstovima ove knjige.

Komunistički partizani, predvođeni Titom i njegovim španjolskim borcima, te drugim komunističkim fanaticima, bili su mnoštvo zavedenih, prevarenih i zaslijepljenih ljudi. Među njima će biti mnogo onih koji su spremni likvidirati ne samo protivnike komunizma, nego i sve one koji za komunizam ne pokazuju nikakav interes.

Kardelj je bio teoretičar Partije, stručnjak za marksističku dijalektiku. Nikolaj Tolstoj je s njim razgovarao, te čuo i ovo: "Mutež; ubojstvo; prijevara;

izdaja. Dakako, toje bila istina. Takve su se stvari u komunističkoj vladavini dogadale, čak su mogle biti namjeran dio komunističke politike, ali dugoročno, to će se isplatiti. Cilje će opravdati sredstva. Jednoga dana bit će po njihovom: jednoga dana njihovih će poteškoća nestati; njihovi će neprijatelji biti uklonjeni, puk obrazovan, a tisućljeće komunizma učinit će svijet sretnijim i boljim mjestom. Tada više neće biti potrebe za strogim mjerama." (Iz knjige "Ministar i pokolji" str. 43 - Nikolaj Tolstoj)

Te su zastrašujuće komunističke obmane unesrećile stotine milijuna ljudi u svijetu. Taje boljševička ideologija udarila temelj totalnog rata. Tu leži korijen ratnoj taktici "spaljena zemlja", etničkom čišćenju i organiziranom silovanju ženskog življa na okupiranim prostorima. Komunizam je nesreća dvadesetog stoljeća. To je jedan od jahača Apokalipse.

"Krajem 1943. Partija je svojim članovima dala direktivu da se ubace u njemačke, kvislinške i četničke formacije i služe u njima kako bi pomogli pri izvršavanju partizanskih operacija. Takoderje naglasila potrebu da se svi napadi i sabotaže usmjereni protiv okupatorskih snaga pripišu antikomunističkom pokretu otpora, tako da se odmazda koja bude uslijedila izvrši nad njima." (Iz knjige "Ministar i pokolji" str. 44)

Partizanskim vodama nije bio osnovni cilj: borba protiv fašizma, kao što to oni tvrde, nego imje bio glavni cilj borba za vlast i širenje komunizma. Partizani srpske narodnosti bili su zaokupljeni, u velikoj većini, velikom Srbijom te su stoga puhali u isti rog kao i četnici Draže Mihailovića. Mnogo je Hrvata bilo zavedeno komunističkim idejama i upravo su oni bili hrvatski četnici te su, kao i ostali, progonili svoj hrvatski narod. Biloje mnogo Hrvata koji su na prijevaru ili na silu odvedeni u partizane, te su bili prisiljeni voditi igru kao i ostali. Neki su opet otišli k partizanima da sačuvaju svoju glavu i glave svoje obitelji. Nažalost, o partizanima muslimanske vjere ne mogu ništa dobra reći. No vjerujem da je i medu njima bilo dobrih ljudi.

KRIŽARI

Hrvati koji su se, nakon pada NDH 1945. godine, skrivali u šumama gora i planina od straha pred srbijanskim i komunističkim terorom, nazivali su se križari. Bilo je ideja da se to skrivanje pretvori u gerilsko ratovanje protiv Titove vlasti. U vezi s tim organizirale su se i neke akcije izvana, koje nisu imale nikakva smisla. Među tim su križarima bili i preživjeli Hrvati s križnoga puta, te civili odbjegli iz partizanskih zatvora i logora, kao i hrvatski vojnici koji se nikada nikomu nisu htjeli predati.

333

Križari su u nekim krajevima Hrvatske bili bolje organizirani, pa su čak izveli i neke manje akcije upozoravajućeg karaktera Srbima i hrvatskim Judama. Mnogoje hrvatskih gradana stradalo zbog tih križara, pa su njihovi vode uvidjeli da to nema smisla. Mnogi su od križara uhićeni, a mnogi su uspjeli pobjeći u inozemstvo. To su mahom bili nedužni ljudi, ali im je taj razvikani križarski pokret itekako otežao život.

POGLED NA MINULE DOGAĐAJE OČIMA VJERE

Kad razmotrimo s vjerskog stajališta dogadaje opisane u ovoj knjizi, onda moramo zaključiti da se sve to nije zbilo slučajno. Nisu Srbi slučajno susjedi nama Hrvatima. Nisu oni slučajno "bič Božji" za nas. Sve je to od samoga početka u Božjem planu. Nismo mi Hrvati onakav narod kakvog nas Bog želi. Mi Boga vrijedamo svojim nemarom, svojom nezahvalnošću, a sigurno Ga vrijedamo i na teži način. To ne može ostati nekažnjeno. Trajni mir npr. izmedu Hrvata i Srba - kažu političari - da se nalazi u ravnoteži njihovih međusobnih svekolikih snaga. S vjerskog gledišta taj mir može podariti samo Bog koji se nalazi izvan toga nemirnog i nesavršenog svijeta. Jer, što god je od čovjeka, nesavršeno je, pa tako i ta "ravnoteža snaga". Ona ima mnogo svojih slabih mjesta. Stoga ostaje to i samo to, da Srbe blagoslivljamo, mi i ostali njihovi susjedi, i da molimo Vječnog Trojedinog da se taj narod okrene svome jedinomu i pravomu Bogu.

Jednom je negdje rekao neki pravoslavni svećenik da je svega sedam posto Srba kršteno. To znači da je devedeset tri posto njih nekršteno, pa nemaju nikakvu vjeru. Znači da je sveukupni srpski narod pravoslavan samo sedam posto. Može se očekivati (nažalost, takvo je nastojanje zla u svijetu) da će se i dalje broj krštenih smanjivati, pa će u srpskom narodu pravoslavlje sasvim nestati, što bi bilo vrlo loše. Zar nije strašno da u srcu jedne kršćanske i kulturne Europe, živi nekršten i uopće bez ikakve vjere, čitav jedan narod? To je tragedija cijelog čovječanstva.

Hrvatima i Srbima, njima susjednim narodima, ali i cijelom svijetu, sigurno daje snažnu poruku ovaj kratki tekst koji prepisujem iz knjige: "Čovječanstvo na pragu oslobodenja" koju je za hrvatsko izdanje priredio fra Bogdan Cvetković iz Cernika.

Čovjek će biti svoj vlastiti sudac

Sine moj, vatra će pasti s neba koju će htjeti i prouzročiti ljudska oholost. Sve što je čovjek otrovao pretvorit će se u pepeo. Tako će sam sebi suditi. Oni koji će izbjeći razornoj vatri, koja čisti Crkvu i čovječanstvo od prljavštine, već su označeni...

Hrabro, sine moj, shvatit ćeš Me, kad budeš kod Mene, kada budu narodi i Crkva u miru i bratstvu, u jednostavnosti Boga, Stvoritelja i Gospodara svih stvari, ujedinjeni, zajedno koračajući svojim putem.

Sveti Oci, veliki sveti crkveni Naučitelji, nikada se ne bi usudili odstupiti od zakonitog suda baštinjene Objave, koja je Božjom voljom povjerena jedino ovlaštenim tumačima Vjere. Oni se ne bi nikada suprotstavljali mjerodavnom Crkvenom Učiteljstvu. Suprotstaviti se njemu je očigledno u svakom slučaju znak loše Vjere. Ni Pastiri, ni svećenici, ni Bogu posvećeni, nemaju pravo tvrditi da se Božja Riječ vječna i nepromjenljiva, treba prilagoditi promjenama vremena ili ljudi.

Može li se zaista zaboraviti da je Bog vječna, najveća Istina, da se nikada ne mijenja i da se ne može promijeniti? Ne!... Čovjek je taj koji se mora uvijek i posvuda pokloniti Bogu!

Sine moj, sotona uvijek potiče ljude na to da se stave na mjesto Boga, da Mu se odupru i sami sebe sunovrate u ponor propasti.

335

336

PRILOG

POVIJESNE I OBITELJSKE FOTOGRAFIJE

337

Pogled s brda na Bleiburg i njegovu dolina kamo je prispijela glavnina bjegunaca iz Hrvatske i odakle je 15. svibnja 1945. počeo prisilan povratah preko granice.

339

Bleiburg: iznad crkve vidi se dvorac grofa Thurna u kojem su 15. svibnja 1945. vođeni pregovori o predaji izmedu predstavnika britanske vojske, JA i ustaških parlamentaraca.

Bleiburg: iznad crkve vidi se dvorac grofa Thurna u kojem su 15. svibnja 1945. vođeni pregovori o predaji između predstavnika britanske vojske, JA i ustaških parlamentaraca.

Spomen obilježje koje je emigracija postavila na poljani kod Bleiburga.

Spomen-obilježje koje je enzigracija postavila na poljani kod Bleiburga.

Lucija Vukoja, rođena Perko, majka svećenika Bože Vukoje, autora knjige.

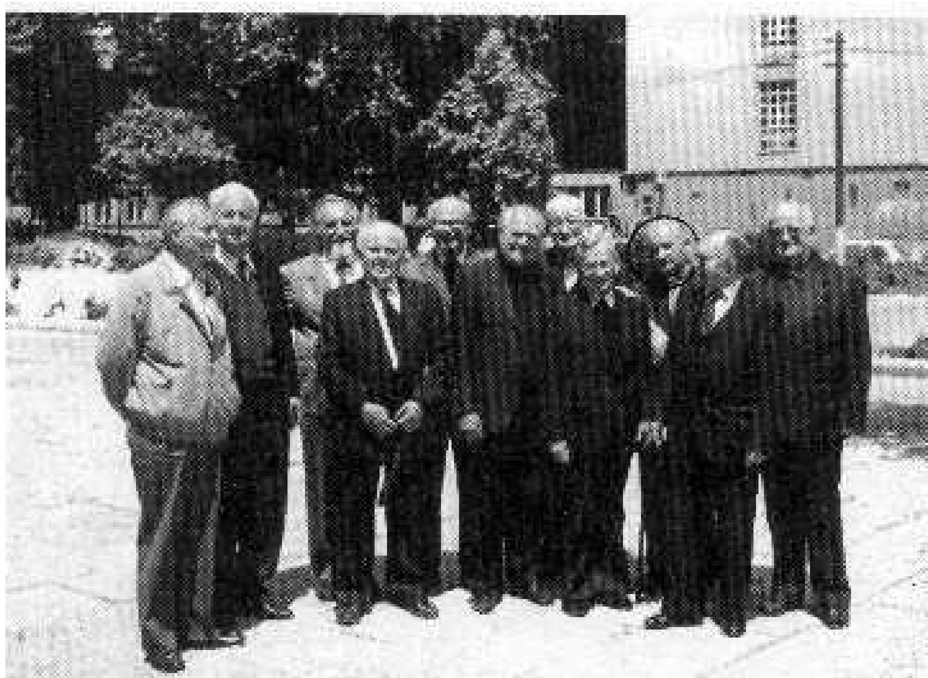

Na pokopu majke Lucije (Luce) Vukoja u Prnjauoru, 1964. godine.

341

Autor Božo Uukoja s bratom Stipom i sestrom Marom, te njezinim kćerima.

Na proslavi pedesete obljetnice velike mature, 19. lipnja 1990. u Travniku pred sjemeništem. Autor Božo Vukoja zaokružen je na grupnom portretu.

342

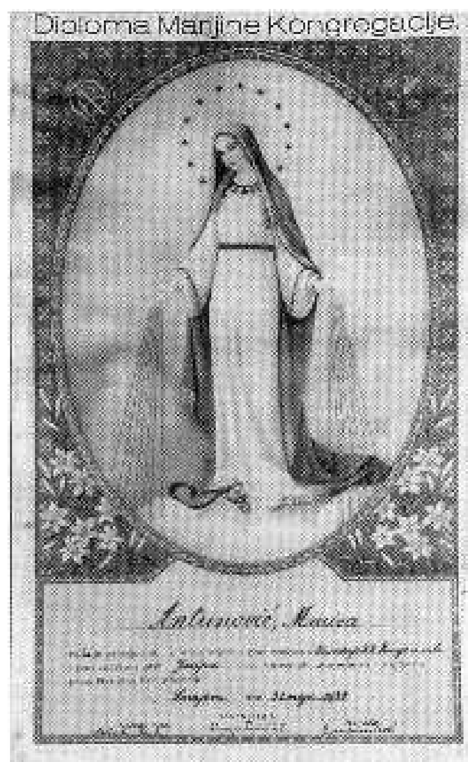

Autor Božo Vukoja, kao mladi svećenik nakon izlaska iz istražnog zatvora na Savskoj cesti u Zagrebu, 25. lipnja 1945.

Župna crkva u Crncu, fotografirana 1991. godine.

343

Dobra voda, izvor pitke vode na ulazu u Dolinski odvojak u Prnjavoru.

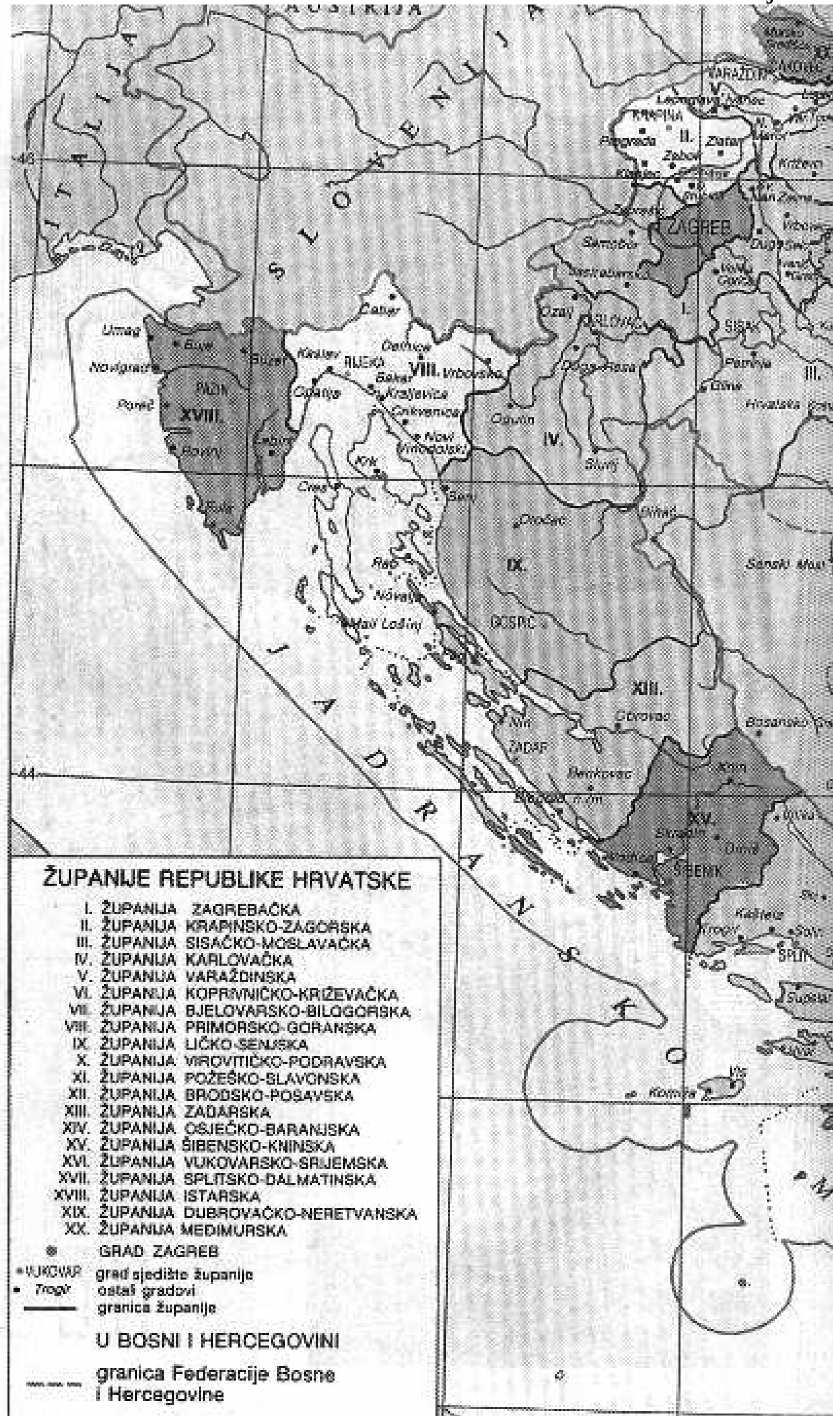

Diploma Marijine kongregacije autorove pogubljene nevjeste Marije Vuhoja, rodene Antunović.

344

Teritorijalna podjela
JUGOSLAVIJE OD 1941–1945.
Legenda:
jugoslavenska državna granica 1939.
njemačko-talijanska demarkaciona linija
područje i granica Nezavisne Države Hrvatske
područje vojne uprave Srbije
Veliki Njemački Reich

345

AUSTRIJA
SLOVENIJA
ITALIJA
JADRANSKO
ZAGREB
RIJEKA
ZADAR
ŠIBENIK
SPLIT
ŽUPANIJE REPUBLIKE HRVATSKE
I. ŽUPANIJA ZAGREBAČKA
II. ŽUPANIJA KRAPINSKO-ZAGORSKA
III. ŽUPANIJA SISAČKO-MOSLAVAČKA
IV. ŽUPANIJA KARLOVAČKA
V. ŽUPANIJA VARAŽDINSKA
VI. ŽUPANIJA KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKA
VII. ŽUPANIJA BJELOVARSKO-BILOGORSKA
VIII. ŽUPANIJA PRIMORSKO-GORANSKA
IX. ŽUPANIJA LIČKO-SENJSKA
X. ŽUPANIJA VIROVITIČKO-PODRAVSKA
XI. ŽUPANIJA POŽEŠKO-SLAVONSKA
XII. ŽUPANIJA BRODSKO-POSAVSKA
XIII. ŽUPANIJA ZADARSKA
XIV. ŽUPANIJA OSJEČKO-BARANJSKA
XV. ŽUPANIJA ŠIBENSKO-KNINSKA
XVI. ŽUPANIJA VUKOVARSKO-SRIJEMSKA
XVII. ŽUPANIJA SPLITSKO-DALMATINSKA
XVIII. ŽUPANIJA ISTARSKA
XIX. ŽUPANIJA DUBROVAČKO-NERETVANSKA
XX. ŽUPANIJA MEĐIMURSKA
GRAD ZAGREB
VUKOVAR grad sjedište županije
Trogir ostali gradovi
granica županije
U BOSNI I HERCEGOVINI
granica Federacije Bosne i Hercegovine

346

346

REPUBLIKA HRVATSKA

(od 17. siječnja 1997.)

347

347

Srbi istjeruju iz sjeverozapadne Bosne Hrvate i ostale nesrbe u Hrvatsku preko Save kod Davora u kolovozu 1995. godine.

Srbi istjeruju iz sjeverozapadne Bosne Hrvate i ostale nesrbe u Hrvatsku preko Save kod Davora u kolovozu 1995. godine.

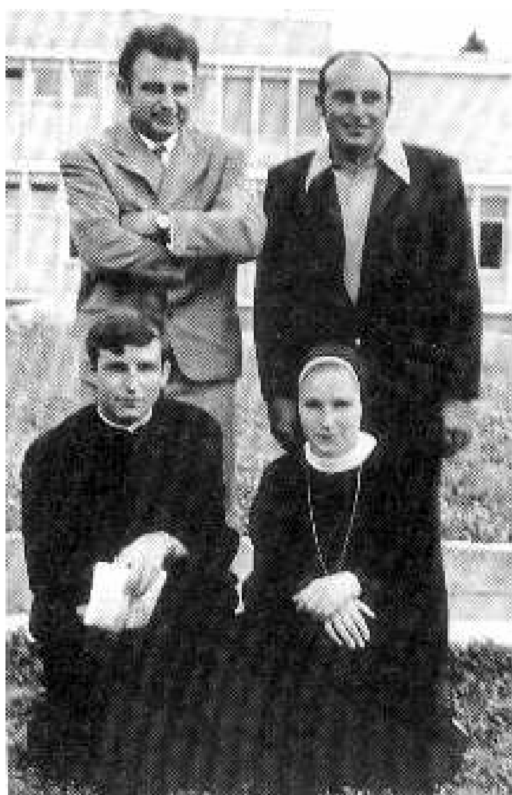

Pogled na mjesto gdje se na bleiburškom polju slavi sv. Misa za sve pobijene Hrvate na njihovom križnom putu.

Pogled na mjesto gdje se na bleiburškom polju slavi sv. Misa za sve pobijene Hrvate na njihovom križnom putu.

Autorov brat Karlo sa svojom djecom i snahama, unukom Ivicom (najviši u sredini), te suprugom Ružom (drugi brak).

Djeca autorove ubijene nevjeste Marije i njezinog supruga Karla. Stoje: Mijo i Ivan, a ispred su: Anto svećenik DI, i Emilija - časna sestra Ancilla, reda KKK. Obje slihe snimljene 02.srpnja 1972.

349

350

SADRŽAJ

351

BIJEG IZ HRVATSKE I PRISILAN POVRATAK

ŽIVOT U KOMUNISTIČKOJ JUGOSLAVIJI

DRUGI DIO

UZROCI I POSLJEDICE PRVOGA SVJETSKOG IZATA

ŽIVOT HRVATA U KRALJEVINI SRBA, HRVATA I SLOVENACA

353

ODŽAK I OKOLICA U DRUGOM SVJETSKOM RATU

PONAŠANJE PREČANSKIH SRBA U NEZAVISNOJ DRŽAVI HRVATSKOJ

354

355

Zabranjena svaka naklada bez dopuštenja autora.

356

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb

UDK 949.75"19"
323 . 14 (497.1=861) "19"

VUKOJA, Božo
Hrvat žive vatre : križni put
hrvatskog svećenika i njegova naroda /
Božo Vukoja. - 2, ispravljeno i dopunjeno
izd. - Crnac : Župni ured, 1999. - 360
str. : ilustr. : 24 cm

ISBN 953-96238-1-2

990129086
ISBN 953-96238-1-2

357

U ovoj se knjizi promatra hod hrvatskoga naroda između dva svjetska rata, a osobito njegov put kroz Drugi svjetski rat. Taj se hod prati sve do najnovije srpske agresije na Hrvate 1991. godine. Uspoređuje se ondašnja i nedavna srpska "balvan revolucija" u Hrvatskoj, kroz niz jednostavno opisanih istinitih događaja. Bandžije su se uvijek ponašali tako, **kao da Boga nema.**

Prešućivanje zla pogoduje njegovu širenju, a neobaviješten narod gura u sve dublju političku sljepoću. Tako počinje uništavanje nekog naroda koji "treba nestati s lica zemlje". Zato se svako zlo treba razotkriti. Treba mu se suprotstaviti nepobitnim dokazima povijesne istine. To je zadatak ove knjige, pa neka je blagoslovi svemogući Bog - gospodar povijesti svega stvorenoga.

ISBN 953-96238-1-2